PAVEL

FLORENSKI

BIBLIOTECA
MITROPOLIEI IAȘI
Fond
COTA 10 579

DOGMATICĂ ȘI DOGMATISM

[illegible] MITRESCU

Această carte este sponsorizată de BANCA ROMÂNĂ PENTRU DEZVOLTARE (B.R.D.)

Traducerea s-a făcut după originalele:
СВЯЩЕННИК ПАВЕЛ ФЛОРЕНСКИЙ. СОЧИНЕНИЯ В ЧЕТЫРЕХ ТОМАХ. ТОМ 1. *Издательство «Мысль»*, МОСКВА 1994 [illegible] au fost traduse eseurile ЭМПИРЕЯ И ЭМПИРИЯ, К [illegible] ИСТИНЫ [illegible] ЗНАНИЯ [illegible] ДОГМАТИЗМ И ДОГМАТИКА, [illegible] БОГОМАТЕРИ [illegible] ОПРАВДАНИЕ КОСМОСА. *Издательство* [illegible] САНКТ ПЕТЕРБУРГ 1994 de unde a fost tradus eseul СТОЛП И УТВЕРЖДЕНИЕ ИСТИНЫ. ОПЫТ ПРАВОСЛАВНОЙ ТЕОДИЦЕИ В [illegible] ПИСЬМАХ [illegible]

© ANASTASIA pentru prezenta ediție românească
Str. Vânători 13, sector 2, București. Tel./fax: 2116745

ISBN 973-9459-9[illegible]

PAVEL FLORENSKI

DOGMATICĂ și DOGMATISM

Studii și eseuri teologice

BIBLIOTECA [illegible]

Traducere din limba rusă, prefață și note de Elena DULGHERU

Nr. I. V. 23.350
Biblioteca ...
Cota II 10.578

PREFAȚA

Există oameni care par că se nasc cu credința în brațe. Aceștia devin repede izvoare de lumină, alături de care sute de suflete își găsesc mântuirea. Din viețile lor pilduitoare sunt alcătuite Patericele, iar lumina gândirii lor înduhovnicite a închegat Sfânta Tradiție. Mai rare și mai dramatice sunt mărturiile despre cei ce primesc chemarea la vârsta maturității. În familia convertiților târzii asemeni Sfântului Pavel se numără (respectând, desigur, proporțiile, însă pe acestea numai Dumnezeu le cunoaște) și părintele Pavel.

Personalitatea părintelui Pavel Florenski este deja cunoscută cititorului român, mulțumită editurilor Anastasia și Humanitas, care au publicat *Iconostasul* (1994), în traducerea lui Boris Buzilă, respectiv *Perspectiva inversă și alte scrieri* (1997), în traducerea colectivă a Tatianei Nicolescu, Alexandrei Nicolescu și Anei Maria Brezuleanu.

Tematica textelor apărute până acum este vastă, oferind nu numai o privire teologică asupra unor domenii considerate îndeobște profane (lingvistica, geometria, fiziologia ș.a.), ci și dovada unei posibile valorificări a profanului în slujba receptării sacrului. Aceasta are darul de a-l descumpăni atât pe teolog, de obicei „neexersat în științele lumii acesteia", cât și pe exeget, pentru care ultimul loc fusese, în zaia în teritoriul său a matematicii sau a științelor experimentale, însă în nici un caz, a discursului religios.

După [illegible] reverenda, contrară și ditorul și saloanele anilor '20 (până când i s-a permis să poarte reverendă), la fel și cărțile sale, după mai bine de optzeci de ani de tăcere impusă, îl derutează pe cititorul creștin sau *filo-sof* prin conținutul lor cvasi enciclopedic.

A crea premisele pentru o cultură și o știință de orientare *teocentrică*, iată exigența care a călăuzit lucrarea întregii vieți a lui Pavel Florenski. *„Imaginea tipică a realității în duh [...] trebuie să poarte în sine caracteristicile operei de artă, să fie o idee a realității care se descoperă în duh"* (*Empireea și Empiria*).

Și dacă alte aspirații spre sinteză ale veacului nostru au dus la ieșirea din spațiul creștin (ca teozofia ș.a.) ori s-au dezvoltat, peste câteva decenii, pe un teren indiferent religios (ca structuralismul), Pavel Florenski reușește să-și împlinească demersul în spațiul Ortodoxiei, al Bisericii.

Din păcate, spre deosebire de curentele amintite, care s-au putut cristaliza în școli, câștigând astfel anvergura și punându-și pecetea, direct sau indirect, pe întreaga cultură și civilizație postmodernă, istoria trase oblonul, pentru mai bine de două generații, peste începuturile trasate de Pavel Florenski. Din motive pe care am învățat să le numim obiective, Catedra de istorie a *Weltanschauung*-urilor a Academiei Teologice moscovite nu putu să-și exercite activitatea după anii '20, când unica *Weltanschauung* acceptată nu era, în nici un caz, cea teocentrică.

Anii de profesorat, ca și textele care avuseseră ragazul să apară, nu i-au permis lui Florenski să-și creeze discipoli. S-ar putea replica aici că un gigant de talia lui Pascal sau a lui Leonardo da Vinci, cu care a fost, nu o dată, comparat, nu creează o școală sincronică în epocă, ci, asimilat în etape, generează curente de gândire diacronice de-a lungul veacurilor.

Dar sacrificiul nu moare. Sămânța înfiptă pe ogorul ateismului militant va avea răbdare ca istoria să-i ofere un sol mai fertil.

În timp ce părintele Pavel alesese Solovki-ul, o parte din colegii săi de facultate întemeiau, la Paris, Institutul Saint-Serge. Prin oblăduirea aceluiași Serghie de Radonej, patron și gazdă a Academiei Teologice moscovite, Occidentul lua contact cu Ortodoxia vie.

În zilele noastre, se pare că cele două lucrări – apologetica emigranților și martiriul singurului teolog (de anvergură similară) rămas în patrie – se întâlnesc. Colegii lui emigranți au reușit să întemeieze în vestul Europei nucleele acelei școli, terenul care să faciliteze receptarea mesajului său peste generații, pe verticala axei timpului.

Aspirația spre sinteză, de re-naștere a unei culturi prin re-așezarea sub semnul cultului, se coagulează astăzi în filoane încă microscopice, dar fermentând, ieșind de sub sceptrul lui Apollo prin spasmele avangardelor, își caută (cel puțin în Est) originile creștine: știința capătă timide apucături de a-și da jos aureola obținută prin uzurpare; societatea și formele de guvernământ încep să-și caute justificarea religioasă pierdută (dar alta decât cea a zeului Wotan [...] „über Alles").

Cartea de față își propune urmărirea teologului în spațiul teologiei, al Ecclesiei în genere. Structura ei este oarecum eterogenă: este o culegere de articole, eseuri și evocări, diferite atât ca registru stilistic, cât și ca nivel de închegare a mesajului; unele texte, „studențești", sunt temperamentale (fiind mai mult un vestigiu al teologului în formare, semnul spiritului căutător și avid al "luptătorului cu Îngerul"), decât ultimul cuvânt al teologului matur.

Eseul *Empireea și Empiria* abordează problema cunoașterii lumii în registrul dialogului socratic dintre două

personaje-mesager: purtătorul cuvânt al Împărăției Cerești (*Empireea*) și cel al lumii empiriului (*Empiria*). Idealistul și pozitivistul (în limbaj filosofic general) – în ultimă instanță, omul religios și ateul – parcurg un lung traseu de investigare a resorturilor cunoașterii omenești pentru a ajunge la concluzia că *Empiria* este proiecția în lumea vizibilă a multidimensionalei *Empireei*.

Dar textul cel mai incendiar din culegere este *Dogmatism și dogmatică*. Scris pe când Florenski era student în anul III al Academiei, discursul polemic, excelând în imaginație plastică, zugrăvește tabloul sumbru al crizei religioase contemporane autorului. Din păcate, el este în mare măsură valabil și în zilele noastre. Unii cititori vor fi frapați, poate, de actualitatea următoarelor gânduri: *„Viața merge după alte legi decât cele ale credinței noastre, iar credința merge în afara vieții. Sunt unele straturi spirituale mult mai adânci [...] care se află în afara celor ce ne învață credința [...]. Viața, chiar și cea pur interioară, morală și religioasă, și-a săpat făgașul prin alte ogoare".* Desigur că aici se află cheia multor paradoxuri ale modernității, precum scizunea dintre religie, artă, psihologie – „domenii" care sondează cu mijloace diferite aceeași relație divin-umană.

„Dogmatica a fost înlocuită de dogmatism – iată dezlegarea enigmei [...]. În conștiința contemporană, dogmatica a încetat să mai fie legată de sentimente vii și de percepții autentice. Trupul și sufletul, în actuala Weltanschauung *religioasă, s-au desprins unul de celălalt. Nu este greu de înțeles de ce alții nu găsesc intrarea în grandioasa catedrală gotică, minunată în întregimea ei, ca și în părțile sale, însă fără trepte și fără pridvor. Nenumăratele ferestre se întunecă sumbre, acoperite de pânze de păianjen, în timp ce trecătorul, atingându-le cu sfială, își [illegible] drumul spre pridvorul casei sale. Iar credincioșii, [illegible] recunoscând iesirea din propria lor biserică, palizi și [illegible] viață, se plimbă pe lângă grandioasele coloane, aruncând priviri prin ferestrele lanceolate și, din buzele anemiate, în loc de rugăciuni, mormăie anateme către trecătorii de pe stradă, care poate că vor – și asta se întâmplă atât de des – la rândul lor să intre în biserică să se roage".*

Soluția oferită de Florenski, influențată de teoriile vitaliste ale vremii, de intuiționismul lui Bergson și de psihologismul lui W. Wundt (pe care, de altfel, îl citează), este aceea a unei *„dogmatici experimentale"*, bazate pe justificarea dogmelor prin trăiri. Alt, cui? În ce condiții? Iată dilema sau fisura demersului lui Florenski, care va deveni [illegible]ul de bătaie al dezbaterilor pe marginea referatului. Stenograma dezbaterilor este cel mai bun comentariu al discursului său. Nu putem să pierdem din vedere efervescența vieții universitare din Academia moscovită. Dialogurile deschise, adesea contradictorii, dintre studenți, profesori și rector – participanți la cercul de filosofie al Academiei – cât și deschiderea lor filosofică și culturală ar putea stârni invidia urmașilor lor de astăzi întru studiul [illegible].

[illegible] pe bună dreptate de criza religioasă a societății moderne, Florenski nu se rezumă la simpla ei critică, [illegible] încearcă să propună soluții. Dar deși textul este cu câțiva ani ulterior *Empireei*, Florenski cade într-un fel în [illegible] pe care le sesiza în epistemologia empirică: abordarea [illegible] cu mijloacele fizicului, reducerea lumii nevă[illegible] la stratul său cel mai grosier, cel al lumii sensibile. Pe [illegible] inversă, folosind acum pârghiile sensibilului pentru [illegible] suprasensibilul, Florenski se izbește de limitări [illegible] primului, ajungând inevitabil la subiectivism. Desigur [illegible] problemele sunt mai complexe, iar găsirea unor soluții

globală depășește capacitatea spirituală a unui individ fie acesta și genial

Stâlpul și temelia adevărului este considerată lucrarea fundamentală a lui Pavel Florenski. Din păcate, nu putem oferi aici decât un fragment din ea, pe care l-am inclus în dorința de a întregi, fie și imaginea filosofului-teolog conturată de eseurile precedente. Lucrarea este complexă, propunându-și în *motto* dezideratul enunțat încă din *Dogmatism*: *„Experiența religioasă vie ca unic mijloc legitim de cunoaștere a dogmelor"*. Aprofundând observarea sensibilului din cadrul eclezial ortodox, Florenski depășește nivelul programatic din *Dogmatism*, ajungând la concluzia că *„există o frumusețe aparte a spiritului, insesizabilă pentru formulele logice. Ea este în același timp singurul criteriu sigur de determinare a ceea ce aparține Ortodoxiei. Experții în această frumusețe sunt bătrânii îmbunătățiți, maeștri ai «artei artelor», cum numeau Sfinții Părinți ascetica. [...] Căci într-adevăr ascetica nu creează omul «bun», ci omul frumos, iar caracteristica distinctivă a sfinților nu constă deloc în «bunătatea» lor [...], ci în frumusețea duhovnicească, frumusețea orbitoare a persoanei strălucind de lumină"*.

Plânsul Maicii Domnului este prefața traducerii unei rugăciuni a Cuviosului Simeon Metafrastul, cu care ocazie Florenski meditează la valoarea cuvântului purtător de *„sacre puteri sufletești"*, centru *„din care este trezită energia psihică"*, prefigurând totodată teoria sa asupra simbolurilor, dezvoltată ulterior în alte lucrări, printre care și *Stâlpul și temelia*.

Ultimele două texte – *Un portret al Arhimandritului Serapion Mașkin* și *Sarea pământului* – sunt evocările celor doi mari mentori spirituali care i-au marcat existența:

și creației: călugărul erudit Serapion și simplul, harismaticul stareț continuator al tradiției lui Serafim de Sarov, Isidor. Îmbinând reflecția eseistică cu stilul memorialistic, pe alocuri chiar documentarist, Florenski conturează dipolul care și-a spus cuvântul asupra traseului său spiritual: pe de o parte, filosoful căutător de absolut, de cealaltă, bătrânul îmbunătățit, gnoza mistică și nebunia întru Hristos. Având în comun cu Serapion spiritul științific, împreună ar fi fost „o forță" – remarca chiar acesta, invitându-l pe Pavel Aleksandrovici la „o ceașcă de ceai și filosofie". Poate nu este întâmplător că această „forță" a rămas în stadiul de proiect, spre marele său regret, Florenski n-a apucat să-l cunoască personal pe monahul-teolog pentru a „pune la punct un sistem filosofic general". În schimb, întâlnirile benefice cu starețul Isidor constituiră pentru studentul-teolog lumina filocalică, „laptele duhovnicesc", care avea să-i hrănească nu numai creația, ci și încercata sa viață. Pentru cititorul răbdător, care a reușit să parcurgă judecățile uneori anevoie de urmărit, ale eseurilor precedente, mai ales ultimul text constituie tocmai „sarea" pentru lectorul cu mania clasificărilor el este „piatra de poticneală", și pentru toți este cel mai apropiat, cel care rămâne în memoria afectivă: este ziditorul cuvânt filocalic.

Mulțumind celor care m-au încurajat și ajutat la împlinirea acestei traduceri (mama mea, Nineli-Elena și părintele Ionuț), cât și lui Pavel Vasilievici Florenski, succesorul părintelui Pavel A. Florenski și păstrătorul arhivei acestuia, care mi-a dat acceptul realizării traducerii, nu îmi rămâne decât să doresc ca această carte să nimerească în mâinile celor care au astăzi nevoie de ea.

Elena DULGHERU

VIAȚA PĂRINTELUI PAVEL FLORENSKI

Părintele Pavel Aleksandrovici Florenski, teolog remarcabil, filosof și om de știință, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai culturii ruse a „epocii de argint", s-a născut pe 9/22 ianuarie 1882, lângă localitatea Evlah din gubernia Elisavetopol. Primind botezul în biserica Sfântului David-Mtațmidski din Tiflis, Luminătorul Filipp și Apostolul Pavel i-au devenit protectorii cei mai apropiați.

Informațiile despre descendența pe linie paternă a lui P.A. Florenski sunt incomplete. Se știe că neamul tatălui său provenea din Ucraina și e probabil că în secolul al XVII-lea s-a stabilit în regiunea Kostroma. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, cei din neamul Florenski au aparținut clerului: Ioan (sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea), diaconul Afanasie Ivanov (1732-1794), diaconul Maftei Afanasiev (1757-?), paraclisierul Andrei Matfeev (1786-1826 sau 1829), Ivan Andreevici Florenski (1813-1866), Aleksandr Ivanovici Florenski (1850-1908).

Bunicul, Ivan Andreevici Florenski, a absolvit Școala Teologică din Luhovsk, apoi Seminarul Teologic din Kostroma. Însă „din dragoste pentru știință" – cum scrie P.A. Florenski – și în pofida rugăminților Mitropolitului Filaret însuși, rupe relațiile cu părinții și, „alegând sărăcia", renunță la cariera preoțească și se înscrie la Academia Militară de Medicină.

Pe linie paternă, Pavel Aleksandrovici a moștenit atât înclinațiile științifice cât și pe cele teologice. „Cei din neamul Florenski s-au remarcat întotdeauna prin spiritul novator: au fost inițiatorii unor întregi curente și orientări deschizători de orizonturi și de noi unghiuri de vedere asupra lucrurilor"[2]. Tatăl lui Pavel Aleksandrovici, Aleksandr Ivanovici, începându-și activitatea ca inginer de drumuri, spre sfârșitul vieții devine adjunctul șefului Regionalei de Căi de Comunicație din districtul Caucaz.

Strămoșii mamei, Olga Pavlovna Saparova (1859-1951), cu numele armenesc Salomeea, veneau din Ghulistan (regiunea Karabah). Rădăcinile lor, cunoscute încă din secolul al XVI-lea, au trecut atât prin Armenia, cât și prin Gruzia. După tradiție, numele armenesc al familiei, Saparian, provine din cuvântul „scut", „apărătoare", primit de ramura aristocrată a familiei Melik-Begharov pentru ajutorul militar acordat regatului gruzin. De la neamul Saparovilor Florenski a moștenit o sensibilitate acută față de frumusețea lumii materiale și a concretului.

P. A. Florenski și-a petrecut anii copilăriei la Tiflis și la Batumi, unde tatăl lui construia șoseaua militară Batumi-Ahalțîrsk.

În afară de Pavel, care era cel mai mare, mai erau în familie șase copii. „În parte datorită precarelor mijloace materiale, în parte datorită convingerilor părinților, familia noastră trăia o viață foarte închisă și sobră. Distracțiile și musafirii erau excepții. În schimb, în casă se găseau multe cărți și reviste, pentru care se sacrificau din cele necesare traiului. Familia avea un nivel ridicat de cultură, cu interese variate, atât din domeniul tehnicii (tata), cât și din cel al științei (copiii) și al istoriei (tata, mama, uneori toată familia). Oamenii cu care intram în contact erau de obicei

colegi de serviciu ai tatălui meu sau foștii săi camarazi de gimnaziu"[3].

Diferența dintre confesiunile părinților, cât și aplecarea asupra cunoașterii omenești au fost motivele pentru care Pavel Florenski nu a căpătat din familie deprinderile vieții religioase. „În casa noastră nu se vorbea niciodată despre religie – nici pentru, nici împotriva ei, nici măcar la modul informativ, ca despre un fenomen al vieții sociale. Foarte rar se strecura, întâmplător, vreun cuvânt despre cultele arhaice sau cele ale egiptenilor, dar și aceasta foarte pe scurt. Cu cât o noțiune era mai apropiată de Biserică, cu atât avea mai puține motive de a fi pomenită la noi în casă: era tolerată doar și aceasta abia abia doar arheologia religioasă, atât de moartă încât te puteai bizui pe totala ei ineficiență religioasă"[4].

„Educat într-o totală izolare față de reprezentările religioase și chiar față de povești – scria mai târziu părintele Pavel – priveam religia ca pe ceva total străin mie, iar orele corespunzătoare de la gimnaziu nu îmi stârneau decât antipatie și dispreț"[5]. „În privința educației religioase am crescut totalmente ca un sălbatic. Nu fusesem dus niciodată la biserică, nu discutam cu nimeni pe teme religioase, nici nu știam să mă închin"[6].

În 1892, Pavel Florenski se înscrie la Gimnaziul clasic nr. 2 din Tiflis. Aici îi are colegi pe viitorul filosof Vladimir F. Ern, pe Aleksandr Elicianinov și pe viitorul poet și pictor futurist David D. Burliuk. În anul 1900, Pavel Aleksandrovici absolvă gimnaziul ca șef de promoție, obținând medalia de aur.

La sfârșitul cursului gimnazial, la vârsta de 17 ani, Florenski traversează o criză spirituală: el descoperă caracterul limitat și relativ al cunoașterii fizice, care-l pune în

la întrebări referitoare la existența unui adevăr absolut și total. Este momentul când Pavel Florenski face pasul hotărâtor către o concepție religioasă asupra lumii. Trecerea sa la credință s-a făcut sub influența chemărilor lui Dumnezeu, pe care le-a povestit pe larg în *Amintirile* sale. Odată, pe când dormea, el își simți trupul îngropat de viu în ocna, la munca silnică. A fost o trăire tainică a întunericului absolut, a neființei, a infernului. „O disperare fără margini puse stăpânire pe mine și am conștientizat imposibilitatea definitivă de a ieși de aici, despărțirea definitivă de lumea văzută. În acea clipă, o rază infinit de subțire, care era ori lumina nevăzută, ori sunet neauzit, a adus numele: *Dumnezeu*. Nu era încă nici revelație, nici renaștere, ci numai vestirea posibilei lumini. Însă această veste conținea speranța și, alături de ea, conștiința tulburătoare și subită că moartea sau mântuirea sunt posibile numai prin acest nume și prin nici un altul. Nu știam nici de ce și nici cum poate fi dată mântuirea. Nu înțelegeam unde am nimerit și de ce aici nimic pământesc nu mă putere. Însă o realitate nouă, pe cât de neînțeleasă, pe atât de neîndoielnică mi se înfățișa față către față: exista o zonă a întunericului și a morții și exista posibilitatea salvării din ea. Acest fapt mi s-a dezvăluit brusc, la fel cum, la munte, printr-o ruptură a oceanului de ceață, se întrevede deodată o prăpastie adâncă. Pentru mine, aceasta a fost revelație, descoperire, cutremur, lovitură. După fulgerarea acestei lovituri, m-am sculat deodată, ca și cum m-ar fi trezit o forță exterioară și, fără să știu de ce, însă trăgând concluzia celor trăite, am strigat de s-a auzit în toată camera: «Nu, nu se poate trăi fără Dumnezeu!»

Altă dată, Pavel se trezi în urma unei zguduiri spirituale, care fu atât de neașteptată și de hotărâtoare, încât

tânărul păreă fără voia sa să iasă afară din casă în mijlocul nopții, lăsându-se scăldat de lumina lunii. „În acest moment se petrecu lucrul pentru care fusesem chemat afară. În văzduh răsună tare și perfect deslușit o voce care mă numi de două ori pe nume: «Pavel! Pavel!» și atât. Nu era nici reproș, nici rugăminte, nici mânie, nici chiar gingășie, ci era *chemarea* – în ton major, fără nici un fel de nuanțe secundare. Ea exprima clar și cu exactitate tocmai ceea ce voia să exprime și nimic mai mult – chemarea. Astfel anunță vestitorii poruncile care le sunt încredințate, cărora ei nu îndrăznesc și nici nu vor să le adauge nimic de la ei în afara celor spuse, nici o nuanță în afara ideii de bază. Această chemare era de o simplitate și franchețe evanghelică. Nu știam, și nici acum nu știu, a cui era vocea aceea, cu toate că nu mă îndoiam că venea din înălțimi. Judecând, mi se pare mai corect să o atribui unui vestitor ceresc decât unui om, fie el și un sfânt.

Aceste chemări încheiară perioada crizei filosofice de tinerețe, ducând la îmbrățișarea credinței în Dumnezeu ca Adevăr Integru și Absolut, pe care trebuie construită întreaga viață.

Prima pornire interioară după răsturnarea petrecută fu dorința de a se pierde în popor, apărută parțial ca urmare a lecturilor din Lev Tolstoi, căruia, în acea perioadă, tânărul Florenski îi scrisese chiar o scrisoare. Părinții au insistat pentru continuarea studiilor și, în anul 1900, Pavel Florenski fu admis la Facultatea de Matematică și Fizică a Universității din Moscova. În acești ani, tânărul Pavel Aleksandrovici începe să scrie lucrări științifice și filosofice, în care critică evoluționismul, pozitivismul, raționalismul. O influență importantă are asupra sa, în această perioadă, unul dintre întemeietorii societății matematice moscovite, N. V.

Bugaev. Florenski dorea ca teza sa de licență *Despre caracteristicile curbelor plane ca locuri de întrerupere a discontinuității* să devină parte integrantă a unei lucrări mai mari de sinteză cu caracter filosofic general: *Discontinuitatea ca element al concepției filosofice asupra lumii.*

În afara preocupărilor matematice, Florenski urma cursurile lui L.M. Lopatin de la Facultatea de Istorie-Filologie, participa la seminarul de filosofie al lui S.N. Trubețkoi[7] și învăța, autodidact, istoria artei. În timpul studiilor universitare, Florenski se împrietenește cu poetul Andrei Belîi[8] (fiul matematicianului N.V. Bugaev) și, prin intermediul acestuia, pătrunde în cercurile literaților simboliști (V.I. Brusov, K.D. Balmont, D.S. Merejkovski, A.A. Blok și alții). Simbolismul îl atrăgea pe Florenski prin evadarea în planul creației din spațiile raționalismului neînsuflețit, mai ales că el însuși scria versuri (volumul *În veșnicul azur*, 1907). Însă aproape imediat ieșiră la iveală profunde nepotriviri de idei și personale între Pavel Aleksandrovici și majoritatea simboliștilor. La simboliști îi displăcea caracterul „omnivor”, indeterminarea sau chiar falsitatea principiilor spirituale.

Pavel Aleksandrovici își căuta un sprijin în viața spirituală și, în martie 1904, făcu cunoștință cu starețul episcop Antonie (Florensov), care trăia pe atunci retras la Mănăstirea Donsk. Cu un entuziasm juvenil, Pavel îi cere binecuvântarea să intre în monahism. Însă experimentatul stareț-episcop îl sfătuiește să se înscrie la Academia Teologică din Moscova. Aceasta corespundea întru totul aspirațiilor lui Florenski, care, la 3 martie 1904, îi scria mamei sale: „Nici nu mă gândesc să rămân la Universitate, chiar dacă mi s-ar propune. Doresc să realizez o sinteză a culturii laice și religioase, să mă unesc total cu Biserica, fără nici un fel de compromisuri, sincer, să preiau toată învă-

țătura pozitivă a Bisericii împreună cu concepția filosofico-științifică asupra lumii, alături de artă și celelalte – iată cum mi se înfățișează unul dintre țelurile imediate ale activității practice.”[9]

Pavel Florenski termină strălucit Universitatea, fiind unul dintre cei mai talentați studenți. Însă, în pofida propunerilor măgulitoare ale lui N.E. Jukovski și L.K. Lopatin de a rămâne la Universitate, în pofida protestului mut al părinților săi, el se înscrise în septembrie 1904 la Academia Teologică din Moscova. De atunci întreaga sa viață fu legată de Lavra Sfintei Treimi a Cuviosului Serghie de Radonej (Troițe-Sergheieva Lavra), pe lângă care a trăit aproape treizeci de ani.

Aproape imediat după intrarea la Academie, Florenski se adresează lui D.S. Merejkovski[1], poetul și teoreticianul postsimbolist, reprezentantul „noii conștiințe religioase”, scriindu-i că relațiile lor depind de modul „în care ne raportăm la Biserica istorică [...] Eu trebuie să fiu în Ortodoxie și să lupt pentru ea. Dacă o veți ataca, este posibil că mă voi lupta cu dumneavoastră.”

Între anii 1905-1906, Pavel Florenski lua parte la mișcarea „Frăția luptei creștine”, însă mai mult din simpatie pentru patosul colegilor săi, decât ca participant activ. O mare surpriză fu, atât pentru conducerea Academiei, cât și pentru colegii săi, cuvântarea *Strigătul sângelui* ținută pe 12 martie 1906 în biserica Academiei împotriva vărsării de sânge, de o parte și de alta, și a condamnării la moarte a locotenentului P.P. Schmidt. Discursul făcu multă vâlvă și, în urma lui, Florenski fu închis pentru o săptămână la închisoarea de pe strada Taganka. Mai târziu, în 1907, părintele Pavel declară că fusese condus de raționamente morale, nu politice.

Însă cea mai importantă aspirație a perioadei de studiu la Academie era pentru Pavel Aleksandrovici cunoașterea vieții spirituale, dar nu la modul detașat-filosofic, ci practic. În anul 1904 intră sub oblăduirea duhovnicească a Ieromonahului Isidor din Schitul Ghetsemani, părintele spiritual al starețului Varnava. Profilul pastoral și metodele de îndrumare ale episcopului Antonie și ale ieromonahului Isidor erau diferite, însă complementaritatea și unitatea lor contribuiră la deprinderea lui Pavel Aleksandrovici cu Biserica. Episcopul Antonie era un ierarh deosebit de cultivat, cunoștea pe deplin cultura lumească, îndeosebi pe cea antică, se pricepea la științe și considera că este necesară pregătirea unor apologeți deosebiți care să se ocupe de misionarism într-o societate secularizată. Ieromonahul Isidor era un om simplu, necultivat, fost rob pe moșie, cu o răbdare ieșită din comun, cu multă dragoste și având darul vederii începuturilor celor bune chiar și în afara spațiului bisericesc.

P.A. Florenski s-a întâlnit și cu schiegumenul Gherman și cu alți stareți ai Pustiei Zosima.

Cu ocazia pelerinajului la Mănăstirea Optina, în septembrie 1905, Pavel Florenski discută cu starețul Anatolie (Potapov) despre dilema care îl frământa de mai multă vreme: „filosofia sau Hristos", întrebându-l despre „legitimitatea preocupărilor privitoare la filosofie și știință". „Părintele mi-a sfătuit să mă leg legătura cu Ioan de Kronstadt – povestește mai departe Părintele Florenski – și să mă rog la fiecare lucru, să cer binecuvântare și să-i chem în rugăciune pe Vasile cel Mare, pe Ioan Gură de Aur, pe Grigorie Teologul și pe Tihon de Kaluga. «Asta ajută mult» – îmi spuse părintele". Răspunsul starețului Anatolie purta înțelepciunea și experiența Optinei. Părintele Pavel trebu-

ia să ajungă la adevăr cu ajutorul propriei sale experiențe spirituale, ca apoi să-l descopere lumii secularizate. Este ceea ce găsim în cursurile și cuvântările de maturitate ale părintelui Pavel: „Filosofia fiecărui popor este, în esența sa, descoperirea credinței poporului, ea izvorăște din această credință și tot către ea se întoarce. Dacă este posibilă o filosofie rusă, aceasta va fi numai o filosofie a credinței ortodoxe"[14]

„Înălțimea și valoarea filosofiei nu este în ea însăși, ci în avântul îndreptat către Hristos și către viața întru Hristos" – spunea părintele Pavel în discursul de susținere a titlului de magistru (1912).

„Scopul principal pe care trebuie să mi-l propun, conform cu formația mea, este *catharsis*-ul, adică purificarea minții de falsele premise și dogme ale contemporaneității, de falsa știință și de falsa filosofie, pentru ca cei ce studiază să învețe a privi cu ochiul curat al minții domeniul spiritului învăluit de har. Pot să mă ocup și cu altele, însă cred că este în interesul acestei lucrări, cred că este cel mai folositor să mă ocup exact cu cele de mai sus, consider că nu este atât de necesar să explici sistemul unui filosof sau al altuia, cât să clarifici înseși noțiunile și să ușurezi calea Celui ce va să vină în suflete: Hristos" (1918).[1]

Teza de doctorat *Despre Adevărul religios* (1908), care a devenit nucleul disertației de magistru (1912) și al cărții *Stâlpul și temelia adevărului* (1914), este consacrată căilor de pătrundere în Biserica Ortodoxă. „Experiența religioasă vie ca unic mijloc legitim de cunoaștere a dogmelor" – astfel rezumă părintele Pavel ideea principală a cărții, rodul experienței sale de o viață. În discursul de susținere a disertației de magistru, părintele Pavel declara: „Rațiunea (*razum*) încetează să mai fie dureroasă, adică să fie jude-

(samosudok) atunci când cunoaşte Adevărul, căci Adevărul este cel care face raţiunea raţională, adică o face minte (*um*), iar nu raţiunea face Adevărul adevărat [...] Această auto-adeverire a Adevărului se exprimă – după cum dezvăluie cercetarea – prin cuvântul *Cel-de-o-fiinţă*. Astfel, dogma Treimii devine rădăcina religiei şi a filosofiei şi în ea este depăşită stravechea vrăjmăşie dintre cele două".

Cea mai înaltă apreciere a *Stâlpului* aparţine rectorului Academiei Teologice din Moscova, episcopul Feodor, care a recenzat-o: „Ca Teodicee, cartea părintelui Pavel poate satisface cel mai exigent gust exersat în filosofie şi în teologie. Este dezvăluită profunzimea dinainte de lume a creştinismului, necesitatea lui pentru omenire, sensul suprem al vieţii şi al fiinţării în lume este lămurit şi privit în lumina creştinismului [...], şi tot ce este particular şi fundamental în creştinism este descoperit, cu deosebită claritate, în înţelesul şi în unitatea sa cea mai înaltă. Nu ştiu dacă în Apus există ceva asemănător, dar în literatura rusă nu există experienţă similară a Teodiceei, şi, în acest sens, cartea părintelui Florenski este un fenomen de excepţie. Din punct de vedere teologico-filosofic, lucrarea părintelui Pavel este pe deplin ortodoxă. Autorul răstoarnă domnia raţiunii şi pretenţiile acesteia la monopolul adevărului [...] confirmă şi apără Biserica, dezvăluie falsitatea intrinsecă a ereziilor de ieri şi de azi, acuză «noua conştiinţă religioasă» a inteligheniţei contemporane [...] Ar fi greu de spus în care domeniu al cunoaşterii autorul nu s-a dovedit un specialist imbatabil [...] Dar el rămâne întotdeauna independent de influenţa strivitoare a acestui bagaj ştiinţific, arătându-se pretutindeni creator şi stăpân. Citind această carte, te simţi crescând spiritual odată cu ea, [...] căci trebuie să creşti până la ea ca să o înţelegi" (Serghiev Posad, 1914).

Prin toată viaţa sa de lucru, părintele Pavel a definitivat formarea şcolii ontologice a Academiei Teologice din Moscova (alcătuită din protoiereul Feodor Golubinski, V. D. Kudreavţev-Platonov, A. I. Vvedenski, arhimandritul Serapion Maşkin, părintele P.A. Florenski). În urma susţinerii disertaţiei, pe 19 mai 1914, părintele Pavel primeşte titlul de magistru în teologie şi este numit profesor extraordinar al Academiei, iar între 1914-1915 este încununat cu Premiile Mitropoliţilor Moscovei Filaret şi Macarie.

Între anii 1908-1919, părintele Pavel a predat Istoria filosofiei la Academia Teologică din Moscova. Tematica cursului era vastă: Platon, Kant, gândirea ebraică şi gândirea occidentală, ocultismul şi creştinismul, cultul religios şi cultura şi altele. Se străduia să distingă acele momente ale istoriei gândirii cu o influenţă deosebită asupra teologiei şi să indice urmările în plan religios ale fiecărui curent al gândirii. Din acest punct de vedere, părintele Pavel era apropiat de tradiţia lui Clement Alexandrinul şi de Părinţii Bisericii ca Atanasie cel Mare, Grigorie de Nyssa, Ioan Damaschinul.

Evaluând aportul părintelui Pavel la istoria filosofiei, A. F. Losev, unul dintre cei mai buni cunoscători ai culturii antice, scria: „Părintele Pavel a dat o concepţie asupra platonismului de o adâncime şi subtilitate mai mare decât tot ce am citit despre Platon [...] Numele său trebuie să figureze alături de cele cinci-şase nume care punctează etapele principale ale înţelegerii platonismului în istoria mondială a filosofiei, în general"[1]. Cercetările lui Florenski urmăreau desluşirea rădăcinilor general umane ale platonismului, prin care acesta s-a dovedit a fi legat de religie în general şi de idealismul filosofic.

Cu toate că părintele Pavel trăia o viaţă izolată, el era unul dintre cei mai iubiţi profesori ai Academiei. Iată ce îşi

amintește fostul său student S.A. Volkov despre cursurile sale. „Îmi aduc aminte de atmosfera primelor sale cursuri ca și cum ar avea loc acum. Cel mai mare amfiteatru era plin până la refuz. Auditorii stăteau în locurile de trecere de-a lungul pereților, erau așezați pe pervazuri, se înghesuiau lângă ușă. Și aceasta cu zece minute înainte de a suna clopoțelul. Dar iată că sună. De îndată apare Florenski. Își face loc cu greu, aproape că se strecoară prin mulțimea deasă și iese la măsuța din fața băncilor studențești. (Nu se urca niciodată la catedră.) În spate e o tablă mare. În jur mulțimea este atentă, încordată, ațintind sute de ochi asupra lectorului, fiind gata cu sute de urechi să-i prindă orice cuvânt. Liniște. Îi deslușesc, în sfârșit, silueta. De înălțime mijlocie, ușor înclinat, cu părul negru abia ondulat, căzându-i până la umeri, cu o mică barbă cârlionțată și cu un nas foarte mare ieșind în evidență. Poartă o rasă neagră simplă și o cruce de argint, ca un preot de rând, de la țară. Niciodată nu l-am văzut purtând crucea de magistru. Mișcările îi sunt parcă stângace, trupul îi e adesea mai mult îndoit decât drept. În sfârșit, i se aude vocea, oarecum surdă, cuvintele cad într-un ritm neregulat. Nu avea nici poza măreției gesturilor, nici sonoritatea de efect a vocii, nici mlădierea de arabesc a frazelor, cu care făceau paradă unii profesori. Vocea curgea de undeva dinăuntru, fără monotonie, dar lipsită de iscusințe retorice și de patos declamativ, fără a ținti dinainte frumusețea exterioară a stilului, fiind însă minunată datorită unicității sale organice, în care conținutul și forma se contopeau într-un tot unitar".

Discursul său „putea fi ascultat ore în șir fără a obosi. Și numai apoi, după ce Florenski termină de vorbit și dispare, după ce mulțimea de studenți ridicată și uimită din

loc către ieșire își începu zumzăitul ca de roi de albine abia atunci s-ei simți, fără voia ta, cum ți-a înțepenit întreg trupul în urma șederii nemișcate și atente de-a lungul a două ore astronomice. Aceasta pentru că, în pofida vocii cam înfundate, Florenski picta din cuvinte, dar nu numai că picta, ci realiza și un fel de muzică în interiorul sufletelor. Așa că nu numai mintea, dar și întreaga ființă era fermecată și cucerită de el. Niciodată nu am mai auzit un astfel de discurs, și niciodată nu am citit undeva ca vreun gânditor să fi vorbit în acest fel".

Proiectul său de tinerețe, acela de a realiza o sinteză între Biserică și cultură, și-a găsit reflectarea și în revista *Bogoslovskii vestnik* (*Vestitorul teologic*), al cărui redactor a fost între anii 1912-1917. „Organ al unei școli ecleziale superioare, *Vestitorul teologic* este chemat să slujească neconenit interesele Sfintei Biserici cu metodele și armele științei. A descoperi comorile nepieritoare ale Vistieriei Adevărului și a le aprofunda înțelegerea în conștiința contemporană, a explica semnificația eternă și neschimbătoare a cadrului eclezial, a arăta că acesta nu este doar un moment sau un fapt al istoriei, dar și o condiție incontestabilă a vieții veșnice – iată sarcina fermă și pozitivă a acestei slujiri a Bisericii. Însă sarcina pozitivă se leagă inevitabil cu o sarcină negativă: lupta împotriva jefuirii zestrei spirituale a Bisericii, curățarea bunurilor bisericești de toate forțele ce-i sunt străine, care atentează la zestrea și la însăși existența ei" (1912).

Vorbind despre aportul părintelui Pavel la filosofia și teologia rusă, nu trebuie să uităm că originala sa operă are un caracter contradictoriu: ea este marcată, în aceeași măsură, atât de pecetea timpului său, cât și de un vizionarism haric. În creația părintelui Pavel s-a reflectat propria

să devenire spirituală și de aceea el nu a pretins niciodată o recunoaștere globală, încă ca gândirea sa ar fi fără greș sau definitivă, ci presupunea judecarea, precizarea, corectarea și dezvoltarea gândirii sale.

În scrisoarea către episcopul Feodor (Pozdeevski) din 7 noiembrie 1913, referindu-se la opera sa, el scria: „Doream exact Ortodoxia și Tradiția Bisericească. Vroiam și vreau să devin un fiu credincios al Bisericii".

Pentru părintele Pavel, calea spre Biserică trebuia să treacă prin grele încercări personale. Duhovnicul său, episcopul Antonie, nu i-dădu binecuvântarea să intre în monahism, dar el nu voia să se căsătorească, temându-se ca „în locul lui Dumnezeu să nu așeze pe primul plan familia". Din acest motiv, el nu-și putea „împlini planurile sale cele mai intime: să se facă preot". În anul 1909 Pavel Florenski se afla într-o stare de „revoltă tăcută", și doar rugăciunile duhovnicului îl întăreau. Dar duhovnicul nu se înșelase. Pavel Aleksandrovici întâlni o fată cu care nu numai că putu să-și unească viața, dar care avu apoi și o mare influență spirituală asupra lui. Era Anna Mihailovna Giacintova, care provenea dintr-o familie țărănească din gubernia Riazan. Circumstanțele care l-au adus pe Pavel Florenski la ascultarea față de duhovnic au fost neobișnuite. „M-am însurat – scria Pavel Aleksandrovici – numai pentru a împlini voia lui Dumnezeu pe care am întrezărit-o într-un semn". Plimbându-se pe malul unui lac, pe o ploaie torențială, Pavel Aleksandrovici plângea, cuprins de jale și deznădejde, neputând să ajungă la o hotărâre. „Mai... nici nu mi amintesc de ce, m-am aplecat și am rupt o frunzuliță la întâmplare. O ridic și, spre surprinderea mea, văd că e un trifoi cu patru foi «norocul». Imediat mă săgeta gândul – și am simțit că nu era gândul meu – că în acest semn este voia lui Dumnezeu. Tot atunci mi-am amintit că

din cea mai fragedă copilărie căutam trifoi cu patru foi, răscoleam pajiști întregi, cercetam o mulțime de tufe, dar, în pofida eforturilor mele, nu găseam lucrul dorit".

Din amintirile tuturor celor care o cunoscuseră, Anna Mihailovna era un exemplu de soție și de mamă creștină ieșit din comun prin înălțime și luminozitate spirituală. Simplitatea ei, smerenia, răbdarea, tăria, fidelitatea față de catorie, adânca înțelegere a vieții spirituale descopereau contemporanilor frumusețea nevoinței căsătoriei creștine. În familia părintelui Pavel și a Annei Mihailovna s-au născut cinci copii. Copiii deveniră pentru părintele Pavel darul lui Dumnezeu, trimiși ca să-l întărească în cele mai grele situații. E.K. Pușkina, care cunoscuse îndeaproape familia în anii '20, își amintește: „Era plin de gingășie și de tandrețe când pronunța cuvântul «Anna». Îmi aduc aminte de o dimineață devreme. La masa ședeau Pavel Aleksandrovici și Anna Mihailovna. Mâna lui era așezată peste mâna ei. El mă privi și spuse zâmbind: «Elena Konstantinovna, priviți cum o cert pe Anna!». De s-ar certa astfel toți oamenii! Trăind câteva zile în casa lui Pavel Aleksandrovici, nu am auzit nici o vorbă de supărare sau de mânie. Anna Mihailovna deveni pentru mine un exemplu în viață, în comportamentul cu copiii, cu oamenii. Un mai bun model feminin nu am întâlnit în viața niciodată".

Taina căsătoriei nu numai că l-a înnoit complet pe Pavel Aleksandrovici, dar s-a deschis și posibilitatea de a primi taina preoției. Pe 23 aprilie 1911, rectorul Academiei Teologice din Moscova, episcopul Feodor, îl unse pe Pavel Florenski diacon, iar a doua zi – preot, în biserica purtând hramul Bunei-Vestiri din satul Blagoveșcensko (la 2... km de Serghieva Lavra). De la sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci din anul 1912 și până la 4/17 mai 1921 părintele Pavel slují în paraclisul orfelinatului surorilor de

caritate din Serghiev Posad ca ucenicul Sfintei Magdalina cea întocmai cu Apostolii.

Despre bucuria sfântă cu care primi Pavel Florenski punerea mâinilor atestă scrisoarea sa către V. V. Rozanov din 11 mai 1911: „[...] în tot acest timp, în ciuda oboselii, a emoțiilor, a îngrijorării din cauza Annei (i se apropie sorocul), a atâtor trebi de făcut, îmi cânta în suflet o asemenea sărbătoare, așa o victorie, ca și cum ar fi venit Ziua a Șaptea, ca și cum ar fi început Paștele Veșnic. O lume interioară inexprimabilă, insesizabilă, de neînțeles pentru mine mi s-a coborât în suflet, în inimă, în întreg corpul. *Din afară* sunt același: mă mai supăr, mă enervez, sunt nemulțumit. Dar în străfundurile sufletului se află împlinirea, realizarea definitivă, care parcă și-a făcut cuibul și își clocește puii. M-am întors la strămoșii mei, și acum, în aceste câteva zile, în pofida totalei mele nepriceperi în rânduiala slujirii, care i-a uimit pe toți, m-am obișnuit atât de mult cu situația mea – cu rasa, cu altarul, cu sfânta masă, cu tot ce se află în biserică – încât mi se pare străin și de neînțeles cum de mainte putuse să fie altfel. Întreaga psihologie fu răsturnată. Înțelegeți, Vasili Vasilievici, ce înseamnă să simți deasupra ta mâna episcopului, unită nemijlocit, trupește, fizic, cu Celălalt Episcop [...], cu Apostolii, cu însuși Hristos. Căci simți asupra ta nu *alegoric*, ci literalmente mâna lui Hristos Însuși. De fapt, toate acestea sunt considerații, judecăți. Realitatea este însă aceea că însuși actul punerii mâinilor, consfințirea, m-a năucit (de două ori), m-a cuprins nădușeala, m-a adus aproape până la pierderea cunoștinței și mi-a dat ceva nou: *ens realissimum* – pentru mine, *ens quasi nihil* – pentru ceilalți".

Contemporanii erau uimiți de adâncimea descoperirii darului preoției la părintele Pavel. Protosinghelul Serghei Bulgakov își amintea: „Însă tot ce poate fi spus referitor la

talentul științific ieșit din comun al părintelui Pavel, ca și despre originalitatea sa, în virtutea căreia avea totdeauna un cuvânt propriu de spus, ca și o anumită clarviziune asupra tuturor lucrurilor, toate acestea sunt secundare și nesemnificative dacă nu știi despre el esențialul. Centrul spiritual al personalității sale era însă preoția sa. V. V. Rozanov, cunoscându-l pe părintele Pavel, nu se mai putea desprinde de el, ca de un izvor al vieții [...] și, pentru a-l defini în esența sa, spuse: «El este preotul». Și așa și era".

În primii săi ani de preoție, părintele Pavel năzuia spre o păstorație parohială, încerca, în pofida sfaturilor duhovnicului, să primească o parohie la țară. În 1915 plecă pe front ca preot de regiment al trenului militar-sanitar. Treptat însă, părintele Pavel se supuse voii duhovnicului său, care insista ca misiunea sa principală ca preot nu era păstorirea parohială, ci apologetica și învățământul.

În amintirile protosinghelului Serghei Bulgakov, părintele Pavel „avea, de față, mai degrabă o constituție fragilă și delicată, însă dispunea de o mare rezistență și putere de muncă, obținută în parte și prin uriașul antrenament ascetic. Am fost martorul acestei autodisciplinări ascetice cât și al eforturilor ieșite din comun pe care le depunea în munca științifică: de obicei își petrecea nopțile lucrând, culcându-se abia pe la orele 3-4 ale dimineții, reușind să își păstreze și a doua zi întreaga prospețime a minții. Acesta nu era numai vocea stihiei lui spirituale, ci și lucrarea voinței sale de fier și a stăpânirii de sine. Firav de la natură, în anii când l-am cunoscut [...], din câte țin eu minte, nu fusese niciodată bolnav, cu toate că ducea o viață plină de privațiuni ascetice".

Părintele Pavel crea impresia unei forțe neobișnuite conștiente de sine și ținute sub control, a cărei finalitate era darul pătrunderii lucrurilor. La contactul cu semenii

această forță era ținută în frâu „cu o deplină simplitate naturalețe și cu o totală absență a pozei interioare și exterioare".

V.V. Rozanov, unul dintre prietenii apropiați ai părintelui Pavel, intima cercurilor petersburgheze și moscovite, care era, de obicei, foarte caustic în aprecierile sale, scria totuși despre părintele Pavel: „Este Pascal al vremurilor noastre. Este Pascal al Rusiei noastre, adevăratul conducător al tineretului slavofil moscovit, sub a cărui influență se află multe minți și inimi din Moscova, din Serghiev Posad și din Petersburg. În afara erudiției ieșite din comun și a nenumăratelor sale lecturi, el arde de cel mai autentic entuziasm pentru adevăr. Știți, uneori mi se pare că e sfânt, într-atât este de excepțional. Cred și sunt convins în adâncul sufletului că este cu mult deasupra lui Pascal, prin descoperirile ideatice și asocierile de idei total ieșite din comun, sau mai precis prin deslușirea sensului adânc al lucrurilor, este, în esență, de nivelul lui Platon al grecilor".

Deosebit de apropiat era părintele Pavel de Societatea întru memoria lui Vladimir S. Soloviov, de Cercul căutătorilor iluminării creștine și de redacția revistei *Puti* (*Calea*).

Revoluția nu l-a luat prin surprindere pe Pavel Aleksandrovici. Pe deasupra, el scrisese mult despre criza spirituală a civilizației renascentiste, vorbea adesea despre apropiata catastrofă a Rusiei, cauzată de pierderea suporturilor spirituale și naționale. Este motivul pentru care nu fu tulburat nici de schimbarea relației dintre Biserică și Stat care a urmat Revoluției. Iată care sunt cuvintele lui Florenski din *Autobiografia* sa, datând din anul 1927: „Nu am aproape nimic de spus în problemele politice. Potrivit caracterului meu, preocupărilor și convingerilor mele deduse din istorie – că evenimentele istoriei au o cu totul altă turnură decât cea pe care încearcă să le-o imprime participanții la ele – am fost totdeauna străin de politică și am considerat, în plus, că este dăunător pentru societate ca oamenii de știință – a căror menire este să fie specialiști nepartinitori – să se amestece în politică. Niciodată în viața nu am aparținut vreunui partid politic." Desigur, nu ne putem închipui că Florenski era atât de naiv încât nu înțelegea ce încercări stăteau în calea sa și a Bisericii în condițiile noii orânduiri sociale. Imaginea cunoscutului preot, profesor al Academiei Teologice din Moscova și redactor al uneia dintre cele mai importante reviste teologice, nu putea să nu suscite cele mai diverse atitudini în societate, inclusiv dintre cele mai malițioase. În ajunul primei sale deportări, Florenski scria: „Cu toate că, sub aspectul compasiunii personale, nu poate să nu mi fie milă de oamenii care trebuie să suporte privațiuni din motive religioase, din punct de vedere istoric, consider că este avantajos și chiar necesar pentru religie să traverseze o perioadă istorică grea, și nu mă îndoiesc că această epocă va aduce religiei numai folos, întărind-o și purificând-o".[*] Aceste convingeri l-au adus pe părintele Pavel la o atitudine de reală loialitate politică față de puterea sovietică, păstrând în același timp o constantă opoziție ideologică.

De ce nu a emigrat însă părintele Pavel, alături de o considerabilă parte a intelectualității și a clerului rus? Se pare că cel mai bun răspuns l-a dat același S.N. Bulgakov, care gustase din plin amărăciunea exilului forțat: „Vlăstar al Caucazului, el își găsi pământul făgăduinței la Lavra Sfântului Serghie, îndrăgindu-i fiece colțișor și fir de verdeață, verile și iernile ei, primăverile și toamnele. Nu pot exprima în cuvinte acel sentiment al patriei, al Rusiei – măreața

și puternică în destinele sale cu toate păcatele și prăbușirile ei, dar și cu încercările destinului său ales – așa cum il trăia părintele Pavel. Și, desigur, nu a fost întâmplător faptul că el nu a trecut frontierele, dincolo de care putea să îl aștepte o strălucită carieră științifică, probabil și slava lumească, dar care, pentru el, se pare că nu exista. [...] Se poate spune că viața îl lăsa să aleagă între Solovki și Paris. Însă el alese... patria, chiar dacă asta însemna Solovki, el a vrut să-și împartă până la capăt soarta cu poporul său"[7]

Un lung șir de ani, părintele Pavel își continuă activitatea pastorală. Pe 9/22 martie 1918 este invitat să ia parte la lucrările Sinodului local al Bisericii Ortodoxe Ruse în legătură cu reorganizarea învățământului religios. Între anii 1917-1919 încă se mai țineau cursurile la Academie. După închiderea Academiei Teologice din Troițe-Serghieva Lavra, ea își continua funcționarea neoficială la Moscova, întâi la Mănăstirea Sviato-Danilov, apoi la Mănăstirea Petrov și în locuințe particulare. Părintele Pavel se număra printre puținii profesori care au susținut funcționarea Academiei în anii '20. În afară de aceasta, începând din 1918, el ținea un ciclu de cursuri de filosofie și religie în cadrul mai multor societăți moscovite, dezvoltându-și astfel cursul de la Academie.

Părintele Pavel a fost unul dintre primii clerici care, servind Biserica, au început să lucreze în instituțiile sovietice. În acest timp, el nu își trădă niciodată convingerile nici demnitatea preoțească. În 1920, el își nota: „Niciodată să nu renunți la nimic din convingerile tale. Ține minte că o concesie atrage după sine o altă concesie, și tot așa la nesfârșit". Atâta timp cât fusese posibil, adică până în 1928, părintele Pavel a lucrat în instituțiile sovietice, mărturisindu-și astfel deschis preoția ortodoxă. Această inedită combinație dintre o instituție sovietică și „un popă savant" uimea cel mai mult lumea secularizată a anilor '20, producând o serie întreagă de memorii confuze, pline de greșeli.

Dilema participării la „reconstrucția culturală" de după 1917 a fost rezolvată de părintele Pavel pornind de la considerentele proprii cu privire la datoria morală și datoria de a conserva, pentru generațiile viitoare, tradiția culturală religioasă. În scrisoarea sa din 30 iulie 1917 către A.S. Mamontova, succesoarea moșiei Abramțevo[8], părintele Pavel scria: „Tot ce se întâmplă acum în jurul nostru desigur că este chinuitor. Dar cred și sper că, odată epuizat, nihilismul își va dovedi nimicnicia și lumea se va sătura de el. Își va atrage ura tuturor, și atunci, după eșecul acestei întregi josnicii, mințile și inimile se vor reorienta – dar nu ca mai înainte, efeminate și șovăielnice, ci înfometate către ideea rusă, a Rusiei, a sfintei Rusii. Tot ce iubiți la Abramțevo va străluci cu o putere nouă, cu care nu a mai strălucit niciodată, pentru că intelectualitatea noastră a fost întotdeauna pe jumătate, pe o treime sau pe un sfert nihilistă, și acest nihilism trebuia consumat prin trăire, așa cum o boală trebuie uneori să treacă printr-o criză. Sunt convins că răul este încă în față, iar nu în urmă, că starea de criză încă nu s-a terminat. Dar am credința că această criză va purifica atmosfera rusă, chiar atmosfera mondială, stricată, dacă nu cumva de prin secolul al XVII-lea"[9]

Convingându-i și pe alții să nu părăsească corabia din care reprezentanții proletcultismului se străduiau să dea jos valorile spirituale, părintele Pavel își oferi propriul exemplu. Pe 22 octombrie 1918, el intră în Comisia pentru ocrotirea monumentelor de artă și a vestigiilor istorice

a Lavrei Troițe-Serghieva, fiind numit secretar științific și arhivar al Veșmântăriei. Din comisie mai făceau parte: I.A. Olsufiev, I.E. Bondarenko, N.D. Protasov, M.V. Boskin, P.N. Kapterev, L.N. Aleksandrova-Dolnic, S.N. Durilin, viitorii preoți S.P. Mansurov și M.V. Șik. Ca rezultat al activității Comisiei, a fost descrisă o cantitate imensă de obiecte din tezaurul artistic și istoric al Lavrei, fiind salvate de jaf comori bisericești și naționale inestimabile. Comisia a pregătit terenul pentru aplicarea Decretului din 20 aprilie 1920 de transformare în muzeu a Lavrei Troițe-Serghieva. Decretul era semnat de subsecretarul SOVNARKOM (Comitetul Popular al Sovietelor), V.I. Lenin.

Părintelui Pavel i-a revenit un rol cu totul aparte în ocrotirea moaștelor Sfântului Serghie, pe când acestea se aflau sub îngrijirea muzeului cu același nume și se propusese transportarea lor într-unul dintre muzeele moscovite, adică distrugerea lor. Părintele Pavel este unul dintre primii care dezvoltă, în acești ani, ideea „muzeului viu", cerând conservarea fiecărui obiect în mediul și în condițiile sale de viață firești. Susținând ideea muzeului viu, părintele Pavel considera indispensabilă, pentru Biserică și pentru spiritualitatea rusă, păstrarea mânăstirilor Lavra Troițe-Serghieva (ca manifestare a ideii ruse) și Pustia Optinei (important centru sobornicesc de deșteptare a experienței duhovnicești) ca mânăstiri active, și făcea pentru această cauză tot ce îi stătea în putință. Desigur, în condițiile anilor '20 și ale celor care au urmat, păstrarea mânăstirilor ca vetre vii de cultură religioasă era condamnată la pieire, însă fusese o încercare jertfelnică, un semn al iubirii și al recunoștinței față de adevărații păzitori ai culturii bisericești.

În anii '20, în toiul desfrâului campaniei de dezvelire a moaștelor și de confiscare și distrugere a icoanelor, P.A.

Florenski scrie lucrarea *Iconostasul*, în care arată relația spirituală dintre sfânt, corpul neputrezit al acestuia și icoană. În lucrările *Iconostasul* și *Perspectiva inversă*, părintele Pavel susține superioritatea ontologică a icoanei față de pictura laică și valoarea ei general-culturală. În timpul campaniei în masă de schimbare a toponimelor și chiar a numelor de persoane, al cărei scop final era, desigur, distrugerea continuității istorice și religioase, părintele Pavel scrie lucrarea *Numele* (*Imena*), în care arată însemnătatea spirituală a numelui ca manifestare a esenței persoanei sau a obiectului, și ca posibilitate de cunoaștere a tipurilor și a legităților realității spiritului.

În anul 1921, părintele Pavel este ales profesor al Atelierelor Superioare de Artă și Tehnică (VHUTEMAS). În epoca nașterii și a înfloririi futurismului, a constructivismului, a cultului tehnicii, el susținea valoarea și importanța formelor culturale general-umane, păstrătoare de spiritualitate. Părintele Pavel era convins că un om de cultură este chemat să descopere realitatea spiritului. El va arăta, în lucrări ca *Analiza spațialității și a timpului în operele artelor figurative*, *Perspectiva inversă*, *Iconostasul*[11], *La cumpăna apelor gândului*, că punctul de vedere opus, conform căruia artistul și omul de cultură, în general, organizează lucrările după bunul lor plac (punctul de vedere subiectiv-iluzionist asupra artei și culturii) duce în final la pierderea sensului și la distrugerea culturii și a omului. Însă Pavel Aleksandrovici era cu totul împotriva considerării culturii drept un lucru în sine, o lume de valori apriorice, de sine stătătoare. În cadrul culturii în sine nu există criterii de alegere. Nu putem, rămânând fideli culturii, să acceptăm un lucru și să respingem pe un altul. Pentru determinarea valorilor trebuie ieșit în afara limitelor culturii și trebuie găsit un criteriu superior ei. Pentru

părintele Pavel, acest criteriu este cultul ca unitate a celor cerești cu cele pământești, a mentalului și a sensibilului, a spiritualului și a trupescului a lui Dumnezeu și a omului (vezi *Filosofia cultului*). Rămânând sechestrați în cultură va trebui să o acceptăm integral și vom fi obligați atunci să o îndumnezeim, să o considerăm criteriu al tuturor valorilor și, în plus în cadrul ei va trebui să ne îndumnezeim și pe noi, ca oameni de cultură și purtători ai acesteia. Dacă în concepția părintelui Pavel cultura își are ca nucleu și rădăcină cultul, lucrarea liturgică reprezintă pentru el miezul întregii activități a omului în general al cărei scop este unul singur curățirea de păcate întru viața cea veșnică.

Într-un întreg șir de lucrări din anii '20 părintele Pavel dezvoltă ideea că deificarea omului – neîngrădit în acțiuni și în drepturi de valorile supraumane ale spiritului ale cultului religios – conduce fatalmente la un distrugător amestec al binelui și al răului – în cultură, la cultul individualismului extrem – în artă, la cultul cunoașterii rupte de viață – în știință, la cultul rapacității – în economie, la cultul personalității – în politică. Părintele Pavel susținea în fața lumii secularizate importanța spirituală a culturii ortodoxe ca exprimarea cea mai înaltă a valorilor general-umane. Fără o astfel de interpretare nu era posibil în anii '20 și în cei următori, să lupți pentru păstrarea fizică a mânăstirilor, a bisericilor, a icoanelor și a obiectelor de cult necesare vieții Bisericii.

Sarcina culturii este aceea de a lupta cu legea lumii căzute, pe care părintele Pavel o definea ca fiind legea entropiei a uniformizării generalizate, a morții. Haosul. Lumii i se opune legea ectropiei[5], a vieții. Logosul. Cultura își poate împlini misiunea numai descoperind valorile

superioare ale cultului. Este evident că într-o formă accesibilă acelor vremi, părintele Pavel spunea în limbaj filosofic că, în lupta dintre Hristos (Logos) și antihrist (Haos), cultura trebuie să fie de partea lui Hristos.

Pe la mijlocul anilor '20, fără a-și întrerupe creația filosofico-religioasă, părintele Pavel intră în activitatea de cercetare, în cadrul sistemului GLAVELEKTRO (Direcția Generală de Electrificare) din Consiliul Superior al Economiei Naționale al RSFSR. El alese fizica aplicată, atât datorită nevoilor practice de electrificare a țării, cât și dintr-un motiv care ieși la iveală destul de rapid: nu numai că nu i se va permite să slujească ca preot sau să se ocupe de conservarea culturii religioase, dar și domeniul fizicii teoretice, așa cum o înțelegea el, îi va fi refuzat. P.A. Florenski a creat un departament de studiu al materialelor în cadrul Institutului de Stat pentru Electrotehnică Experimentală (GEEI). Lucrând în cadrul acestuia, el făcu o serie de descoperiri în domeniul științei și al tehnicii. Dintre lucrările științifice ale acelei perioade, se disting, printr-un caracter mai general, cărțile *Dielectricii și aplicațiile lor tehnice* (1924), *Carbolitul. Obținere și proprietăți* (1932), *Curs de Studiul materialelor electrotehnice* (1932), o serie de articole în *Enciclopedia Tehnica* (1927-1933).

„Profilul științific al părintelui Pavel – scria S.N. Bulgakov – uimea întotdeauna prin deplina stăpânire a domeniului, prin lipsa oricărui diletantism, prin amploarea intereselor sale științifice. Sub acest aspect, el seamănă cel mai mult cu exemplele titanice ale Renașterii: cu Leonardo da Vinci și alții, poate și cu Pascal [...]"[6]. Autoritatea lui P.A. Florenski ca specialist de excepție în electrotehnică era atât de mare încât, după deportarea sa din 1928, el nu numai că a continuat să conducă Departamentul de Stu-

diul Materialelor al GEEI dar fu numit în 1930 chiar director științific adjunct al Institutului Energetic Unional în 1931 fu ales între membrii prezidiului Biroului pentru materiale electroizolante al Comitetului Energetic Unional în 1932 fu inclus în Comisia pentru Standardizare a Sovietului Muncii și Apărării participa la prima (1929) și la a doua (1931) Conferință unională pentru materiale electroizolante

Desfășurând o uriașă activitate tehnico-științifică și organizatorică Pavel Florenski continua în anii 20 sa mediteze la o sinteză a gândirii matematice fizice, artistico filosofice și religioase În 1929 el îi scrie lui V.I Vernadski despre existența *pneumatosferei* a unor formațiuni de natură materială, deosebit de stabile, create de spirit și antrenate în circulația culturii spirituale

Datorită activității sale în cadrul sistemelor NARKOMPROS (Comisariatul Național al Educației) și GLAVELEKTRO ca și datorită interesului stârnit în jurul persoanei sale P.A Florenski fu nevoit să întalnească o mulțime de personalități de stat de partid și administrative Relatările acestor întâlniri sunt impregnate de un pronunțat caracter hiperbolizant legendar Printre alții, părintele Pavel îi întâlnise pe V Kuibîșev, L. Troțki, N Buharin[26]

Hartuiala sistematica la care a fost supus părintele Pavel timp de cincisprezece ani (1918-1933) pentru activitatea sa culturala și științifica poate fi înțeleasă numai având în vedere ca scopul final al lucrării sale era unul religios sau „idealist" cum se spunea pe atunci, și aceasta activitate era just apreciată ca o continuare a slujirii Bisericii Persecuțiile părintelui Pavel începură în anii 1918-1920 când se încerca prezentarea activității Comisiei de Ocrotire a Lavrei ca o tentativă contrarevoluționară de creare a unui

„Vatican Ortodox" Al doilea pretext de „critică" fu activitatea didactică din Atelierele VHUTEMAS Florenski fu acuzat de crearea unei „coaliții mistice și idealiste" împreună cu V.A Favorski Unei persecuții și mai mari fu supus părintele Pavel pentru interpretarea data teoriei relativității din cartea sa *Imaginarul în geometrie* (1922) În această lucrare el deduce din teoria relativității posibilitatea unui Univers finit în care Pamântul și omul vor deveni centrul Creației „Pământul, dintr-o firimitura de nimic a Universului ajunge centrul acestuia pentru că devine centrul său și astronomic și spiritual" se spunea în singura recenzie favorabilă a lucrării

Este cu totul evident că soarta parintelui Pavel era dinainte stabilită de credința lui în Hristos și de rangul de preot al Bisericii Ortodoxe de concepția sa filosofico-religioasă și de acea poziție aparte pe care o ocupa în societate În mai 1928, OGPU (Direcția Politică de Stat a Consiliului Comisarilor Poporului) organiza o operațiune de masă la Serghiev Posad și în împrejurimi un mare număr de credincioși slujitori ai Bisericii și mireni, fură arestați și transportați la închisoarea Butîrki Fusese o lovitura data Bisericii deja slabită, și ramășițelor moșierești inclusiv celei mai inalte aristocrații care-și cautau salvarea în jurul Lavrei Sfântului Serghie – așa cum întotdeauna în vremuri de restriște, înainte de exterminarea finală oamenii se refugiau în biserici

Inainte de asta începu pregătitor, „bombardamentul artileriei" ziarele și revistele publicau în fiecare număr pamflete și foiletoane incriminatoare și mincinoase despre „sotnile negre"[28] aciuate lângă Moscova la Serghievo, și despre „Lavra Troițe-Serghieva, devenită ascunzatoare pentru foștii cneji, fabricanți și jandarmi despre „propa-

ganda religioasă" dusă de foști aristocrați. Opinia publică fusese pregătită „Organele" mașina OGPU intraseră în funcțiune

Părintelui Pavel nu i se aduse nici o acuzație în urma arestării. La interogatoriul din 25 mai 1928 el dădu următoarea declarație „Fotografia lui Nikolai al II-lea o păstrez ca amintire de la episcopul Antonie. Am o atitudine favorabilă față de Nikolai al II-lea, însă îmi este milă de omul care prin intențiile sale, era mai bun decât alții, dar a cărui domnie a avut o soartă tragică. Am o atitudine pozitivă față de puterea sovietică și sunt implicat în cercetări militare cu caracter secret. M-am oferit de bunăvoie să execut aceste lucrări, propunând eu însumi domeniul. Consider puterea sovietică drept singura putere reală capabilă să aducă o îmbunătățire situației maselor. Nu sunt de acord cu unele măsuri ale puterii sovietice, însă sunt categoric împotriva oricărei intervenții atât militare, cât și economice. Nu am purtat cu nimeni nici un fel de discuții asupra măsurilor cu care nu sunt de acord"[14]

Afacerea se precipită și, pe 8 iunie, soarta tuturor arestaților de la Butîrki fu hotărâtă. În protocolul ședinței Consfătuirii extraordinare a colegiului OGPU P.A. Florenski poartă numărul 25. „A fi eliberat din arest, a i se lua dreptul de a locui în Moscova, Leningrad, Harkov, Kiev, Odesa, Rostov-pe-Don, în guberniile și districtele însemnate, cu fixarea unui domiciliu forțat pe o perioadă de trei ani". Pe 14 iulie, părintele Pavel pleacă spre Nijnii Novgorod pe care și-l alesese ca reședință. Deportarea fu scurtă. În urma demersurilor Ekaterinei P. Peșkova, urmă o nouă hotărâre a Consfătuirii extraordinare „Să fie eliberat înainte de expirarea termenului pedepsei, cu promisiunea de a locui liber în URSS". În septembrie Pavel Florenski se întorcea acasă

Situația Moscovei acelor vremi l-a determinat pe părintele Pavel să spună „Am fost deportat și întorcându-mă m-am trezit în ocnă"

În februarie 1933, P.A. Florenski fu din nou arestat. Din acuzație reieșea că era învinuit de participarea la o organizație contrarevoluționară, alcătuită din elemente promonarhiste și cadeți, care își propusese să instituie un guvern republican sprijinit de Biserica Ortodoxă. Cercetarea penală era însoțită de administrarea unor măsuri de corecție fizică asupra arestaților, în scopul obținerii unor declarații născocite

Pe 26 iulie 1933 Pavel Florenski fu condamnat de o „troikă" extraordinară (comisie alcătuită din trei membri NKVD) la zece ani de muncă silnică în lagărele de reeducare prin muncă. Pe 13 august este trimis pentru început în lagărul de reeducare *Svobodnîi* (*Cel liber*) din Siberia de Est. Sosește în lagăr pe 1 decembrie și este repartizat să lucreze la departamentul de cercetare științifică al conducerii lagărului (BAMLAG). Curând, pe 10 februarie, este trimis la stațiunea de cercetări în domeniul refrigerației de la Skovorodino. Transferul se datorează intervenției unei persoane rămase necunoscută, care își amintește „Soarta m-a făcut să îl întâlnesc pe Florenski în împrejurări cu totul neobișnuite. Se știa că S. Bulgakov emigrase și că Florenski preda pe undeva matematică și mergea la cursuri în anteriu – așa se vorbea în Moscova anilor '20. Și iată că, în 1934, pe când lucram la secția de planificare pentru construcția drumului de la *Svobodnîi*, aruncându-mi ochii pe lista deținuților, privirea mi se opri pe numele «Florenski». La început nu am făcut nici o asociație: tot ce era legat de el aparținea trecutului de mult uitat, aparținea altei lumi. Citesc mai departe: «matematician». De abia când a intrat în încăpere mi-am dat seama că era

vorba de acel Florenski. L-am rugat să-mi confirme, mi-a răspuns scurt. Am încercat să-i mai pun câteva întrebări despre Moscova și despre tot ce i se întâmplase, dar el tăcea, era abătut și mi-a fost clar că nu voia să vorbească cu un străin. Îl înțelegeam foarte bine. M-am ocupat de instalarea lui la stația meteorologică de la Skovorodino, sperând să-l protejez cumva de atmosfera din lagăr". La această stație Florenski făcu cercetări care au stat apoi la baza cărții colaboratorilor săi N.I. Bîkov și P.I. Kapterev, *Construcțiile în zonele înghețului veșnic* (1940).

La sfârșitul lunii iulie și începutul lui august, grație intervenției E.P. Peșkovei, în lagăr putură sosi soția sa Anna Mihailovna și mezinii Olga, Mihail, Maria (fiii cei mari Vasilii și Chiril, erau plecați în acest timp într-o expediție geologică). Sosirea familiei nu avea ca scop numai revederea. Venise propunerea guvernului cehoslovac de a discuta cu conducerea URSS problema eliberării lui P.A. Florenski și a plecării sale în Cehoslovacia. Însă pentru debutul convorbirilor oficiale era necesar acceptul personal al părintelui Pavel. El răspunse cu un refuz hotărât, rugă să se înceteze toate demersurile și, referindu-se la Apostolul Pavel, spuse că trebuie să ne mulțumim cu ceea ce avem. În timpul șederii familiei sale la Skovorodino Pavel Florenski fu găzduit în izolatorul lagărului *Svobodnîi*.

La 1 septembrie Florenski este trimis cu convoiul special în lagărul Solovețk. Iată cum descrie el însuși într-o scrisoare din localitatea Kem, datată 13 octombrie 1934, această mutare: „Dragă Anulea, sunt destul de îngrijorat din cauza voastră, fiindcă de două luni nu știu nimic despre voi, mai ales că ați fost în călătorie. Nu aveam voie să scriu, dar nici nu aveam ce, neștiind nimic sigur. Pe 16 august am plecat din Ruhlovo, din 17 până pe 1 septembrie am stat în izolator la *Svobodnîi*, de pe 1 până pe 12 am călătorit cu convoiul special până la muntele Medvejie. Pe 13 am sosit la Kem, unde mă aflu și acum. La sosirea în lagăr, în timpul unui atac armat, am fost jefuit, am stat sub amenințarea a trei sute de topoare, dar, după cum vezi, am scăpat, cu toate că am rămas fără haine și fără bani. De fapt, o parte din haine au fost găsite, însă în tot acest timp am suferit de foame și am tremurat. În general a fost cu mult mai greu și mai urât decât îmi închipuisem când părăseam gara din Skovorodino. Trebuia să plec spre Solovki, ceea ce n-ar fi fost rău, însă sunt reținut la Kem, unde mă ocup cu înscripționarea și completarea fișelor de evidență. Totul ia o întorsătură fără speranță, dar nu e cazul să scriu. Nu au existat nici un fel de motive pentru mutarea mea, dar acum destul de mulți sunt mutați în nord"[38].

Nenorocirile căzute asupra părintelui Pavel nu i-au ocolit nici excepționala bibliotecă, în care, până la acea vreme, intraseră volumele lui V.V. Rozanov, ale profesorilor de la Academie I. Korsunski, I. Beliaev, F. Andreev, precum și multe cărți dăruite de diverși oameni de cultură. Aflând de aceasta pe când se afla în lagăr în primăvara anului 1934, Florenski îi scrise șefului de șantier al BAMLAG: „Toată viața mi-am consacrat-o muncii științifice și filosofice; eu nu am cunoscut niciodată nici odihna, nici distracțiile, nici plăcerile. Acestei slujiri a umanității îi reveneau nu numai întregul meu timp și toate puterile mele, ci și modestul meu salariu, folosit pentru cumpărarea cărților, pentru fotografii, corespondență și altele. Astfel, ajungând la vârsta de 52 de ani, am strâns materiale care trebuiau să fie prelucrate, urmând să dea rezultate prețioase, deoarece biblioteca mea nu era numai o colecție de cărți, ci conținea și o serie de selecții pe anumite criterii și teme gândite deja de mine. Se poate spune

ca operele erau pe jumătate gata, fiind păstrate însă sub forma unor note din cărți, a căror cheie îmi este cunoscută numai mie. În afară de asta, adunasem desene, fotografii și o mulțime de însemnări de prin cărți. Însă astăzi întreaga trudă a vieții mele a dispărut, pentru că toate cărțile, materialele, ciornele mele, precum și manuscrisele mai mult sau mai puțin prelucrate mi-au fost confiscate din ordinul OGPU. Cu această ocazie mi-au fost confiscate nu numai cărțile personale, ci și cele ale fiilor mei care învață în institute științifice, ba chiar și cărțile pentru copii, inclusiv manualele. La condamnarea mea din 26 iulie 1933 de către PPOGPU – departamentul Moscovei nu a fost vorba de confiscarea avutului, și de aceea confiscarea cărților și a rezultatelor cercetărilor mele științifice și filosofice este pentru mine o grea lovitură [...], distrugerea rezultatelor muncii mele de o viață este pentru mine mult mai grea decât moartea fizică"[58]

Pe 15 noiembrie 1934, părintele Pavel Florenski fu mutat în lagărul Solovețk. A fost repartizat să muncească la Combinatul de industrializare a iodului. Aici s-a ocupat de problema extragerii iodului și a agar agarului din algele marine, realizând mai mult de zece descoperiri științifice și invenții patentate. La început, a locuit în barăcile comune ale „Kremlinului" (așa era numită mănăstirea). Apoi în 1935 fu mutat în Pustia Filippovo (la 1,5 km de mănăstire). Aici, pe locul nevoințelor ocrotitorului său, Sfântul Filipp, părintele Pavel suportă ultimele încercări înainte de a se înfățișa cu cunună muceniceașcă la Dumnezeu.

„Alaltăieri am trecut de cincizeci și patru de ani – scrie el pe 24 ianuarie 1935. Cercetându-mi inima, pot spune că nu am nici un fel de ură ori resentimente. Fiecare să se bucure cum poate". „Lumea este astfel alcătuită încât nu poți oferi nimic oamenilor altfel decât plătind pentru asta

cu suferințe și prigoană. Cu cât este darul mai dezinteresat, cu atât este mai aspră prigoana, cu atât sunt mai grele suferințele. Aceasta este legea vieții, axioma ei principală. În sufletul tău îi recunoști caracterul imuabil și universalitatea, dar la impactul cu concretul te cutremuri ca de ceva nou și neașteptat"[59]

În vara anului 1937 începu reorganizarea lagărului de destinație specială din Solovki (SLON) și a închisorii (STON). Pavel Florenski fu iarăși mutat în barăcile comune de pe teritoriul mănăstirii. „În general, totul este în urmă (totul și toate) – scria el într-una din ultimele scrisori, datată 3-4 iulie 1937. În zilele din urmă am fost pus să păzesc pe timpul nopții producția realizată de noi la fabrica de iod. Aș putea lucra în acest timp (acum, de exemplu, scriu scrisori), însă frigul cumplit din combinatul mort, pereții pustii și vântul care vuiește prin geamurile sparte nu te pot predispune la lucru, și poți vedea după scris că nici nu reușesc să scriu scrisoarea cu mâinile înghețate bocnă... E deja ora 6[00] dimineața. Ninge peste râu și vântul sălbatic răsucește vârtejuri de zăpadă. Ajung până la mine țipetele neliniștitoare ale pescărușilor. Și simt, cu toată ființa mea, nimicnicia omului, a faptelor și a strădaniilor lui"

La sfârșitul lui iulie 1937 au loc execuții în masă ale deținuților, pe dealul Sekirno. Aflăm din comunicatul lui I.L. Kagan că „într-una din aceste nopți (în jur de 17-19 iunie) dispărură din lagăr P.A. Florenski și L.I. Kurbas". A.G. Favorski, cel care, în octombrie-noiembrie, se văzuse în lagăr cu Florenski, scria: „Bunicul dumneavoastră Florenski era cel mai respectabil om din Solovki. Era genial, nu cârtea niciodată, era un dârz filosof, matematician și teolog. Impresia pe care mi-o lăsase Florenski, ca și tuturor deținuților care l-au cunoscut, este aceea a unei înalte

spiritualități însoțită de o atitudine binevoitoare față de oameni și de o mare bogăție sufletească – adică tot ce îl înnobilează pe om".

Pe 25 noiembrie 1937 prin decizia „troikăi" extraordinare a UNKVD din regiunea Leningrad, P.A. Florenski este condamnat la pedeapsa capitală „pentru propagandă contrarevoluționară". Pe 8 decembrie 1937 este executat prin împușcare.

P.A. Florenski fu reabilitat de două ori: în 1958 și în 1959, pe motivul „lipsei de dovezi de vinovăție în activitatea antisovietică" și „pentru absența instanței penale".

Într-una din ultimele scrisori din Solovki, către fiul său Chiril, datată 21 februarie 1937, Florenski concluzionează activitatea sa multidisciplinară: „Ce am făcut întreaga viață? Am cercetat lumea ca pe un tot unitar, ca pe un tablou și o realitate unică, însă în fiece moment, mai precis în fiecare etapă a vieții, dintr-un alt unghi de vedere. Am studiat relațiile universului printr-o anumită secțiune a sa făcută sub un anumit unghi, într-un anumit plan, și am încercat să înțeleg alcătuirea lumii după acele indicii care mă interesau în etapa respectivă. Suprafețele de secțiune se schimbau, dar fiecare nu o înlocuia pe cea dinainte, ci o îmbogățea. De aici – neîntrerupta dialectică a gândirii (schimbarea planurilor de observație), în condițiile unei alcătuiri constante a lumii ca tot unitar".

Înfruntarea a două tipuri de cultură – cea renascentistă și cea medievală – a stat la baza începuturilor tragice ale vieții și operei părintelui Florenski. Chiar el își considera concepția asupra lumii ca fiind corespunzătoare medievalității istorice ruse a secolelor XIV-XV. Formându-se ca gânditor și om de știință la confluența culturilor laică și religioasă, Pavel Aleksandrovici Florenski avertiza asupra

sfârșitului dezastruos al unei culturi lipsite de spiritualitate. Pe vremea când Florenski scria aceste lucruri, părea neverosimil ca secolul al XX-lea să conducă cultura, dar și întreaga omenire spre prăpastia autodistrugerii.

Nu numai viața părintelui Florenski este tragică, ci și vremurile în care a trăit, ca și cultura care nu a fost capabilă să asimileze un asemenea gânditor, teolog și om de știință. „Privind în urmă, văd că, de fapt, niciodată nu am avut condiții favorabile de lucru, parțial datorită nepriceperii mele de a-mi organiza treburile, parțial datorită stării societății, de care m-am despărțit, luând-o înainte cu cel puțin cincizeci de ani – în condițiile în care, pentru a avea succes, este permis să o iei înainte cu maximum doi-trei ani".

Și totuși, părintele Pavel credea că vremurile întrevăzute de el vor sosi. „Am învățat mărinimia – scria el în 1924 – când am aflat cu certitudine că viața fiecăruia dintre noi, și a popoarelor, și a omenirii, este condusă de Voința cea Bună, așa că nu trebuie să ne îngrijorăm de nimic în afara problemelor zilei de azi. Chiar și istoria ne convinge că filosofia a călcat deja pe un nou făgaș și că fiii soției «mele» îi va reveni victoria, care va fi obținută și fără mine, astfel încât participarea mea personală devine o circumstanță lipsită de importanță. Mai devreme sau mai târziu, într-un fel sau într-altul, simptomele care m-au neliniștit pe mine vor căpăta expresie și vor determina caracterul cunoașterii viitoare. Acum sunt sigur de asta".

Egumenul Andronic
(A.S. Trubacеov)

NOTE:

1. Prin „epoca de argint" se înțelege îndeobște perioada de avânt cultural pe care a cunoscut-o Rusia la începutul secolului XX, până la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (n. tr.)

2. Din scrisoarea datată 27 aprilie-13 mai 1935 (n. tr.)

3. Citat din P.A. Florenski, *Autobiografie* (*Našo nasledie*), 1988, nr. 1, p. 75 (n. tr.)

4. Citat din părintele Pavel Florenski, *Copiilor mei. Amintiri. Cercetări genealogice. Scrisori din Solovețk. Testament*, Moscova, 1992, p. 279

5. Citat din Arhiva Părintelui Pavel Florenski

6. Citat din părintele Pavel Florenski, *Copiilor mei*..., p. 145

7. *Ibidem*, pp. 211-212

8. Serghei Nikolaevici Trubețkoi (1862-1905)- filosof al religiei, publicist.

9. Andrei Belâi (pseudonimul lui Boris Nicolaevici Bugaev) (1880-1934)- poet și scriitor, teoretician al simbolismului.

10. Citat din ierodiaconul Andronic, Episcopul Antonie Florensov, duhovnicul părintelui Pavel Florenski", *Jurnal Moskovskoi Patriarhii* (*Jurnalul Patriarhiei Moscovei*), nr. 10, 1981

11. Dmitri Sergheevici Merejkovski (1865-1941)- poet, prozator și critic literar rus. Teoretician al curentelor post-simboliste. Unicul deceniu-lui. Romane de evocare istorică, în care încearcă să reconcilieze conform metafizicii sale teologice, creștinismul cu idealul frumuseții antice [Trilogia *Hristos și Antihrist* (1894-1905): „Moartea zeilor. Iulian Apostatul", „Învierea zeilor. Leonardo da Vinci", „Antihrist. Piotr și Aleksei"]. („Scriitori străini" — *Mic Dicționar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981). Nikolai Berdiaev își amintește de el ca despre „un scriitor rus care aspira întru total la tradiția culturii europene. În atmosfera salonului lui Merejkovski plutea ceva impersonal, un fel de magie nesănătoasă [...], aceeași magie am întâlnit-o mai târziu la steineriști" (N. Berdiaev, *Sensul creației*, Editura Humanitas, 1992) (n. tr.)

12. Citat din *Bogoslovskii vestnik* (*Vestitorul teologic*), nr. 2, 1912

13. Citat din Egumenul Andronic, *Părintele Pavel Florenski, profesor la Academia Teologică din Moscova*

14. Citat din A.F. Losev, *Eseuri de simbolism antic și de mitologie*, Moscova, 1930, p. 680

15. V.V. Rozanov, prozator rus al „epocii de argint". Potrivit amintirilor lui N. Berdiaev „era unul dintre cei mai neobișnuiți și mai originali oameni din câți mi-a fost dat să întâlnesc [...]. Era un eseist extraordinar, un dar literar uimitor, una din cele mai mari înzestrări ale prozei rusești [...]. Întreaga sa fire era învăluită într-o senzualitate mistică" (din Nikolai Berdiaev, *Sensul creației*, Editura Humanitas, 1992) Titlul din text aparține lucrării lui V.V. Rozanov, *În preajma zidurilor Bisericii*, vol. II, pp. 97-98, Sankt Petersburg (n. tr.)

16. *Ens realissimum* — pentru mine, *ens quasi nihil* — pentru ceilalți (n. tr.)

17. Citat din *Bogoslovskie Trudi* (*Studii teologice*), vol. 28, Moscova, 1987, p. 304

18. Citat din *Autobiografie*, 1977

19. Citat din Prot. Serghei Bulgakov, *Părintele Pavel Florenski. Opere complete*, vol. 1, Eseuri despre artă, pp. 13-14

20. Abramțevo- conac aflat în apropiere de Serghiev Posad. Datorită gustului pentru artă al proprietarilor săi (din 1843 criticul de teatru S.T. Aksakov, apoi, din 1870 constructorul de drumuri S.I. Mamontov) devine locul tradițional de întâlnire a pictorilor, poeților, scriitorilor. Peisajul său intim și pitoresc a inspirat scriitori ca Gogol și Turgheniev, fiind locul de naștere al multor lucrări celebre de artă plastică (ale unor Nesterov, Vrubel, Serov, Repin și alții), precum și leagănul teatrului liric rus. Tradiția artistică de aproape un veac este curmată de Revoluția Socialistă din Octombrie, când, prin Decretul din 1918 — de naționalizare a imobilelor de interes istoric și cultural, Abramțevo devine muzeu (n. tr. după *Muzei-usadiba Abramțevo Izdatelstvo Planeta*, Moskva, 1976)

21. Citat din Arhiva Părintelui Pavel Florenski

22. Lucrarea *Iconostasul* a fost tradusă de Boris Buzilă într-un volum apărut la Editura Anastasia (1994), care cuprinde și eseul *Perspectiva inversă*. Acesta din urmă a apărut și în 1997, în traducerea colectivă a Tatianei Nicolescu, Alexandrei Nicolescu, Anei Maria Brezuleanu, în cadrul volumului *Perspectiva inversă și alte scrieri*, la Editura Humanitas (n. tr.)

23. *Ecstasis* (gr.) - mișcare în afară, de afară, *ecstasis* a încurca (n. tr. după *Dicționar de neologisme*, Editura Științifică, București, 1966)

24. Valerian V. Kuibîșev, Lev D. Troțki, Nikolai Buharin, revoluționari bolșevici, activiști politici în perioada Revoluției Ruse din 1905-1907, a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a primelor două decenii care i-au urmat (n. tr.)

25. Sutele negre - mișcare naționalist-creștină de extremă dreaptă creată în Rusia între anii 1905-1907 sub influența organizației și mo-

rnefiate ca Biserica și peștera [illegible] și Lavrarea Arhanghelului Mihail A fost înăbușită în 1917 de armatele revoluționare conduse de bolșevici (n tr)

26. Citat din Arhiva părintelui Pavel Florenski
27. Adică să ceară eliberarea (n tr)
28. Citat din Arhiva părintelui Pavel Florenski
29. *Ibidem*
30. Citat din scrisoarea datată 13 februarie 1937
31. Citat din scrisoarea din Solovki datată 2 aprilie 1937
32. Citat din Arhiva părintelui Pavel Florenski

EMPIREEA ȘI EMPIRIA

– Dialog

Se dedică lui A V Elcianinov

A. Până acum toate discuțiile noastre de oriunde ar fi început ajungeau, din partea ta, mereu, la același refren „Nu poate exista concepție coerentă asupra lumii (*Weltanschauung*) fără un fundament religios nu poate exista viață coerentă – viață trăită în adevăr – fără experiența religioasă"* Din punctul meu de vedere există o neînțelegere îți amintești că admiteam imposibilitatea unei concepții absolute asupra lumii – ca aceea despre care vorbeai – în stare să cuprindă totul într-un singur lanț de judecăți dialectice, de asemenea admiteam imposibilitatea unei vieți coerente după adevăr care să-și poată modifica fiecare amănunt al său din punctul de vedere al unei *Weltanschauung* absolute nu negam această imposibilitate nu din cauza slăbiciunilor și inconsecvenței noastre

* Dialogul *Empireea și Empiria* a fost scris de Florenski în iunie 1904 pe malurile Thra Tharo de lângă Bakuriani [illegible] Gruzia, unde locuia [illegible] a intra la Academie Lucrarea a fost refăcută de două ori în [illegible] ani rămânând însă nepublicată Se poate presupune că [illegible] părintele Pavel avea rețineri datorită formulei de expunere a gândurilor [illegible] care îi devenise străină în mare măsură Apoi când această [illegible] a ajuns să confere textului o semnificație specifică lucrarea a [illegible] pierdută Textul a văzut pentru prima dată lumina tiparului an [illegible] 1986 în revista moscovită *Bogoslovskie trudî* (*Studii teologice*), [illegible] Articolul este dedicat unuia dintre prietenii lui Florenski istoric [illegible] cultură, Aleksandr Viktorovici Elcianinov (1881 1934) Una dintre [illegible] principalele idei ale dialogului este aceea a construirii unei concepții religioase integrale asupra lumii [n tr]

ci în primul rând pentru că un astfel de adevăr nu poate fi dat integral nu poate fi dat întregul adevăr al vieții sensul ei, pentru că, după cum am spus, eu nu pot să recunosc îndreptățirea unei concepții absolute asupra lumii Numai aceasta ar putea dezvălui sensul vieții, justificând o astfel, chiar și *post factum*

Tu pretinzi însă ca realitatea și atitudinea noastră față de ea să fie nu numai oferite conștiinței, ci să fie oferite în chiar adevărul lor intrinsec tu pretinzi descoperirea sensului rațional și a dreptului la existență a ceea ce ne e dat ca realitate descoperită nemijlocit Într-un cuvânt, ție nu ți este de ajuns să știi că, într-adevăr, *este*, tu mai vrei să știi *ce anume* este și apoi să vezi în ce măsură acest *ce* răspunde legilor eterne, în ce măsură acest *ce* este ceea ce *trebuie* să fie și în ce măsură poate fi ceea ce trebuie Și afirmai că o astfel de concepție asupra lumii nu poate fi construită fără fundament și experiență religioasă Repet că n-aș fi protestat împotriva declarației tale asupra imposibilității unei concepții coerente asupra lumii dacă n-ai fi adăugat „fără fundament religios și fără experiență religioasă"

B Dar acesta este esențialul

A Așadar, *cu acestea*: cu fundamentul și cu experiența religioasă este posibil?

B După cum spui

A Consideri oare că acest lucru este accesibil cunoașterii numai în general ca țel și limită a sa ca ideal niciodată atins? Sau este posibil undeva cândva, nu pentru tine ci pentru altul peste milioane de ani? Sau poate că în sfârșit, presupui că o astfel de concepție asupra lumii este posibilă în condițiile noastre concrete adică acum, de exemplu chiar pentru tine?

B Da *Acum, pentru mine* este posibil Dar și pentru oricine altcineva, dacă va voi „cereți și vi se va da"

A Dar dacă nu e un secret, tu o deții deja? Ți s-a dat? Sau ai reușit s-o obții?

B Nu, nu e un secret Există încă multe lucruri nelămurite pentru mine multe dintre ele nu sunt clarificate în formă logică încă nu am perceput și asimilat suficiente lucruri Dar dacă nu dețin încă întreaga concepție asupra lumii în schimb nucleul bazele acesteia le posed deja. Dar degeaba răstălmăcești citatul pe care l-am rostit nu „am reușit" nici nu „mi se dă" ci este dat

A Înțeleg dar mă rog nu vreau să ne contrazicem Fie și este dat? Spune-mi numai dacă această concepție a ta asupra lumii – fie și în stadiul ei incipient, în pregătire – spune-mi dacă poate fi ea redusă la unul dintre tipurile consacrate?

B Da poate

A Care ar fi acesta?

B Creștinismul.

A Sper că nu în forma sa bisericească

B Degeaba speri. tocmai în forma sa bisericească sobornicească

A Să știi că înadins am adus discuția la aceste amănunte doream să declari tocmai ceea ce ai spus acum

B că creștinismul sobornicesc (*catholic*) este absoluta *Weltanschauung*

A Exact Vreau să stau de vorbă cu tine ca să ne lămurim Desigur că nu intră în intențiile mele să discut caracterul absolut al acestei concepții asupra lumii Acest imaginar caracter absolut sună prea ciudat pentru mine pentru a merita să pierdem vremea cu discutarea lui Însă aș vrea să înțeleg în măsura în care voi fi în stare vederile tale asupra realității

B (Tace cu un aer întrebător.)

A Nu înțelegi? Taci? *Cum taces clamas*? Tipa tăcând! *Nu pot* să pun întrebări despre absoluta *Weltanschauung*; nu pot în mod fiziologic, dacă vrei. Orice noțiune absolută îmi rămâne în gât și-mi strică buna dispoziție cu asprimea ei astringentă. Toate aceste „Adevăruri" mă obligă numai să mă supăr. Nu, vă rog, scutiți-mă de absoluturi.

B *Quid est veritas?*

A. Exact. Și ce să faceți cu adevărul? Nu degeaba la Dostoievski dracul precizează următoarea trăsătură: „Dacă ai avut chef de pungășii, de ce ar mai fi nevoie, pare-se, de sancțiunea adevărului? Dar așa este rusul de azi: fără sancțiune nu se hotărăște la nici o pungășie, atât de mult a ajuns să iubească adevărul."

B Aceasta se referă la noi?

A. *A propos*, mi-am adus aminte. Hai să lăsăm deoparte acest subiect atât de alunecos. Dar repet, vreau să te înțeleg. Dacă eu nu recunosc posibilitatea unei viziuni absolute asupra lumii, desigur că nu ți voi pretinde dovezi absolute pentru concepția ta. Mi-ar fi suficient să te aș înțelege, dacă mi-ai arăta că și concepția ta stă *legal* printre celelalte. Pentru că actualmente ea este nulă pentru mine, o *paria* printre alte concepții. Cu toate că nici altele nu sunt grozave, ele totuși nu-ți rămân în gât ca a dumneavoastră. Căci, sub aspect teoretic, ea este pentru mine o fantezie copilărească, iar din punct de vedere practic, o otravă dăunătoare pentru societate: *latet anguis in herba*. Însă nu acesta este esențialul. Pot recunoaște și recunosc că a încetat o asemenea stare de lucruri atunci și numai atunci când mi se va arăta, *în primul rând*, posibilitatea tuturor lucrurilor pe care le susțineți: a minunilor, a tainelor și a celorlalte, însă nu luate separat, ci sub forma unui sistem închegat, și *în al doilea rând*, când mi se va arăta

că toate aceste afirmații ale dumneavoastră – în caz că se vor dovedi posibile, gândibile printre nenumăratele alte afirmații – au prioritate din punctul de vedere al *probabilității*, că nu sunt numai gândibile, dar și că probabilitatea lor nu este neglijabilă. Așadar, te voi înțelege atunci când vei putea dovedi că toate dogmele, tainele voastre și celelalte de acest fel sunt gândibile ca atare – adică nu conțin inepții – și că rezolvările și optica dumneavoastră asupra tainelor și a celorlalte au în spatele lor un număr de șanse cât de cât semnificativ, adică probabilitatea lor nu este neglijabilă.

B. Să știi că nu-ți dorești puțin. Ceea ce, după părerea ta, trebuie să-ți ofer eu acum este problema întregii filosofii raționaliste și a științelor, într-un cuvânt, problema *celor ce neagă filosofia*, ca să ne folosim de terminologia lui Schelling. Căci aceasta este filosofia care se ocupă cu delimitarea posibilului de imposibil, a gândibilului de negândibil, construind un sistem al posibilului. Dar nu numai atât, mai vrei încă și fundamentarea probabilității. Aceasta este problema filosofiei probabilului, dacă ne putem exprima așa, a filosofiei care califică probabilitățile diverselor posibilități, care stabilește gradele posibilului. Fără a mai vorbi că nu cred că sunt pregătit să ți ofer o astfel de construcție. În plus, ceea ce dorești n-ar putea fi expus din lipsa de timp. Pentru că ceea ce îmi ceri, chiar dacă ar fi expus în modul cel mai concentrat, poate fi subiectul unui curs special sau al unui tratat.

A. Facat. În acest caz, deocamdată – repet, *deocamdată*, în așteptarea *de omni re scibili atque quibusdam aliis* – renunț la cea de-a doua dorință a ta, iar din prima și voi propune câteva întrebări și, pe deasupra, te voi ajuta după cum voi putea, situându-mă de fiecare dată de partea ta. De acord?

B. De acord

A. (După o oarecare tăcere) Schema generală a concepției dumneavoastră, în măsura în care o înțeleg, poate fi exprimată astfel: o anumită acțiune psiho-fizică a omului, numită de dumneavoastră „cădere în păcat", a adus omul într-o stare de boală, boală în sensul cel mai larg. Adică, înainte [de „cădere"] el putea să se controleze atât pe sine, cât și realitatea înconjurătoare, plantele, animalele și celelalte, și avea putere asupra stărilor trupului și sufletului său, dar și asupra naturii. Însă omul a ieșit din echilibrul său psiho-fizic, dereglându-și relația stabilă cu mediul. Pierderea acestui echilibru a atras după sine suferințe de tot felul, boli în sensul strict al cuvântului și, ca ultimă consecință, moartea. Această boală a întregului organism psiho-fizic, adică dereglarea funcționării corecte – care existase până atunci, după părerea dumneavoastră – a întregului flux de stări psihice și trupești, s-a transmis ereditar întregului neam omenesc. Și, având în vedere că, potrivit legităților lumii reale, nu are rost să pretinzi dreptate, a reieșit că fiecare individ suferă de aceeași neputință, cu toate că el nu a participat personal la căderea în păcat. Fiecare are organismul dereglat încă de la venirea sa pe lume, precum sechelele alcoolismului în cazul urmașilor unui alcoolic. De aceea, nimeni nu este în stare să își controleze suficient trupul și spiritul și este posedat – conform terminologiei dumneavoastră – de pofte și de patimi, motiv pentru care suportă fel de fel de boli, suferă, se chinuie, iar în final, *exitus letalis*. Și, pe deasupra, toți oamenii, ca descendenți ai acelorași protopărinți, sunt cu toții bolnavi. Iată, ca să spunem așa, primul tablou al concepției dumneavoastră. Nu voi preciza deocamdată toate acele dificultăți [de înțelegere] pe care acest tablou le trezește în mine, despre ele vom discuta altă dată. Dar voi

sublinia că, de fapt, nimic nu dovedește vreo stare deosebită, înaltă, a omului în timpurile străvechi, ba din contra. Mai ales, nimic nu dovedește existența în timpurile străvechi a voinței morale, nimic nu dovedește absența morții pentru un astfel de om, nimic nu dovedește domnia sa asupra naturii, chiar dimpotrivă, nu cunoaștem vreo acțiune psiho-fizică în stare să perturbe întregul organism, nu avem nici un fel de baze să susținem unitatea neamului omenesc și să aplicăm atât de vast – ba mai mult, atotcuprinzător – principiul *moștenirii atributelor dobândite*, mai ales că, în general, acest principiu nu este demonstrat. Dar să zicem că toate aceste dificultăți ar fi depășite, să zicem că toate acestea sunt așa cum spuneți. Merg mai departe în expunerea învățăturii dumneavoastră. Al doilea tablou: un șir de persoane, numite de dumneavoastră „prooroci", au indicat metoda de a curma această boală colectivă – boala neamului omenesc. Trebuia ca măcar un singur om să se vindece pe sine însuși și astfel să dea exemplu celorlalți. Proorocii nu știau cu de-amănuntul în ce trebuie să constea lupta cu boala și nu aveau destule puteri și hotărâre pentru a se folosi de cunoștințele lor. Accept și faptul că existau și unele condiții necunoscute lor care, ca să zicem așa, trebuiau să plutească în aer, pentru ca vindecarea să devină posibilă, de pildă, o anumită compoziție a atmosferei, unele condiții igienice speciale, asanările, iar absența acestor condiții împiedica vindecarea proorocilor. Ei însă erau convinși că, mai devreme sau mai târziu, vindecarea se va produce, că se vor găsi – nu neapărat conștient, ci prin instinct, prin inspirație – toate datele pentru vindecarea vreunuia dintre oameni. Pe un astfel de om care se putea vindeca singur îl numeau convențional „Mesia". Unele considerente – nu știu care anume, dar accept temporar că erau justificate

– au pentru proorocilor să indice o serie de semne ale acestui Mesia. De exemplu, nu știu din ce motiv, proorocii considerau sângele neamului lui David ca fiind deosebit de favorabil apariției acelei puteri extraordinare care va putea învinge boala; spuneau că un astfel de om va proveni dintr-o fecioară; vedeau în condițiile climaterice ale Bethleemului o circumstanță mai favorabilă; făceau legătura cu unele fenomene astronomice și așa mai departe. Unul indica un anumit semn, altul, altele, astfel încât se forma, în general, un fel de tablou.

B. (Tace.)

A. Nu intru în detalii – toate acestea mi se par total improbabile, aproape negândibile; aproape, pentru că nu se poate susține că sunt absolut negândibile și că suferă de contradicții logice interne. O asemenea învățătură contrazice observațiile și convingerile noastre *actuale*, experiența noastră contemporană. Însă, cu toate că experiența contemporană este aproape perfectă, știm totuși atât de puțin, sunt atâtea lucruri neclare și nerezolvate, încât nu m-aș considera îndreptățit să spun cu convingere că ceea ce susțineți este imposibil. Poate totuși că..., deși mi se pare fantastic și neverosimil. Nu degeaba spunea Arago: *„Celui qui en dehors de mathématiques pures prononce le mot «impossible» manque de prudence"*. Îmi aduc aminte că, undeva, Pascal spune: „Nimic nu poate opri mobilitatea gândirii noastre. Nu există regulă fără excepție. Nu există adevăr atât de general încât să nu existe nici un unghi din care să nu pară incomplet. Iar dacă este așa, atunci avem întotdeauna dreptul să trecem o minune în categoria excepțiilor și atunci minunea devine posibilă".

Rămânând fidel științei, nu pot spune că Pascal se înșela total când susținea *pe o astfel de cale* afirmațiile dumneavoastră. Spuneți că „s-a produs un fenomen care de

obicei nu se produce". Și ce-i cu asta? Poate că este posibil să se caute și să se găsească acea combinație de condiții psiho-fizico-chimice, se pot alege fenomenele care-o preced și coexistă cu ea, astfel încât ele vor produce efectul dorit ciudat, neobișnuit, însă totuși, principial, neimposibil. Poate.

Nu pot, desigur, să vă împiedic a vă folosi de această ocolire pascaliană a situațiilor științifice. Nu vă pot împiedica să vă justificați astfel multe din afirmațiile făcute. Aveți dreptate în felul dumneavoastră, însă concluzia la care ajungeți este neadevărată în cel mai înalt grad și, având dreptate formal, nu aveți dreptate de fapt: bateți câmpii.

B. (Încet.) Vrei cumva să justifici pe cineva? Despre ce-i vorba?

A. (Fără să-l auzit.) Pentru un timp voi vorbi ca și cum aș fi recunoscut toate afirmațiile dumneavoastră, iar acum le redau așa cum le-am înțeles, căci trebuie să aflăm dacă nu există cumva vreo scăpare din partea mea. Altfel e greu să discutăm. Așadar, în sfârșit, pe când se afla în lume...

B. În care lume?

A. Bineînțeles că în lumea experiențelor, în lumea culorilor, a sunetelor, a presiunilor și a diverselor stări psihice. Când din tot acest mănunchi de fenomene au apărut condițiile nașterii acestui „Mesia", el s-a născut ca o verigă firească în lanțul existenței, ca o legătură între mai multe fenomene, ca rezultat al unei destul de complexe combinații de circumstanțe. Încă de la nașterea sa, acest Iisus avea toate datele pentru a împlini *toate* poruncile proorocilor, nu în sensul că ar fi acționat conștient, conform unui plan, ci în sensul că făcea, poate instinctiv, tot ce era necesar pentru vindecarea sa de urmările maladiei ereditare. Dintre toate acțiunile sale psiho-fizice, cea mai importantă fusese hotărârea de a se supune chinurilor

instinctiv sau conștient într-un fel sau într-altul – conform reprezentării dumneavoastră – Iisus ajunsese la convingerea că prin această hotărâre și prin suferințele calvarului, va ajunge într-o asemenea stare încât după moartea sa în aparatul său psiho-fizic se va reface „firească" funcționare a întregului organism, el va învia „cu corp de lumină" și astfel va da exemplu altora.

B. Așteaptă! Deja nu mai ai dreptate. Nu va oferi un exemplu, ci va schimba totul prin moartea și învierea Sa, astfel încât natura și omul vor primi posibilitatea restaurării ordinii odată pierdute.

A. Ei, despre aceasta te vom asculta, iubite prieten, altă dată. (rămâne pe gânduri) De fapt, fie. Voi accepta temporar și aceasta în următoarea formulare: stările psiho-fizice ale lui Iisus în timpul patimilor au adus în lume și în omenire – iarăși, după părerea dumneavoastră – anumite schimbări, ca urmare a anumitor însușiri pe care le avea cel chinuit și a șirului de acțiuni întreprinse de el, despre care tocmai am vorbit. Cu alte cuvinte, prin moartea sa el a adus în lume condițiile reale care să facă posibilă transfigurarea. Acestea constau din anumite influențe unele psihice – probabil niște influxuri sau iradieri, zi le cum vrei – asupra condițiilor în care trăia Iisus. Tocmai aceste schimbări, pe atunci nesesizate, probabil de nimeni și care erau imposibil de observat atunci datorită insuficientelor mijloace de observație – aceste schimbări au fost aduse în lume de Iisus pentru viitoarea ei transfigurare pentru „purificare". O astfel de transfigurare nu putea avea loc imediat, după părerea dumneavoastră, deoarece mai erau necesare niște condiții pentru realizarea ei. Ele sunt produse puțin câte puțin prin activitatea omenirii și, în final, când se va împlini tot ce este necesar, deci când toate condițiile cerute vor fi apărut printre

fenomenele lumii, atunci se va produce brusc o catastrofă mondială – un cataclism sau un incendiu mondial – natura se va transfigura, Iisus va apare din nou și toți vor învia. Dar cum se va produce un asemenea incendiu? De exemplu, prin căderea Pământului pe Soare. Cred că am spus tot. Da, am uitat să adaug că acest Iisus, pentru așa zisele sale merite în fața lumii și a omenirii – conform părerii dumneavoastră – este posibil să fie zeificat și, cu mulțumire pentru viața și activitatea sa, să-i acordați titlul de fiu al lui Dumnezeu și de Dumnezeu om. Am expus oare corect esența concepției dumneavoastră?

B. Cu toate că nu ești Faust, îți voi da totuși replica Margaretei: *„Das ist alles recht schön und gut,/ Ungefähr sagt das Pfarrer auch,/ Nur mit ein bisschen andern Worten."*

A. Dar de ce *„mit andern Worten"*?

B. Pentru că *„wenn man's so hört, möcht's leidlich scheinen, steht aber doch immer schief darum, denn du hast kein Christenthum."*[10]

A. De ce?

B. Este o întrebare încuietoare, dar la ea a răspuns deja însuși Hristos: „Mă căutați nu pentru că ați văzut minuni, ci pentru că ați mâncat din pâini și v-ați săturat. Lucrați nu pentru mâncarea cea pieritoare, ci pentru mâncarea ce rămâne spre viața veșnică și pe care o va da vouă Fiul Omului, căci pe El L-a pecetluit Dumnezeu-Tatăl. [...] Căci pâinea lui Dumnezeu este cea care se coboară din cer și care dă viață lumii. [...] Eu sunt pâinea vieții. [...] Eu sunt pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer. Cine mănâncă din pâinea aceasta viu va fi în veci. Iar pâinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este trupul Meu" (*In* 6, 26-27, 33, 35, 51).

A. Nu înțeleg ce legătură are aceasta cu discuția noastră?

B Atunci să începem din altă parte. Problema este că tu ai căutat din perspectiva ta, astfel încât forma exterioară este foarte asemănătoare cu originalul, însă după esența lor, cele două sunt diametral opuse.

A Cum așa? Am reținut în expunerea mea tot ce era mai important și am omis numai mărunțișurile. De exemplu, nu am pomenit nimic despre „taine".

B Cu toate că Tainele nu sunt deloc mărunțișuri, nu aici e baiul. Chiar și în ceea ce ai expus, peste tot ai omis esențialul, ai păstrat numai forma. Ceea ce rezultă nu este creștinismul, nici măcar vreo variantă deformată a sa, ci o imitație destul de reușită a creștinismului, o imitație atât de dibace încât e în stare să păcălească pe oricine nu te urmărește cu destulă atenție.

A Oare nu am vorbit despre tot ce se spune în Catehism?

B Despre tot, dar nu chiar. Ai observat cumva următoarea ciudățenie: expunând învățătura creștină, ai reușit să eviți *complet cuvântul „Dumnezeu"*?

A. Cum așa? Am spus că faceți din Iisus un Dumnezeu.

B Păi asta și este! Pentru tine nu este Dumnezeu în sine, ci el este făcut Dumnezeu pentru meritele sale. Pentru tine, Dumnezeu este un fel de titlu de onoare, un fel de „consilier de stat", însă al altui domeniu, și nicidecum o determinare a Ființei.

A. În acest caz, poate puteam formula astfel: Iisus a înviat și *astfel*, prin învierea sa, prin victoria sa asupra morții, *s-a făcut Dumnezeu*, cam în felul în care eroii deveneau zei în urma faptelor săvârșite de ei?

B Bineînțeles că nu. Iisus Hristos nu *S-a făcut Dumnezeu*, ci *este și a fost Dumnezeu*. Pentru tine, divinitatea Lui rezultă ca un fel de concluzie, ca ceva suplimentar, secundar, iar nu primar, pe când tocmai aceasta este în

capitol esența. Ai spus: „Iisus s-a făcut Dumnezeu, fiindcă a înviat".

A Ți-am promis doar că te voi ajuta, și de aceea am vrut să vă exprim învățătura într-o formă cât mai convenabilă ei.

B Da, însă Iisus Hristos nu este Dumnezeu pentru că a înviat, ci de aceea a înviat, pentru că este Dumnezeu. Ceea ce este primar nu este empiric, ci divin: nu divinul rezultă din empiric, ci invers, empiricul se dezvăluie ca descoperire a lui Dumnezeu.

A. Așadar, chiar consideri că nu am expus concepția dumneavoastră?

B Concepția pe care ai expus-o este pozitivismul cel mai pur, concepția noastră este în esența teistă. În concepția expusă de tine, omul încalcă niște *reguli* firești, adică regulile *existenței empirice* și, ca urmare, suportă consecințele firești ale acestei încălcări. Apoi, tot firesc, el singur, cu propriile sale puteri, găsește ieșirea din această situație și devine o ființă asemenea lui Dumnezeu. Într-un cuvânt, toate resorturile evenimentelor aparțin în expunerea ta lumii sensibile, cauzele și efectele lor nu ies din limitele experienței empirice. Pentru o astfel de concepție este suficientă numai umanitatea naturală, psiho-fizică, ceea ce în Scriptură este numit *al sufletului*, în opoziție cu ceea ce este *al duhului*. O astfel de umanitate sufletească îl creează pe Iisus Hristos din sine, se mântuie și se îndumnezeiește singură pe sine. Omul concepției tale devine într-adevăr partizanul celui care a spus: *„eritis sicut Deus"*[11]. Te-am înțeles cum se cuvine?

A. Întocmai. Dar cum poate fi altfel? Ce fel de concepție este aceea care nu acționează de la sine?

B Vorbești mereu despre „mănunchiuri" și „legături"... voi ajuta și eu, la rândul meu, ghidându-mă după Wil-

lian James. Reprezentantul acestora este, într-un domeniu, „un mănunchi de ridichi" și „o legătură de covrigi", iar în celălalt – un mănunchi de reacții determinate" de numitul „gentlemanul englez" și „legătura utilă de asociații" care încă din copilăria ei, conform „legii vecinătății", s-a contopit cu „emoțiile inhibatoare" ale statului la colț și de aceea „a înlăturat" din „câmpul conștiinței" legătura „tendințelor impulsive și a reacțiilor specifice" – numită „mersul pe stradă" apărută în unda conștiinței – precum și „mozaicul" senzațiilor de plictiseală, cu „cununa" sau cu „inelul" său de gânduri de izbăvire, ca și cu „dorința" sa de a fi pe stradă, la fel ca și „amintirile" fericitelor vremuri trecute – o anumită „banderolă" de emoții ale fricii și senzații de căscat – iată povestea care are pentru posesorul ei o anumită unitate practică pe care o numim „elementele lui Euclid". Lăsând gluma la o parte, am vrut într-adevăr să-ți sublinez ideea, dar într-o formă mai îngroșată.

A. Aceștia suntem noi. Dar dumneavoastră?

B. Noi recunoaștem că, prin căderea sa în păcat, omul a încălcat *nu* legile firești, nu legile existenței empirice, ci ordinea mistică a existenței, ca bolile, moartea și descompunerea morală nu au apărut nemijlocit, pentru că au fost încălcate legile lumii sensibile și regulile acelei lumi sufletești studiate de psihologia empirică. Nu, bolile, moartea și descompunerea morală au apărut doar ca descoperire în exterior a răsturnării din sfera mistică, a schimbării atitudinii lăuntrice față de divinitate. În plus, această atitudine a duhului față de divinitate *mai înainte* de orice „stare a conștiinței", se află *în afara* „mănunchiului de fenomene psihice". Recunoaștem, pe urmă, că omenirea nu putea crea mijloace de vindecare din ea însăși, pentru că tot ce face omenirea de la sine și din sine sunt lucruri omenești, adică psiho-fizice, empirice, sufletești, pe când

în situația dată trebuia acționat în sfera misticii, ordinea mistică trebuia restaurată. Toate metodele empirice nu ar fi fost decât paliative, și încă unele proaste, ar fi fost o construire a Turnului din Babilon, căci omul nu are și nu poate avea forțe mistice proprii.

Dar, din celălalt punct de vedere, Dumnezeu ca atare nu putea schimba starea distrusă a omenirii, deoarece omenirea, ca *membru* al relației mistice distruse și având o existență de sine stătătoare, nu putea fi purificată din afară de absolut nimic, și în același timp nu se putea purifica din interior prin ea însăși. Întruparea lui Dumnezeu era singura posibilitate. Deoarece trebuia ca lucrarea să nu fie condusă din exterior, din afara omului, Dumnezeu *S-a făcut* om și astfel s-a creat posibilitatea lucrării dinlăuntru.

Pe de altă parte, omul nu avea puteri să acționeze din interior. De aceea Dumnezeu a început să lucreze asupra sa. Restaurarea putea fi înfăptuită numai de o asemenea Ființă Care, având în sinea Sa două naturi, cea dumnezeiască și cea omenească, putea acționa în același timp și ca Dumnezeu, și ca om și care, având două voințe, putea lua o singură hotărâre morală. Dumnezeu-Omul a dizolvat dilema ai cărei poli nu puteau fi rezolvați separat și, împăcând disocierea polilor discordiei, punând în locul disjunctivului „ori – ori" conjunctivul „și – și", a realizat restaurarea omului. Însă întreaga forță a lucrurilor stă în faptul că Iisus Hristos nu *S-a făcut* Dumnezeu, ci *era* Dumnezeu adevărat, rămânând și om în același timp. Misiunea Sa era mistică, iar nu socială sau de vreun fel asemănător.

A. Nu înțeleg. Tu declari toate acestea fără să te îndoiești vreo clipă, în timp ce... Pentru cercetarea experimentală, Iisus era asemeni celorlalți oameni. Existau, desigur, unele *variații*, însă fără diferențe esențiale. Căci spune Apostolul: „Ce era de la început, ce *am auzit*, ce *am vă*

zut cu ochii noștri, ce *am privit* și mâinile noastre *au pipăit* " (*1 In* 1, 1). Ești de acord că, pentru orice experiment, Iisus a fost aproximativ la fel ca orice alt om, desigur în limitele variațiilor individuale?

B. Sunt de acord.

A. Apoi, ești de acord că lumea...

B. Care lume?

A. Aceeași lume a experienței, lumea „legăturilor" și a mănunchiurilor" de care râdeai. Ești de acord că această lume *până la* moartea lui Iisus și după aceea, nu și-a scos la iveală nici o deosebire principială, astfel încât, pentru orice observator, schimbarea s-a produs la fel ca oricare altă schimbare istorică? Poate că sfera ei de acțiune a fost mai mare decât cea a vreunei mari personalități, dar, sub aspect general, ești de acord că era o schimbare istorică de același fel?

B. De acord.

A. În acest caz, acea variație individuală care se observă la Iisus în comparație cu orice alt om, această diferență a fost *acel ceva* pentru care voi l-ați considerat pe Iisus Dumnezeu. Această variație a produs ceea ce voi numiți răscumpărare, iar răscumpărarea a constat tocmai în acel plus istoric creat de activitatea lui Iisus. Așa este? Toate acestea sunt niște considerații atât de elementare încât este chiar jenant să vorbești despre ele. Sunt gata să cred – în cadrul acestei discuții – în orice particularități ale lui Iisus dorești, dar însuși Apostolul spune că, pentru experiența sa personală, el se arăta a fi ca oricare dintre noi, deci, dacă exista vreo diferență, ea se consuma în diferența care separă pe orice om de un altul. Este clar?

B. Ca lumina zilei, dar nu-i așa.

A. Poftim?!

B. Fără a nega în nici un fel nici variația individuală din Iisus Hristos despre care vorbești, nici schimbarea istorică adusă de lucrarea Sa în existența empirică, afirm direct că *nu despre acestea era vorba*. Iisus Hristos era un propăvăduitor al moralei – da, era un filantrop – da, era un îndrumător spiritual – da, se implica în viața obștească – da. Însă toate acestea, teoretic, le putem gândi într-un mod tot mai puțin sesizabil, astfel încât ele încetează, în sfârșit, să mai fie experiență observabilă, de orice fel ar fi ea. Ne putem imagina că toate aceste acțiuni, micșorându-se, tind către limită și dispar, și totuși Hristos rămâne Hristos, iar răscumpărarea, răscumpărare. Voi mai clarifica odată aceasta cu un exemplu grosier. Oricât de importantă ar fi fost activitatea pe care tocmai am evocat-o a lui Iisus Hristos, ea nu are totuși o semnificație principială, și de aceea poate fi comparată cu tipul de croială și cu culoarea hainei purtate de Iisus sau cu vocea pe care o avea, și așa mai departe. Și acestea sunt foarte importante, însă ele nu sunt legate nemijlocit de misiunea Mântuitorului.

A. Spui așadar că, dacă ne-am imagina că Iisus n-ar fi existat, ci ar fi existat vreun Ioan, care i-ar fi reprodus înfățișarea și viața până în cele mai mici amănunte, dacă acest om ar fi fost dublura exactă a lui Iisus, dacă ar fi murit și ar fi înviat, nu ar fi fost el Hristosul și Fiul lui Dumnezeu?

B. Păi tocmai despre asta este vorba, că nu pot accepta ca personajul tău fictiv a înviat. Cred că acest lucru nu se poate realiza pe cale empirică. Însă dacă tu vrei să-ți închipui această ficțiune total inimaginabilă, îți răspund: da, acesta nu ar fi fost Hristosul și Fiul lui Dumnezeu, el nu ar fi răscumpărat lumea.

A. Așadar, dacă am putea repeta istoria de două ori, și o dată am produce lumea de după „răscumpărare", iar a doua oară doar am imita cu exactitate același tablou observabil experimental al realității empirice, înlocuindu-l pe Iisus cu un personaj fictiv, care s-ar fi asemenea în toate cele experimental observabile, atunci aceste două stări ale lumii s-ar deosebi între ele?

B. Da. Pentru că în al doilea caz lumea n-ar fi răscumpărată, ar rămâne aceeași lume în păcat. Voi accepta ficțiunea ta doar de dragul comodității discuției, de fapt însă nu recunosc posibilitatea imitării lui Hristos.

A. De abia acum încep să înțeleg ce vrei de fapt, dar sunt cu totul împotriva unor astfel de concepții. Dacă mi permiți, voi situa problema într-un câmp mai general. Se dau două obiecte, α și β. Între ele există o anumită diferență observabilă experimental. Însă ea este astfel încât poate fi oricât de mică, încât pentru deosebirea lui α de β e fi nevoie de un experiment din ce în ce mai precis. În sfârșit, la limită, putem gândi obiectele α și β ca indistinctibile pentru orice fel de experiment, oricât de sensibil. Atunci diferența experimentală dintre α și β este nulă; α nu este distinctibil de β prin nici o metodă experimentală. Poate fi α diferit de β? Poate exista, adică, între α și β, o diferență principială? Fiind convins că întreaga esență și existență a obiectului sunt epuizate de ceea ce poate fi aflat despre el din totalitatea experimentelor gândibile, cred că obiectele nu pot fi diferite dacă ele sunt indistinctibile pentru orice experiment, oricât de sensibil. Pentru tine, se pare că poate exista o diferență principială chiar și în acest ultim caz, al totalei indistincții experimentale dintre cele două obiecte.

B. Da, așa este. Iată un exemplu concret pentru clarificarea acestui mod de abordare a problemei. Avem doi

recipienți identici și, în fiecare, câte o bucățică de aceeași greutate și volum. Aceste bucăți sunt spongioase, îmbibate cu lichid roșu, au miros de vin și același gust. Astfel, un experiment elementar, efectuat nemijlocit cu organele de simț, nu va descoperi între cele două bucățele nici o diferență. Dacă am continua să facem mai departe experimente tot mai amănunțite, determinând greutatea specifică, duritatea, capacitatea calorică, conductivitatea electrică, *structura* microscopică și așa mai departe, nici atunci n-am descoperi nici cea mai mică deosebire. Făcând, în sfârșit, analiza chimică cea mai exactă, vom găsi că cele două bucăți au același conținut. În urma unui astfel de experiment, tu susții că cele două bucăți nu pot fi diferite; eu spun însă că *pot fi* diferite, diferite principial: una poate fi o bucată de pâine îmbibată cu vin, cealaltă – Trupul și Sângele lui Hristos.

A. În mod simbolic?

B. Nu, pâinea și vinul s-au *transfigurat*, real și substanțial, adică și-au schimbat esența și substanța, devenind adevăratul Trup și Sânge ale lui Iisus Hristos.

A. Desigur, este un exemplu hotărâtor. Putem să i-l adăugăm și pe acela al mirungerii?

B. Da. La același lucru se referă și botezul, de exemplu. Putem – fie și pe o scenă de teatru – să reproducem botezul în toate amănuntele sale palpabile, dar acesta va rămâne un șir de acte pur empirice. Pe când în cealaltă situație, același șir de acte este o taină care se distinge principial de cea reprezentată pe scenă și care provoacă o schimbare principială în cel botezat: renașterea sa. *Până la* botez, omul este identic, pentru experimentul senzorial, cu omul *de după* botez, și totuși, lăuntric, ei sunt diferiți. În omul botezat s-a adus *ceva* care nu poate fi descoperit

cu ochii sau cu mâinile nu poate fi sesizat de nici un experiment și care totuși este esențial nou

A. Da, într-adevăr, după dumneavoastră rezultă așa, dar putem oare accepta acest lucru? Mi se pare un fel de *reductio ad absurdum*, într-atât de ciudat îmi sună o asemenea cazuistică.

B. Sună ciudat și pare străină numai ca urmare a obișnuinței excesive cu experiența strict senzorială, fără o atitudine suficient de critică față de aceasta.

A. Dar cu ce altceva pot fi obișnuit? Nu recunosc nici o altă experiență. Pot sesiza diferența dintre obiecte printr-o singură metodă, și nu prin douăzeci.

B. Nu este adevărat, și-ți voi arăta că ai și alte metode de a sesiza diferența. Să punem problema mai larg: metodele pot fi aranjate pe o scală și, cu cât o metodă dată se află mai departe pe scală, cu atât ea descoperă diferențe mai adânci între obiecte. Dar ca să clarificăm dinainte în ce anume constau sau ar putea să constea aceste diferențe dintre obiecte, nesurprinse printr-o metodă dată, voi face o comparație elementară. Închipuie-ți o bucată de sticlă și una de gheață, șlefuite la fel. Privite cu ochiul liber – cu condiția ca gheața să fie curată – aceste bucăți sunt aproape identice și ți se poate părea că bucata de gheață nu este cu nimic mai interesantă și mai minunată decât bucata de sticlă. Dar, din punctul de vedere al structurii moleculare, gheața are un avantaj în fața sticlei, la fel ca muzica simfonică față de zgomotul unui bazar. Gheața conține muzica, sticla – zgomot; gheața conține armonie și ordine, sticla – haos și dezordine; gheața are organizare, sticla – anarhie. Fiecare părticică a sticlei există numai pentru sine și, mai mult, se freacă de cele vecine; nu există întreg. În gheață e invers: fiecare particică ocupă

un loc al său, bine determinat, în *țesătura* regulată a întregului, în *organizarea* minunatei alcătuiri.

Însă această diferență de structură internă, care poate fi considerată un fel de simbol al diferenței dintre omul în care predomină sufletul de cel în care predomină spiritul, este complet neobservabilă cu ochiul liber.

A. Voiai ca de la acest exemplu să treci la un discurs general asupra metodelor.

B. Da. Fiecare știință își delimitează sfera cercetărilor ei construind scheme ale obiectelor ei și folosindu-se, cu această ocazie, de un complex de proprietăți date. Aceste proprietăți determină obiectul ca atare pentru știința respectivă. Dacă două obiecte de studiu oarecare ale unei științe diferă între ele prin două sau mai multe proprietăți, atunci putem distinge obiectele folosindu-ne de metodele și resursele specifice *acelei* științe. Dacă însă obiectele vor fi diferite potrivit unor proprietăți necuprinse în schema obiectului – construită pentru știința respectivă – atunci, folosind metodele și resursele științei respective, cele două obiecte vor apărea ca total indistinctibile. Să presupunem că, prin forța anumitor împrejurări, nu dispunem de alte metode și resurse de cercetare în afara celor specifice științei *date*. Adică să presupunem că, în urma unor condiții anumite, putem cerceta obiectele date numai din punctul de vedere al științei noastre. Atunci obiectele cunoscute ca diferite pentru cercetarea *noastră* vor apare ca absolut identice. Astfel, de exemplu, cele două bucăți – de gheață și de sticlă –, despre care tocmai am vorbit, sunt total nediferențiabile pentru cercetarea geometrică, deoarece aceasta nu poate pătrunde în analiza *structurii* interne a corpului. Să presupunem, mai departe, că privim din punctul de vedere al mecanicii și avem posibilitatea să cercetăm numai proprietățile mecanice care caracterizează

un anumit obiect. Atunci vom putea determina forma corpului, masa lui, momentul de inerție și pe celelalte. Însă temperatura corpului, starea lui electrică, fenomenele psihice și altele vor rămâne pentru noi total neobservate ca atare. Știm bine că două corpuri, având aceleași caracteristici mecanice, însă temperaturi diferite, diferă între ele și totuși, folosind metodele mecanicii, nu putem surprinde deloc această diferență. Dacă însă vom cerceta corpurile noastre din punctul de vedere al fizicii[5], cu metodele și resursele deținute de fizică pentru cercetarea obiectelor ei, atunci diferența dintre cele două corpuri – diferența referitoare la temperatură – va fi sesizată imediat.

Tot așa, folosind metodele fizicii, nu vom putea distinge o substanță vie de una nevie. Chiar dacă recunoaștem că într-o substanță vie au loc procese fizico-chimice deosebite comparativ cu cele din cea nevie, nici atunci nu vom putea distinge viul de neviu, deoarece totdeauna se poate construi mental o asemenea schemă de mecanisme, se poate *postula* un asemenea dispozitiv al corpului viu încât, din punctul de vedere al fizicii, el va putea fi cercetat ca unul neviu. Numai că noile metode – ne-fizice – vor permite descoperirea diferenței dintre viu și neviu. Iată câteva exemple de cazuri în care două obiecte identice pentru un experiment senzorial de pe o anumită treaptă [a scalei] devin distincte pentru un experiment plasat pe o altă treaptă. Este *primul tip* de caz. La cazurile *de al doilea tip* putem raporta exemplele în care două obiecte absolut identice pentru experimentul senzorial, oricare ar fi acesta, sunt totuși diferite pentru experimentul lăuntric. Să analizăm, de exemplu, domeniul moralei. Iată: repet de două ori același gest – același pentru observatorul exterior – în aceleași condiții. Presupunem că ambele gesturi se apropie unul de altul după expresia lor

exterioară și după condițiile exterioare în care au loc. La limită, ele pot fi gândite ca absolut identice pentru observatorul din afară. Orice experiment extern – al fizicii, al biologiei și așa mai departe, de orice metode, oricât de exacte, s-ar folosi, oricât ar fi de precis și de amănunțit, nu va sesiza diferența dintre cele două gesturi ale mele. Din punctul său de vedere, un asemenea experiment nu poate să nu le considere identice. Și totuși, cele două gesturi diferă unul de celălalt. Unul este moral, altul – imoral. Apostolul spune: „De aceea, nu judecați ceva înainte de vreme, până ce nu va veni Domnul, Care va lumina cele ascunse ale întunericului și va vădi sfaturile inimilor..." (*1 Cor* 4, 5). „Lucrul fiecăruia se va face cunoscut; îl va vădi ziua (Domnului). Pentru că în foc se descoperă, și focul însuși va lămuri ce fel este lucrul fiecăruia" (*1 Cor* 3, 13). „Căci cine dintre oameni știe ale omului, decât duhul omului, care este în el?" (*1 Cor* 2, 11).

A. Ultimul citat nu-mi este prea clar. Vrei să te explici?

B. Dacă vrei... Aproape fiecare om, încă din copilărie, se supune legilor morale și cetățenești sau cel puțin nu comite abateri foarte vizibile de la acestea. Fiecare vrea să fie considerat sincer, fiecare caută slava corectitudinii. Cine ar vrea să se înfățișeze societății „*in naturalis*", dezvelit de toate veșmintele, dacă acest fapt i-ar aduce neplăceri? Și într-adevăr, aproape toți oamenii par sinceri și corecți, ca și cum așa ar fi în adâncul inimii lor. Cel rău și cel bun, cel ce se conduce după suflet și cel ce se conduce după spirit, fiecare, dacă nu vrea să treacă drept anormal sau criminal, trăiește, în linii generale, la fel ca ceilalți. Diferența nu constă, în principal, în metodele de acțiune, ci în resorturile intime ale acțiunii, în motivațiile lor. Omul care se conduce după suflet nu iese din norme, pentru că se teme să nu fie pedepsit sau ca să nu-și câștige o

propria reputație, adică să-și piardă aprecierile de dragul cărora se poartă ipocrit. Dacă oamenii care se conduc după suflet nu s-ar teme de legi și pedepse, dacă n-ar tremura pentru reputația și onorurile lor, pentru averea lor, într-un cuvânt, dacă lanțurile exterioare ar înceta să-i oblige să împlinească lucrarea lui Dumnezeu, atunci acești oameni, neavând conștiința lăuntrică de cetățeni ai lumii, a misiunii lor în procesul istoric, a legăturii lor cu unicul organism al Bisericii, necunoscând iubirea de Dumnezeu și de Trupul lui Hristos, nedorind să-și transfere centrul existenței în Absolut, ci și l-ar fixa în ei înșiși și în poftele lor – acești oameni s-ar rupe din lanțul care-i ține, i-ar înșela și i-ar tâlhări pe alții, ar jigni și ar omorî, deoarece, pentru un om smintit – datorită respingerii intime *volite* a Absolutului – să facă toate acestea nu este doar avantajos, ci și plăcut în sine, atrăgător.

Încearcă atunci să umanizezi și să redai personalitatea unui astfel de om! Dar, câtă vreme grâul și neghina cresc împreună, fiind legate de realitatea empirică, ele nu se pot desfășura în voia lor și, pentru observatorul empiric, ele fac cam aceleași lucruri. Numai omul care se conduce după spirit, confirmând în inima sa pe Dumnezeu și deschizându-se lucrării Sale, se face astfel conductor conștient al puterilor lui Dumnezeu, mădular viu al Trupului lui Hristos, împlinindu-și cu bucurie rolul. Un astfel de om nu trăiește pentru *sine*: dacă trăiește sau dacă moare, pentru Domnul moare (vezi *Rom* 14, 7-8). Iată de ce un asemenea om poate spune: „Noi [...] avem gândul lui Hristos" (*1 Cor* 2, 16). Iată de ce un asemenea om are dreptul să afirme: „și nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine" (*Gal* 2, 20).

Fundamentele generale ale legilor morale și sociale sunt exprimate în *Cele zece porunci*. Nu este greu de ve-

rificat că așa-zisul om de treabă, adică cel ce nu se îndepărtează prea mult de medie, este un om ce se conduce după suflet, care trăiește în viața sa exterioară, mai mult sau mai puțin, în acord cu aceste prescripții la fel cu cel ce se conduce după spirit. El acordă semne de respect lui Dumnezeu: merge pe la biserici, rostește rugăciuni, ascultă predici, își face cruce, își compune o fizionomie solemn-evlavioasă, postește – toate acestea le face ei și un om al spiritului. Apoi, el nu comite crime, adică nu fură, nu dă false mărturii, nu omoară, nu ia avutul altora prin forță sau prin vicleșug, și așa mai departe. Însă toate acestea sunt făcute din motive ce nu au nici o legătură cu dragostea de Dumnezeu, din motive exterioare: pentru a părea drept printre oameni, pentru a se bucura de influență, pentru a avea putere. El nu ucide. Însă oricine i-ar sta împotrivă ar muri de o mie de ori dacă dorința de a trimite la dracu' ar ucide. Dacă acest om nu ar fi legat de frica legilor și a opiniei publice, dacă nu și-ar prevedea nereușita, probabil ca dușmanul ce i-ar sta în cale ar fi fost de mult timp străpuns și tăiat fâșii, cu lovituri de cuțit, ciopârțit cu toporul, împușcat sau otrăvit. O, dacă ura ar putea arde, cu câtă lentă voluptate și-ar perpeli el dușmanul la flacăra mutăcios arzând a urii sale! Cu câtă exaltare l-ar otrăvi cu veninul cuvintelor și i-ar îngheța sângele cu causticul rafinament al sarcasmelor glaciale! Acest om nu a omorât pe nimeni, dar el este un permanent ucigaș.

Da, el nu se dedă la desfrânare. Însă îi este ciudă de propria sa castitate. O, de n-ar exista această blestemată opinie publică! El nu fură, nu a furat niciodată. Însă se înverzește și se scutură de invidie privind avutul altuia, se indignează de douăzeci de ori pe zi de regulamentele publice care îl împiedică să fure neobservat. El nu fură,

însă în inima sa comite furt după furt; de aceea el este un hoț permanent.

A. Acest „om moral" a vorbit odată deja despre sine. Nu ți aduci aminte? *„Trăind conform moralei riguroase,/ Rău nimănuia-n viața n-am făcut"*. Multe și diverse au fost ocaziile în care el *„rău nimănuia-n viața n-a făcut"*. Iată, de pildă, una dintre ele: *„O fiică-aveam, cu foc s-a-ndrăgostit/ De-un profesor, să fugă-au vrut ei doi./ I-am spus c-o blestem, ea s-a potolit/ Și-un bogătaș cărunt a luat apoi,/ Iar casa-i plină strălucea pahar / Dar Mașa mea se ofili de-amar/ Iar după ce de oftică-a zăcut,/ Muri, stârnind durerea-ntregii case./ Trăind conform moralei riguroase,/ Rău nimănuia-n viața n-am făcut"* (Nikolai Alekseevici Nekrasov, *Omul moral*).

B. Este cazul celui care încă nu a conștientizat prea bine că și acest fel de „binefacere" îl strâmtorează. Dar știi tu cum îl chinuie lanțurile exterioare pe omul care a devenit conștient de ele? Propria sa corectitudine îi devine o grea povară și un jug necruțător. Îl ții oare minte pe *sieur Clubin* al lui Victor Hugo? Ții tu oare minte cum acest „cel mai cinstit om al tuturor mărilor", care era de o fățărnicie artistică și își calcula jocul până în cele mai mici amănunte, care punea totul în joc pentru a-și crea reputația celui mai cinstit om, ardea de nerăbdare să vină clipa când își va bate joc cu nerușinare de cei care i-au dat crezare, când va putea să și dea jos masca, să jubileze și să se desfete cu crima de dragul căreia a fost atâta vreme „cinstit"?

„Timp de treizeci de ani purtă el masca fățărniciei. Ura fapta bună. Era un monstru cu chip de om. Era prizonierul cinstei. Ca o mumie în coșciug, așa era închis în învelișul ura. Respectul public îl apăsa. Este groaznic să ai faima unui om cinstit. Deseori își ascundea sub un zâmbet

scrâșnirea dinților. Fapta bună îl sugruma și toată viața încercase să muște mâna care îi astupa gura, între timp, trebuia să o sărute... Le era drag tuturor, și de aceea îi ura pe toți. În sfârșit, sosi și ceasul său. Se răzbună. Pe cine? Pe toți și pentru toate... Se răzbună pe toți cei în fața cărora trebuise să se prefacă. Oricine gândea bine despre el îi era dușman" (Victor Hugo, *Oamenii mării*).

Numai gândindu-ne ce înseamnă fapta bună lipsită de dragostea de Dumnezeu, fără permanenta preaumplere de Absolut a întregii ființe, putem înțelege că vorbele Apostolului, citate de atâtea ori, nu sunt o cerință crudă și excesivă, ci expresia factorului de bază al vieții *etice*, o condiție izvorâtă din propria natură a omului, iar nu adusă de undeva din afară. Aceasta este condiția oricărei vieți duse în adevăr: „De aș grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare și chimval răsunător. Și de aș avea darul proorociei și tainele toate le-aș cunoaște și orice știință, și de aș avea atâta credință încât să mut și munții, iar dragoste nu am, nimic nu sunt. Și de aș împărți toată avuția mea și de aș da trupul meu ca să fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi folosește" (*1 Cor* 13, 1-3).

Însă nici un semn exterior nu descoperă cu exactitate dacă am iubire sau nu. Nici un experiment senzorial nu va arăta în numele a ce fac ceea ce fac, în numele a ce mă autodisciplinez în toate modurile posibile, în numele a ce mă ocup pe toate căile de ajutorarea altora și de lucrările publice, fac tot ce îmi stă în putință și sfârșesc viața mucenicește, pe rug. Nici un experiment senzorial nu va descoperi dacă sunt „aramă sunătoare sau chimval răsunător" ori mădular lucrând conștient al Trupului lui Hristos. Însă această *indistinctibilitate empirică* ascunde în spatele său o *diferență esențială*, care poate fi sesizată

numai prin autoobservare sau pe alte căi, dar nu experimentale în înțelesul obișnuit al cuvântului

A. *Amen*.[1] Te-ai extins prea mult, te-ai înflăcărat de tonul predicii. Uită-te la tine ca ai părul răvășit, parcă nu te-ai fi pieptănat de două zile.

B. Putem acum să trecem la *cel de-al treilea tip* de cazuri, când între cele două obiecte supuse observației nu descoperim nici o diferență și astfel le considerăm indistinctibile și identice, în timp ce *raționamentul abstract* dă posibilitatea găsirii diferenței principiale dintre cele două obiecte. Deoarece cu observația avem de a face mai mult în geometrie, mai ales acolo vom găsi exemple lămuritoare. Va trebui să le trecem în revistă numai pe cele mai simple, cu toate că aceste cercetări matematice au o importanță hotărâtoare și un rol neîndoielnic în demonstrarea problemelor noastre. Pentru început, voi aminti existența *mărimilor incomensurabile*, adică a unor mărimi de același tip, care însă nu au o măsură comună. Când există o măsură comună și relația dintre mărimi este una de *comensurabilitate*, atunci ea poate fi exprimată printr-un număr.[*] Dacă însă relația dintre mărimi nu este de acest tip, atunci nu există un număr care să o exprime. Astfel, prima pereche de mărimi este diferită principial de cealaltă, însă această diferență nu poate fi observată și sesizată prin nici o experiență. Pentru a fi mai convingător, mă voi referi la mărimile geometrice. Să presupunem că ni se dau, printr-o construcție oarecare, două segmente de dreaptă. Comparându-le, putem descoperi diferența dintre lungimile lor: să zicem că unul dintre segmente va fi mai lung. Însă prin această metodă, a comparării segmentelor, nu vom descoperi nimic principial diferit, este ca și cum compararea nu ar fi avut loc. Cercetând însă *calea* pe care au fost obținute segmentele, vom putea,

[...]mentul ... ajungem la concluzia diferenței lor de principiu, care este *esențială*. Lungimea unui segment este exprimată de un număr, iar a celuilalt de nici unul. Pentru a exprima aritmetic lungimea celui de al doilea segment, adică pentru a caracteriza lungimea segmentului în termeni abstracți, trebuie creat un *simbol aritmetic absolut nou*, o nouă schemă aritmetică: așa-numitul număr iraţional. Astfel, de exemplu, între latura pătratului și diagonala sa, nefiind comensurabile, există o anumită *diferență intrinsecă* total insesizabilă pentru simpla observație a acestor segmente. Această proprietate a segmentelor era cunoscută încă de pe vremea pitagoricienilor și descoperirea ei este atribuită întemeietorului acestei grupări. Nu este greu să ne dăm seama ce impresie zguduitoare a avut această teoremă asupra descoperitorilor ei. Una din convingerile de bază ale școlii [pitagoreice] era recunoașterea rolului universal al numărului, iar prin număr se înțelegea atunci *număr întreg*. Și iată că se dovedește că există obiecte, și pe deasupra aparținând domeniului observației, care nu pot fi exprimate de nici un număr, care nu se lasă manevrate prin nici un număr, ca și cum ar fi lipsite de esență, pentru că esența obiectului era, pentru pitagoricieni, numărul care îl exprimă. Era ca și cum oamenii și-ar fi aruncat ilegal privirea într-un hău mistic, ar fi tras cu ochiul sau cu urechea la ceea ce nu trebuie să știe, au smuls adâncului taina zeilor și stau complici ai unui eveniment cutremurător, fără a îndrăzni să se privească în ochi, tresărind la auzul cuvântului, temându-se să nu se dea în vileag din greșeală și astfel să-și atragă definitiv mânia locuitorilor cerului.

Vaietele lugubre ale vântului își începură urletul. Copacii porniră să se legene îngroziți, gesticulând cu brațele. Frunzele înegrite se revărsau în vârtejuri.

„Furtuna e neagră. Cu fiere urlește / În suflet, o taină nu-și află răgazul/ Prietene, astupă mai bine pervazul/ Că focul de veci stă la geam și privește.“

De fapt, pitagoricienii nu erau atât de necomunicativi și de închiși în concepțiile lor *filosofice*, precum se obișnuiește să se creadă despre ei. Dar *asemenea* descoperiri asemenea descoperiri trebuiau să rămână secrete, trebuiau învăluite adânc în tăcere.

Să descoperi ceea ce ai zărit întâmplător, să dezvălui ceea ce ai experiat și găsit înseamnă să smulgi, cu o mână profanatoare, ceea ce zeii au acoperit, înseamnă să dezgolești fără rușine misterul divin. Vai și amar de nelegiuitul care va îndrăzni să scoată la lumină ceea ce este ascuns![1] El va aduce pieirea, chiar prin existența sa, atât asupra lui însuși, cât și asupra întregii comunități. Singura cale de salvare este izgonirea hoțului din preajma sfințeniei, renegarea lui, declararea lui ca dușman în fața zeilor. Fie ca zeii nemuritori să-și îndrepte toată mânia lor asupra vinovatului și numai asupra lui![1]

Așa se și întâmplă. Întemeietorul grupării, Pitagora, era încă în viață, își trăia ultimii săi ani, când se dezlănțui furtuna. Iar gruparea, care asculta muzica temperată a *kitharelor* și se îndeletnicea cu exerciții de evlavie și cu contemplarea ordinii și a armoniilor cerești, se tulbură brusc. Nelegiuitul Hyppas, lupul trădător, care înșela încrederea sacrei adunări, sfidă mânia locuitorilor cerești și, uitând de tăcerea cuvenită adevărurilor dumnezeiești, dezvălui profanilor taina: el comise un sacrilegiu divulgând neinițiaților și nepurificaților sacra propoziție despre incomensurabilități. Hyppas fu judecat și dat afară în mod rușinos din ordin. Fie ca nemuritorii să-l judece![1] Și iată că judecata preafericiților locuitori ai înălțimilor eterice nu întârzie să sosească. Imediat ce nelegiuitul ajunse cu corabia

în largul mării, imediat ce malurile măreței Grecii fură înghițite de cețuri, Poseidon înspumă întunecatul abis cu tridentul său, agită sumbrul mare, plesni din gigantele valuri – monștri marini – peste biata corabie subrezită, și îndrăznețul Hyppas își purtă către zei ocara pentru indiscreția sa. El se îneca și îndrăznețele buze fură închise de impasibilul pustiu de ape.

A. (Râde.) După părerea ta, acestea au fost fapte reale?

B. Nici n-am vrut să relatez fapte. Sarcina mea era să arăt cum ar fi putut să se reflecte faptele în conștiința grupării. Acum, pur și simplu, voi indica alte exemple. Datorită lipsei de timp, voi aminti numai de existența așa-numitelor *numere transcedentale* și a mărimilor *transcedentale* măsurate de acestea. Iată că și în rândul numerelor iraționale pot fi stabilite diferențe principiale, separându-le în clase de naturi diferite. Astfel sunt, de exemplu, numerele ale căror puteri sunt comensurabile, astfel sunt și numerele transcedentale. Este interesant că, deși un număr transcedental este esențial diferit de unul netranscedental sau algebric, nu este deloc ușor de aflat despre un număr dat dacă el este transcedental sau algebric. De exemplu, celebra problemă a cuadraturii cercului, care a epuizat timp de aproape 4 000 de ani puterile matematicienilor, cuprindea o neînțelegere chiar în formularea sa, bazată pe necunoașterea diferenței esențiale dintre numărul π și numerele algebrice[2].

Ca să nu ne mai oprim în continuare la probleme din același capitol al matematicii, voi indica doar câteva exemple din așa numita teorie a grupurilor. Înțelegem printr-un *grup* de puncte o mulțime de puncte date într-un anumit mod, în virtutea omogenității problemei; grupul este privit ca un tot unitar, ca un întreg[3]. Ca exemplu elementar, vom considera mulțimea punctelor de pe o dreaptă. Pune-

tele sunt, ca să zicem așa, înșirate pe dreaptă. Atunci, pentru a determina poziția unui punct de pe dreaptă relativ la un punct fix oarecare, trebuie precizat numărul care exprimă distanța dintre cele două puncte, exprimat printr-o unitate de măsură a lungimii, de exemplu în milimetri. Dacă se dă unitatea de măsură și numărul, punctul este perfect determinat. Alegând mulțimile de puncte după o regulă generală sau o alta, vom obține ca rezultat grupuri de puncte distribuite după o lege sau o alta. Astfel, putem cere, de exemplu, să fie luate toate punctele ale căror numere corespunzătoare – coordonatele punctelor – sunt, toate, numere raționale mai mari sau egale cu zero și mai mici sau egale cu unu. Va fi „grupul punctelor raționale" din intervalul [0, 1].

În teoria grupurilor, se întâlnesc la fiecare pas cazuri când două grupuri de naturi diferite – pe care, în toate raționamentele posibile, suntem nevoiți să le tratăm ca două obiecte total distincte – nu pot fi distinse unul de celălalt pe calea observației. Să luăm, de exemplu, grupul punctelor determinate de toate numerele dintre 0 și 1, incluzând pe 0 și pe 1: va fi așa-numitul *grup închis* [0, 1]. Să luăm, apoi, grupul punctelor determinate de toate numerele dintre 0 și 1, incluzând pe 0, dar excluzând pe 1: acesta se numește *grupul semiînchis* [0, 1). Ambele grupuri sunt complet indistinctibile unul de celălalt pe calea observației, „ochiometric", unul arată la fel ca și celălalt. Însă între ele există de fapt o deosebire foarte mare, care distinge radical proprietățile celor două grupuri. Primul grup, cel închis, are, ca să zicem așa, margine: punctele 0 și 1 sunt pentru el puncte de frontieră, astfel încât nu există nici un punct din grup care să fie mai la stânga de 0 și nici unul mai la dreapta de 1. Același lucru se poate spune și despre capătul stâng al celui de-al doilea grup, cel

semiînchis. Însă nu se întâmplă la fel și cu capătul drept al acestui grup: aici, propriu-zis, nu există capăt. Nu există punct de frontieră, punct final. Putem să ne apropiem oricât de mult de punctul 1, care nu aparține grupului semiînchis, dar nu vom putea niciodată să-l atingem, pentru că, dacă ne localizăm în el, ieșim din frontierele grupului. Iar dacă încă nu ne așezăm în el, ci în stânga lui, avem întotdeauna posibilitatea să ne apropiem mai mult. Putem spune că grupul închis, *topindu-i-se un capăt*, tocindu-i-se ultimul punct, a devenit grup semiînchis. Această modificare invizibilă și imperceptibilă a adus însă schimbări esențiale în proprietățile, în structura grupului. Cel ce se ocupă de teoria grupurilor știu foarte bine cât sunt de serioase aceste modificări de structură și cu câtă atenție trebuie făcută distincția dintre un grup închis și unul semiînchis. Ultimului îi lipsește „un ceva foarte mic" care, dacă ar exista, l-ar transforma în grup închis. Însă absența acestui „ceva foarte mic" are, pentru natura grupului, o importanță poate mai mare decât acel „ceva foarte mic" din estetică, de la care începe arta.

Voi mai da un exemplu. Dacă luăm mulțimea *tuturor* punctelor intervalului 0-1, incluzând pe 0 și pe 1, atunci, după cum se știe, ei îi va corespunde mulțimea tuturor numerelor raționale și iraționale din intervalul [0, 1]. Acest grup de puncte aparține tipului așa-numitelor *grupuri perfecte*. Fiecărui număr posibil, rațional sau irațional, îi corespunde un punct din grup și invers, fiecărui punct din grup îi corespunde un număr rațional sau irațional mai mare sau egal cu 0 și mai mic sau egal cu 1. Să luăm acum, între aceleași limite, alt grup de puncte: grupul punctelor raționale. Fiecărui punct din grup îi corespunde un număr între 0 și 1, invers, însă, nu: nu oricărui număr îi corespunde un punct din grup. Dacă luăm un număr

rațional nu există punct care să-i corespundă. În locul corespunzător grupul are „un defect", „un gol". Deoarece între orice două numere raționale există o infinitate de numere iraționale, rezultă că în fiecare „compartiment" al grupului nostru există o infinitate de goluri: grupul este în întregime despărțit, „mâncat de molii". Însă această „erodare" a grupului nostru are o proprietate deosebită: între orice pereche de numere raționale, oricât de apropiate ar fi unul de celălalt, există nu numai o infinitate de numere iraționale, dar și o infinitate de numere raționale. Cu alte cuvinte, oricât de mic ar fi segmentul de dreaptă ales, el va fi obligatoriu umplut cu o mulțime infinită de puncte ale grupului. Datorită acestei proprietăți, grupul nostru poate fi considerat ca aparținând tipului de grupuri compacte-peste-tot. Astfel avem, pe de o parte, acest *grup compact-peste-tot* și, de cealaltă parte, *grupul perfect* de care am vorbit. Toate punctele care aparțin primului grup aparțin și celui de-al doilea. Însă nu putem afirma contrariul: grupul perfect are o infinitate de puncte care nu aparțin primului. Primul grup poate fi considerat ca obținut din al doilea, prin „perforarea" sa cu o infinitate de puncte. Al doilea rezultă din primul prin umplerea golurilor. Cele două grupuri sunt esențial diferite între ele, datorită proprietăților lor. Sunt atât de diferite, încât confundarea lor este inimaginabilă. Altfel, pot fi comise greșeli dintre cele mai grosolane. Și totuși ele nu pot fi distinse unul de celălalt prin nici un fel de observație, cu ajutorul nici unui microscop. Primul este ca un fel de dâră de praf presărată de-a lungul unei drepte, celălalt este asemenea unui fir de ață continuu. Primul conține puncte disparate, ca de pe un șirag rupt de mărgele. Al doilea, un șir continuu de puncte. Și totuși, cele două grupuri nu pot fi *reprezentate* ca diferite, cu toate că nu pot fi *gândite*

ca identice. Noțiunea de grup derivat introdusă în teoria grupurilor face diferența dintre cele două grupuri deosebit de vizibilă.

Aș putea să-ți mai dau multe exemple din teoria grupurilor, însă, din lipsă de timp, mă grăbesc să merg mai departe.

A: Mai departe? Mai avem care încotro?

B: Trebuie să ne referim la ultimul, la *cel de-al patrulea* tip de obiecte care nu pot fi distinse între ele prin nici o metodă, în afara percepției mistice. Nu vreau acum să-ți demonstrez nimic, căci am început discuția cu intenția *dicitur ad narrandum, non ad probandum*[3]. De aceea, nu vom putea expune convingerile în întregime la modul dogmatic.

Credem că Tainele creștine, începând cu simplele ceremonii și cu ritualurile, sunt tocmai astfel de obiecte, insesizabile prin experiența senzorială, oricât de sensibilă și de subtilă ar fi ea, și care, cu toate acestea, diferă substanțial enorm de ritualuri și de ceremonii. Știm din învățătura bisericească despre această deosebire, după cum aflăm din geometrie despre diferența dintre latura pătratului și diagonala sa. În ce măsură este just că în Taine se află, într-adevăr, o esență aparte, ceva fundamental nou, ca un fel de nouă ființă, aceasta este o altă întrebare. Nu putem însă nega această posibilitate.

A: Dar oare ne putem mulțumi cu această afirmație seacă, fără a avea nici un fel de dovezi faptice?

B: Nimeni nu-ți spune să te mulțumești cu atât. Simțirea primară, originară permite aproape fiecăruia, chiar dacă nu întotdeauna, să sesizeze acel element mistic al Tainei despre care vorbește Biserica. Nu numai misticii așa zis „profesioniști", dar și credincioșii cei mai „simpli", de pretutindeni, au astfel de percepții. Aceste trăiri speci

[illegible] momentului special din cadrul Tainei. Desigur, sub aspect teoretic, acest perceptul trebuie supuse unui proces de cercetare, importanța și valoarea lui obiectivă trebuie justificată, la fel cum trebuie să se procedeze cu orice fel de trăire. O astfel de cercetare nu intră în planurile noastre, însă nu pot ignora faptul că problema este mai simplă decât pare la prima vedere. *A priori*, independent de convingerile teoretico-cognitive ale cercetătorului, putem susține că obiectul acestor trăiri specifice nu poate aparține domeniului trăirilor comune. Dacă este vorba de o halucinație – orice am înțelege noi prin acest cuvânt –, atunci motivul care a produs halucinația aparține sferei mistice, un domeniu nou comparativ cu cel pe care-l cunoaștem din lumea empirică (*Empiria*). Pentru că nu poate empiricul, oricare ar fi el, ca prin sine însuși, fără colaborarea misticului, să construiască misticul, care diferă principial de empiric.

Putem aduce oricâte exemple de astfel de trăiri. Iată, de pildă, ce scrie într-o scrisoare particulară o domnișoară învățătoare, educată în tradiția anilor 1860 și ajunsă apoi la Biserică: „Hristos a înviat, dragul meu![1] [...] Sunt o parte a Bisericii lui Hristos, mi s-au iertat toate păcatele, m-am împărtășit cu Sfintele Taine. Sunt cutremurată și parcă desființată de a toate-iertarea lui Dumnezeu. M-a iertat... pe toate mi le-a iertat, pentru că *nu mai există chin în sufletul meu*. Soarele și cerul, primăvara și natura, toate există și pentru mine, la fel ca pentru ceilalți. Dragostea rudelor, a celor apropiați și a copiilor (a elevelor mele), toate s-au întors către mine, cu toate că ar fi putut părea că nu mi-au fost luate niciodată. Pentru ce această milostivire a lui Dumnezeu? Și încă am îndrăznit să nu iert păcatele altora, când de fapt sunt mai rea decât toți, iar Dumnezeu mi-a iertat totul [...] Împărtășirea cu Sfintele Taine m-a [illegible] Hristos [...] *m-am simțit în comuniune cu Iisus Hristos, Dumnezeul meu*. Cred acum că El Și-a luat asupra Sa păcatele lumii, că a venit pe pământ, că a fost răstignit pentru noi toți și pentru mine și că a răscumpărat toate păcatele oamenilor, cele trecute și viitoare..."

„Nu trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine" (*Gal.* 2, 20). Și asta nu doar sub aspect moral, în sensul că toată viața, toată activitatea, toate gândurile și sentimentele sunt îndreptate către Hristos. Aceasta înseamnă cu mult mai mult, înseamnă că Hristos Se sălășluiește realmente, făcându-Și locuința în inimă, că Hristos *Se arată real* după făgăduința Sa.

„Nu avem voie să respingem sacramentele – spune episcopul Teofan – căci *trăirea acestora este sub ochii tuturor*: ei ascultă cuvântul Crucii, cred, primesc botezul și devin *făptura nouă*, ei se simt noi și ceilalți îi văd ca noi [...] *Cu adevărat* cei ce primeau cuvântul Crucii se convingeau de acea *putere* și *adâncă înțelepciune* când, în timpul botezului, se împreună-îngropau cu Domnul Cel răstignit și *gustau* mântuirea Crucii [...] Aceste bunătăți sunt pregătite pentru cei ce iubesc pe Dumnezeu, adică pentru cei care, lăsând toate, se lipesc cu inima de Dumnezeu și intră în vie comuniune a inimii și în contopire cu El pe calea indicată și prescrisă de El".[17] Nu-ți voi mai aduce alte exemple.

A. *Concedo atque distinguo*[8]. Cele spuse m-au obligat să-mi schimb oarecum părerea. Sunt acum de acord că priviți evenimentele evanghelice altfel decât mă așteptam și, într-o anumită măsură, mi s-a clarificat legitimitatea formală a punctului dumneavoastră de vedere.

B. Atunci cum rămâne cu întrebările tale?

A. La unele dintre ele mi-ai răspuns deja, iar pe altele le voi repeta, dar în altă formă, pentru că ele au acum un

caracter cu totul nou. Este bine că și-a lămurit cum trebuie să înțeleg lucrurile despre care vom vorbi. Însă pentru o mai mare claritate, ar trebui să mai caracterizezi o dată, pe scurt, cele două concepții asupra lumii: pe a voastră și pe cea descrisă de mine. Dar mai pe scurt.

B. E simplu: prima este *empireea*, iar a doua, *Empiria*.

A. Așa e prea scurt. Mai avem un sfert de oră. Nu vrei să expui această idee *in extenso*?

B. Fie. Desfășurarea dramei mondiale, conform concepției afirmate de tine, are loc în întregime în domeniul empiric: cel al culorilor, al sunetelor, al mirosurilor, al presiunilor și al tuturor celorlalte aspecte ale lumii perceptibile senzorial, observabile nemijlocit sau mijlocit prin metodele fizicii, chimiei, biologiei și ale altor științe de acest fel, precum și în domeniul dorințelor și sentimentelor observate de psihologia empirică. Toate sforile acțiunilor sunt trase din zona empiricului, toate resorturile care mișcă evenimentele nu ies din granițele *acestei* lumi. Multe din aceste sfori încă nu ne sunt cunoscute din pricina subțirimii lor ori a insuficienței sensibilității a aparatelor noastre de recepție; este posibil chiar ca niciodată să nu ne devină cunoscute. Dar între sforile cunoscute și cele necunoscute nu există nici o diferență *esențială*: ele se studiază toate după aceleași principii ale cercetării fenomenelor fizice. Diferența dintre ele este analogă diferenței dintre sunet și lumină.

Datorită acestei caracteristici, concepția expusă de tine poate fi numită *naturalistă*, în același sens în care numim astfel cunoscuta școală literară care se mulțumește cu o singură realitate, cea trupească, cu *protocoalele* acestei lumi, vrând să reducă orice altă lume la aceasta. Concepția noastră asupra lumii este esențial diferită. Noi nu ne mulțumim cu *planeitatea* realității, pretindem recu-

noașterea perspectivei: „vedem înecându-se înălțimi și depărtările care se pierd în zare". Adâncimea perspectivei constă în aceea că noi nu reducem la un singur plan – planul senzorial – întreaga diversitate a realității, nu „punem la ierbar" realitățile, aplatizându-le și uscându-le în grosul catastif de calcul al pozitivismului. În dosul planului din față – cel empiric – se află alte straturi, alte planuri. Ele nu sunt reductibile unul la celălalt, dar sunt legate între ele prin *corespondențe*, care nu sunt convenționale, nu sunt realități impuse: ci sunt stabilite de același act care produce „realitate" în forma în care aceasta se prezintă.

În *potențialitate*, în lumea posibilului, și noi, și voi primim aceleași date sau elemente inițiale. Însă dumneavoastră – dacă într-adevăr recepțați realitatea înconjurătoare precum ați spus, iar nu pur și simplu considerați că *așa trebuie* să o recepțați – dumneavoastră construiți din aceste elemente o lume planiformă, iar noi, una în adâncime. Îmi permit să continui comparația precedentă, care pune față în față formarea concepției asupra lumii cu formarea reprezentărilor spațiale.

Ceea ce există de la început în sensibilitate nu este încă ceva spațial. Analiza psihologică a clarificat suficient că aceste elemente lipsite de spațialitate sunt amplasate de rațiune – în cazul de față nu contează cum – într-un fel de unitate spațială planiformă reprezentând imaginea lumii sensibile. Inițial, această imagine este plană. Pentru început, întreaga realitate arată ca un fel de tablou pictat pe o suprafață oarecare, după toate regulile perspectivei. Este ca și cum tabloul ar fi lipit de ochi. Acest tablou conține numai nuanțe, intensități și saturații, toate asocierile și amestecurile posibile de culori, strălucitoare, mate sau opace, luminoase sau întunecoase, jocuri ale penumbrei și

contururi însă reîncă [illegible] orice aluzie la perspectivă sau la ad[illegible].

Elementele rămân aceleași. Dar până când pentru combinarea lor se alătură noi facultăți ale rațiunii, metode de lucru ale minții complet noi – oricare ar fi ele, ne este acum indiferent – și numai atunci se descoperă sensul tabloului în toată spațialitatea lui, atunci se clarifică de ce a fost el pictat după regulile perspectivei. Ceea ce părea înainte o deformare urâtă, rezultată din nepriceperea meșterului, devine acum *mijloc* orientat anume pentru reprezentarea adâncimii. Atunci și numai atunci tabloul devine pentru creator *conform* concepției sale; până atunci fusese numai o adunătură de contururi urât deformate și contorsionate și de pete de umbră, cu unele aluzii la sens. Pentru că un desen făcut rațional pe o suprafață plană este, pentru cineva care nu înțelege perspectiva, un plan, un contur, numai nu o imagine în perspectivă, nu o realitate. Sensul unui tablou al realității este clar numai din momentul clarificării perspectivei. Altfel, dacă totul s-ar limita la o suprafață plană, sensul ar fi altul și, dacă am pierde înțelegerea perspectivei, am ajunge firesc să repetăm după Alfonso al X-lea de Castilia celebra sa frază: „Pe Creator, dacă mi-ar fi cerut părerea, l-aș fi sfătuit să facă lumea mai bună și, mai ales, mai simplă!"

Dacă revenim acum de unde am pornit, la diferența dintre *Empiria* și *Empireea*, putem spune, relativ la aceleași date inițiale pe care le deținem amândoi: dumneavoastră aplicați un singur tip de acțiuni care *construiesc* realitatea, și de aceea rezultatul este o realitate unilaterală. Este *Empiria*. Noi aplicăm acelorași date un șir de acțiuni și obținem o realitate multilateral divizată. Dumneavoastră ați construit dintr-un material oarecare un obiect α, nu v-a mai rămas nimic altceva. Dar iată că materialele din

care e construit obiectul acceptă și reclamă o prelucrare *suplimentară* prin noi metode de construcție. Astfel se construiesc obiectele β, γ... și așa mai departe. Aceste obiecte nu sunt separate între ele. Fiind independente în esența lor, sunt însă legate între ele pentru conștiință prin unitatea materialului din care sunt construite, iar din punct de vedere real, prin faptul că obiectele α, β, γ... reprezintă aspectele particulare ale unui singur lucru, sunt fațetele diferite ale ideii, ale esenței acelui lucru. Obiectele α, β, γ... sunt pentru conștiință, ca să zicem așa, componentele sau fațetele lucrului. Dar ele nu sunt egale în drepturi. Obiectul β, ca prelucrare ulterioară a materialului din care este făcut α, include în sinea sa pe α, însă este mai consistent decât α, pentru că reprezintă mai mult decât α. Relația dintre β și α este la fel cu aceea dintre o pagină din Goethe privită de un om care înțelege poezie și aceeași pagină din punctul de vedere al unui analfabet. Pentru primul ea conține estetica plus imagini „negru pe alb", pentru cel de-al doilea numai „negru pe alb".

Astfel, ca urmare a folosirii diferitelor facultăți ale rațiunii pentru construirea imaginii realității, obiectele noastre, cuprinzând tot ce conțin ale voastre, au în plus și altceva, însă acest „altceva" este cel mai important, este esențialul, sensul a ceea ce dumneavoastră ați privit fără să citiți. Ca urmare, obiectele concepției religioase asupra lumii sunt mult mai ample ca sonoritate, mult mai bogate decât cele pozitiviste. Ele pot fi comparate cu acordurile, în timp ce obiectelor pozitiviștilor le corespund notele separate.

Dar după ce toate acestea au fost realizate de rațiune până și planul cel mai din față – acea lume senzorială, construită de facultatea „pozitivistă" a rațiunii – capătă

pentru noi [illegible] Acest plan se oferă, ca să zicem așa, celorlalte planuri superioare, se face reprezentantul lor și purtătorul lor. Refuzându-și independența, existența sa creatură, el devine ființare pentru *altă lume*. Astfel, el „pierzându-și sufletul", făcându-se purtător al celeilalte lumi și trup al ei, o poartă în sine, o întrupează în sine sau se transfigurează, se înduhovnicește și se transformă astfel în *simbol*, adică într-o unitate organică vie a reprezentantului și a reprezentatului, a simbolizantului și a simbolizatului[76].

Lumea empirică devine transparentă, și prin transparența ei devin vizibile incandescența și strălucirea luminoasă a celorlalte lumi. „Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegându-se prin făpturi, adică veșnica Lui putere și dumnezeire" (*Rom.* 1, 20).

Ca urmare a acestei pierderi a identității, a culorii de sine stătătoare, *această lume*, strălumінând de focul celeilalte lumi, devine ea însăși incandescentă. Este ca și cum s-ar amesteca cu focul. „Și am văzut ca o mare de cristal amestecată cu foc, și pe biruitorii fiarei și ai chipului ei și ai numărului numelui ei stând în picioare pe marea de cristal și având alăutele lui Dumnezeu" (*Apoc.* 15, 2).

Așadar, dacă am numit concepția dumneavoastră asupra lumii cea plată ca *naturalistă*, în sensul cunoscutei școli literare, atunci pe a noastră este drept să o numim *simbolică*, deoarece în cadrul ei, cunoașterea lumii este în același timp și atingere de cealaltă lume. Într-adevăr, ce altceva poate reprezenta poezia simbolistă, dacă nu o unire organică a lumii reprezentată de poezia realistă – lumea experienței – cu noile, celestele straturi ale realității estetice? Fiecare strat este important în sine și conduce spre un altul, care este și mai important.

Iată, în linii generale, considerând filosofia sau viziunea despre lume (*Weltanschauung*) în ansamblul său, diferența dintre *Empirie* și *Empireu*. Însă ar fi fost nelalocul ei aici analiza relației dintre *Weltanschauung* în general și problema anterior discutată a Tainelor.

Anexă la
EMPIREEA ȘI EMPIRIA

Observații asupra stărilor trăite după primirea Sfintelor Taine

I

Existența unor stări deosebite la primirea puterii harice a Tainelor este un fapt neîndoielnic. Însă, în afara acestor percepții observate la oamenii „normali", există în literatura exemple de neobișnuită *ierognoză* sau, conform terminologiei lui Ember Gourbeier, a *simțului euharistic* (*flair eucharistique*) care se descoperă uneori la senzitivi vizionari, clarvăzători – oameni cu o constituție specială. Clarvăzătorii de acest fel știu să identifice orice gen de sacramente, relicve, obiecte sfințite și mai ales Sfintele Daruri.

Deosebit de multe cazuri de simț euharistic sunt înregistrate la catolici, poate pentru că scriitorii catolici au înclinația să vadă în descoperirile de acest fel așa-numite *revelationes privatae*[39] și se înțelege că ei le conferă o importanță deosebită. Noi nu vedem elemente pentru o astfel de înțelegere a lucrurilor ci, dimpotrivă, vedem elemente care pot deveni un obstacol. Însă, fără a ține de revelație, simțul euharistic nu poate fi redus nici la categoria experienței senzoriale și cel mai probabil aparține acelui grup fenomene pe care Myers le-a denumit ale *conștiinței subliminale*.

Ember Gourbeier a adunat o serie de exemple de manifestări ale acestui simț (descrise în volumul I al lucrării sale *La Stigmatisation*)[40]. Să le trecem în revistă. Sfântul Francisc Borgia, intrând într-o biserică, recunoștea întotdeauna unde sunt păstrate Sfintele Daruri. Ioana Maria de la Croix simțea un miros plăcut venind de la preoții care se împărtășiseră de dimineață. Ecaterina de Siena[41] a refuzat odată să primească împărtășania, simțind că ostia oferită de preot nu era sfințită, datorită neglijenței acestuia. Lucia de Parma o identifica, din treisprezece ostii, pe cea sfințită. Medicii necredincioși au supus-o pe Luiza Lat unor experimente și s-au convins că recunoștea fără greș obiectele sfințite. Sfântul Karl Bordonei a recunoscut, după mirosul plăcut, existența nebănuită de nimeni într-o biserică a moaștelor Sfântului Ieronim Emiliani[42].

În secolul al XIX-lea, experimentele au scos la iveală simțul euharistic al Mariei Iulia de la Frode. Însă cel mai interesant subiect este acela al tinerei țărănci din Westfalia[43] Anna Ekaterina Emmerich, care a trăit între 1774 și 1824. Stigmatizată și vizionară, Emmerich poseda de asemenea și un simț euharistic deosebit de dezvoltat. Este adevărat că trebuie să privim informațiile despre Emmerich cu multă prudență. Nu trebuie să uităm că descrierea trăirilor ei a fost supusă unei duble cenzuri și la două rânduri de corectări, din partea secretarului ei, exaltatul poet Clemens Brentano[44] și din partea duhovnicului „extraordinar", dreptcredinciosul catolic Owerberg. „Verificarea" viziunilor lui Emmerich de către secretarul său conform cu datele științei și „încurajările" date de duhovnic în momentul lacunelor apărute în relatarea viziunilor au oferit însemnărilor despre acestea un aspect „rezonabil". În schimb ne obligă să fim atenți când le utilizăm. De altfel posibilele deformări se referă la elementele dogmatice

sau istorice ale trăirilor ca să nu fie motive să le presupunem existența în faptele prezentate mai jos. Sensibilitatea lui Emmerich ajungea până acolo încât ea ghicea dacă preotul care venea la ea săvârșise sau nu în acea zi euharistia. Ea îl apuca cu o putere deosebită de degetul mare sau de arătătorul mâinii (cu aceste degete preoții catolici se ating de Sfintele Taine) și îi dădea drumul numai la auzul cuvântului magic – pentru ea – „faceți ascultare!" O lumină nevăzută altora și anumite nuanțe ale acestei lumini îi permiteau să distingă dintre mai multe obiecte identice ca înfățișare exterioară nu numai Sfintele Daruri, dar și tot ce Biserica a sfințit prin Tainele sale, îndeosebi moaștele sfinților și relicvele. Banalitatea acestor percepții, atestate de mulți cercetători, i-a permis unuia dintre prietenii lui Emmerich să o poreclească *sacrometru*.

II

Am adus exemplele de mai sus fără a considera că le înțelegem din punct de vedere critic, ci am dorit numai să clarificăm natura acestor fapte. Trebuie să observăm că pot fi găsite oricâte exemple de acest fel în descrierile posedaților și ale demonizaților, ale clarvăzătorilor și ale vizionarilor.

Să presupunem însă că, din diferite considerații, am dori să evităm folosirea unor asemenea descrieri, fie și din motivul că nu am avea posibilitatea să cântărim critic documentele. Atunci problema Tainelor s-ar reduce la necesitatea recunoașterii a două prezențe: în primul rând prezența *acțiunilor tainice*, când persoanele în cauză nu văd participarea elementului deosebit – harul, și în al doilea rând prezența *teoriei Tainelor* – parte a dogmaticii

care susține natura deosebită a Tainei, specificitatea ei fundamentală.

Avem astfel două aspecte: niciunul dintre ele nu poate fi dat la o parte, ambele trebuie explicate. Să ne închipuim în continuare că vrem să avem de a face prioritar cu primul aspect, în condițiile absenței la persoana în cauză a unor percepții deosebite a Tainelor. Evident că simpla lipsă a percepțiilor nu implică încă nimic referitor la inexistența sau, cu atât mai mult, la imposibilitatea existenței unor asemenea percepții în general, și nici asupra prezenței obiectului acestei percepții, a misticului ce însă totuși, uneori, este trasă din greșeală, o asemenea concluzie. Vom arăta că, în cazul dat, ea duce la absurd. Pentru aceasta o vom presupune, provizoriu, adevărată, adică vom declara *în principiu* absența percepției specifice și a naturii specifice a Tainei. Atunci va trebui să ne socotim cumva și cu un alt fapt, cu teoria tradițională, păstrată cu statornicie, și care își are începuturile în trecutul îndepărtat, teoria naturii specifice a Tainei.

Oricare ar fi atitudinea noastră față de Biserică, nu putem fi atât de ușuratici încât să trecem complet cu vederea convingerile ei fundamentale, convingeri a milioane de oameni cu diferite niveluri de educație și cultură, provenind din diverse medii sociale – convingeri care adastă în vârtejul tumultuos al vremurilor. Cine vrea n-are decât să le considere eronate și absurde. Dar și greșelile, și absurditățile, mai ales dacă sunt răspândite în spațiu și în timp, își au motivele lor, cu care nu avem voie să nu ne socotim. Nu putem trata astfel de convingeri prin metoda ignorării.

Veți spune: „Poate se va dovedi că această teorie a Tainelor este rezultatul influenței istoriei asupra învățăturii bisericești, moștenirea ei culturală". Fie și așa, dar

aceasta nu este o explicație. Cine nu refuză *principial* să recunoaștem Tainei o *natură deosebită*. Explicația genetică nu face decât să mute problema în altă epocă și asupra altui popor, fără a se apropia deloc de nucleul problemei. Dificultatea de a explica motivul creării acestei teorii bizantinești rămâne aceeași. Într-adevăr, dacă respingem necondiționat percepțiile deosebite din viața spiritului în momentul primirii Tainelor, atunci, cu aceeași necondiționare, putem susține că nici reflecția asupra lor nu ar putea să apară. Cu aceasta, chestiunea caracterului apriori al schemei logice nu se rezolvă deloc. Problema este cum reușește potențialitatea dată sau înclinația rațiunii să treacă în actualitate, până la nivelul trăirii emoționale. Nici un fel de combinație a datelor pe care le deținem, principial diferite de primele, nu conduce la un concept asupra elementelor deosebite. Putem considera că rugăciunile euharistice corespund binecuvântării cinonului pascal al iudeilor, le putem pune în legătură cu misterele lui Mithra, ale lui Dionysos sau ale orfiților[4]. Însă, oricât de valoroase ar fi afirmațiile noastre despre continuitatea istorică a unui fenomen sau a altuia, aceste afirmații se referă numai la forma. La învelișul Tainei, aspectul ei mistic nu poate fi deloc determinat pe această cale, ignorând percepțiile mistice. „Dar – se va putea spune – conceptul naturii specifice putea fi dat în duh *mai înainte* de orice trăire concretă, ca un fel de reflectare dinainte de trăire, ca posibilitate pur logică de a schematiza viitoarea trăire". Să presupunem ca schema dată, conceptul, exista în duh încă dinainte de existența lucrului pe care îl schematiza. Să presupunem. Însă atunci, dacă această potențialitate este separată necondiționat de trăirea concretă, devine total de neînțeles cum a putut ea să intre

apoi în legătură cu alte trăiri concrete, cu elemente din lumea simțurilor.

Cu alte cuvinte, este total de neînțeles cum *numai generalul*, exclusiv generalul, și încă cel referitor la *conținutul specific*, a putut fi aplicat particularului, conținutului material al Tainei, care, în plus, se deosebește substanțial de noțiunea conceptualizată, harul. Nu este clar de ce teoria Tainei s-a format cu referire la un anumit fenomen, și nu la vreun altul. Și, având în vedere că problema vizează orice dat empiric, devine de neînțeles *ce anume* leagă această noțiune generală, dată *a priori*, cu un fenomen particular, oricare ar fi acesta, dat în experiența empirică. Devine neclar de ce nu putem înlocui această noțiune cu *orice altceva*, și atunci ar însemna că materia Tainei nu ar fi putut în nici un fel să pătrundă în teorie.

Pentru ca noțiunea să poată fi aplicată lumii concrete, ea trebuie legată de un anumit concret. Însă este indispensabil ca, pentru constanță, acesta să difere de oricare alt concret, să iasă în evidență, să fie *deosebit*, astfel încât constanța să perceapă în acest concret o anumită natură specifică – dacă generalul care îi corespunde afirmă existența acesteia.

Pentru ca teoria să fie aplicabilă experienței, este obligatoriu ca ea să aibă un corespondent în acea experiență. Experiența trebuie să corespundă teoriei și această corespondență trebuie trăită. Cu alte cuvinte, *Empireea* trebuie trăită.

Așadar, existența teoriei potrivit căreia această Taină are o natură specifică a condus la concluzia că, dacă nu în această Taină, atunci în alt precedent istoric al său a existat o experiere a *Empireei*. Aceasta contrazice ipoteza noastră, respingerea din principiu a unei astfel de posibilități. Și ajungem la absurd.

Așadar este de maximă probabilitate presupunerea că aceste cazuri de percepție au fost notate și înregistrate la vremea lor drept *ceva nou* comparativ cu percepțiile obișnuite, drept cazuri în care prin perdeaua *Empiriei* își croiesc drum către conștiință alte straturi ale realității.

„Dar – se va spune – teoria bisericească a Tainelor se bazează pe simpla credință în vorbele lui Hristos. Hristos a spus despre pâine: *τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου* și despre vin: *τοῦτό ἐστιν τὸ αἷμά μου* (*Mc.* 14, 22–24)[8]. Apostolii i-au dat crezare acestora. Biserica primară, iar mai departe tradiția le-a atribuit o astfel de înțelegere a Tainei până în zilele noastre." Observația este întru totul justă, dar ea se abate de la afirmația făcută inițial că nu există trăiri mistice, nici obiecte care să le corespundă.

În primul rând, dacă Hristos este un simplu om (căci acest fapt îl susține un veritabil empiric), atunci apar aceleași nedumeriri cu privire la Persoana Sa precum cele indicate referitor la *orice* creator al teoriei bisericești a Tainelor. Dacă Hristos greșea în cuvintele de mai sus, trebuie să explicăm *posibilitatea* acestei greșeli, lucru care nu este posibil fără să presupunem existența unor trăiri mistice ale Lui ori ale cuiva care avea influență asupra Lui. Dacă însă Hristos este Dumnezeu-Om, atunci suprasensibilul *există* deja în El. Atunci nu poți să nu-L crezi pe Hristos, iar obiecția se anulează pe sine.

Apoi, ar putea apărea obiecția că, pasămite, în cuvintele lui Hristos nu ar fi cuprinsă de fapt teoria bisericească a Tainelor, că înțelegerea Bisericii este o „suprapunere" adusă de Apostoli sau de Sfinții Părinți. Să presupunem și această ipoteză ca adevărată, că teoria bisericească este rezultatul dezvoltării teoriei alegorice conform căreia Taina este *numai* o imagine, și cuvântul *ἐστιν* este folosit cu sensul de „înseamnă, servește ca semn". Oricum ar fi fost, nu putem nega că totuși a apărut înțelegerea Tainei

ca fiind ceva mai mult decât o simplă imagine. O astfel de înțelegere calitativ diferită de înțelegerea alegorică nu putea fi obținută ca o simplă modificare a acesteia din urmă, și înseamnă că, în evoluția învățăturii bisericești s-a importat undeva un unghi de vedere esențial nou. Acest import nu se putea produce treptat pentru o conștiință dată. El trebuia să se producă brusc, *discontinuu*. A străfulgerat un nou moment în înțelegerea Tainei și înseamnă că acela căruia i-a străfulgerat primul devine întemeietorul noii teorii. Iar dacă este așa, atunci trebuie să repetăm, referitor la acesta, tot ce am spus mai sus.

Dacă presupunem că teoria bisericească a Tainelor a apărut ca urmare a neînțelegerii de către Biserica a exprimării surprinzătoare a lui Hristos, nu spunem nimic cu aceasta, deoarece, pentru o astfel de neînțelegere, era nevoie de *introducerea prealabilă* în cuvintele lui Hristos a unui *ce* care, după părerea contestatarului, nu ar fi fost conținut în ele. Iar aceasta necesita recunoașterea ca percepția mistică și reflecția asupra ei nu-i erau cu totul străine duhului contestatarului.

Astfel, dorind cu orice preț să respingem caracterul mistic al Tainei date, suntem obligați să acceptăm elementul mistic în altă parte. Iar de vreme ce respingerea principială a misticului nu este, așadar, posibilă, înseamnă că avem toate datele să-l recunoaștem ca fiind ceea ce ne garantează Hristos și tradiția Bisericii, chiar dacă noi înșine nu am experiat niciodată Taina și latura ei mistică.

III

Taina prin care i se oferă conștiinței natura ei harică este receptată de conștiința ca *miracol*[*]. Acest miraculos poate fi însoțit de asemenea de caracterul *uimitor*, adică

de fapte extraordinare din punct de vedere empiric care subliniază și atrag atenția asupra fenomenului dat.

În literatura ascetică, există multe povestiri despre astfel de miracole. Dar înainte de a afla de ce acordăm acestor povestiri o mare importanță, vom aminti caracterul general al acestor minuni.

După cuvintele bătrânilor, ele aveau loc în timpul săvârșirii sau al primirii Tainelor, cu deosebire a botezului și a euharistiei, mai ales a celei din urmă. Cauza acestui fapt este limpede: este caracterul relativ *obișnuit* al acestor două Taine, mai ales în viața monahilor.

În descrierea întâmplărilor miraculoase, percepțiile mistice sunt descrise cu deplină claritate. Astfel, de exemplu, se povestește într-o legendă că Ioan Hozevitul, săvârșind slujba proscomidiei, „n-a văzut, ca de obicei, pogorârea Duhului Sfânt". Motivul era că pâinile euharistice erau deja sfințite cu desăvârșire (*Limonariu*, cap. 25). În altă legendă vedem un preot judecat pentru întârziere în săvârșirea Liturghiei și, astfel, pentru încălcarea rânduielii. „După ce citesc canonul de noapte al Sfintei Duminici – se justifică părintele – stau alături de sfântul altar și, până ce nu văd Duhul Sfânt umbrind sfântul altar, nu încep slujba. Când văd pogorârea Duhului Sfânt, atunci săvârșesc Sfânta Liturghie."* În a treia legendă de același tip se povestește cum episcopul din Romula (orășel lângă Roma – n. tr.) a fost pârât la Papa de enoriașii săi. Preafericitul Papa al Romei, Sfântul Agapet*, chemându-l pe episcop la judecată, fu sfătuit de înger să-i poruncească să slujească Liturghia. „Și într-adevăr s-a așezat în fața sfântului altar. Papa era alături de el, iar diaconii stăteau în jurul altarului. Episcopul începu Sfânta Anafora". După ce termină slujba sfintei proscomidii, înainte de a sfârși de tot, începu a doua oară și a treia oară și a patra oară Sfânta Anafora. Pentru că toți se mirau de această întârziere, Papa îl întrebă: „Ce înseamnă asta, căci iată ai spus-o a patra oară sfânta rugăciune și tot nu termini?" „Iartă-mă, sfinte Papă, a răspuns episcopul, dar n-am văzut ca de obicei pogorârea Sfântului Duh. Pentru aceea n-am terminat rugăciunea. Dar îndepărtează-l pe diaconul care ține ripida* de lângă sfântul altar, căci eu nu îndrăznesc să-i spun."

Atunci dumnezeiescul Agapet porunci, și diaconul se îndepărtă, și îndată văzură și episcopul, și Papa venirea Sfântului Duh. Dar și vălul care era așezat deasupra sfântului altar se ridică de la sine și acoperi pe Papa și pe episcop și pe toți care stăteau lângă sfântul altar timp de trei ceasuri..."

Uneori, percepțiile mistice se întrupau în forma simbolică a viziunilor, în timp ce situațiile expuse mai sus se referă, după cum se vede, la percepții nesimbolice. Iată, prezentat ca într-o ramă de tablou, un bun exemplu al acestor percepții.

Un avva bătrân, simplu în credință, dar mare în nevoințele sale, spunea: „pâinea pe care o mâncăm nu este cu adevărat Trupul lui Hristos, ci numai un înlocuitor (ἀντίτυπον)". Alți doi stareți îl convingeau, spunând că această pâine este cu adevărat Trupul lui Hristos. Însă avva o ținea pe a lui: „Dacă nu mă conving cu ochii mei, nu pot să cred", le răspundea el. Atunci, după o rugăciune de o săptămână a acestuia și a celorlalți stareți, „Dumnezeu îi auzi. Aceștia merseră duminica la biserică... Și li s-au deschis ochii. Când pâinea fu pusă pe sfânta masă, ea se arătă celor trei sub înfățișarea unui prunc. Când părintele ridică mâna pentru frângerea pâinii, atunci îngerul Domnului coborî din cer cu un cuțit, înjunghie pruncul, iar sângele lui îl vărsă în cupă. Când părintele tăia pâinea

în bucatele [illegible] părticele din trupul pruncului [illegible] ca ei să primească Sfânta Taină, unuia dintre stareți i se dădu carne și sânge. Văzând acestea, el se îngrozi și strigă: „Cred, Doamne, că pâinea aceasta este Trupul Tău și că în cana aceasta este Sângele Tău". Și în aceeași clipă carnea din mâna sa se prefăcu în pâine, așa cum se întâmplă în Taină, și el se împărtăși, slăvind pe Dumnezeu" (după *Povestiri memorabile din nevoințele unor sfinți și fericiți părinți*, trad. gr., Moscova, 1871).

Sfântul Macarie (Alexandrinul sau Cel Mic)[4] povestea despre o viziune și mai înfricoșătoare pe care o avusese: „Frații se pregăteau să primească Sfintele Taine. În timp ce își întindeau mâinile ca să primească împărtășania, etiopienii[5], vrând parcă să-i atragă sfântului atenția, le așezau unora dintre frați cărbuni aprinși în palmă, iar Trupul lui Hristos pe care îl dădea preotul se întorcea înapoi la altar. Când însă cei mai vrednici întindeau mâna către altar, duhurile rele fugeau de la ei departe, cu multă groază. De asemeni, el văzu cum îngerul Domnului sta lângă altar și împreună cu preotul împărțea fraților Sfintele Taine" (*Viețile sfinților Pustiei*, de presbiterul Rufin, Sviato-Serghieva Lavra, 1898; vezi și *Viețile sfinților pe ianuarie*).

O întâmplare asemănătoare istorisește povestirea despre un călugăr care, din nepricepere, luase rânduiala Liturghiei de la eretici. Mustrările nu-i aduseseră fratelui nici un folos, pentru că în timpul slujbei el vedea îngeri care asistau la săvârșirea proscomidiei. Auzind însă de la aceștia că fratele care îl mustra avea dreptate, călugărul se îndreptă (vezi *Limonariu*, cap. 199).

În unele cazuri, natura mistică a Tainei era marcată de fenomene empirice neobișnuite. Astfel, de exemplu, cazul când, pentru verificarea credinței unui eretic severian,

[illegible] ortodox aruncă o părticică a împărtășaniei să fierbe de aceasta într-un vas cu apă clocotită și părticica se descompuse imediat, în timp ce părticica Sfintelor Taine ale Bisericii Ortodoxe rămase nevătămată (vezi *Limonariu*, cap. 29).

În *Patericul Alfavita* din anul 1491 se povestește cazul unui evreu botezat în secret care era prigonit de ai săi din pricina unui anume miros plăcut pe care-l răspândea și după care ai săi aflaseră de creștinarea sa; printr-o putere deosebită a harului, cel botezat scăpă nevătămat din cuptoarele încinse în care-l cufundau prigonitorii, și de altele. În altă parte (*Limonariu*, cap. 79) se povestește cum Sfintelor Părticele, cărora un eretic vroia să le dea foc, le-au crescut tulpină de grâu și spic, iar această minune i-a uimit atât de tare pe seleucizi[5] încât orășeni și săteni, băștinași și străini, cei ce merg pe uscat și cei ce călătoresc pe mare, bărbați și femei, tineri și bătrâni, stăpâni și slugi, bogați și săraci, conducători și conduși, înțelepți și proști, monahi, asceți, văduvi, căsătoriți, stăpânitori și popor, toți strigau „Doamne, miluiește!" și fiecare lăuda în felul său puterea lui Dumnezeu. Cu toții mulțumeau lui Dumnezeu pentru minunea Lui de neînchipuit și de nespus în cuvinte. Mulți au crezut din pricina acestei minuni și s-au unit cu Biserica cea sobornicească și apostolică.

Însă, în legende, percepțiile mistice ale Tainelor sunt legate cel mai adesea de stihia focului. Strălucirea de foc a Sfintelor Daruri pregătite de Cuviosul Serghie de Radonej[6] ne face să ne aducem aminte de pogorârea limbilor de foc asupra Apostolilor: „Și li s-au arătat, împărțite, limbi ca de foc și au șezut pe fiecare dintre ei" (F. Ap. 2, 3). Conform legendelor, limbile de foc sunt trimise pentru a împiedica purtarea lipsită de respect cu Sfintele Daruri și ca urmare a acestei misiuni ele au un efect distrugător

Astfel de exemplu (*Limonariu*, cap. 30) un oarecare ereticul Isidor, aflând că soția lui se împărtășise într-o biserică ortodoxă, turbă de mânie. „Am apucat-o deci de gât – povestește el – făcând-o să arunce afară sacramentele. Am apucat cu mâna Sfânta Părticică și am început s-o arunc în diferite părți, până a nimerit în murdărie. În aceeași clipă, chiar în fața ochilor mei, un fulger de lumină luă Sfânta Împărtășanie și o înălță la cerul".

Alte câteva astfel de pogorâri ale focului dumnezeiesc s-au produs cu ocazia săvârșirii Sfintei Liturghii în afară de rânduială. Iată cum stau lucrurile. „Împăratul Iustinian" la începutul secolului al VI-lea, a dat un ucaz ca toți episcopii și presbiterii să săvârșească dumnezeiasca proscomidie cu voce tare, iar nu în gând, ca să i audă întreg poporul dreptcredincios (*Novela 137*, cap. 6). Însă urmările au arătat cât de dăunător fu acest ucaz". O astfel de întâmplare se petrecu în orașul Apamia din Siria (*Limonariu*, cap. 196). La marginea acestui oraș, niște copii păsteau vitele și au vrut să se joace de-a slujba bisericească. „Pe unul l-au pus să fie preot, pe alți doi – diaconi. Au găsit o piatră netedă și au început jocul: au pus pe piatră, ca pe altar, pâine, iar într-o ulcică de lut, vin. «Preotul» s-a așezat în fața altarului, iar «diaconii», de o parte și de alta. «Preotul» rostea sfânta slujbă, iar «diaconii» clătinau deasupra valul, de parcă ar fi fost ripide." Băiatul „preot" știa rugăciunile pe de rost, pentru că în biserică, acestea erau rostite cu voce tare, așa cum se poruncise, iar copiii stăteau în timpul Liturghiei în fața sfântului altar. „După ce au făcut totul după rânduiala bisericească, înainte de a frânge pâinile, se pogorî deodată foc din cer și mistui toate cele puse, arzând întreaga piatră, încât nu mai rămase nici urmă din ea, nici din cele ce au fost puse pe ea. Văzând

evenimentul neașteptat, copiii căzură de frică la pământ și rămaseră pe jumătate morți. Nici nu se ridicau de la pământ. Părinții plecând în căutarea lor, i-au găsit zăcând în țărână fără simțire. De abia a doua zi copiii putură să povestească ce se întâmplase. Atunci părinții, împreună cu copiii și cu mulțime de popor merseră la locul întâmplării. Acolo se zăreau încă urmele focului ceresc", pe care le văzu mai pe urmă și episcopul acelui oraș, care construi în acel loc o biserică.

Întâmplări asemănătoare cu copii care săvârșeau Tainele botezului și ale euharistiei, putem întâlni și în Patericul. Voi mai povesti una singură din viața Sfântului Atanasie" (*Limonariu*, cap. 197). „Sfântul Alexandru, fiind Papa al Alexandriei [...] văzu într-o zi pe țărmul mării niște copii jucându-se după obiceiul lor. Ei imitau pe episcop și tot ce se întâmplă de obicei în biserică. Uitându-se cu atenție la jocul lor, el *observă că săvârșesc unele Taine mari*. Tulburat de aceasta, el chemă de îndată pe clerici și le povesti tot ce văzuse. Apoi trimise să fie strânși toți copiii și aduși la el. Copiii fură aduși" povestiră tot jocul lor și, printre altele, că „au botezat niște catehumeni prin Atanasie, pe care și-l puseseră episcop. Atunci episcopul îl întrebă pe îndelete pe cine au botezat și află că împliniseră întocmai rânduiala sfintei slujbe. După ce se sfătui cu clericii săi, Papa porunci să nu fie botezați a doua oară cei ce se învredniciseră de această Sfântă Taină."

Am putea să mărim considerabil numărul acestor povestiri, însă nici spațiul articolului nu ne permite, și nici nu există vreo trebuință deosebită pentru aceasta. De aceea vom putea trece acum la considerații teoretice care vor fi destul de discontinue, pentru că varianta mai detaliată și mai unitară va fi expusă în altă parte.

IX

Fiecare unul dintre scopurile meditației filosofico-științifice asupra lumii este *responsabilitatea* față de fiecare latură a realității, așa-zisa contabilitate a conștiinței: posibilitatea de a ține în conștiință fiecare detaliu și de a „contabiliza" fiecare latură a realității, scopul experimentului științific (în sensul său cel mai larg) este descompunerea elementelor și a laturilor realității, sublinierea și conturarea acestora. Însă, pentru a face o asemenea muncă de discriere, o astfel de dezagregare, conștiința trebuie *să dețină* acel lucru asupra căruia operează, *iar acesta este dat în dub*. Acest *ceva* nu este dat imediat, ci se obține, se descoperă printr-un anumit proces subconștient pe care este cel mai comod să-l numim *experiență populară*. Evident că denumirile „științific" și „popular" nu sunt luate în sensul că oamenii de știință ar avea numai experiența științifică iar „poporul" numai experiența populară. Nu este așa, deoarece aceste două experiențe sunt inseparabile. Însă, în condițiile unei intense reflecții predomină prima, iar în condițiile prevalării simțului observației și al acțiunii, cea de-a doua.

Astfel, experiența științifică presupune experiența populară, iar de aici rezultă clar caracteristica celei din urmă. Sarcina experienței științifice este de a sublinia și de a separa. Sarcina experienței populare este de a oferi o textură de o rezonanță mai amplă, un material de preferință *nesubliniat și nedescompus*.

Însă acest material nu poate fi realitatea *cea mai concretă*, deoarece reflecția nu poate fi îndreptată nemijlocit către diversitatea nelimitată a realității. Așadar, nefiind realitatea însăși, dar în același timp nefiind schema abstrac-

tă, acest material trebuie să fie *imaginea tipică a realității în dub*.

Această imagine trebuie să fie astfel încât să accepte aplicarea schemelor reflecției, adică trebuie să conțină o anumită unitate, completitudine și limitare (*πέρας*), însă ea trebuie de asemenea să poarte în sine *posibilitatea* potențialității întregii plenitudini a determinărilor realității niciodată epuizate, însă în permanentă consumare și, în acest sens, această imagine trebuie să conțină o anumită mulțime nelimitată, incompletitudinea, nemărginirea (*ἄπειρον*).

Integră în sine, ea trebuie să aibă o mulțime de rădăcini prin care să primească sucurile dătătoare de viață ale realității și, fiind *parte* a ființării, trebuie să includă într-un anumit sens întreaga ființare: *completă* actual, ea trebuie să fie *nelimitată* potențial.

Este limpede de aici că ea trebuie să poarte în sine caracteristicile *operei de artă*: să fie un *model* viu, suculent și organic al realității, să fie, dacă vrem, *o idee a realității care se descoperă în dub*, cu singura deosebire că, în opera de artă, ideea este oferită conștiinței ca un dat, pe când aceasta (imaginea tipică a realității în dub [illegible]) este descoperită de către conștiință.

Această imagine amintește de imaginea analogă, dar alambicată și confuză a visului, de poezia vie sau de viața poetică. Nu degeaba dracul Karamazovilor observa: „Uneori în vis omul poate vedea niște scene atât de extraordinare, atât de veridice, atât de complicate, participă la niște evenimente sau chiar la un șir întreg de peripeții legate între ele printr-o intrigă cu o mulțime de detalii atât de neprevăzute – începând de la cele mai înalte manifestări ale spiritului și sfârșind cu cel mai neînsemnat nasture de la plastron – încât, pe legea mea, nici Lev Tolstoi nu cred c-ar putea să le imagineze." Interesant e că de

...u le au scriitorii, ci omul de pe stradă ... niște popi ...

Ovseanico-Kulikovski numea odată operele de artă *inducții* rezultate din puținele observații ale creatorului lor dacă este să fim de acord cu această utilizare a termenului, atunci imaginea realității despre care vorbim poate fi numită cu atât mai mult *inducție* inducția a mii de generații și a milioane de experiențe. Iată de ce experiența poporului este cu precădere experiența „populară" și conține un tezaur nesecat pentru prelucrarea științifică, devenind un inepuizabil – chiar dacă adesea simbolic sau chiar convențional – desen al realității. Oricât de absurdă ar părea această experiență orgoliul reflecției fulgerătoare trebuie să se smerească în fața ei știința trebuie să pătrundă fără patimă în înțelepciunea populară, care merge în ansamblul ei întotdeauna înaintea științei. Această cheie a înțelepciunii populare poate dezlega mai multe mistere ale cunoașterii lumii. Este suficient să ne amintim istoria științei măcar teoriile despre meteoriți sau despre fenomenele subliminale și ale activităților oculte ale spiritului, pentru a cădea pe gânduri în fața ignorării frivole a *leit motivelor* înțelepciunii populare pe care avem ocazia să le vedem peste tot.

Însă putem aplica această reflecție numai experienței populare" nu și, nemijlocit, experienței poporului. Problema este cum s-o transpunem pe ultima în prima. Dacă abordăm creațiile poporului cu mijloacele gândirii raționale vom găsi în ele evident, numai cuvinte exprimând concepte iar în această calitate ele nu pot fi nimic altceva decât un rezultat al reflecției o parte a lexicului filosofico-științific al mediului în care au apărut operele respective

Astfel privind prin ochelarii științei nu vedem nimic în afara caracterului științific, bun sau prost și putem afirma dinainte că orice caracter științific *dat* poate cuprinde numai ceea ce nu este *deasupra sa*. Din punctul de vedere al caracterului său științific, experiența poporului este în cea mai mare parte a sa, sub nivelul experienței științifice și de aceea ar fi o pierdere de timp ca, ignorând țelurile istoriei să o abordăm cu *asemenea* metode.

Însă dacă pentru reflecție, *cuvântul* este doar un semn al unei scheme sau al unui concept pentru relația nemijlocită, pre reflexivă cuvântul este cel puțin în relația sa cu celelalte mult mai mult decât un simplu mijloc pentru producerea unei scheme în conștiință. Pentru știință nu există propriu zis cuvinte ci termeni. Însă termenul și cuvântul sunt lucruri diferite. Cuvântul are o natură duală. El este cuvânt propriu zis, și în acest sens îi putem atribui un caracter suprarațional o operă de artă în miniatură. Însă în afară de aceasta el este și termen ceva rațional. Această specificitate a cuvântului permite exprimarea prin cuvinte date a ceea ce nu este exprimat de ele necondiționat dacă le-am privi din punctul de vedere al reflecției, al cuvintelor-termen.

Oare nu ni se aprinde inima oare nu se topește ea într-o liniște dulce când ne cade privirea pe cuvintele uimitor de simple ale lui Rut către Noemina „Nu mă sili să te părăsesc și să mă duc de la tine căci unde te vei duce tu acolo voi merge și eu și unde vei trăi tu, voi trăi și eu, poporul tău va fi poporul meu și Dumnezeul tău va fi Dumnezeul meu unde vei muri tu voi muri și eu și voi fi îngropată acolo Orice-mi va face Domnul numai moartea mă va despărți de tine " (*Rut* 1 15-16)

Nu vom fi oare mângâiați de parfumata boare a primăverii, urechile nu ne vor fi atinse de sfielnica dezmier

[illegible]?[2] Nu ni se va umple [illegible] pânza de corabie când vom auzi [illegible] păstorului „Scoală, draga mea, și vino! Iarna a trecut, ploaia a încetat. Flori de câmp s-au arătat și a sosit vremea cântării. În țara-ți glas de turturea se aude. Smochinii își dezvelesc mugurii și florile de vie văzduhul parfumează. Scoală, draga mea, și vino! Porumbița mea, ce-n crăpături de stâncă, la loc prăpăstios te ascunzi, arată-ți fața ta! Lasă-mă să-ți aud glasul!" (*Cânt.* 2, 10-14)

Să ne închipuim că citim asemenea cuvinte sau, și mai bine, pe vreun mistic, de exemplu pe Isaac Sirul, și încercăm, *cu toată sinceritatea*, să înțelegem trăirile descrise, abordând însă textul la nivelul reflecției. Ce vom vedea? Nimic altceva decât lucruri din bagajul de *astăzi* al cunoașterii științifice, adică nimic în afara unor procese fiziologice și empirico-psihologice. Trăirile mistice se vor descompune în fața percepțiilor termice, vizuale, auditive, musculare și general somatice, și în fața afirmațiilor sterile referitoare la *caracterul deosebit* al acestui complex de percepții.

Însă pretenția de a avea o trăire ieșită din comun va rămâne complet nejustificată și chiar va contrazice evident procesele descrise, descompuse în percepții „obișnuite". Această abordare a celor expuse își are dreptatea sa; însă ea este astfel tocmai pentru că știința *nu are* mijloace să surprindă trăirile mistice, văzând în locul acestora procesele secundare: nu esența, ci spuma, nu perla, ci mâlul rămân în mâinile ei.

Este însă suficient să abordăm altfel problema, să privim nemijlocit opera, pentru ca spiritului să i se dezvăluie conținutul ei *supraterminologic*, pentru ca din cuvinte simple, insignifiante ca terminologie, să se trezească și să ne arunce o ocheadă ceva nespus de drag, parfumat, ca

zâmbetul apropiat [illegible] al copilului, iubit, ce și-a deschis ochișorii luminoși și se trage cu mânuțele din pătuț către stâlpul de pulbere de aur care a rupt draperia.

Mitul este exemplul extrem al literaturii supraterminologice. Mitul autentic *în ansamblu* nu este, pentru analiza științifică, altceva decât o *adunătură de cuvinte*, o filosofie primitivă, pe jumătate lipsită de sens, a gândirii primare. Ceea ce nu este așa, cu excepția binecunoscută a mitogenezei contemporane[34], însă pentru conștiința nemijlocită, mitul, ca simbolistică a trăirilor abisale proiectate în empiric, este reazemul oricărei înțelegeri a realității.

Legenda reprezintă și ea ceva *analog* mitului. Nu vrem, prin aceasta, să spunem că „materia" legendei, subiectul ei, ar fi o combinație inventată de evenimente observabile în mod obișnuit. Dimpotrivă, majoritatea legendelor, după părerea noastră, trebuie acceptate *en toutes lettres*[35], trebuie înțelese *tautegoric*[36] și trebuie să recunoaștem că tot ce se povestește în ele a fost fapt real. Se spune numai că, oricât de neașteptat ar fi subiectul legendei, intriga ei, oricâte noutăți ar oferi ea în sine cunoașterii științifice, esența ei nu stă în subiect. Subiectul are o importanță secundară, este proiecția percepțiilor mistice asupra unor fenomene empirice secundare, obișnuite sau neobișnuite, dar în orice caz având în sine doar rolul unor semne (*argueta signa*). Dar importantă rămâne percepția minunii. Legenda autentică (iar aceasta este întotdeauna religioasă) este relatarea unei minuni scoase în evidență și subliniată de semne. Abordând legenda fără a face apel la reflecție, putem adesea să surprindem acele trăiri cuprinse în învelișul subiectului. Pentru noi nu este atât de important dacă acest înveliș s-a produs în momentul recepțării minunii, ca ecran indispensabil proiectării mistice, sau treptat, mai târziu.

Trecând peste dezbaterea ultimei probleme, nu putem trece cu vederea remarcabila invariabilitate a subiectelor legendelor. Cei mai mulți văd aici, de obicei, existența unui șablon după care au fost elaborate legendele. De este sau nu așa, oricum, aplicarea uniformității simbolisticii asupra trăirilor de aceeași natură arată că între simbolizat și simbolizant există o legătură. Iată de ce adesea, chiar fără a experia legenda, putem extrage multe din ea, folosindu-ne o dată pentru totdeauna de simbolistica cercetată, în care anumite fenomene exterioare și anumite semne reprezintă proiecțiile trăirilor corespunzătoare lor, de asemenea determinate și dinainte cunoscute.

NOTE

1. [illegible]
2. [illegible] (lat.)
3. F. M. Dostoievski, *Opere complete*, vol. XII, Sankt Petersburg 1895, pp. [illegible]
4. Un șarpe se ascunde în iarbă (lat.)
5. Despre tot ceea ce poate fi cunoscut și încă despre câte ceva (lat.)
6. Iesirea letală (lat.)
7. Dominique François Jean Arago (1786-1853), astronom și fizician francez; a cercetat polarizarea luminii, galvanismul și magnetismul (n. tr.)
8. Personajul A, citându-l pe Pascal din memorie, modifică parțial expresiile originale, ceea ce schimbă considerabil sensul citatului pe care îl vom reproduce integral. Pascal spune în *Cugetări*, cap. XXIII:

„Minunea, spun unii, mi-ar întări încrederea. Ei spun aceasta fără să vadă minunea. Dacă fundamentele sunt prea îndepărtate de noi, atunci se observă cum acest lucru ne limitează vederea, dar este suficient să ne apropiem mai mult ca să începem să vedem mai departe. Nimic nu ne poate opri mișcarea minții. Se zice că nu există regulă fără excepție, nu există adevăr atât de general încât să nu fie incomplet din vreun unghi. Dar este de ajuns ca acesta să nu fie absolut general ca să avem deja motiv să-l socotim excepție și să spunem: «Acest lucru nu este întotdeauna adevărat, deci există cazuri când nu este adevărat». Apoi rămâne de dovedit că situația dată este tocmai așa. Și doar cine va fi foarte neîndemânatic sau foarte nenorocos nu va găsi calea să tragă această concluzie." Se observă, din tonul întregului dialog, că schimbarea sensului citatului este rezultatul memoriei oarecum unilaterale a personajului A, și în nici un caz a lipsei sale de bună credință. (Citatul nu a putut fi identificat în traducerile românești ale *Cugetărilor* lui Pascal) (n. tr.)

9. „Frumos și bine e tot ce spui, de iau aminte,/ Și preotul o spune cam la fel,/ Pe-alocuri folosește doar alte cuvinte" (J. W. Goethe, *Faust*, partea I, traducere de Lucian Blaga, Editura Albatros, 1982, p. 185)

10. „Când asculți astfel de vorbe, par-ar fi adevărate, însă totul este un fals, căci nu ești deloc creștin!" (J. W. Goethe, *Faust*, Moscova 1983, p. 125)

11. Veți fi ca Dumnezeu. (Vezi *Fac.* 3, 5)

12. William James (1842-1910), filosof și psiholog american, unul dintre întemeietorii teoriei „fluxului conștiinței", pe care a opus-o asociațio-

[illegible] ex[illegible] lui James [illegible] renski [illegible] de [illegible] mistice-si religioase [illegible] si de fenomenele sp[illegible]

13 Reducere la absurd (lat.)

14 Florenski descoperă unа dintre trăsăturile fundamentale ale [illegible] tuturor științelor și ale unor curente filosofice ale secolului al XX-lea: caracterul lor proiectiv-constructiv (n. tr.)

15 Florenski consideră aici mecanica drept o știință de sine stătătoare și nu o ramură a fizicii (n. tr.)

16 Natural (lat.)

17 Nikolai Alekseevici Nekrasov (1821-1877) *Opere alese*, vol. I, traducere de Miron Radu Paraschivescu, Editura Cartea Rusă, 19[illegible]

18 Victor Hugo, *Oamenii mării*, partea I, cartea a VI-a, cap. VI. [illegible] [illegible] a fost omis din toate traducerile în limba română [illegible] am [illegible] acces (n. tr.)

19 Adevărat (lat.)

20 Florenski se referă la număr în accepțiunea sa din antichitate, adică cea aritmetică de număr întreg sau rațional. Două mărimi sunt comensurabile dacă raportul lor poate fi exprimat de un număr rațional (n. tr.)

21 Numărul care exprimă lungimea acestuia este irațional (n. tr.)

22 Versurile nea[illegible] nici o referință apar[illegible] probabil, autorului în original. *[illegible]*

23 Acestei probleme le este consacrată lucrarea lui Florenski *Despre simbolurile infinitului* (n. tr.)

24 Vedem ca să povestim, iar nu [illegible] să dovedim (lat.)

25 Citatele și scrisoarea sunt împrumutate de mine din volumul lui M.A. Novoselov *[illegible] prin experiența a lui Dumnezeu*, ediția a II-a, Editura Visnil Volocek, 1902, pp. 41-45 (n. a.)

26 Cunoaște și [illegible] (lat.), accept și sesizez diferența (lat.) (n. tr.)

27 Se pare că în text s-a strecurat o greșeală: primul rege al Castiliei a fost Alfonso al VI-lea (n. tr.)

28 În această scurtă dar cuprinzătoare caracterizare a simbolului este dată o definiție care are prea puțin în comun cu interpretarea sa tradițională ca semn indical al altei realități [illegible] ea și una superioară

[illegible] plenitudinea [illegible] transfigurare [illegible] simbolul [illegible] cuvântul rugăciunii [illegible] ortodox [illegible] simbolurile [illegible]. Problema simbolului [illegible] dintre cele mai [illegible] și cele mai complexe din opera lui Florenski. [illegible] de aceasta nu [illegible] stârnit numai de tradițiile simbolismului literar și plastic și de influența [illegible] lui Viaceslav [illegible] și Andrei Belîi, ci și de [illegible] de timpuriu [illegible] problema simbolului este una filosofică și ecleziastic-teologică (n. tr.)

Viaceslav I. Ivanov (1866-1949), poet și critic literar rus, teoretician al simbolismului

29 Revelații personale (lat.)

30 Am preluat aceste informații din articolul „Efesul sau Ierusalimul?” al lui I. Levitki (n. a.)

31 Sfânta Ecaterina de Siena (1347-1380), fecioară, patroană a Italiei. A aparținut Ordinului al III-lea al Dominicanilor. În 1970, Papa Paul al VI-lea o declară „Învățătoare a Bisericii” (n. tr. după *Viețile Sfinților*, vol. I, Arhiepiscopia Romano-Catolică, București, 1982)

32 Sfântul Ieronim Emiliani (1486-1537), preot din Italia. Și-a dedicat viața slujirii bolnavilor și săracilor (ibid.)

33 Westfalia, regiune în nord-vestul Germaniei

34 Clemens Brentano (1778-1842), poet, folclorist și povestitor romantic german

35 Mithra, zeul soarelui în mitologia iraniană; misterele mithraice constau din jertfe [illegible]. Mișcarea orfică, apărută în urma unei reforme în cultul lui Dionysos, era impregnată de motive eschatologice și ale purificării. Nu este exclus ca în timpul lucrului la *Empireea și Empiria*, Florenski să fi făcut cunoștință cu articolul lui B. Ivanov „Nietzsche și Dionysos”, publicat în revista *Vesi* (*Balanța*) în 1904 (n. tr.)

36 „Acesta este Trupul Meu ... Acesta este Sângele Meu” (n. tr.)

37 Vezi articolul lui Florenski „Despre superstiție”, având ca titlu inițial „Despre superstiție și miracol”, din nr. 8 al revistei *Novîi Puti* (*Calea cea nouă*) din 1903

38 *Limonariu*, cap. 2[illegible]

39 Papa Agapet a păstorit între anii 535 și 536 (n. tr.)

40 Anafora, slujba jertfei liturgice, care în primele veacuri se săvârșea cu voce tare (după *Limonariu*, Alba Iulia, 1991)

41 Rep [illegible] Numele [illegible] (ibid.)

42 Macarie Alexandrinul († 395) [illegible] egiptene, ucenic al Marelui Antonie.

43 Înfățișarea întunecată a etiopienilor indică duhurile rele (notă din *Viețile sfinților pe ianuarie*, București, 1992).

44 Erezia lui Sever (patriarh al Antiohiei, alungat datorită ereziei sale) susținea monofizitismul, credința în existența unei singure firi, cea dumnezeiască, a Mântuitorului (după *Limonariu*).

45 Seleucenii, locuitori ai Seleuciei, oraș din Antiohia.

46 Ecleziarhul Simon, ucenicul Cuviosului Serghie, povestește cum, în timp ce acesta îi săvârșea liturghia, slujind de acesta, văzu focul dumnezeiesc care cuprinsese jertfelnicul și altarul și înconjurase sfânta masă din toate părțile. Iar când sfântul vru să se împărtășească, focul dumnezeiesc se strânse și intră în sfântul potir. Astfel se împărtăși Cuviosul (din *Viața lui Serghie de Radonej, povestită de Epifanie Preaînțeleptul*, Moscova, 1993) (n. tr.).

47 Iustinian I (482-565), împărat al Bizanțului (n. tr.).

48. Protoiereul V. Neceaev, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii a Sfinților Ioan Gură de Aur și Vasile cel Mare*, Moscova, 1884, p. 42. Citez din notele la *Lauda duhovnicească*, cap. 196, p. 245 (n. a.).

49 Sfântul Atanasie, arhiepiscop al Alexandriei (306-373), a luptat împotriva ereziei ariene (n. tr.).

50 Este expresia lui Dostoievski.

51 F.M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, partea a IV-a, cartea a IX-a, cap. IX, Dracul. Coșmarul lui Ivan Feodorovici, traducere de Ovidiu Constantinescu și Isabela Dumbravă, Editura Cartea Românească, București, 1986.

52. Dmitri Nicolaevici Ovseanikov-Kulikovski (1853-1920), lingvist și teoretician literar rus, cercetător al mitologiei vedice (n. tr.).

53 Autorul exemplifică cu creația poetului simbolist Andrei Belîi, pe care o consideră purtătoarea unei evidente amprente a mitului (n. tr.).

54 În întregime (lat.).

55. Cuvânt folosit de F. Schelling, este alcătuit după cuvântul alegorie, din ταὐτὸ ἀγορεύειν, a spune același lucru, alegoria cu alte cuvinte, tautegoric. literal: „Mitologia nu este alegorică, ci tautegorică. Pentru ea zeii sunt ființe care există cu adevărat, care nu sunt altceva, nu semnifică altceva, ci semnifică numai ceea ce sunt." (F.W.J. Schelling, *Opere în două volume*, Moscova, 1987-1989, vol. II, p. 326) (n. tr.).

DOGMATISM ȘI DOGMATICA

– Discurs ținut la 20 ianuarie 1906, în cadrul Cercului de Filosofie al Academiei Teologice din Moscova

Unicului meu prieten,
lui Serghei Semionovici Troițki

ONORATA ADUNARE*

Doresc dinainte să-mi cer scuze pentru tonul răspicat al prezentei expuneri, ton întru totul necorespunzător ignoranței autorului. Am fost nevoit să stilizez problemele, să le accentuez contururile. Motivul acestei abordări nu este înfumurarea oarbă în fața nuanțelor și semitonurilor gândului, ci frica de a nu mă risipi în prea multe digresiuni. Lipsa de timp mă împinge astfel la formulări mai brutale decât aș fi dorit.

* Textul a fost publicat pentru prima dată la Sofia, în periodicul bulgar *Hristianska Misl* din noiembrie 1907, în traducerea prietenului lui Florenski, Haralampievici Pop-Haralampiev, doctorand în Teologie la Academia Teologică din Moscova.

Referatul reprodus în ediția de față a cunoscut trei variante. Intenția acestuia era de a descrie ruptura adâncă dintre teologia școlărească și viața care își are căile ei, precum și de a arăta calea de ieșire din impasul dogmatismului prin construirea unei „dogmatici experimentale" bazată pe trăirile spirituale individuale. [n. ed.]

Dar vine ceasul şi acum este
Când adevăraţii închinători se vor închina
Tatălui în duh şi în adevăr
Duh este Dumnezeu, şi cei ce I se închină
Trebuie să I se închine în duh şi în adevăr
(*In* 4, 22-24)

I

Închinarea la Dumnezeu „în duh şi în adevăr" – *ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ* – aceasta este datoria celor de două ori născuţi. Conştiinţa înnoită nu se mai mulţumeşte cu simplul dat al lui Dumnezeu: ea cere şi justificarea Sa. Omul doreşte să I se închine lui Dumnezeu nu numai ca unui fapt, ca unei forţe oarbe, nici măcar numai ca Ocrotitorului şi Stăpânitorului său, ca obiect al închinării; această Forţă, acest Ocrotitor poate să se arate numai în Adevărul Său, în dreptatea Sa, ca Tată. Înainte de justificarea lui Dumnezeu, înaintea antropodiceei, se caută teodiceea.

Antropodiceea şi Teodiceea! Iată cele două momente care conjugă religia, pentru că la baza religiei stă ideea mântuirii, a salvării fiecărei fiinţe omeneşti. Primul din aceste două momente este o *Taină*, un mister, adică adevăratul pogorământ al lui Dumnezeu spre omenire, automicşorarea lui Dumnezeu sau *kenoza*. Dar pentru ca omenirea să perceapă această mântuitoare şi catartică automicşorare a lui Dumnezeu, care îl justifică pe om în faţa lui Dumnezeu, este necesar ca omul să împlinească *cel de-al doilea* moment: justificarea lui Dumnezeu. Aceasta parte a religiei este ştiinţa dogmei şi este, aşadar, ridicarea contemplativă a omului până la Dumnezeu, este înălţarea omenirii sau îndumnezeirea ei, este *theosis* (dar numai

contemplativă). Acum însă ne referim doar la ultimul moment, la necesitatea lui Dumnezeu, la dogma care stabileşte dreptul lui Dumnezeu de a cere justificarea omului.

Cel ce poate spune: „*Soarele Emausului a strălucit zilelor mele*" (Viaceslav Ivanov, *Ai fur serpi amiche*, 1911) ori acela pe care a căzut măcar o rază reflectată a acestui soare, acela nu se va închina de frică, nici din interes, nici din recunoştinţă. Acela se va închina numai din evlavie curată în faţa sfinţeniei.

Trisaghionul, cântarea preluată de la puterile cereşti, este cea mai caracteristică omului nou: el îşi îndreaptă strigătul „Miluieşte!" către Fiinţa pe care o recunoaşte ca Dumnezeu, ca Fiinţa sfântă, tare în sfinţenia Sa şi, de aceea, nemuritoare, dar tocmai prin aceea că e sfântă. Cuvântul „sfânt" adăugat oricărei adresări nu este un însemn asemeni celorlalte; el este mult mai central, mai hotărâtor în caracterizarea Binelui (*Blago*) şi condiţionează posibilitatea existenţei celorlalte [însemne] pentru conştiinţă.

Dumnezeu pedepsitor sau Dumnezeu binefăcător – cel ce nu-şi pleacă genunchiul în faţa puterii Lui *nejustificate*, în faţa neînţelesei Lui tării, care este o altă latură a sfinţeniei, şi nu îşi poartă în sine propria sa justificare, acela se va supune din *necesitate* comandamentelor neînduplecatului destin, este soarta a tot ce nu este absolut. Şi atunci luptătorul cu zeii, Prometeu, Titanii cei răsculaţi împotriva divinităţii şi toată gloata de eroi răzvrătiţi împotriva cerului în numele Adevărului şi al Binelui devin nesfârşit de apropiaţi celui pătruns de lumina lui Hristos şi ferici de Buna Vestire. În faţa ochilor vindecaţi, aparenta luptă cu divinitatea se dezvăluie ca purtătoare de Dumnezeu, iar reformatorul Prometeu, mucenic al iubirii de neam omenesc, zeu răstignit cu coasta străpunsă în răzvrătirea sa împotriva zeilor, apare ca un creştin *avant la lettre*.

[illegible] prin îndoielt în Hristos [illegible] va să vină conștiința aceasta trezită înainte de vreme și-i putu întrema din focul istovitor al febrei și a reușit să rupă cercul delirant al iluziei: numai raza mărturisitoare de sine a Taborului va lumina apăsătoarea boală; numai de căldura Emausului va arde inima. Tâna iluziilor locuitori cerești îl arde și-l pârjolește pe mucenic, însă cu atât mai mult se înalță în flacără divine revendicarea dreptului.

Cine este purtătorul de Dumnezeu? Cine se luptă cu Zeu?/ Vai, crâncenă este apropierea zeilor, sărutul lor!/ Cine a îmbrățișat zeul, cu zeul se luptă./ Cel ce a îmbrățișat vâlvătaia, alesul focului / Cel îndrăzneț cu duhul în flăcări se îneacă / întâi a fost ars! (V. Ivanov, *Tantal* 1905)

Să ne amintim de ideea îndumnezeirii nemișcată, asemenea călăuzitoarei Stele Polare, pe cerul spiritual al ascetului creștin, idee care, punând stăpânire pe nevoitor, îi atrage, ca un magnet, voința de fier. Să ne amintim de titanica provocare dată Cezarului de către marele capadocian: „Eu am primit porunca să mă fac pe mine dumnezeiesc și nu mă pot închina făpturii". Oare nu se rostogolesc cu ropote îngrozitoare tunetele luptătorilor cu zeii, de aceeași sorginte cu tunetele de demult, care l-au adus pe Prometeu la malurile învolburate ale râului Phasis, pe stâncile abrupte și pleșuve ale semețului Caucaz? Nu se aude oare și aici vuietul Pelionului și al Ossei, ridicați și îngrămădiți unul într-altul, prăvălindu-se în abisurile muntoase? Însă ceea ce fusese nelegiuire pentru conștiința mitologiei devine *necesitate, datorie* pentru conștiința creștină. Iată marea revoluție a spiritului adusă în lume de Hristos, iată legitimarea omului în relația sa iacobiană cu Dumnezeu.

O nouă necesitate se ivi în conștiință: aceea a închinării la Dumnezeu „în duh și în adevăr". Oricum s-ar raporta oamenii de azi la creștinism, această necesitate a pătruns și s-a împletit cu rădăcini atât de puternice în fiecare suflet, încât nu există și nu poate fi cale de întoarcere. Drumețul Damascului, cel căruia i-a strălucit fulgerul neașteptat al înnoirii, acela nu mai poate organic să-l recunoască pe Dumnezeu ca pe un simplu dat. Noul om deveni Prometeu și, până când nu se va convinge de persoana lui Dumnezeu, până când nu-L va vedea cu proprii săi ochi ca pe Cel Sfânt, până atunci conștiința renăscută va rămâne fără de Dumnezeu. Omul contemporan va fi chinuit de iluzoriul său, va cădea fără încetare în „întunericul din afară" (*Mt* 25, 30), va striga dintru adâncuri (*Ps* 129, 1) din toate puterile, pe Dumnezeul pe Care nu-L cunoaște, dar nu se va putea pleca în fața aceluia care poate că nu are decât dreptul puterii, poate că este idol sau uzurpator. Nu este oare tocmai această adâncime a conștiinței creștine cea care naște cei mai râvnitori Sauli și cei mai cruzi atei? Prin Hristos „Dumnezeul necunoscut" devine Marele *contradictio in adjectio*, devine Despot, puternicul Prigonitor al divinului din om. Templul creștin poate fi consacrat numai „Dumnezeului Cunoscut", după cum este înscris pe portalul unei catedrale.

Cinstirea *„Dumnezeului Cunoscut"*, Dumnezeului cunoscut nouă ca Dumnezeu, ca Necondiționare, ca Duh, ca Sfințenie și Adevăr – iată formula începătoare a închinării creștine la Dumnezeu. Necesitatea cunoașterii este cerința izvorâtoare și de neînlăturat a persoanei răscumpărate. „Voi vă închinați căruia nu știți [...] – le spune Hristos păgânilor – Dar vine ceasul și acum este (*ἀλλ᾽ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν*), când adevărații închinători se vor închina Tatălui *în duh și în adevăr* [...] (*ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνη*

καὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ (*In* 4, 22-23). Și dezvăluindu-le ucenicilor că această proorocie a început deja să se înfăptuiască, El îi atenționa în discuția de despărțire despre schimbarea de conștiință: „De acum nu vă mai zic *slugi* (*Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους*) – li se adresează Iisus ucenicilor săi – că sluga nu știe (*ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδεν*) ce face stăpânul său, ci v-am numit pe voi *prieteni* (*[τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος] ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους*), pentru că toate câte am auzit de la Tatăl Meu vi le-am făcut cunoscute (*ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν*)" (*In* 15, 15).

Adevărata închinare la Dumnezeu nu este accesibilă conștiinței păgâne, pentru că păgânismul *nu cunoaște* obiectul închinării sale, ci îl percepe *ca un rob* din exterior, fără libertate, și, în consecință, nu are puterea să pătrundă în esența Lui interioară, în Persoana divină. „Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată" (*1 In* 4, 12). Dimpotrivă, conștiinței creștine îi sunt *cunoscute* tainele lui Dumnezeu, ea Îl *cunoaște* pe Tatăl Căruia I se închină și de aceea se adresează Tatălui ca prieten și ca fiu, iar nu ca rob, pătrunde înlăuntrul Persoanei lui Dumnezeu și nu se limitează doar la manifestările Puterilor dumnezeiești. „Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl" – spune Fiul lui Dumnezeu (*In* 14, 9). Vechea luptă cu Dumnezeu nu se putea mulțumi cu contemplarea Puterilor dumnezeiești imanente lumii și, de aceea, străine începuturilor divine ale omului. Creștinismul înalță conștiința deasupra a tot ce este imanent lumii și o pune față în față cu Însăși Persoana transcendentă a lui Dumnezeu. Astfel, datul fundamental al creștinismului se dovedește a fi cerința de bază a luptei extracreștine cu Dumnezeu.

Această cerință – a închinării la Dumnezeu ca Adevărului – este satisfăcută în trăirea nemijlocită a lui Dumnezeu, în relația cu omul [...] pentru că numai în ea Dumnezeu poate fi dat ca realitate, ca ultimă realitate, iar nu ca un concept creat de noi, se dezvăluie esența lui Dumnezeu, care conține implicit și datele pentru îndreptățirea Sa. Numai stând față către față cu Dumnezeu, omul cu conștiința luminată cunoaște adevărul lui Dumnezeu, ca să-I mulțumească pentru toate. „Măreția și taina sălășluiesc tocmai în faptul că aici *adevărul pieritor al lumii acesteia și adevărul cel veșnic stau față în față*" (F.M. Dostoievski)[1]. Și când această atingere de cealaltă lume s-a produs, atunci inima uluită începe deodată să freamăte și să explodeze de bucurie. Și va începe să-i cânte un imn jubilând de exaltare Domnului său, mulțumind, slăvoslovind și plângând pentru toate, dar mai cu seamă pentru ceea ce îngrozește conștiința neluminată: „*Căci Dumnezeu i-a închis pe toți în neascultare ca pe toți să-i miluiască*. O, adâncul bogăției și al înțelepciunii și al științei lui Dumnezeu! Cât sunt de necercetate judecățile Lui și cât de nepătrunse căile Lui! Căci cine a cunoscut gândul Domnului și cine a fost sfetnicul Lui? Sau cine mai înainte I-a dat Lui și va lua înapoi de la El? Pentru că de la El și prin El și întru El sunt toate. A Lui să fie mărirea în veci. Amin!" (*Rom* 11, 32-36).

Atunci Dumnezeu va străpunge cu o rază strălucitoare miasmele tulburi ale conștiinței nerăscumpărate și un vânt proaspăt va risipi pâcla întunecoasă a mitului antic. Atunci Dumnezeu, precum un soare limpede, își va arunca privirea în aerul spălat, va privi, *ca Tată*, prin norii destrămați. Pătimașa luptă cu Dumnezeu se va dovedi căutare a tatălui, iar genunchii lui Prometeu se vor îndoi singuri în fața Tatălui regăsit: „Tată nostru, Tu ești sfințenie și bunătate! Iată, mă smeresc în fața Ta, ars în inimă de dragostea Ta. Iată, doresc ceea ce Tu dorești, pentru că știu că voia mea proprie și gândirea mea vor da roade

mai mult decât ale Tale Doamne [illegible] meu nu pentru că ești puternic nu ca să mă asuprești și să mă sfărâmi ci fiindcă văd adevărul Tău Doamne! Nu Tu ești Cel ce mi ceri încredere în voia Ta ci eu singur din bucurie mi o ofer Mă clatin și mă rog să treacă de la mine paharul umilinței mele pământești a kenozei mele terestre Însă ridicându-mă cu greutate deasupra slăbiciunii mele spun iarăși Fie voia Ta și nu a mea, pentru că știu adevărul Tău și sfințenia Ta"

Astfel va spune Prometeu Ceea ce înainte nu i au putut smulge nici groaza luptei cu Dumnezeu nici tunetele lui Zeus, nici complitele chinuri ale răstignirii, acum va oferi singur Tatălui Ceresc ca un copil, aflându l adevărul prin strădaniile rugătoare ale conștiinței purificate

II

Dar atât istoria cât și ispita de fiecare zi dau mărturie că numai strădaniile rugăciunii – aceste instabile și mereu mișcătoare elemente ale conștiinței – nu sunt suficiente pentru întreaga viață Lucrurile stau la fel și în sfera estetici unde exteriorul are atât de mare importanță Iată ce zice poetul-filosof „*Vă recitesc din nou și nu vă recunosc // Sunt ale mele versuri, a insomniei roade // Nu-mi poate crede ochiul cel ați îmbătrânit // Din inima născute ! Urechea mea mirată/ V-aude parcă astăzi ca pentru prima dată // O vai sărmane versuri, cântul iubirii mele // Ce repede se stinse minunea unei stele // Ori inima-mi i-e mută suspinului de ieri ?/ Adio, prospețime ! ai fost vreodată-n mine ?/ Cum totul se petrece ! Ce rece este tema !// Voi însă, cititorii poemele mi vă sunt/ Atât de-ndepărtate ! Și oare umbra barbă/ Le-o face neștiute, trecându-le-n uitare ?/ Suspinul* [illegible] *tristă nepăsare/ Pe ele s-or așterne ? Ori pot spera mai mult ?/ Chemarea lor se stinse fără ecou pustie./ A mele aspirații pierdute sunt vai mie !// Dar în aceste versuri o inima batea/ Iubirea mea și viața mi în voi și-aveau sălașul // O vai, sărmane versuri a zilelor de ieri !* (Jean Marie Guyau, *Poemele mele de ieri*)

Cu atât mai mult trebuie să repetăm aceasta referitor la trăirile religioase, interioare prin excelență

„Am prins pe drum acest gând și m am folosit de primele cuvinte rele ca să l leg mai repede cu ele să nu-și ia zborul Iar acum el mi-a murit legat între aceste crude cuvinte Atârnă spânzurat în ele și de abia reușesc privindu l, să-mi aduc aminte de ce mă bucurasem atât de mult când am prins această pasăre (Fr Nietzsche *Știința veselă*)"

Ceea ce astăzi este clar atât de adesea se întunecă mâine! Ceea ce în trăirile clipei este hotărât irevocabil și are o claritate perfectă devine iar eternă întrebare în ceasurile și clipele altei zile când inima e stinsă Trăirile din timpul rugăciunii sunt mult prea trecătoare mult prea zburătoare nu numai la oamenii obișnuiți ci și la nevoitorii cei mai încercați Este necesar ca trăirile să capete o formă definitivă ca trupul lor viu să primească o cusătură de susținere, alcătuită din scheme și noțiuni Aici își intră în drepturile sale rațiunea

Noțiunea, neavând valoare în sine capătă o valoare convențională prin legătura cu trăirile pe care le schematizează – în aceeași măsură în care trăirea labilă se dezmembrează capătă formă, se fixează și se stabilizează prin noțiunea schematizată. Operarea nemijlocită cu trăirile este înlocuită cu operarea asupra noțiunilor și astfel se obține un avantaj comparabil cu acela al introducerii scrierii în sfera gândirii sau a bancnotelor în viața economică Trăirile sunt aduse la același numitor devin comparabile în

de ele. Congestia neostoită a trecutului este stăvilită, astfel încât experiența se adună și crește, se îmbogățește și se diversifică. În sfârșit, obținută „orientarea” în meandrele sinuoase ale vieții spiritului – deținerea unei „hărți geografice” a trăirilor și posibilitatea reproducerii experiențelor *trecute* și a reținerii exacte în memorie a limitelor lor – toate acestea reclamă cu necesitate un sistem de scheme și de noțiuni.

Istoria ne face să resimțim concret aceeași necesitate imperioasă, aceea a schematizării trăirilor. Întreaga istorie a științei și a filosofiei, atât a celei teologice cât și a celei general-culturale, constau în satisfacerea acestei necesități. Într-adevăr, ce reprezintă istoria sinoadelor bisericești dacă nu încercarea susținută și constantă de a crea un astfel de sistem de scheme și noțiuni, care să stilizeze, să contureze cu linii sigure trăirile de trebuință ale vieții spirituale și, pe deasupra, într-un mod cât mai economic, cu o cantitate cât mai mică de termeni separați, ireductibili? Reunirea unei plenitudini maxime a materialului schematizat cu o complexitate minimă a schemelor într-o construcție unică – iată sarcina care a stat în fața fiecărui Sfânt Părinte.

Fiecare dintre luptătorii măreței epoci a conflictelor dogmatice încerca să construiască un astfel de sistem. Însă construcția unilaterală prin forța lucrurilor se dovedea fatalmente prea strâmtă pentru a cuprinde întreaga sferă a vieții spirituale a Bisericii, în toată amplitudinea ei. De aici necesitatea de a apela la înțelepciunea sobornicească, la conștiința colectivă și la organizarea supraindividuală a Bisericii. Plenitudinea trăirilor care îi corespund permite depășirea unilateralităților și crearea unui sistem de noțiuni care să cuprindă mai simplu, mai economic întregul ansamblu al vieții spirituale, al centrelor duhului și al tendințelor spirituale ale Bisericii la un moment dat.

Într-adevăr, ne putem mira de precizia pur matematică și de expresivitatea formulărilor hristologice ce nu permit modificarea nici unui singur concept. Sistemul de scheme este construit atât de matur încât atingerea unui singur element duce în mod necesar la prăbușirea întregului ansamblu arhitectonic. În același fel, ce altceva reprezintă formal întreaga istorie a științei și a filosofiei, dacă nu o încercare neîntreruptă de a elabora un cerc de concepte care să reunească cât mai economic materialul științific cunoscut?

III

Dogmatica – în sensul ei cel mai larg – este necesară *ca sistem de scheme fundamentale pentru cele mai valoroase trăiri*, ca ghid de buzunar al vieții veșnice. Aceasta se referă în primul rând, într-un sens mai strict, la domeniul religiei. Conștiința contemporană caută cu aviditate și cu o profundă neliniște a spiritului formule [dogmatice]. „Iată, vin zile – zice Domnul Dumnezeu – în care voi trimite foamete pe pământ, nu foamete de pâine și nu sete de apă, ci de auzit cuvintele Domnului. Și ei se vor clătina de la o mare până la cealaltă și de la miazănoapte la răsărit, și vor cutreiera pământul căutând cuvântul Domnului, dar nu-l vor afla” (*Am* 8, 11-12).

Nu ni se usucă oare cerul gurii, nu ne ard toate măruntaiele? Căci tot mai nerăbdătoare se aprinde în noi chinuitoarea sete de *dogmatică*. Dar... în loc de dogmatică avem dogmatism!

„Dar «Silvestru», cei doi «Filareți» și «Macarie»...? – mi se va răspunde. Ce-i mai trebuie referentului? Ori caută, poate, noi dogme?!” Mă grăbesc să-i liniștesc pe auditorii ortodocși și pe cei „neortodocși”: accept *conținutul* aces-

tei dogmatice și n [illegible] dogmatic mă întristează ignoranța celor vechi și greutatea aproape de neînvins de a le recunoaște ca adevăruri ale religiei. Referitor la lista autorilor amintiți voi răspunde cu întrebarea: „Cum vi se pare dogmatica noastră, hai să zicem, cea a lui Macarie?"

Dacă ascultătorii mei ar renunța să-și cenzureze măcar pentru câteva clipe gesturile involuntare, presupun că aș primi drept răspuns o multitudine polifonică de căscaturi – nepravoslavnice și pravoslavnice – mai ales din cele din urmă.

Nu vom cerceta cine e vinovatul. Dar suntem nevoiți să recunoaștem o evidență: în zilele noastre sistemul de învățământ religios a primit cea mai grea lovitură ce poate fi adusă unei valori spirituale – și a pierdut valoarea pentru conștiință. Lumina s-a stins. Vatra nu mai încălzește conștiința; centrul vieții a ajuns în afara vieții. Unicul lucru de trebuință pare inutil și de prisos majorității contemporanilor. Sistemul nostru dogmatic se prezintă ca fiind *plictisitor*, atât de plictisitor încât oamenii renunță să mai polemizeze cu el. Cel care îl laudă recunoaște că dogmatica este bună, dar nu pentru el, ci pentru altcineva. Într-un cuvânt, ea există nu pentru viață, nu pentru oameni, ci e păstrată ca provizie, dar pentru cine? Nu se știe.

Diafanele căscaturi de răspuns la întrebarea despre dogmatică nu sunt decât un paravan neglijent așezat, sub ele se dezvăluie largi lacune ale conștiinței contemporane. Tot ce e sfânt, nepreţuitele comori ale spiritului au dispărut în abisuri fără fund. Însă, datorită nepăsării, noi nici nu observăm aceste lucruri, după cum ne am dat uitării și propria misiune: „Sfinţeşte-i pe ei întru *adevărul* Tău (*Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου*); cuvântul Tău este *adevărul*" (*In* 17, 17) – se roagă Hristos pentru noi. „Să Te cu

noască pe Tine, singurul Dumnezeu *adevărat*" (*In* 17, 3), spune El referindu-se la noi. Și dacă nu ar fi fost însăși iubirea cea care rostește aceste cuvinte, ele ne-ar fi sunat ca o insuportabilă batjocură: percepem noi oare religia drept Adevăr? Îl cunoaștem noi oare pe Dumnezeu ca pe Cel adevărat, ca fundament al oricărui adevăr și al oricărei evidențe? Și avem noi oare, din punctul nostru de vedere, vreo relație cu Centrul Vital al religiei noastre?

Nu are rost să ne ascundem capetele în nisipul desconsiderării ca să ne adăpostim de pericol. Acum, mai mult ca niciodată, *este momentul* să ne clarificăm poziția față de concepția creștină asupra lumii. Cred că este aproape vremea când nu vom mai putea rămâne semicreștini, semiatei, nici reci și nici fierbinți, ci „căldicei", călduți, când va trebui, cu sau fără voia noastră, să ne clarificăm poziția hotărât, așezându-ne fie *de partea* adevăratei libertăți, fie *de cealaltă parte*.

Sunt tratate perfect justificat diversele neajunsuri ale „dogmaticilor" de „fabricație" autohtonă și cele mai multe reproșuri le încasează preasfințitul Macarie. Desigur că trebuie să ne folosim de aceste observații, însă a le da satisfacție ar fi tot una cu a arunca două-trei linguri de apă peste o clădire incendiată. Este adevărat că supărătoarele defecte indicate compromit unitatea arhitectonică a dogmaticii. Dar merită oare să ne plângem de aceasta când se ridică o întrebare mult mai importantă: observă oare această unitate și armonie cei ce studiază dogmatica? Observă ei oare cum se leagă între ele zalele separate ale lanțului de ce o zi o urmează pe alta? Sunt ei puși oare pe gânduri de precizia matematică cu care sunt formulate dogmele, al căror ansamblu se împletește într-o țesătură dantelată? Nu li se înfățișează lor mai degrabă, această dantelărie, ca împletită din erori și iluzii? Le sunt lor oare

[illegible] de perdeaua concepțiilor sceptice și a situațiilor care slujesc, precum mădularele unui organism, unui unic întreg sistematic. Din câte cunosc, toate acestea sunt lăsate într-o curpă totală, iar dogmatica nu se prezintă ca un sistem, ca o construcție alcătuită din scheme, ci ca o adunătură de texte și de cuvinte.

În afară observației anterioare, trebuie să mai adăugăm una, mai importantă. Dar nici aceasta nu-i suficientă. Avem un sistem de dogme ortodoxe, trebuie să oferim o dogmatică ortodoxă, ca o concepție *religioasă realmente vie* asupra lumii. Cu alte cuvinte, sistemul de dogme necesita o propedeutică.

Repet, nici completarea neajunsurilor particulare ale dogmaticii, nici recunoașterea ei ca întreg unitar nu sunt suficiente în sine. Sunt alte circumstanțe mai grave. Viața merge după alte legi decât cele ale credinței noastre, iar credința merge în afara vieții. Desigur că înțeleg aici prin *viață* cu totul altceva decât mișcările economice sau politice. Nu. Sunt unele straturi spirituale mult mai adânci – emoțiile cele mai intime din insondabila adâncime a spiritului – care se află în afara celor ce ne învață credința. Este o altă problemă dacă torentele vieții sunt astfel capabile să nu se reverse prin băltoacele pseudomisticii și prin nisipurile pozitivismului steril. Dar fapt este că viața, chiar și cea pur interioară, morală și religioasă, și-a săpat făgașul prin alte ogoare. Turbatele valuri ale torentului nestăvilit rod malurile, sapă rădăcinile, smulgând din rădăcini stejarii milenari. Și în trecerea sa vertiginoasă, torentul ia cu sine trunchiurile construcțiilor dărâmate, lucrurile din casă și odoarele de familie.

Rupându-se de tot ce este viu, de tot ce e intim, de tot ce este apropiat și nesfârșit de drag sufletului omenesc, de

tot ce îneacă inima de dorul depărtărilor, eliminând norma experienței religioase personale, sistemul de concepte religioase a încetat să mai fie convingător pentru cei ce-l resping și atrăgător pentru cel care-l acceptă. Nu este cazul să vorbim aici despre *credincioși* și *necredincioși* ca sinonime pentru *ortodocși* și respectiv *neortodocși*. Căci există „atei" credincioși, după cum există și ortodocși fără credință. Ultimii, lipsiți de consistență religioasă, sunt gata, cu o obtuză deferență, să accepte orice schemă purtând vreo ștampilă cunoscută, numai să nu se îngreuneze cu un efort cerebral, și mărturisesc dinainte orice dacă poartă inscripția *„Avec approbation et privilèges du Roi"* fie acesta Simbolul Credinței ori aberațiile nu știu cui. În aceeași măsură, primii [„atei" credincioși], sfâșiați de nevoia chinuitoare de a da o formă focului vieții spirituale și fiind total incapabili să se folosească în acest scop de schemele deja existente, nu doresc și nu pot să le primească orbește ca niște sclavi fără a vedea adevărul. Și dacă din gura unui „ortodox" putem auzi uneori, direct sau indirect, afirmația cinică: „Eu n-am treabă cu Dumnezeu, important este cultul", de pe buzele unui „ateu" se va desprinde, cu altă ocazie, mărturisirea rușinată că lui îi trebuie Dumnezeu și numai Dumnezeu, iar toate celelalte sunt numai palete colorate și luciu de suprafață. Și nu este lipsită de fond remarca lui Lev Tolstoi că mulți cred nu în dogme, ci în faptul că trebuie să credem în ele. O formă goală, mortificată nu poartă în sine adevăr interior și de aceea devine idol. Aici nu ne este de folos nici ornamentul filigranat al conceptelor dogmatice, nici profunzimea de conținut a sistemului, nici tradiția. Sistemul a devenit anost până la disperare și cu totul neconvingător pentru cei mai mulți și, adesea, chiar pentru cei care recunosc în întregime Evanghelia. Ar fi însă prea pripit să-l învinuim

[illegible] legături [illegible] mai corect și [illegible] există elemente de această orientare și [illegible] care nu se desprind și, recunoscându-i [illegible] să elucidăm cauza acestei răceli. Numai îndepărtând cauza vom putea privi prin prisma vieții reale sistemul dogmelor – această țesătură dantelată de cristale închegată de-a lungul a multe veacuri, din cele mai fine și mai aromate emanații înspre cer ale sufletului, în răceala purificatoare a minții.

Dogmatica a fost înlocuită de dogmatism – iată dezlegarea enigmei răcelii noastre în fața formelor minunate ale dogmaticii, lipsite însă de viața pentru noi. În conștiința contemporană, dogmatica a încetat să mai fie legată de sentimente vii și de percepții autentice. Trupul și sufletul, în actuala *Weltanschauung* religioasă, s-au desprins unul de celălalt. Am avut grijă numai de noi înșine, nevoind nici o clipă să ne părăsim punctul nostru de vedere și, în final, am uitat cum am ajuns în acel punct. Nu este greu de înțeles de ce să nu găsești intrarea în grandioasa catedrală gotică, minunată în întregimea ei, ca și în părțile sale, însă fără trepte și fără pridvor. Nenumăratele ferestre se întunecă sumbre, acoperite de pânze de păianjen, în timp ce trecătorul, atingându-le cu sfială, își continuă drumul spre paraclisul casei sale. Iar credincioșii, necunoscând ieșirea din propria lor biserică, palizi și fără viață, se plimbă pe lângă grandioasele coloane, aruncă priviri prin ferestrele lanceolate și, din buzele anemiate, în loc de rugăciuni, mormăie anateme către trecătorii de pe stradă, care poate că vor – și asta se întâmplă atât de des – la rândul lor să intre în biserică să se roage.

În locul ajutorului reciproc și a cunoașterii de sine, în locul lucrării spirituale colective, ne îmbufnăm pe cel ce nu este în stare să spargă nucile noastre pietrificate și își continuă drumul său, lăsat în voia sorții. Ne întoarcem chiar noi spatele comorilor neprețuite, strânse de generațiile trecute, în loc să luăm asupra noastră păcatul adunat și, cu jarul autentic al cunoașterii de Dumnezeu, să topim ghețurile care au încătușat mărețele ziduri ale Sfinților Părinți, ale înaintașilor noștri, care au avut sfânta îndrăzneală să scrie deasupra portalului „*Dumnezeului Celui Cunoscut*". Da, uitate sunt tradițiile Sfinților Părinți ai dogmaticii, uitate sunt învățăturile bătrânilor filosofi ruși care construiau biserici cu hramul Sfintei Sofia – al înțelepciunii dumnezeiești, și țineau să se închine „Dumnezeului Celui Cunoscut". Ce are de făcut acel trecător? Unde sunt ostașii bisericii? Unde-s diaconii? Care cuvânt magic va deschide ușile grandiosului portal?

Vom fi, pentru început, clari și convingători cu cei din alte tabere, vom renunța să moțăim dulce la aprobările mecanice și adesea însoțite deseori de zâmbete profetice ale confraților noștri de idei, să abandonăm obiceiul stupid al începerii studiului de la situațiile dogmatizate! Pentru că nu numai că aceste situații nu sunt deloc obligatorii până nu vor fi dovedite printr-o metodă sau alta (înțelegând verbul „a dovedi" în sensul său cel mai larg), dar ele sunt și total de neînțeles, deoarece sunt alcătuite din termeni care nu au, în condițiile unei *astfel* de expuneri, nici o consistență *reală*. Înainte de a discuta cu oricine trebuie nu numai să ne definim termenii (asta, în ultimul rând), dar trebuie în primul rând să-i *explicăm*, adică să umplem termenii cu conținut viu, concret, să ne referim la situațiile trăite de cel cu care vorbim ori să-l ajutăm să trăiască altele noi, să-l contaminăm cu cele mai bune experiențe ale noastre, să-i împărtășim din prea-plinul nostru. Altfel, obținem o construcție din cuvinte, o argumentare în cuvinte, terminată cu o punere la zid... din cuvinte.

și în timp ce – scăldându-ne în potopul de vorbe – ne sărbătorim victoria, închipuindu-ne că am făcut cine știe ce, că am dovedit cine știe ce adversarului, că l-am pus la zid prin nu știu ce mijloace, el rămâne complet indiferent și insensibil la înfrângerea suferită. Zidul la care a fost pus este pentru el țesut din fum!

Să lăsăm discuțiile sterile despre folosul pe care-l aduce societății o astfel de acțiune care ar complica lucrurile și să privim practic.

Argumentul, independent de emoții, opac față de intuiție, neconvingător psihologic, va fi, cu tot caracterul său demonstrativ – o variațiune a *argumenti baculini*[9]. Nu avem voie să uităm că omul trăiește în primul rând cu duhul, și abia apoi trece la abstractizarea celor trăite: situațiile teoretice sunt numai scheme, semne, contururi pentru trăirile reale, iar izvorul, viața și scopul întregii teorii se află în acestea din urmă. Putem uita oare ca, în religie și în morală, argumentul își manifestă întreaga sa forță numai când este convingător, adică atunci când adevărul dovedit de el poate fi observat intuitiv pe un material concret, când starea generală se materializează într-o percepere unitară a adevărului cu întreaga ființă?

Rupte însă de viața spiritului, teoriile și sistemele rămân suspendate în aer, iar culorile aprinse ale emoțiilor pălesc – la fel cum pălesc culorile unor viețuitoare marine scoase pe mal din stihia maternă – lăsând în urmă o masă cenușie și anostă de scheme căzute. Interdependența noțiunilor, topografia lor relativă, observabilă cu ușurință în organismul viu al contemplației universului, se încurcă în osemintele înălbăcite, lipsite de viață. Tot astfel se sting pe stâncile malurilor inflorescențele cristaline ale meduzelor scoase la uscat.

Ce ați zice de niște calcule matematice care nu au nici început, nici sfârșit? Dacă executați mecanic o anumită sută de acțiuni, fără să cunoașteți scopul întregii lucrări, care sunt datele ce rezultă din ea, ce reprezintă semnele intervenite, atunci întreaga lucrare vă va părea total neconvingătoare, cu toate că nu găsiți în nici un moment puterea să vă împotriviți succesiunii calculelor. Cu alte cuvinte, nu numai că nu sunteți capabili să le arătați falsitatea, dar nu le vedeți deloc nici veridicitatea. Starea actuală a dogmaticii este, în cel mai bun caz, tocmai aceasta: sprijinindu-se mecanic pe autoritatea Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții și (în condițiile cele mai favorabile) nedând motive de protest împotriva sa, veridicitatea ei rămâne, pentru cei mai mulți, invizibilă. Forța de convingere a argumentației stă tocmai în puterea ei probatoare, care nu devine niciodată simplă punere la zid, care trece mereu de la un punct la altul datorită terenului solid al celor trăite și care se abține de la călătorii cu aerostatul prin sferele imaginarului arbitrar – a celui gândibil numai, dar niciodată trăit în mod real. Tocmai acest mod de a convinge îi lipsește dogmaticii, iar rezultatele le avem în fața ochilor. Adesea, de fapt, nici cel ce-și usca gura vociferând nu e deloc convins pe de-a-ntregul, atunci când discută despre nesemnificativele deosebiri dogmatice sau rituale, despre interdicții și moduri de închinare. Dar câte idei fundamentale, odinioară probleme vitale, au devenit străine conștiinței celor mai mulți, conservându-se în teologi numai ca să primim pentru ele note proaste (când suntem în școală) ori ca să fim acuzați de necredință – despre aceasta nici nu are sens să vorbim. Noțiunea de rău, de exemplu, a dispărut din orizontul spiritual și prezentarea răului ca insuficiență a binelui induce influențe pelagiene[10] în toate relațiile din lume, cu toate că, în dis

colți, acest ascuns scrupulos ... este acoperit prin repetarea absurdă a ... Cu și mai multă siguranță putem afirma că întreaga pleiadă de idei eschatologice se prezintă celor mai mulți ca utilă numai pentru demascarea socialiștilor de orice fel, pentru demonstrarea imposibilității unei orânduiri sociale ideale pe pământ. Am putea aduce oricâte exemple de acest fel. Dar nu despre ele e vorba. Neavând reazeme psihologice proprii, devenim complet neajutorați în fața presiunii altor concepții pueril-naive asupra lumii, nemaivorbind de totala neputință de a acționa asupra semenilor.

„Sfaturile – spunea undeva V.V. Rozanov – pot fi ori stupide – acelea care rezultă din dispoziția persoanei sfătuitoare, ori inteligente – cele ce reies din situația persoanei care cere sfatul. Primele, pe care le-am numit neinteligente, rezultă din meschinăria sufletească, din egoismul nelimitat, surd față de toate, și din instinctul înfumurat să zicem expansiuni sufletești: sfătuitorul ar dori să se extindă cu sufletul său și să înalțe diversitatea tuturor celorlalte suflete. A doua categorie de sfaturi, cele înțelepte, izvorăsc din neobișnuita clarviziune a sfătuitorului, din umilința sa sufletească și din interesul nelimitat față de minunăția de alte suflete și de vieți.“[24]

Orice sistem de noțiuni își propune să ordoneze fluxul de trăiri, să-l formalizeze și să-l descompună, să-i confere ordine și stabilitate. În acest sens el este asemenea unui sfat, tot cu un sfat se aseamănă și dogmatica. Cuvintele lui Rozanov despre sfaturi și sfătuitori sunt în mare măsură aplicabile și dogmaticii și, potrivit terminologiei sale, dogmatica *noastră* va trebui să o numim sistem de sfaturi stupide.

Dogmatica noastră nu își află utilitatea. Însă nu m-aș putea fi răstălmăcit gândul mai tare, decât schimbând „nu

își află utilitatea, ci este inutilă. Din păcate, noi suntem aceia care nu știm să ne folosim de neprețuitele comori adunate de generațiile trecute, nu știm să prefacem în carnea și în sângele nostru creația contemplativă a atâtor veacuri, da, nu știm, pentru că am uitat cum să ne apropiem de tezaurul fermecat pe care îl vedem, dar pe care nu îl putem atinge.

Nu propun un nou adevăr în locul celui vechi, ci pretind un loc nou pentru vechiul adevăr, pentru că acel spațiu al conștiinței unde ar trebui așezat acest adevăr este ocupat de gunoaie.

IV

Presupun că știm că în sistemul dogmatic fiecare parte o susține pe cealaltă, poate că știm și cum anume se produce această susținere reciprocă. Însă, știind *cum* spune dogmatica, nu am aflat pentru *ce* și *de ce* spune ea așa și, ceea ce este mai grav, nu știm *ce*-ul ei, *de ce*-ul ei și *pentru ce*-ul ei. Iar fără această știință, dogmatica se transformă într-un iscusit amuzament scolastic, alcătuit din semne convenționale, dar care prin valoarea sa nu se ridică cu nimic deasupra jocului de șah. Însă din cele spuse înainte este clar ce anume e necesar pentru vitalitatea dogmaticii. Cuvântul magic este: umplerea schemelor teologice cu conținut psihologic, pentru a le lega de trăirea nemijlocită, pentru ca, dintr-un preparat păstrat în alcool, să le transformăm în nervii și în oasele vieții adevărate.

Aici ne lovim de o piedică în fața căreia oamenii se dau atât de des înapoi. *Esența științei* – spune marele Georg Cantor[25] – *constă în libertatea ei*. Esența lucrării noastre, vom spune noi, constă în libertatea ei *κατ᾽ ἐξο-*

ziv. Modificarea concepției religioase elab[illegible] propedeutici aferente acesteia sunt posibile numai [illegible] creație *liberă*, izvorâtă din cele observate nemijlocit în suflet și care nu se oprește în fața nici unei concluzii care i-ar sta în cale, nu se teme de nici o durere când se impune o operație, când se cere ruperea de toate tradițiile conservatoare sau progresiste, când e nevoie să fii gata să te dezici de tot ce ți-e drag și apropiat și să rămâi pentru o clipă într-o pustietate totală, într-o dezlegare absolută. Să te îndrepți către un țel, dar în aparență să te îndepărtezi de el, să lucrezi pentru Adevăr, dar să fii necruțător față de Adevărul necunoscut ca atare, să pierzi ca să primești – este necesară pentru aceasta o atât de mare credință în Adevăr, o asemenea dragoste de Acesta, pentru care trebuie să-ți aduni toată bărbăția, ca pe drum, să nu dai înapoi.

Totuși aceasta nu implică, desigur, că n-am avea voie să ne folosim și de altceva decât de cele observabile nemijlocit în lumea spiritului. Ne putem folosi pe deplin de schemele gata elaborate, dar numai în calitate de construcții ajutătoare, de schelării temporare care să ne permită să prelucrăm cât mai repede și mai eficient materialul brut. Exprimându-ne plastic, materialul finalizat, în cazul de față – dogmele, nu trebuie să aibă un ton decizional, ci unul consultativ. Rolul schemelor gata făcute este, pentru început, unul pur probabilistic, iar valoarea – una strict convențională, chiar dacă noi, în mod individual, o considerăm neîndoielnică. Acest lucru se aseamănă cu metoda matematică a aproximărilor succesive, cu singura deosebire că, în acest caz, simțul lăuntric ne face să prevedem rezultatul. Ca material (verificabil prin Sfânta Scriptură) trebuie să folosim experiența noastră personală și pe a altora, deoarece ea a fost exprimată în lit-

eratura mistică și ascetică, în literatura beletristică, în artele plastice și în muzică. Și, în afara acestora, este obligatorie parcurgerea literaturii sacre naționale, însă nu cu scopul vânătorii de „dovezi", ci cu acela de a determina datele psihologice care îl obligă pe autor să vorbească într-un anumit fel, și nu într-altul.

Aceste elemente imediate, coroborate cu elementele ajutătoare din științele naturii și ale istoriei (studiul suportului fiziologic al manifestărilor vieții spirituale) vor constitui fundamentul viitoarei *dogmatici convingătoare*.

Mi se va replica: „Dar este oare posibil să demonstrezi dogmatica? Nu este oare exclus acest lucru de însăși noțiunea de revelație?" Observați că nu vorbesc deloc de demonstrație în sensul logicii formale. Cerința enunțată este ca dogma să devină intuitiv transparentă pentru conștiința orientată religios și să se indice cum anume se ajunge la o astfel de conștiință. Acceptarea sau refuzul unei dogme ține de *un act* de voință, însă nu este obligatoriu să ne fie perfect clar ce anume acceptăm sau respingem de fapt, pentru că acceptarea sau refuzul *cuvintelor* nu ține de o problemă de voință. Astăzi se întâmplă atât de adesea ca oamenii să nu creadă în conținutul formulelor, ci chiar în formulele însele, *în cuvinte*. Abia atunci vor deveni fiii cu adevărat credincioși ai Bisericii, când nu vor fi legați de Biserică, ci liberi, în orice clipă, să coboare mental până la începuturile și mobilurile credinței lor și odată coborâți, să se întoarcă iarăși, pentru că așa va pretinde adevărul. De abia atunci va veni vremea proorociei de femeii samarinencei, atunci când fiecare va putea cuprinde cu privirea întreaga învățătură a credinței, de la humusul ei până la înălțimile complicate ale concluziilor și ale speranțelor celor mai înalte.

Pentru mai multă claritate vom caracteriza diferit specificul valoarei *dogmatici convingătoare* schițînd cu această ocazie și unele probleme recente.

În ochii filosofului – spune N. M. Minski[1] – întreaga lume se prezintă ca o ecuație cu o singură necunoscută. Această necunoscută este Dumnezeu. Prima parte a ecuației este lumea vizibilă a fenomenelor palpabile (în sensul cel mai larg), cum ar fi lumea creatului, a condiționatului, a pensabilului; a doua parte este lumea închisă în noi a fenomenelor mentale; determinarea necunoscutei reprezintă sarcina vieții fiecărui om. În cazul mai multor sau chiar numai a două necunoscute – cazul politeismului sau chiar al dualismului religios – rezultatul ar fi o indeterminare. Dar o ecuație cu o singură necunoscută, un univers cu un singur Dumnezeu necunoscut, ne dă un rezultat determinat. În cazul unei astfel de înțelegeri a problemei nu Dumnezeu, ci cunoașterea de Dumnezeu sunt dependente de lume.

Există două metode de cercetare: cea inductivă, mergînd de la necunoscut spre cunoscut, și cea deductivă, mergând de la cunoscut spre necunoscut. Deoarece cunoscutul este lumea, iar necunoscutul Dumnezeu, în cazul creației religioase putem merge sau pe calea inductivă – de la Dumnezeu la lume, prin determinarea esenței lui Dumnezeu, a atributelor și a însușirilor Lui – sau pe calea deductivă – de la natura noastră omenească spre Dumnezeu, prin unica cercetare fecundă a *ceea ce știm despre Dumnezeu și a modului de apariție în noi a acestei științe*. Regula de bază a creației religioase poate fi exprimată astfel: toate judecățile care duc la o adevărată cunoaștere de Dumnezeu au drept subiect neschimbător Eul nostru omenesc, convențional, iar drept complement neschimbător divinitatea absolută[1]. Astfel este *începutul*

[illegible] logică care merge de la om spre divinitate [illegible] de nevoie a tuturor subiectivistilor [illegible] să ne bruiam lucrarea la *acest* început. Desigur pentru filosof ca teoretician obiectul religiei este întotdeauna numai predicatul în condițiile Eului convențional al filosofului. Într-adevăr, un astfel de filosof poate vorbi numai despre divin, nu și despre Dumnezeu. Dar de vreme ce numai experiența mistică vie îl va scoate în sfera realității transsubiective, omul și Dumnezeu își vor schimba locurile, iar Dumnezeu, împreună cu toate obiectele conștiinței religioase, va deveni, din predicat, subiect. Odată cu aceasta, dogmatica va deveni, din subiectivă și condiționată, obiectivă și necondiționată. Cunoașterea lui Dumnezeu condiționată de cunoașterea omului va fi înlocuită cu dependența mistică a omului de Dumnezeu.

Dar unde se află puntea pentru o astfel de trecere? Pentru a schița în fugă drumul către punctul de trecere să observăm următoarele: spunem că baza pentru construirea dogmaticii trebuie să fie trăirea nemijlocită, și este clar că dintru început, acestea sunt trăirile individuale ale teologului. Însă universalitatea problemei reclamă o lărgire ulterioară a domeniului trăirilor. Trebuie să răspundem din nou la întrebarea: din *ale cui* și *din care* trăiri se clădește dogmatica?

Construcția trebuie să aibă o semnificație generală. Toți oamenii trebuie să aibă acces la ea. Dacă dogmatica în cazul ideal trebuie să fie comună tuturor, se pare că și din trăirile care o fundamentează trebuie luate cele comune tuturor, cele de circulație, care se prezintă ca monedă de schimb în viața spirituală. Însă cui oare nu-i este clar că, pe cât este mai larg cercul trăirilor comune, pe atât este mai sărăcăcios, mai incolor și mai banal conținutul lor spiritual? Cu cât moneda este mai de circulație, cu atât

— este mai u[illegible] [illegible] ne-am opri satisfă[illegible] [illegible] de [illegible] de cuprinzători care nu ar întâmpina împotrivire din partea nici unei persoane cunoscute. Chiar și atunci nu am putea avea certitudinea că nu vor apare mâine alte persoane care l-i trăirile alese de noi.

Astfel, dependența nu de *calitatea* trăirilor ci de numărul trăitorilor determinată de condiții statistice și deci exterioare, dogmatica nu ar fi putut niciodată să reprezinte ceva solid, care să nu tremure la cea mai slabă suflare a vântului; și aceasta nu în sensul transformării și dezvoltării evoluționiste pe terenul a ceea ce avem deja, ci numai în sensul posibilității permanente a unei totale negații, acolo unde până mai ieri fusese deplina afirmație. Nu se poate găsi cale de mijloc între relativismul arbitrar ajungând până la nihilismul absolut și legalismul servil care înlocuiește, ca și până acum, viața cea vie cu o formulă moartă. Această cale de mijloc nu poate fi atinsă de filosofie în afara experienței religioase.

Calea dovedită ca improprie este cea *general umană*, metoda celui mai mare divizor comun, capabilă să reducă la 1, la unitatea indiferentă, la elemente pur formale ale vieții spirituale, neexprimând deloc viața cea adevărată. Însă noi avem nevoie de calea *global umană*: metoda celui mai mic multiplu comun al tuturor trăirilor în întregimea lor diversitate.

Prima era calea filtrării a tot ce fusese neputincios eterogen. *A doua* este calea sintezei și acumulării întregii plinătăți a vieții spirituale. Însă această acumulare nu poate consta într-o depozitare mecanică: viața spirituală, prin însăși esența sa, are în întregime un caracter personal. De aceea, dacă pe calea *general umană* ar fi trebuit studiat omul cel mai lipsit de consistență, purtător al unui minim

de viață spirituală, pe calea *global umană* este studiat Purtătorul de maximă viață spirituală. Acesta este Fiul Omului, *ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου*, Purtătorul umanității ideale. Trăindu-L pe Isus Nazarineanul ca pe Fiul Omului, ca pe Omul universal, trecem la o nouă etapă de lucru. Trăirile *Lui* sunt cele ce constituie fundamentul *adevărat* al dogmaticii. Trăirile lui Isus din Nazaret sunt puntea pe care dogmatica poate trece de la pământ la cer, de la psihologie la metafizică. Dar această trăire nu se realizează deodată. Pentru început, Omul universal Isus este numai subiectul universal al conștiinței dogmatice: ne interesează nu *ce anume este* El, ci *ce anume are* El. Odată cu aceasta, lăsând divinului numai rolul de predicat, dogmatica a căpătat dreptul de a susține *semnificația generală* a judecăților sale, cu toate că acestea nu au încă un caracter metafizic. De acum înainte ea nu se mai adresează omului, ci umanului, și de aceea poate atinge coardele sufletești ale fiecăruia, poate înflori cu licărire de lumină în fiece suflet. Ea nu se adresează idolului singularului, poftelor, asociațiilor întâmplătoare sau calculelor egoiste ale unui individ sau ale altuia, ci eternului general-umanului, sacrului și abnegației din fiecare om. Nu se adresează acelora care-l privează pe om de chipul său omenesc, ci acelora care-l fac om autentic. Într-un cuvânt, dogmatica începe să folosească argumente *ad humanitatem*[?], în locul fostelor argumente *ad dominem*[?], iar momentul *psihologiei religiei* este înlocuit de acela al *teologiei neotestamentare*. Însă numai aceasta primă schimbare este formală.

Însă datorită identității în Isus a conștiinței de sine cu conștiința de Dumnezeu[?], rezultă o nouă schimbare în *raționamentele* dogmatice. Eul omenesc convențional, care până acum funcționase fără excepție ca subiect pentru toate raționamentele, este înlocuit de un nou subiect

[illegible] ce este dumnezeiesc în om devine doar predicat al noului subiect. B monumentele devin metafizice și referitoare la realitatea transsubiectivă. Iar momentul *teologiei neotestamentare* este înlocuit de noul moment al *gnozei mistice*. De abia acu începe construirea dogmaticii în sensul ei propriu și autentic. Succesiunea momentelor separate poate fi exprimată aproximativ de următoarea schemă

starea conștiinței	Lumea
persoana limitată	Omul
divinul din persoană	Divinitatea
persoana lui Iisus	Viața divinității
Fiul Omului	Fiul lui Dumnezeu
conștiința de sine a lui Iisus =	Cunoașterea lui Dumnezeu

Iată doar planul aproximativ al lucrării care ne așteaptă pe toți: construirea *dogmaticii experimentale*. Numai când va exista efectiv o *dogmatică convingătoare*, numai atunci fiecare om va putea răspunde perfect conștient la dilema „ori – ori" referitoare la Iisus Hristos Care „a venit în trup" (*2 In* 1, 7). De abia atunci va fi posibilă deosebirea grâului de neghină.

Stenograma dezbaterilor pe marginea referatului DOGMATISM ȘI DOGMATICA

Această stenogramă ne permite să reconstituim componența Cercului de Filosofie al Academiei Teologice din Moscova – noua studenți: N.M. Babakov, P.P. Borisov, N.P. Gornostaev, V.N. Makov, V.I. Parnasski, A.F. Sovetov, S.S. Troițki, P.A. Florenski, G.H. Pop-Haralampiev, profesorul de Patrologie, redactor al revistei *Bogoslovskii Vestnik* (*Vestitorul teologic*) Ivan Vasilievici Popov, și rectorul Academiei, arhiepiscopul Evdochim Mesceiski. Stenograma dezbaterilor constituie un bun comentariu al referatului.

S.S. Troițki. Ți-am mai ascultat referatul și nu m-a mai ținut nici atunci, nici acum. Am avut ocazia să întâlnesc în anul II un coleg care venea de la Seminar. Mi se plângea că acum, la Academie, pierdea ceea ce câștigase la Seminar. Plângerea lui m-a tulburat și am încercat să-l ajut. Iar acum iată că vrem să creăm nu știu ce nouă dogmatică. Dogmatica veche, după spusele tale, nu mai avem, dar nici una nouă. Vechiul sistem nu ne satisface, este necesar unul nou – un sistem al trăirilor. Dar ce sunt aceste trăiri? Hristos și Pavel vorbeau, propovăduiau, dar erau oare atunci oamenii pregătiți pentru aceste trăiri? Ei primeau ascultau. Dacă este așa, atunci trebuie să recunoaștem sau Dumnezeu este vinovat că ne-a dezvăluit adevărul fără să ne pregătească să-l primim, să-l experiem, fie oa-

meni sau [illegible] pregătiți să asculte predica lui Hristos. [illegible] de ani a nu sunt carei noi dogmatici dar nu ne-ai spus cum să pătrundem în această țară a trăirilor religioase. Așadar, vreau să știu cum să trecem de la vechea dogmatică la noile trăiri.

P.A. Florenski. Spui că acest referat distruge vechiul și nu oferă nimic nou în schimb. Dimpotrivă, ceea ce avem acum nu este distrus, cu toate că nu mai este un secret pentru nimeni că dogmatica contemporană nu mai este receptată ca o valoare. Nu mi-am propus să ispitesc și să distrug credința celor credincioși. Dar trebuie să constat faptul.

I.V. Popov. Am înțeles că nu distrugeți vechiul, dar aduceți ideea că dogmele nu sunt decât sentimente generalizate, iar sarcina noastră referitoare la ele ar consta în găsirea simțămintelor corespunzătoare formulelor dogmatice. Nu mi se pare că negați dogmatica, ci că susțineți că este lipsită de viață, deoarece nu se reflectă în simțăminte și în viață, în general. Și mi se pare că ați spus mai multe în acest răspuns, decât în referat.

P.A. Florenski. Eu nu fac decât să constat că dogmatica nu mai reprezintă o valoare în conștiința celor mai mulți oameni. A doua obiecție împotriva mea: dacă satisface acest referat setea de Dumnezeu? Bineînțeles că nu, dar nu numai referatul meu, ci toate referatele, ba chiar și întreaga viață, pot oare să o satisfacă? Dar poate că trăirile confuze pier sub apăsarea duritătii formelor. Iar un referat de acest fel este capabil să demaște nepriceperea noastră în abordarea dogmaticii, să arate că dogmatica nu are nici o vină și că nu trebuie să ne distrugem trăirile, ci să le cultivăm până la dobândirea unei raportări conștiente la adevărurile religiei. Ce este un simțământ? Este orice moment al vieții spiritului, ca moment trăit de o persoană dată, este orice trăire în general, de orice fel ar

[illegible] nu vorbesc nimic despre [illegible] de toate trăirile în general, mai mult sau mai puțin cunoscute. Și orice tentativă în sensul de a pune la baza religiei o anumită trăire (Kant, Trubețkoi, V.V. Soloviov, parțial Dostoievski) poate că reprezintă tocmai faptul despre care am vorbit. Apoi, poate că unii au prea puține astfel de trăiri religioase. Însă ele pot fi dezvoltate. Propagarea unor adevăruri noi nu este treaba filosofiei, ci a misionarismului și a educației religioase.

S.S. Troițki. Aceste cuvinte spun mai mult decât întreg referatul. Dar repet, ar fi trebuit să ne indici izvoarele de unde ne-am putea astâmpăra setea. Iar tu ne trimiți spre niște trăiri confuze. Apoi, aceste trăiri trebuie cultivate, iar tu nu ne spui cum să se facă aceasta.

I.V. Popov. Într-un referat nu se poate vorbi despre toate, iar astea sunt deja amănunte. Referatul oferă doar formula, dar nu o ilustrează cu exemple concrete. Există un singur adevăr important: dogmele pot avea semnificație numai dacă pot fi aplicate în sfera trăirilor. Mulți scriitori duhovnicești vorbesc despre asta. Însă este demn de remarcat că această orientare nu a fost dezvoltată încă de nimeni până la amănunte. Aceasta depinde chiar de esența problemei: nu toate dogmele pot fi proiectate în trăiri.

P.A. Florenski. Nu spun că fiecare dogmă ar trebui să fie proiectată numaidecât într-o trăire corespunzătoare. În construirea dogmaticii este permisă o mare diversitate. Trebuie numai ca dogmele să fie pentru noi nemijlocit adevărate și inseparabile una de cealaltă.

N.P. Gornostaev. Nu mi-e clar cum vă raportați la dogmele existente. Reiese că trebuie să le descompunem în anumite trăiri, și, pe deasupra, în trăirile persoanelor care au participat la alcătuirea acelor dogme. Dar dogme-

le se dezvoltă. De aceea ... poate ... le trăim prin sentimentele și dispozițiile noastre.

P.A. Florenski. Cercetarea nu costă nimic. Trebuie să încercăm să probăm acele sisteme. Poate că vom ajunge la noi dogme. Aici este toată dificultatea: trebuie să fim convinși că am păstrat vechile valori, fiind, în același timp liberi.

N.P. Gornostaev. Dacă fiecare trebuie să trăiască dogma în felul său, atunci dogmatizarea devine imposibilă, mai ales dacă dogmele trebuie traduse în simțiri.

P.A. Florenski. Dogmele trebuiesc proiectate în trăiri corespunzătoare, deoarece fiecare dintre ele este legată de o anumită trăire, de un anumit gând și așa mai departe.

N.P. Gornostaev. Dar atunci, dacă fiecare va trăi dogmele în felul său, dogmatica devine imposibilă.

P.A. Florenski. Natura tuturor oamenilor este aproximativ aceeași.

I.V. Popov. Aici se produce același proces ca și la formarea conceptelor generale. La fel și în sfera simțirilor există o anumită unitate, deoarece și ele permit o generalizare.

P.A. Florenski. După aceeași metodă se construiește și știința, numai că îmbrățișează altă sferă a trăirilor. Dacă vă îndoiți, atunci construiți o dogmatică numai pentru dumneavoastră.

N.P. Gornostaev. Atunci dogmatica Bisericii este insuficientă? Din punctul dumneavoastră de vedere, dogmatica și Biserica se exclud una pe cealaltă. Cum îi veți respinge pe sectanți? Căci și ei sunt în felul lor.

P.A. Florenski. Dar poate că ei își percep greșit trăirile.

N.P. Gornostaev. Sectanții pot spune același lucru despre dumneavoastră.

P.A. Florenski. După dumneavoastră, nu poate exista nici morală.

I.V. Popov. Fiecare societate (Biserica) trebuie să-și aibă cuvântul său. Acesta trebuie condus către mistică și simbolism. Umpleți simbolul eclezial cu conținutul său.

N.P. Gornostaev. Dar aceasta este cazuistică!

I.V. Popov. După cum într-un trup există diferite organe, la fel și noi, în Biserică, fiecare în felul său, ne raportăm la învățătura ei, care este expusă în Crez.

N.P. Gornostaev. Dar atunci Simbolul nu are semnificație obiectivă.

I.V. Popov. Nu, simbolurile sunt doar aluzii, și cu cât sunt mai bogate în conținut, cu atât au mai multă acțiune. Luați de exemplu drapelul unui regiment. Fiecare soldat îi dă viața în felul său, unindu-l, în conștiința sa, cu o întreagă mulțime de reprezentări individuale, gânduri și sentimente.

N.P. Gornostaev. Dacă soldații s-ar raporta astfel la drapelul lor, s-ar risipi desigur cu toții.

I.V. Popov. Nu, direcția de ansamblu, tonul trebuie să existe și la soldați.

N.P. Gornostaev. Trebuie să existe o echivalență strictă între noțiune și sentiment.

I.V. Popov. Dar noțiunile generale îmbrățișează elementele concrete subiacente lor. Dumneavoastră susțineți înghețarea formulării dogmelor? Fiecare membru al Bisericii trebuie să se raporteze în felul său față de cunoscutele formule ale învățăturii religioase. Este o dorință perfect firească și legitimă: neîndoielnic, rezerva de viață spirituală crește neîncetat și cere noi forme de exprimare.

N.P. Gornostaev. Așa este.

P.A. Florenski. Nu vă reprezentați corect dezvoltarea vieții spirituale. Nu este posibil ca fiecare facultate a spiri-

tului luată separat să se dezvolte la [illegible] În dezvoltarea sa treptată ea atinge la un moment dat un maximum, pe care nu-l mai poate depăși. De exemplu, tragedia la greci.

N.P. Gornostaev: Ați luat un caz singular. În dezvoltarea puterilor și a facultăților separate ale spiritului omenesc poate să existe o anumită limită, dar în dezvoltarea Adevărului lui Hristos nu poate exista o astfel de limită; acest Adevăr va crește și se va dezvolta întotdeauna.

Preasfințitul Rector: Fiecare popor se apropie de adevăr dintr-un anumit unghi. De exemplu, Școala Alexandrină, Antiohiană și altele; cultura grecească, romană, creștină de greci, romani și alții, și noi, urmașii Bizanțului – noi toți ne apropiem de adevăr din câte un anumit unghi. Sentimentele noastre nu pot cuprinde în întregime adevărurile creștine și păgâne, dar pot dezvolta o latură sau alta a lor.

N.P. Gornostaev: Biserica este universală și trebuie să vorbim despre forme. [?]

P.A. Florenski: Iată un exemplu concret: datoria pe care eu o leg de simțul etic. Dar poate să apară un moment în care datoria nu va mai deștepta în mine exact acest simț. Fiecare latură separată a spiritului (de exemplu, puterile mentale) se dezvoltă numai până la o anumită limită.

I.V. Popov: Încă un exemplu: persoana istorică a lui Hristos crease contemporanilor o anumită impresie. Această impresie fu formulată într-o anume dogmă, s-a spus despre El că este Desăvârșit (Dumnezeu-Om). Dar, pe de altă parte, anticii nu erau interesați de relația naturii fizice cu divinitatea. Noi putem acum, la rândul nostru, să creăm o nouă dogmă („teandrizarea naturii", adaugă **rectorul**).

N.P. Gornostaev: [illegible] există o dogmă definită.

I.V. Popov: De ce nu? Dacă o anumită formulă ne acoperă în întregime trăirile corespunzătoare, ea poate rămâne neschimbată.

N.P. Gornostaev: Nu, totul se schimbă, fiecare înțelege în felul său.

P.A. Florenski: Recunoașteți știința?

N.P. Gornostaev: O recunosc. Dar dumneavoastră vă referiți la un fapt real, pe când în religie...

P.A. Florenski: Nu îmi propun să vorbesc despre fapte reale. Simțurile omului sunt închise în anumite forme și nu puteți ieși din acest cerc, după cum și în viața mentală și morală există anumite legi. Dogmele sunt legile trăirilor religioase.

S.S. Troițki: Mi se pare că, într-o astfel de înțelegere a dogmelor, Biserica nici nu poate exista: unii simt într-un fel, alții într-altul; unii se bazează pe autoritatea exterioară, alții, pe observația liberă. Dar sunt și din cei ce nu au nici una, nici alta, ca de exemplu poporul simplu, care e lipsit de acele trăiri. Se pare că Biserica trebuie să fie formată din cei care au trăiri, dar și aceștia au trăiri diferite.

P.A. Florenski: Poporul simplu poate că are mai multe trăiri decât [...], dar el nu și-o poate analiza. Apoi, în Biserică se poate duce o luptă continuă între grâu și neghină.

I.V. Popov: Fiecare Biserică are și membri legați de ea numai cu numele.

P.A. Florenski: Trăirile religioase trebuie să se bazeze nu numai pe domeniul simțirilor, ci pe întreaga plenitudine a vieții spirituale în general.

S.S. Troițki: Apoi, nu trebuie să uitam că unii misionari transmit adevărul într-un fel, alții, într-altul. Aici fie

... neapărat Iferita Nu ... să o ... să o aplice ... să le egalizeze pe toți

P.A. Florenski. După părerea mea, sarcina misionarilor trebuie să constea în familiarizarea cu natura umană, în găsirea trăirilor morale și de alte feluri, în arătarea necesității acestor trăiri și cum anume să fie ele educate

S.S. Troițki. Dar atunci fiecare va putea afirma „Eu am trăit totul!" Altul va spune „Ba nu, eu am mai multe trăiri!" Ce se va întâmpla atunci?

Preasf. Rector. Sămânța poartă în sine potențialitatea creșterii. Iată de ce, de obicei, ucenicul devine mai mare decât învățătorul său

P.A. Florenski. Vorbești mereu despre ... și ce ... nu ... să

S.S. Troițki. Dacă fiecare trebuie să își aibă dogmatica și se va produce o veșnică rătăcire

I.V. Popov. Imaginați-vă ca un misionar vine la un sălbatic păgân, pentru care toată natura este ceva amenințător, populat cu forțe demonice înfricoșătoare. Și iată că misionarul îi spune că toate acestea sunt prostii, că există un singur Dumnezeu – Tatăl tuturor oamenilor. Trebuie să i se dea posibilitatea să simtă toată diferența dintre fosta sa concepție asupra lumii și cea creștină, care i se propune

S.S. Troițki. Pentru a cunoaște în întregime pe Dumnezeu, trebuie să fii Dumnezeu. Dar noi avem nevoie de un sistem ca bază a vieții. Există unele lucruri care se bazează și pe credință. Dar trăirea totală a lui Dumnezeu nu poate fi niciodată atinsă pe deplin. De aici veșnicele îndoieli și rătăciri

P.A. Florenski. Dar tocmai această încredere se bazează pe o anumită trăire. Desigur, pentru a cunoaște pe deplin un lucru, trebuie să fii tu însuți acel lucru, să te confunzi cu el. La fel și cu cunoașterea lui Dumnezeu:

pentru a-L cunoaște este obligatorie identificarea împărtășirea cu El. Dar nu există trebuința de a deveni El pe deplin

V.I. Parnasski. Sistemul dogmatic de care vorbiți poate fi oare astfel creat încât să îl accepte toată lumea sau este doar un deziderat? Trebuie să trăim dogmele, dar oare va avea omenirea destule puteri să le experieze pe toate și, astfel, să creeze un sistem filosofic armonios? Sau acest sistem este ceva convențional, ori o viziune asupra lumii nu tocmai creștină?

P.A. Florenski. Nu propun decât să umplem sistemul dat cu conținut psihologic. Dacă vor exista puteri suficiente pentru toate dogmele, nu știu. Dar deja s-a făcut ceva în această direcție... Numai nu trebuie să uităm că aici totul stă în strânsă legătură organică, de exemplu, între dogmele hristologice. Trebuie să-L trăim pe Hristos...

O voce neidentificată. Cum anume să facem asta?

P.A. Florenski. Nu spun să trăim fiecare dogmă separat. Este nevoie de o scară, de un sistem de principii

V.I. Parnasski. Dacă în aceste condiții ne-am folosi de formule străine, va fi dogmatica veche...

P.A. Florenski. Dacă se va indica în ce fel anume trebuie condus procesul de formare a dogmelor este deja posibil. Dogmele nu trebuie create, ci trebuie îmbrăcate cu un conținut concret, trebuie legate de toată plinătatea vieții spirituale

Preasf. Rector. Dogmele se nasc din trăiri, simțiri și sentimente

S.S. Troițki. Dar pe Sinai?

V.I. Parnasski. Încă o clipă. După părerea dumneavoastră, la început este trăirea. Dar dacă la mine ea nu a apărut, nu voi înțelege dogma în formularea altuia, și astfel acest sistem va risca mereu să rămână fără conținut...

Preasf. Rector Nu mulți dintre dumneavoastră, este perfect limpede și propriu tuturor, că cele mai multe dogme nu mai sunt inteligibile pentru noi. Aceasta dovedește că am ieșit din sfera de influență a creștinismului.

V.I. Parnasski Este greu acum să revenim în acea sferă, trebuie să trăim și să învățăm totul de la început. Înseamnă asta că nu există nici o dogmatică ?

I.V. Popov Nimeni nu vă obligă să trăiți dogmatica. Puteți experia numai unele dogme separate, dar nu toată dogmatica. Nu puteți experia întreg sistemul.

P.A. Florenski Dumneavoastră chiar credeți că dogmatica lui Macarie cuprinde toate dogmele ?

V.I. Parnasski Poate că vor apare și altele noi. Atunci acesta nu mai este un sistem ?

G.H. Pop-Haralampiev Vorbiți de caracterul științific al dogmaticii.

S.S. Troițki Vasili Ivanovici [Parnasski] nu înțelege că baza piramidei poate fi prea largă pentru un vârf prea ascuțit, atunci nu va exista sistem. Teltirea se justifică pe această bază... În religie, cel mai important este Dumnezeu, fără El nu poate exista nici o dogmă... Credința este indispensabilă.

G.H. Pop-Haralampiev Vorbim numai despre viața religioasă. În creștinism sunt date anumite adevăruri religioase: Hristos, întemeietorul Bisericii, trimitea pentru ea Duhul Sfânt care poate dezvălui orice adevăr. Dar oare Biserica este alcătuită din persoane vii ? Cum să devenim creștini autentici ? Dogmele nu sunt doar formule logice, ci mult mai mult decât atât, sunt trăiri religioase. Dumnezeu este iubire. Trebuie să trăim numai prin viața Bisericii, prin viața Sfântului Duh, și atunci creștinismului i se vor dezlusi toate lucrurile. Biserica este trupul, și fiecare membru al său, după înțelegerea sa, ia parte într-un fel

sau altul la ... Adevărului ... membri ... al Bisericii, și aceștia se bucură de el lor Adevărul. Însă despre cantitatea cunoașterii lui Dumnezeu nu are sens să discutăm. Dumnezeu poate fi atins numai iubindu-L. În Biserica creștină trăiește Duhul Sfânt. Cine năzuiește sincer la Adevăr, spre acela și Adevărul năzuiește, și acela cunoaște Adevărul lui Hristos. Omul este o ființă individuală, un organism. Divinitatea este ceva obiectiv, dar ea trăiește în om. Unul îi va simți mai puternic prezența în el, altul mai slab. Formele acestor simțiri și trăiri pot fi cele mai diverse.

S.S. Troițki Există numai sufletul... Eu mă rog în duh și în ... unirea pur intelectual... Nu putem trăi fără anumite...

I.V. Popov Dumneavoastră priviți viața religioasă din punct de vedere mistic, însă ea se desfășoară după legile psihologice, și tocmai de acest aspect natural al ei ne ocupăm acum.

P.P. Borisov Referatul arată lipsa de viață a dogmaticii însăși. Acest lucru poate fi înțeles ori 1. în sens obiectiv, adică trebuie să învinuiți de aceasta și hotărârile sinodale, ori 2. în sens subiectiv, în sensul că nu reușim să unim trăirile cotidiene cu forma, asimilând dogmele strict rațional, dar atunci nu sunteți îndreptățiți să reproșați dogmaticii lui Macarie lipsa ei de vitalitate. De ce ducem lipsă de fapt, de opere vitale sau de receptivitate ? (Într-un cuvânt, suntem vii sau nu ? – rezumă **Preasf. Rector**)

Cineva adaugă: Trecem acum printr-o criză religioasă.

P.A. Florenski Nu voi reproșa persoanelor cu experiență, de exemplu lui Macarie, lipsurile dogmaticii sale. Poate că în acea epocă era imposibil de scris o altă dogmatică substanțial superioară, pentru aceasta ar fi trebuit să fie un geniu mondial. Dar dacă avem anumite reprezentări

[illegible] de Macarie atunci. Nu lipsurile lui Macarie [illegible] portante, sau lipsurile noastre. Important este că [illegible] resimte astăzi nevoia unei propedeutici teologice generale. Aici este unul dintre neajunsurile de fond: absența unui curent în societate. Viața personală se desfășoară în altă parte.

Pr A.F Sovetov În dogmatica voastră intră și teologia și filosofia. Vreți să o transformați fie într-o teologie morală, fie într-una mistică. Dar dogmatica trebuie să existe ca știință separată, de sine stătătoare. Ea reprezintă conservarea anumitor învățături. Apoi, când oamenii au început să înțeleagă altfel, a apărut necesitatea acestor trei tipuri de teologie. Așadar, dogmatizarea trebuie să existe la fel ca și teologia morală și cea mistică.

P.A. Florenski Dogmatica trebuie să existe. Dar, de fapt, ea nu este vârful tuturor disciplinelor teologice, ci dimpotrivă, este nevoită să includă în sânul ei alte discipline teologice.

Preasf. Rector O mică notă istorică. La început, dogmatica, teologia morală și cea mistică nu se deosebeau. Apoi, scolastica sparse în bucăți acest organism viu. Aceste bucăți începură să se stratifice. Iar acum, când ne am gândit să le unim la loc, părțile nu se mai îmbină, nu mai formează un întreg armonios. În esență, între ele nu prea există vreo deosebire substanțială. Nu sunt altceva decât un singur întreg organic. În particular, dogmatica, raportată la celelalte teologii, este un conspect, o tablă de materii, la fel ca formulele din matematică sau din fizică, care nu există separat de lumea fizică.

S.S. Troițki Nu sunt de acord cu dumneavoastră. Dacă există un singur Hristos [...], atunci nu este nevoie de nici o știință [...]. Însă, pentru comoditate, noi despărțim

de exemplu, în psihologie [illegible] spiritul în intelect, voință și simțire.

I.V. Popov Dogmele au fost alcătuite [illegible] fără elemente psihologice. A apărut Hristos și a acționat cu toată personalitatea Sa asupra Apostolilor. Ei nu aveau [illegible] un fel de formule. Dar mai târziu aceste impresii [illegible] formulate. Dogmele, fiind formule, nu pot însufleți [illegible] în clipa când se transformă în trăiri, încetează să mai [illegible] de dogme. Apoi, nu toate dogmele pot fi transformate în [illegible]. Numai relațiile cu Dumnezeu ca Persoană ne pot [illegible] pe dinăuntru, după cum influența tatălui asupra fiului este condiționată de acțiunile sale morale. În Sfânta Scriptură este cuprinsă reprezentarea lui Dumnezeu ca Persoană și de aceea aceasta poate înflăcăra. Dogmele [illegible] se referă la natura fizică a divinității, este puțin probabil să aibă un asemenea efect.

P.A. Florenski Dar asceții aveau uneori revelații neașteptate.

I.V. Popov Ei vorbesc prea puțin despre Treime.

P.A. Florenski Nu cred. Misticii Bisericii Apusene [...], Marele Simeon Noul Teolog.

Preasf. Rector Uitați de definirea Treimii dată de Fericitul Augustin...

I.V. Popov Este numai o analogie. Și ori de câte ori se [illegible] să se dea sens cât de cât acestei dogme, se recurge la o analogie, la o ilustrare (de exemplu, episcopul Antonie). Astfel, se spune doar că este așa, dar nu și de ce.

V.N. Makov În procesul de constituire a dogmelor, [illegible] început de la trimiterile filologice, după care formula era elaborată pe căile pur logice. Ce fel de participare [illegible] sentimentelor să fie aici? Dogmele se cunosc numai cu mintea.

I.V. Popov Nu [illegible] în momentele de separate sinoadele ecumenice sunt numai concluziile îndelungatelor dispute și deliberări. Este drept că problema treimii este de natura logico-soteriologică.

P.A. Florenski Sunt de acord că elementul pur logic al dogmelor se elaborează logic că a fost nevoie de controverse logice. Însă ce anume impulsiona aceste controverse? Astfel pentru dumneavoastră *petitio principii?* nu existat desigur trăiri psihice, și cu acestea erau comparate în controverse, diferitele teze. Tocmai aceste trăiri impulsionau controversele.

V.N. Makov Ce emoții au existat, de pildă la al VI-lea Sinod ecumenic?

P.A. Florenski Conștientizarea lui Hristos ca Hristos nu decurge logic din formulare. Apoi era posibil ca sfinții să elaboreze formule greșite dar, pentru a fi dogma erau necesare impulsuri și seisme determinate calitativ.

V.N. Makov Ați desenat o schemă goală lipsită de orice conținut.

G.H. Pop-Haralampiev La al VI-lea Sinod ecumenic au existat emoții.

Semnat
Secretar N. BABAKOV

Rezumatul profesorului I.V. Popov

Trebuie să-i fim recunoscători lui Pavel Alexandrovici pentru referatul său el ridică o problemă foarte atrăgătoare. Meritul lucrării constă și în aceea că Pavel Alexandrovici ne prezintă la urma urmei ceea ce el însuși a trăit cu intensitate. Metoda sa de lucru se apropie de aceea a scriitorilor contemporani (de exemplu Merejkovski): se alege

un anumit fundament și se clădește pe el o mare construcție (de exemplu pe baza unor idei din opera lui Dostoievski se construiește sistemul lui Merejkovski). Trebuie să recunoaștem că această metodă este nepotrivită pentru teologia istorică, dar este total indispensabilă pentru teologhisirea sistematică. Sunt puse aici să vorbească însesi textele Sfintei Scripturi referatul a arătat spiritul închinării creștine la Fiul. În contrapondere cu starea de [illegible]ivism excesiv răspândită la noi.

Semnat
Secretar S.S. TROIȚKI

NOTE

1 Serghei Semionovici Troițki (1881–1940), coleg și [illegible] lui P. Florenski. A absolvit Academia Teologică din Moscova [illegible] lucrării *Filosofia creștină a căsătoriei*. În 1909 [illegible] lui P. Florenski, Olga. Scrisorile către un prieten [illegible] lui Florenski *Stâlpul și Temelia Adevărului* [illegible] (n. tr.)

2 Termenul „antropodiceea" (=justificarea omului) este pentru prima dată folosit de autor în această lucrare, după care l-a utilizat în *Stâlpul și Temelia Adevărului* și în alte lucrări ale sale. (n. tr.)

3 Cuvintele de răspuns ale Sfântului Vasile cel Mare la porunca prefectului Modest de a primi arianismul. Sursa probabilă a citatului este *Cuvântul 43 la înmormântarea lui Vasile, arhiepiscopul Cezareei Capadociei* de Grigorie Teologul (n. tr.)

4 Phasis, numele grecesc al râului Rioni, menționat în *Teogonia* lui Hesiod și în *Argonautica* lui Apollonius din Rhodos (n. tr.)

5 Pelion (Pelion) și Ossa, munți în Tessalia, lângă Olimp (n. tr.)

6 Referire la lupta lui Iacob cu îngerul (*Fac.* 32, 24-28) (n. tr.)

7 *F. Ap.* 9, 3-5

8 Contradicție în determinare (lat.) (n. tr.)

9 Catedrala Adormirii Maicii Domnului din Lavra Troițe-Serghieva.

10 F.M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, partea a II-a, cartea a VI-a, cap. al II-lea „Din viața părintelui ieromonah Zosima, răposat întru Domnul. Întâmplări povestite de el și înfățișate [illegible] de Alexei Fiodorovici Karamazov", traducere de Ovidiu Constantinescu și Isabela Dumbravă, Editura Cartea Românească, București, 1986.

11 Jean Marie Guyau (1854–1888), filosof pozitivist francez, [illegible] și moralist. Traducere în limba rusă de [illegible] Ivanovici Therjes [illegible], probabil după *Opere complete în cinci volume*, Sankt Petersburg, 1898–1901.

În text: *[illegible]*

[illegible] Ce mai bedule cu noi ce stihi!

12 *[illegible] Werke* Abt. I Bd. V Leipzig, Naumann, 1899, S. 228. [illegible] indicând ediția germană [illegible] propria sa traducere (n. tr.)

13 *[illegible]* este un principiu fundamental al gnoseologiei lui Florenski [illegible] permite să cerceteze procesul de cunoaștere ca pe o [illegible] evenimentelor. Orientarea se realizează pe baza unei anumite credințe [illegible] care devenind obiect al credinței [illegible] centru al desfășurării principalelor unghiuri de vedere – categoriile (n. tr.)

14 Înțelepciunea sobornicească, concept central al gnoseologiei slavofile [illegible] tipului de „înțelepciune abstractă". Înțelepciunea sobornicească („înțelepciunea comună [illegible]" la A.S. Homiakov, „gândirea cuvioasă" la I.V. Kireevski) este, cu cuvintele lui I.V. Kireevski, „centrul puterilor mentale, în care toate activitățile separate ale spiritului se adună într-o unitate vie și superioară" (n. tr.)

15 Silvestru (Malevanski), profesor la Academia Teologică din Kiev, autorul lucrării în cinci volume *Experiența Teologiei Dogmatice Ortodoxe*, Kiev, 1892–1897.

Cei doi Filareți este vorba probabil de arhiepiscopul Cernigovului Filaret (Gumilevski) (1805–1866), autorul *Teologiei dogmatice ortodoxe*, Cernigov, 1865, și de mitropolitul Moscovei și al Kolomenskului Filaret (Drozdov) (1783–1867), autorul *Catehetice Creștine Generale a Bisericii Ortodoxe Sobornicești Răsăritene*, 1820, tipărită în peste opt [illegible] de ediții.

Macarie (Bulgakov) (1816–1882), mitropolit al Moscovei și al Kolomenskului, teolog remarcabil și istoric al Bisericii Ruse, autorul *Teologiei [illegible] Ortodoxe în cinci volume*, Moscova, 1849–1853 (n. tr.)

1[illegible] Este vorba probabil de articolul lui Lev Nikolaevici Tolstoi [illegible] publicat pentru prima dată la Londra, în 1903 (n. tr.)

1[illegible] [illegible] funcții administrative, inferioare în Biserica Ortodoxă și [illegible] Catolică.

18 Argumentul bâtei, al bățului (lat.); argumentul forței, în sens [illegible] dovadă palpabilă (n. tr.)

19 Pelagianism, doctrină creștină răspândită în secolul al V-lea, [illegible] probabil de monahul Pelagius. Este caracterizată de credința

[illegible] ... și pentru [illegible]

20 Vezi [illegible] capitolul „Viața părintelui Pavel Florenski”.

21 Georg Cantor (1845-1918), matematician german, unul din fondatorii matematicii moderne. Vezi *Studii de Teoria Mulțimilor*, Moscova, 1985, p. 80.

22 Cu prioritate (gr.) (n. tr.).

23 Nikolai Maximovici Minski (1855-1937), scriitor rus. Vezi *Religia Viitorului (Dialoguri filosofice)*, Sankt Petersburg, 1905, pp. 150-151.

24 Argumente apelând la calitățile umane, la oameni (lat.) (n. tr.).

25 Argumente apelând la calitățile dumnezeiești (lat.) (n. tr.).

26 Conform cuvintelor Sfântul Iustin filosoful și mucenicul, botezul ne preschimbă din fii ai necesității și ai ignoranței în fii ai libertății și ai cunoașterii. Însă atât libertatea cât și cunoașterea încă trebuie să le câștigăm după botez prin îndelungi lupte, deoarece le avem nu în act, ci în potență. Și de abia atunci, ajungând la libertate și la cunoaștere, vom căpăta cu adevărat dreptul să fim deasupra bisericilor noastre Dumnezeului Celui cunoscut (n. a.).

27 *Dogmatica experimentală* ar fi în deplin acord cu întreaga știință contemporană, care de asemenea își propune să se clădească pe baze experimentale (n. a.).

28 Datorită realității, se pare că sensul cuvântului „simbol” a deviat în cadrul conversației de la acela de Crez creștin la acela de semn.

29 Din stenogramă nu reiese clar cine pune întrebarea.

30 Manuscris indescifrabil.

31 *Petitio principii* (lat.), întoarcere la enunțul inițial (n. tr.).

STÂLPUL ȘI TEMELIA ADEVĂRULUI*

- Experiența teodiceei ortodoxe în douăsprezece scrisori - (fragmente)

Scrisoarea I - Către cititor

„Experiența religioasă vie, ca unic mijloc legitim de cunoaștere a dogmelor” – astfel aș vrea să rezum ideea generală a acestei cărți sau, mai exact, a acestor însemnări ale mele, scrise în momente diferite și sub impulsul unor stări de spirit diferite.

Numai bazându-ne pe experiența nemijlocită putem contempla și prețui tezaurul spiritual al Bisericii. Numai ștergând cu buretele umezit vetustele slove le vom putea spăla cu apă vie, ca să putem descifra buchile scrierilor bisericești. Sfinții Bisericii sunt vii pentru vii și morți pentru morți. În fața sufletului întunecat, chipurile cuvioșilor se întunecă, în fața sufletului paralizat, trupurile lor încremenesc într-o sinistră nemișcare. Nu se știe oare că posedații și îndrăciții se tem de ei? Și nu este oare un păcat față de Biserică ca ei să fie lăsați s-o privească cu teamă?

* Este considerată lucrarea fundamentală a lui P.A. Florenski și a fost redactată între anii 1908-1914 (n. ed.)

In [illegible] chipuri îngerești, fețele [illegible]. Pentru [illegible], ele sunt la fel de bineprimitoare ca altădată, ca în alte dăți, strigă și cheamă pe [illegible] au urechi să audă. Mă întreb de ce oare curata spontaneitate a poporului este atrasă involuntar de acești cuvioși? De ce poporul își găsește în preajma lor și împăcarea suferințelor ascunse, și bucuria iertării, și frumusețea sărbătorilor cerești? Nu vreau să mă las ispitit. Sunt sigur că nu am aprins decât cel mult un opaiț sau o lumânare de doi bănuți de ceară galbenă. Dar și această plăpândă flacără, arzând în mâinile nedeprinse cu ea, luminează cu miriade de străluciri trezoreria Sfintei Biserici.

În fiecare zi, vreme de multe veacuri, aici s-a adunat comoara, nestemată peste nestemată, grăunte de aur peste grăunte de aur, bănuț peste bănuț. Ca o rouă înmiresmată peste lâna de aur, ca o mană cerească se revărsa aici puterea harică a sufletului dăruit de Dumnezeu. Asemeni mărgăritarelor celor mai scumpe, curgeau aici lacrimile cinstitelor inimi. Și cerul, și pământul își depuneau aici, pe diverse căi, investițiile lor. Dorințele tăinuite, elanurile cele mai intime întru asemuirea cu Dumnezeu, clipele azurii de puritate îngerească de după furtună, bucuriile împărtășirii de Dumnezeu și sfintele chinuri ale amarei pocăințe, aerul înmiresmat al rugăciunilor și tihnita nostalgie a Cerului, neîncetata căutare și neîncetata dobândire, scrutările infinit de adânci ale veșniciei și cumințenia copilărească a sufletului, evlavia și dragostea, dragostea fără sfârșit... Veacurile se scurgeau, dar toate acestea rămâneau și se înmulțeau.

Fiecare strădanie a duhului meu, fiecare oftat desprins de pe buze îmi aduce în ajutor întreaga rezervă a energiei harice acumulate. Mâini nevăzute mă poartă prin livezile

înflorite ale luminii duhovnicești. Aprinzându-se de mii și milioane de priviri scânteietoare, jucând în toate culorile curcubeului, amestecându-se în miliarde de stropi multicolori, comorile Bisericii îmi fac sărmanul suflet să tresalte de evlavie. Nemăsurabile, incalculabile, de negrăit sunt bogățiile Bisericii! Aș putea eu oare să-mi iau o parte din ele pentru folosință, pentru propriul meu uz, este oare în stare ochiul meu să nu se aprindă? Lăcomia mă cuprinde, apuc ce îmi vine la mână. Nici nu m-am uitat ce-am apucat: diamante, granate, smaralde? Ori poate niște delicate mărgăritare? Nici nu știu dacă prada mea este mai bună ori mai rea decât ceea ce a rămas. Dar după cuvântul lui Atanasie cel Mare „din multe luând puține" știu dinainte că nu voi fi mulțumit de ceea ce am făcut, fiindcă prea mi se aprinsese ochiul de nestematele văzute. Ce poate să însemne o grămăjoară-două de pietre prețioase când ele sunt măsurate cu banița?

Fără să vreau, îmi aduc aminte cum se transforma treptat în conștiința mea spiritul general al acestei lucrări. Inițial, mi-am propus să nu fac nici o trimitere, ci să vorbesc numai cu cuvintele mele. Curând însă a trebuit să pornesc la luptă cu mine însumi și să las loc unor scurte citate. Apoi, acestea au început să crească, lărgindu-se la paragrafe întregi. Și, în sfârșit, a început să mi se pară că trebuie să arunc tot ce-i al meu și să tipăresc numai ceea ce aparține creației bisericești. Poate că aceasta este singura cale corectă, calea adresării directe către Biserică. Căci cine sunt eu, ca să scriu despre cele ale duhului? Căci îmi cunosc și eu slăbiciunea și sunt mustrat de conștiința și de neputința minții mele, cu atât mai mult din pricina păcatului meu, această lucrare importantă mă stânjenește foarte[2]

Şi dacă, totuşi, confer o oarecare importanţă scrierilor mele, e că este strict pregătitoare pentru cei chemaţi, atâta timp cât aceştia nu vor fi hrăniţi direct din mâinile Mele; cu este importanţa unor cuvinte de chemare rostite în curtea bisericii.

Căci duhul Bisericii este numele limanului unde se liniştește freamătul inimii, unde se cuminţesc pretenţiile raţiunii, unde pacea adâncă se pogoară în minte. Nu voi fi eu acela, nici altul nu este, care să fi putut ori să poată defini duhul Bisericii. Cei ce caută să-i găsească definiţia nu au decât să se certe între ei şi să-i nege împreună formula! Dar tocmai această indeterminare a duhului Bisericii, imposibilitatea de a fi prins în termeni logici, inefabilul său, toate acestea nu dovedesc oare că el este însăşi *viaţa*, viaţa cea nouă, deosebită, dată oamenilor dar asemenea oricărei vieţi inaccesibilă raţiunii?

Iar divergenţele semantice în definirea duhului Bisericii, posibilitatea de a aborda în cuvinte această noţiune din unghiuri diferite în scopul definirii ei, caracterul pestriţ al incompletelor şi mereu insuficientelor formule lingvistice aplicate duhului Bisericii oare nu ne confirmă practic, la rândul lor, ceea ce Apostolul ne-a spus deja? Căci Biserica este trupul lui Hristos, „plinirea Celui ce plineşte toate întru toţi" (*Ef* 1, 23). Aşadar, cum poate această *plinătate* a vieţii dumnezeieşti să fie aşezată în cavoul îngust al determinării logice? Ar fi ridicol să credem că această neputinţă [a determinării logice] mărturiseşte cumva împotriva existenţei duhului Bisericii; dimpotrivă, tocmai pe o asemenea neputinţă se bazează, mai degrabă, acesta.

Duhul Bisericii precede manifestările sale separate; el este acea stihie teandrică din care se concentrează şi se cristalizează – în procesul istoric eclezial – ritualul Tainelor, formularea dogmelor, regulile canonice şi parţial

chiar organizarea temporară şi curentă a vieţii bisericeşti. De aceea, la această plinătate se referă cu precădere proorocirea Apostolului: „trebuie să fie între voi şi eresuri" (*1 Cor* 11, 19) –, la divergenţe în înţelegerea duhului Bisericii. Dar cu toate acestea, oricine nu fuge de Biserica va primi în sine, prin chiar viaţa sa, stihia cea unică a eclezialităţii şi va şti ce este aceasta.

Unde lipseşte viaţa duhovnicească, acolo este nevoie de ceva din afară pentru asigurarea duhului Bisericii. O anumită funcţie ierarhică, Papa, sau un ansamblu de funcţii, sistemul ierarhic – acestea sunt criteriile duhului Bisericii pentru omul catolic. Pentru protestant – o anume formulă a mărturisirii de credinţă, Simbolul sau un sistem de formule, un text din Scriptură sunt criteriile duhului Bisericii. În ultimă instanţă, şi într-o parte, şi în cealaltă, hotărâtor este *conceptul*, conceptul eclezial-juridic la catolici, conceptul eclezial-ştiinţific la protestanţi. Însă devenind criteriul cel mai important, conceptul face ca orice manifestare a vieţii să fie deja inutilă. În afară de aceasta, având în vedere că nici un fel de viaţă nu poate fi măsurată printr-un concept, înseamnă că orice mişcare a vieţii trece fatalmente dincolo de graniţele trasate de concept, devenind astfel dăunătoare, insuportabilă. (Se înţelege că am în vedere catolicismul, ca şi protestantismul, în principiile lor, în limitele lor.)

Pentru catolicism, orice manifestare independentă a vieţii este *necanonică*; pentru protestantism, este *neştiinţifică*. Şi într-un caz, şi în celălalt, viaţa este retezată de către concept, este dinainte respinsă în numele conceptului. [illegible] se consideră că, îndeobşte, catolicismul respinge libertatea, aceasta fiind atribuită în mod absolut protestantismului, ambele atitudini sunt tot atât de greşite. Căci şi catolicismul recunoaşte libertatea, dar pe cea prede-

terminată, tot ce iese din cadrul acestor limite este ilegal. Și protestantismul refuză sinteza, dar „tot ceea ce numai pe cea aflată dincolo de făgașul prestabilit al raționalismului, tot ce se află în afara lui este nestiințific". Dacă în catolicism observăm fanatismul canonicității, în protestantism, fanatismul scientismului nu este cu nimic mai prejos.

Indeterminarea duhului Bisericii din Ortodoxie este, repet, cea mai bună dovadă a vitalității sale. Desigur, nu putem indica o funcție bisericească despre care să putem spune că însumează spiritul eclezial, pentru că, atunci toate celelalte funcții și lucrări ale Bisericii ar deveni inutile. Analog, nu putem indica o formulă sau o carte care să poată fi considerată expresie a plenitudinii vieții bisericești, dacă o astfel de carte sau formulă ar exista, la ce ar mai folosi toate celelalte formule și lucrări ale Bisericii? Nu există *conceptul* de cadru eclezial, dar *există* acest cadru, și pentru orice membru viu al Bisericii viața Bisericii este lucrul cel mai bine determinat și mai palpabil pe care îl cunoaște. Viața Bisericii poate fi înțeleasă numai vital, iar nu abstract, rațional. Dacă totuși se vor simți necesare unele concepte, atunci cele mai potrivite vor fi nu conceptele juridice, nici cele arheologice[4], ci conceptele biologice și cele estetice.

Ce este duhul Bisericii? Este viața cea nouă, viața în Duh. Care este criteriul de corectitudine al acestui fel de viață? Este Frumusețea. Da, există o frumusețe aparte a spiritului, insesizabilă pentru formulele logice. Ea este, în același timp, singurul criteriu sigur de determinare a ceea ce aparține Ortodoxiei. Experții în această frumusețe sunt bătrânii îmbunătățiți, maeștri ai „artei artelor"[5], cum numeau Sfinții Părinți ascetica. Bătrânii îmbunătățiți „și-au făcut mâna"[6], ca să zicem așa, în descoperirea vieții duhovnicești „de calitate".

Gustul ortodox, înfățișarea ortodoxă se simt, însă nu sunt supuse calculului aritmetic. Ortodoxia se dezvăluie, dar nu se demonstrează. Iată de ce oricine vrea să înțeleagă Ortodoxia are o singură cale: experiența ortodoxă nemijlocită. Se zice că astăzi, în străinătate, oamenii învață să înoate cu ajutorul unor instalații, stând întinși pe podea, tot așa, poți să devii catolic sau protestant cu ajutorul cărților, fără vreun contact cu viața, rămânând în propriul cabinet. Dar ca să devii ortodox, trebuie să te scufunzi cu totul în însăși stihia Ortodoxiei, trebuie să trăiești ortodox, altă cale nu există.

Scrisoarea a IV-a - Lumina Adevărului

Tu te înalți în zbor mult mai ușor și mai sus decât mine deasupra „zidului arzând al Creației". Prietenul meu înaripat! Dar eu voi continua totuși să-ți scriu, mai mult pentru mine, decât pentru tine. Candela trimite neîncetat un fascicul de lumină peste chipul Mântuitorului. Ne aflăm acum în târziul unei nopți de toamnă. Zăpada s-a așternut sub fereastră. Totul a tăcut, nu se aude nici măcar toaca nopții. Numai eu mai rătăcesc pe aici, prin chilie, și mi se pare că am murit de mult. Aceste rânduri dezordonate și fluide sunt legătura mea cu viața, încât, dacă încă nu am murit de tot, aceasta se datorează discuției cu tine, numai cu tine. Păzitorul meu aducător de tihnă, căci însuși gândul către tine mă înalță. Pot eu oare să nu-ți înșir pe hârtie gândurile mele? Fiindcă nădăjduiesc că mă vei auzi cât de cât din aceste scrisori și atunci în sufletul meu va răzbate o rază de împăcare, de curăție, de credință. Credință.

Tocmai în credință mi-am găsit, pe neașteptate, primul indiciu pentru ceea ce căutam. La fel ca în februarie, soa-

... zâmbet senin, cu vântișor blajin adie. Cu toate că până la primăvară mai este destul, miroase parcă a primăvară. „Natura, c-un surâs pe față / Primește-a lumii dimineață" (A.S. Pușkin, *Evghenii Oneghin*).

La fel și în rugăciune. Făcând un efort de autodepășire, din iubire pentru Adevăr, am intrat în cea mai vie și mai intimă comuniune cu Adevărul. Am renunțat la mine însumi și astfel am încălcat regula fundamentală a identității, deoarece Eul primar a încetat să existe. Am constatat o anumită întărire a Eului, dar într-un sens nou. Eul care pretindea dovezi începu să recepteze confuz această dovadă, începu să simtă că dovada va veni. Apăru un fel de însănătoșire, ca după o boală. Se simțea deja prospețimea înviorătoare și îndepărtata izbire a valului Veșniciei, mergeam parcă prin ceața crepusculului de dimineață și observam trăsăturile neclare ale Adevărului însuși. Era ca și cum trupul mi s-ar fi transformat într-o ceară moale și prin toate vinele mi s-ar fi turnat lapte, exact așa se întâmplă după o rugăciune îndelungată însoțită de metanii. Comparația mea pare hilară, dar alta mai potrivită nu găsesc. Între acestea s-a amestecat cumva și dragostea de oameni, iar în *dragoste* am găsit stadiul *de început* al de mult doritei intuiții.

Dacă Dumnezeu există – ceea ce devenea neîndoielnic pentru mine – înseamnă că El este dragostea absolută. Dar dragostea nu este numai un atribut al lui Dumnezeu. Dumnezeu nu ar fi dragostea absolută dacă ar fi dragostea îndreptată numai către celălalt, către convențional, către perisabil, către lume, căci atunci iubirea lui Dumnezeu ar fi condiționată de existența convențională și ar fi, așadar, ea însăși întâmplătoare. Dumnezeu este o ființă absolută pentru că El este act substanțial al dragostei, este act-

substanță. Dumnezeu sau Adevărul nu numai că *are* iubire, dar în primul rând „Dumnezeu *este* iubire" (*I In.* 4, 8, 16). Adică iubirea este esența lui Dumnezeu, este natura Sa proprie, iar nu numai atitudinea Sa proniatoare. Cu alte cuvinte, „Dumnezeu este iubire" (mai precis „Iubire"), iar nu numai „Cel ce iubește", fie și în chip desăvârșit.

În această situație se află cunoașterea teoretică de vârf („negativă") și trecerea spre cunoașterea practică („pozitivă"). Până acum fiecare judecată era însoțită de umbra ei inevitabilă, de condiția „numai dacă Dumnezeu există în general".

Acum, în lumina cunoașterii intuitiv-discursive, această umbră se topește și dispare. Dar odată cu ea dispare și posibilitatea de a convinge, pentru că a sosit timpul nevoinței nemijlocite. Aici pot fi conturate în linii generale doar unele trăsături globale ale noii căi. Însă oricine se va convinge de adevărul a ceea ce va urma numai prin experiența sa personală. Ceea ce, pentru cel care a experiat, este deja cunoaștere absolută, pentru teoretician se înfățișează numai ca inducție probabilistică. Dar pentru filosof *experimentum crucis* s-a produs.

Construcția sa ipotetică ori s-a dovedit a fi Adevărul, și atunci este Adevărul neîndoielnic, ori este o goală fantezie. Dar dacă și această construcție este falsă, atunci *în general nu există Adevăr*. În această situație însăși teza falsității nu poate fi adevărată, și atunci filosoful cade în *εποχη* (îndoială, n. tr.) și este nevoit să reia totul de la capăt, să se chinuie, să încerce din nou și să creadă, întotdeauna să creadă, să creadă până la suferință și până la moarte.

Cel ce dorește adevărul nu se poate mulțumi cu simplul nihilism. „Crede în Adevăr, nădăjduiește în Adevăr, iubește Adevărul!" – iată vocea Adevărului însuși, răsunând neschimbător în sufletul filosofului. Și dacă nu ar reuși să creadă de la prima încercare, el ar lua-o de la

[illegible] din nou cu o trădată hotărâre. De fapt, toate acestea le scriu mai mult pentru răspunsul formal la întrebarea „Şi dacă...?" decât din motive întemeiate. Căci experiența dovedește că, *întotdeauna*, credința învinge. După cum spune singura carte despre Avraam: „Şi a crezut Avraam pe Domnul şi i s-a socotit aceasta ca dreptate" (*Fac* 15, 16; *Rom* 4, 3), s-a încrezut în chemarea tainică a Adevărului necunoscut. „Prin credință, Avraam, când a fost chemat, a ascultat şi a ieşit la locul pe care era să-l ia spre moştenire şi a ieşit *neştiind încotro merge*. Prin credință a locuit vremelnic în pământul făgăduinței ca într-un pământ *străin*" (*Evr* 11, 8-9).

La fel ca Avraam au fost şi alți drepți (vezi *Evr* 11). Într-adevăr, dacă ar fi avut în minte pe aceea din care ieşiseră, aveau vreme să se întoarcă. Dar acum ei doresc una mai bună, adică pe cea cerească. Pentru aceea Dumnezeu nu se ruşinează de ei ca să se numească Dumnezeul lor" (*Evr* 11, 15-16).

Aceasta este experiența istoriei. Drepții năzuiau plini de râvnă spre „Cel Nevăzut", adică spre Cerul ce nu le-a fost dat, şi Cerul i-a primit. La fel şi filosoful, năzuind spre Adevăr, nu se va întoarce nici la idolatria intuiției oarbe, nici la samavolnicia discursivității orgolioase; nu, el nu-şi va părăsi năzuința sa spre [illegible].

DUMNEZEUL CEL CUNOSCUT[*]

Dar să privim mai îndeaproape[*] cum şi în virtutea cui filosoful este primit de Cer?

Orice am crede noi despre *rațiunea omenească*, putem totuşi dinainte afirma că ea este organ al omului, este funcția sa vie, este puterea lui reală, λόγος (cuvântul, sensul). În caz contrar, în cazul acceptării „rațiunii în sine", aşadar ca ceva ireal, διάνοια (înşelăciune), suntem condamnați irevocabil la o totală de indiscutabilă şi dinainte hotărâtă negare a realității cunoaşterii. Căci dacă rațiunea nu participă la ființare, atunci nici ființarea nu participă la rațiune, ceea ce este ilogic. Atunci devin inevitabile iluzionismele şi nihilismele de orice fel, care au ca finalitate scepticismul cel mai vlăguit şi mai jalnic. Singura ieşire din această băltoacă a relativității şi a convenționalismului este recunoaşterea participării rațiunii la ființare şi a implicării ființării în rațiune. Şi atunci actul cunoaşterii nu este numai un act gnoseologic, ci şi unul ontologic, nu este numai un act ideal, ci şi unul real. Cunoaşterea este *ieşirea* reală a cunoscătorului din sine însuşi sau, ceea ce este acelaşi lucru, este *intrarea* reală a cunoscutului în cunoscător, este unirea reală a cunoscătorului cu cunoscutul.[*]

Aceasta este atitudinea fundamentală a întregii filosofii ruse şi, în general, a filosofiei răsăritene. Noi am primit această atitudine mai demult, pe o cale oarecum diferită, dar mai sigură, în care ni s-a indicat direct numa şi suflul acestei „ieşiri din sine" ca act de *credință* în sens religios ortodox. Căci *adevărata* „ieşire" este tocmai credința; toate celelalte sunt mai degrabă iluzorii şi amăgitoare.

Aşadar, cunoaşterea nu este răpirea unui obiect mort de către un subiect gnoseologic răpitor, ci este o comunicare morală vie între persoane, dintre care fiecare este şi obiect şi subiect pentru cealaltă. Căci în sensul cel mai propriu, numai persoana este cognoscibilă şi numai de către persoană.

Cu alte cuvinte, *cunoaşterea fundamentală*, înțeleasă ca act al subiectului cunoscător, şi *adevărul fundamental*, înțeles ca obiect real cognoscibil, acestea, în realitate, sunt una, chiar dacă rațiونamentul abstract le distinge.

Cunoaşterea fundamentală a Adevărului, adică apropierea de Adevărul însuşi, este, aşadar, intrarea reală în

adâncurile dumnezeieşti Treimi, iar [illegible] exterioară a formei ei exterioare. De aceea, cunoaşterea autentică – cunoaşterea Adevărului – este posibilă doar prin *transfigurarea* omului, prin îndumnezeirea lui, prin acumularea iubirii ca esenţă a dumnezeirii: cine nu este cu Dumnezeu, acela nu cunoaşte pe Dumnezeu. În iubire şi numai în iubire este gândibilă cunoaşterea reală a Adevărului. Şi invers, cunoaşterea Adevărului se descoperă prin dragoste: cine este cu Dragostea, acela nu poate să nu iubească. Aici nu putem vorbi de cauză şi de efect, pentru că ambele sunt *părţile* aceluiaşi fapt tainic: pătrunderea lui Dumnezeu în mine, ca subiect meditativ, şi a mea în Dumnezeu, ca Adevăr obiectiv.

Ceea ce se cercetează în lăuntrul meu (la modul „Eu") *„în sine"* sau, mai exact, *„despre sine"*, această pătrundere este cunoaştere; *„pentru celălalt"* (la modul „Tu") ea este iubire şi în sfârşit, *„pentru mine"*, ca obiectivată şi obiectuală (adică observabilă la modul „El") ea este frumuseţe. Cu alte cuvinte, cunoaşterea lui Dumnezeu *de către mine* receptată *în mine* de către altul este dragoste faţă de receptor, aceeaşi cunoaştere, contemplată obiectual de un al treilea, adică dragostea faţă de altul, este frumuseţea.

Ceea ce pentru subiectul cunoaşterii este adevărul, pentru obiect este dragostea faţă de el, iar pentru cel ce contemplă cunoaşterea (cunoaşterea obiectului de către subiect), este frumuseţea.

„Adevărul, Binele şi Frumuseţea" – această triadă metafizică nu reprezintă trei începuturi diferite, ci unul singur. Este una şi aceeaşi viaţă spirituală, observată însă din unghiuri diferite de vedere. Viaţa spirituală, ca revărsată din Eu, avându-şi centrul de greutate în Eu, este Adevărul. Tot ea, văzută însă ca acţiune spontană a altuia, este Bi

nele. Contemplată obiectual de către un al treilea, ca strălucind din afară, este Frumuseţea.

Adevărul manifestat este dragostea. Iubirea înfăptuită este frumuseţea. Însăşi iubirea mea este lucrarea lui Dumnezeu în mine şi lucrarea mea în Dumnezeu, această con-lucrare este începutul intrării mele în viaţa şi existenţa dumnezeiască, adică începutul iubirii esenţiale, căci autenticitatea absolută a lui Dumnezeu tocmai în iubire se dezvăluie.

Dumnezeu, care mă cunoaşte ca pe o creatură a Sa, care mă iubeşte prin Fiul ca şi „chip" al Său, ca pe fiul Său, care Se bucură de mine în Duhul Sfânt, ca „asemănare" a Sa, El *mă cunoaşte, mă iubeşte şi Se bucură de mine activ*, căci Îi sunt dat. În acest caz, izvorul cunoaşterii, al iubirii şi al bucuriei este Însuşi Dumnezeu. Însă cunoaşterea lui Dumnezeu de către mine, iubirea mea de Dumnezeu, bucuria mea întru Dumnezeu sunt pasive, pentru că Dumnezeu îmi este *dat* numai parţial şi îmi poate fi dat numai pe măsura asemănării mele cu Dumnezeu. Asemănarea cu dragostea lui Dumnezeu [faţă de mine] este dragostea Sa activă faţă de mine, care Îi sunt deja dat. De ce tocmai dragoste şi nu cunoaştere sau bucurie? Pentru că dragostea este un act substanţional, care trece de la subiect la obiect şi îşi are reazemul în obiect, în timp ce cunoaşterea şi bucuria sunt îndreptate către subiect şi în acesta se află punctul de sprijin al forţei lor. Dragostea lui Dumnezeu se transferă asupra noastră, însă cunoaşterea şi bucuria rămân în El. De aceea S-a întrupat nu ipostasul Tatălui sau al Duhului Sfânt (Paraclit – Mângâietorul, Dătătorul de Bucurie), ci Fiul Cuvânt, dragostea dumnezeiască ipostaziată, Inima Tatălui, dacă ne este permis să împrumutăm tranşanta sintagmă a lui Jakob Böhme: „Fiul lui Dumnezeu este inima întru Tatăl".

Pentru evitarea neînțelegerilor trebuie să subliniez *caracterul ontologic* al acestui fel de înțelegere a iubirii, care își are rădăcinile în modul *arhaic* realist de înțelegere a vieții. În *noul mod* de înțelegere a vieții, cel iluzionist, domnește tratarea psihologistă a iubirii care, chiar dacă nu este exclusă de primul mod, este totuși mult mai săracă comparativ cu acesta. Acest fel de înțelegere a vieții se pare că și are începuturile la Leibniz, este evident de ce. Căci pentru el „monadele nu au ferestre sau uși" prin care să se producă o reală interacțiune în iubire, de aceea condamnate la autoclaustrarea egoismului ontologic și la stări pur lăuntrice, ele iubesc numai iluzoriu, fără a ieși, prin dragoste, din sinea lor. Astfel se naște, sub influența lui Friedrich de Spee, celebra definiție leibniziană a iubirii, atât de prețuită de el însuși și atât de frecvent repetată.

După Leibniz, dragostea este „bucurarea de fericirea altuia" sau fericirea altora considerată ca fericire proprie". O definire asemănătoare se găsește și în fragmentele de manuscris nepublicate ale lui Leibniz. Astfel, se poate găsi în *Definitio universalis*, apoi, în prima scrisoare (1761) către Arnauld se spune că „dragostea este bucuria de fericirea altuia..." în scrisoarea către Arnauld din 23 martie 1690 găsim același lucru. În sfârșit, în prefața la *Codex gentium diplomaticus* (1693) citim: „*Compasiunea* este bine-voirea universală, iar bine-voirea este starea de dragoste sau de prețuire. *A iubi* sau *a prețui* înseamnă a te bucura de fericirea altuia sau, ceea ce se reduce la același lucru, este recunoașterea fericirii altuia drept propria ta fericire.

Definiția lui Leibniz, cu schimbări de formă nesemnificative, a fost repetată nu de puține ori și în filosofia ce l-a urmat.

După Christian Wolff, dragostea este predispoziția sufletească de a găsi satisfacție în fericirea altuia". Sau încă: „Înclinația ca din fericirea altuia să-ți făurești o satisfacție considerabilă se numește dragoste".

Mendelssohn definește: „Iubirea este orgoliul de a te mulțumi cu fericirea altuia".

Cam la fel de iluzorie, dacă nu mai mult, este înțelegerea dragostei la Spinoza. De fapt, acest lucru ar fi putut fi prevăzut dinainte, știind că, după Spinoza, esența sufletului nostru constă în cunoaștere și că el mai numește sufletul *mens*, adică gândire, minte. „Dragostea este o desfătare însoțită de ideea cauzei exterioare", spune el în *Etica*. În plus, psihologismul acestor cuvinte este deosebit de specific dacă luăm în considerare coloratura ontologică generală a spinozismului. Pentru Leibniz și urmașii săi, după cum am văzut, iubirea *condiționează* reprezentarea fericirii celuilalt. Pentru Spinoza „ideea cauzei exterioare", adică ideea vreunui non-Eu doar *însoțește* desfătarea, ca pe o stare pur subiectivă a Eului.

Dar în ambele modalități de înțelegere a iubirii ea este tâlmăcită exclusiv psihologic, pierzându-și deci semnificația ca valoare. Ba mai mult, ea poate fi considerată indezirabilă, căci, într-adevăr, dacă iubirea nu transportă metafizic pe nimeni nicăieri, dacă ea nu unește real pe nimeni cu nimeni, dacă ea nu este ontologică, ci doar psihologică, atunci de ce ar trebui să vedem în ea ceva mai de preț decât o simplă gâdilare a sufletului? Dar fiind izvorul falselor reprezentări despre interacțiunile existentului, ea devine astfel dăunătoare și mincinoasă. Pentru înțelegerea psihologică, iubirea este același lucru cu dorința. Totodată, o astfel de deplasare a sensului nu este deloc o trăsătură întâmplătoare și secundară a filosofiei raționaliste, ci o consecință obligatorie, adânc înrădă-

cinirii a începuturilor esențiale [illegible] ca mod de înțelegere a vieții. Căci iubirea este pasiunea față de o *persoană*, iar dorința față de un *obiect*. Abordarea raționalistă a vieții nu deosebește deloc și nici nu este capabilă să deosebească obiectul de persoană sau, mai exact, controlează o singură categorie, pe aceea de materialitate (*vescinosti*). De aceea, tot ce nu aparține acestei categorii, incluzând și persoana, este adus la rangul de obiect și tratat ca *obiect*, ca *res*.

Schelling[*] observase deja acest neajuns: „Greșeala sistemului lui Spinoza – spune el – nu constă în faptul că el amplasează obiectele în *Dumnezeu*, ci în faptul că el vorbește despre *obiecte*, adică despre ființele lumii luate în sens abstract, în sensul substanței celei mai infinite, care, de asemeni, este, pentru Spinoza, obiect. De aici lipsa de viață a sistemului său, lipsa de suflet a formelor, sărăcia concepțiilor și a expresiilor, asprimea neînduplecată a definițiilor în totala concordanță cu abstracționismul gândirii sale; de aici decurgea și concepția sa mecanicistă asupra naturii" (Schelling, *Cercetări filosofice ale esenței libertății omenești*, Sankt Petersburg, 1908).

Așadar, în ce constă distincția dintre *obiect* și *persoană*, aflată la baza opoziției dintre *dorința* și *iubire*? În aceea că *obiectul* se caracterizează prin unitatea sa *exterioară*, adică prin unitatea sumei proprietăților sale, în timp ce *persoana* își are caracterul ei specific în unitatea ei *interioară*, adică în unitatea lucrării ziditoare de sine, în acea autopoziționare a Eului despre care vorbește J. G. Fichte. În consecință, identitatea obiectelor se stabilește prin identitatea *noțiunilor*, iar identitatea persoanei prin unitatea lucrării sale *ziditoare de sine* sau *de autopoziționare*. Dar niciodată nu putem spune, *stricto senso*, despre două lucruri că sunt „identice", ele sunt „similare", fie chiar și „in-

toate – *изначально*", sunt doar *asemenea* unul cu celălalt, eventual chiar după toate proprietățile lor. De aceea, identitatea lucrurilor poate fi moștenită: *generică*, după gen [...] sau specie: *specifică*, după aspect [...]; într-un cuvânt, *după proprietăți*, determinată după un anumit număr de proprietăți, incluzând aici coincidența după o mulțime transfinită de indicii și chiar – cazul limită – după *toate* proprietățile, însă totuși nenumerică, nu după număr.

Noțiunea de *identitate numerică* nu este aplicabilă *lucrurilor*: lucrul poate fi „la fel cu" sau „altfel decât", dar niciodată „același" sau „altul decât".

Dimpotrivă, despre două *persoane* nu putem spune, în fond, că ele sunt „asemenea", ci doar că sunt „identice" sau „neidentice". Pentru persoanele luate ca persoane este posibilă ori identitatea lor numerică, ori nici un fel de identitate. E adevărat că se vorbește uneori de „asemănarea persoanelor", dar este o exprimare inexactă, pentru că în acest caz nu se are în vedere asemănarea persoanelor, ci asemănarea unor proprietăți ale mecanismelor lor psiho-fizice, este vorba, adică, de ceva din sfera persoanei, dar nu de persoană.

Persoana, înțeleasă *în sensul strict al persoanei*, este, pentru fiecare Eu, doar un ideal, limita năzuințelor și a zidirii de sine. Însă pentru iubirea *persoanelor pure*, adică a celor persoane ajunse la o stăpânire deplină a mecanismelor lor interioare, care și-au înduhovnicit trupul și sufletul, pentru iubirea acestor persoane este posibilă doar identitatea pur numerică, *ὁμοουσία*, în timp ce pentru *obiectele pure* este posibilă doar pura asemănare generică, *ὁμοιουσία* (asemănarea, n.a.) (n. tr. – transcripții grecești identice). Însă persoanele care încă nu sunt pure, pe cât sunt de înclinate către materialitate (*vescinie*) de trupești

de către persoane capabile de asemănare ce crește, cu atât sunt capabile de ... și pe cât sunt de pure și s-au lepădat de materialitate, pe atât sunt de capabile de „identificarea" cu iubirea.

Dar de ce această materialitate a persoanei? Este o obtuză egalitate cu sine care îi conferă unitatea *noțiunii* autosechestrate în totalitatea proprietăților ei, adică o noțiune moartă și inertă. Cu alte cuvinte, nu este altceva decât „inteligibilitatea" raționalistă a persoanei, adică supunerea ei față de legea rațională a identității.

Dimpotrivă, caracterul personal al persoanei este unitatea vie a *lucrării* sale ziditoare de sine, este ieșirea creatoare din autosechestrarea sa ori, încă, este imposibilitatea de a o cataloga în vreun concept, adică „neclaritatea" ei și, în consecință, neacceptarea de către raționalism. Biruința asupra legii identității – iată ce anume ridică persoana deasupra *lucrului* lipsit de viață și o transformă în centru vital al activității. Dar se înțelege că *activitatea* prin însăși natura sa este inaccesibilă raționalismului, căci activitatea este *creație*, adică adăugare la ceea ce este dat a ceva ce încă *nu* este dat și, așadar, o depășire a legii identității.

Raționalismul, adică filosofia *conceptului* și a *raționamentului*, filosofia *obiectului* și a *nemișcării lipsite de viață* este astfel din nou legat de legea identității și poate fi caracterizat pe scurt ca filosofie *omiusianică*. Aceasta este filosofia trupului. Dimpotrivă, filosofia *creștină*, adică filosofia *ideii* și a *înțelepciunii (razum)*, filosofia *persoanei* și a *eroismului creator* se sprijină încă o dată pe posibilitatea depășirii legii identității și poate fi caracterizată ca filosofie *omousianică*[11]. Aceasta este filosofia spiritului.

Tendința spre un *omiusianism* pur caracterizează istoria nouă filosofică a Europei de Vest, năzuința spre un *omousianism* pur conferă natura originală a filosofiei ruse și, în general, a filosofiei ortodoxe. Nu ne interesează că nici

acolo, în Apus, nici la noi nu există gândire omiusianică, respectiv omousianică dusă până la capăt. Se știe că prima limită nu poate fi altundeva decât în focul gheenei, iar cea de a doua în rai, în umanitatea iluminată și înduhovnicită. Însă *tendințele* ambelor filosofii sunt atât de clar definite încât clasificarea lor după *limitele lor ideale* este legitimă și potrivită. Prin doctrina filosofiei occidentale se explică hiturirea și slaba uzanță a termenului de „identitate numerică" (*numericescoe tojdestvo*). Când se vorbește de identitate se subînțelege, în cel mai bun caz, deplinătatea asemănării. În același sens se exprimase la vremea sa, adică la începutul secolului al XIX-lea, Destutt de Tracy[a]: „Identitatea – spune el – înseamnă asemănarea deplină și perfectă". Tot așa, în zilele noastre s-a exprimat cu claritate Palaghie spunând: „unul și același adevăr" este acela care poate fi enunțat într-o infinitate de acte de judecată concordante între ele. Această idee sau alta asemenea este pusă la baza celei mai recente definiri a identității în *logistică*. Aici *identitatea* este înlocuită definitiv și conștient cu *asemănarea*.

Distrugerea ideii de identitate numerică se manifestă, după cum s-a spus, deosebit de acut în logica contemporană. Dar ar fi prea anevoios pentru cititori să intrăm în astfel de amănunte. În cazurile când identitatea numerică era luată în considerație, tentativa de a o defini rămânea totdeauna ori în stadiul de simplă notă explicativă, ori arăta că sursa ei trebuie căutată în identitatea de sine a conștiinței. Astfel, Aristotel definește identitatea descriptiv, în cuvinte: „Identitatea este rodul unității în existență, fie că este vorba de câteva existențe diferite, fie de una singură, privită ca mai multe. Astfel se spune, de exemplu, că una și aceeași ființă este identică sieși și atunci aceasta

ființă este privită ca și cum ar fi două ființe în locul uneia singure.

Pe de altă parte, deja după Leibniz, în conștiința de sine se face cunoscută identitatea personală reală și, odată cu aceasta, și cea morală.

Această idee, modificată însă considerabil, a fost dezvoltată, după cum se știe, de Kant și prin el a ajuns să facă parte din fundamentul sistemelor idealiste speculative ale lui Fichte și Schelling. De nenumărate ori și în cele mai felurite variante era repetată de filosofii celor mai diverse orientări aceea temă fundamentală, că ideea identității este în general reflectarea identității de sine a Eului (fie ca produs al reflecției, fie ca rezultat al proiecției inconștiente și al obișnuinței) sau, cu alte cuvinte, că identitatea în sensul ei propriu și primar poate fi observată numai în identitatea de sine a *persoanei*, iar nu în asemănarea de sine a obiectului. În sfârșit, „bătrânul" Școlii de la Marburg, Herman Cohen, afirmă din nou că „identitatea de sine a ființării este o reflecție a identității gândirii".

Concluzia generală este limpede: definirea identității, cu cât este mai exactă, cu atât izolează mai precis în obiectul său identitatea *indicială (după proprietățile* obiectului) și cu atât mai hotărât exclude din observațiile ei identitatea *numerică*; în acest caz, ea are de-a face exclusiv cu *obiectele*. Dimpotrivă, când se are în vedere identitatea numerică, ea poate fi doar descrisă, lămurită, făcând trimitere la sursa de apariție a ideii de identitate și, în acest caz, izvorul numit, protoidentitatea numită sunt găsite în profunzimile persoanei vii.

Evident că nici nu poate fi altfel. Căci identitatea numerică este cea mai adâncă și, putem spune, singura caracteristică a persoanei vii. A defini identitatea numerică înseamnă a determina persoana, iar a determina înseam-

[illegible] *un concept*. Este imposibil de definit conceptul de persoană, căci tocmai prin aceasta se deosebește persoana de lucru: că, spre deosebire de acesta din urmă, care este supus conceptului și, de aceea, inteligibil, persoana este „neinteligibilă", iese din limitele oricărui concept, este transcendentă *oricărui* concept. Putem numai să creăm *un simbol* al caracteristicii funciare a persoanei, sau un *însemn*, *un cuvânt* și, fără a-l defini, să-l includem *formal* în sistemul celorlalte cuvinte și să facem astfel încât acesta să se supună operațiilor generale asupra simbolurilor „ca și cum ar fi" într-adevăr un semn al *unui concept*. În ceea ce privește *conținutul* acestui simbol, acesta nu poate fi rațional, ci numai trăibil nemijlocit în experiența autocreatoare, în activa zidire de sine a persoanei, în identitatea conștiinței de sine duhovnicești. Iată de ce termenul de „identitate *numerică*" este numai simbol, nu și concept.

Care este concluzia generală a întregii digresiuni? Este necesitatea segregării stricte a identității numerice de identitatea generică și, de aici, a strictei separări a *iubirii* ca *stare psihologică*, corespunzând filosofiei lucrului (*vescinaia filosofiia*), de *iubirea* ca *act ontologic*, corespunzând filosofiei persoanei. Cu alte cuvinte, iubirea creștină trebuie scoasă cu hotărâre din sfera psihologiei și mutată în sfera ontologiei. Și numai luând în considerație această cerință, cititorul poate înțelege că tot ce s-a spus despre iubire și tot ce se va mai spune încă nu este metaforă, ci exprimarea exactă a înțelegerii noastre celei mai autentice.

Cunoașterea lui Dumnezeu de către om se descoperă inevitabil și se arată ca iubire lucrătoare față de făptură, iubire care mi-a fost deja dată în experiența nemijlocită, iar iubirea manifestată față de făptură este contemplată obiectual ca frumusețe. De aici desfătarea, bucuria, alina

ne-a adus le dragoste în momentul contemplării ei. Ceea ce ne bucură se numește *frumusețe*. Iubirea, ca obiect al contemplației, este frumusețea.

Viața mea duhovnicească, viața mea în Duhul, „asemănarea cu Dumnezeu" care se produce în mine, este frumusețea, este acea Frumusețe a făpturii primordiale, despre care s-a spus: „Și a privit Dumnezeu toate câte a făcut și iată că erau bune foarte" (*Fac.* 1, 31).

A iubi pe Dumnezeul Cel nevăzut înseamnă a-ți deschide pasiv inima în fața Lui și a-I aștepta revelația Sa activă, astfel încât să se pogoare în inimă energia iubirii dumnezeiești. „Cauza iubirii de Dumnezeu este Dumnezeu", spune Bernard de Clervaux. Dimpotrivă, a iubi făptura văzută înseamnă a da posibilitate energiei dumnezeiești primite să se deschidă, prin cel care o primește, în afara și în jurul acestuia, în același fel în care ea lucrează în Însăși Divinitatea Tri-ipostaziată, a da posibilitatea energiei să treacă la un altul, la fratele. Pentru propriile puteri omenești, *iubirea de frate este absolut imposibilă*. Aceasta este o lucrare a puterii dumnezeiești. Iubind, iubim prin Dumnezeu și în Dumnezeu.

Numai cel ce a cunoscut pe Dumnezeul Treimic poate iubi cu iubire adevărată. Dacă nu am cunoscut pe Dumnezeu, dacă nu m-am împărtășit de Ființa Sa, atunci eu nu iubesc. Și invers: dacă iubesc, înseamnă că m-am împărtășit de Dumnezeu, Îl cunosc. Iar dacă nu iubesc, înseamnă că nu m-am împărtășit de Dumnezeu și nu-L cunosc. Aici este o dependență directă între cunoștința și dragostea de creatură. Centrul lor de emanație este rămânerea mea în Dumnezeu și a lui Dumnezeu în mine.

„Și întru aceasta știm că L-am cunoscut, dacă păzim poruncile Lui. Cel ce zice: L-am cunoscut, dar poruncile Lui nu le păzește, mincinos este și întru el adevărul nu

se află. Iar cine păzește cuvântul Lui, întru acela, cu adevărat, dragostea lui Dumnezeu este desăvârșită. Prin aceasta cunoaștem că suntem întru El. Cine zice că petrece întru El dator este, precum Acela a umblat, și el așa să umble" (*1 In* 2, 3-6). Dar deocamdată această împreună petrecere a lui Dumnezeu și a omului stă în credința liberă, iar nu în realitatea experienței acaparatoare și atotputernice.

Epistolele lui Ioan sunt consacrate aproape în exclusivitate acestei dependențe.

„Să ne iubim unul pe altul – *ἀλλήλους* (reciproc, n.a.), pentru că dragostea este de la Dumnezeu și oricine iubește este născut din Dumnezeu și cunoaște pe Dumnezeu. Cel ce nu iubește n-a cunoscut pe Dumnezeu, pentru că *Dumnezeu este iubire*" (*1 In* 4, 7-8). Oricine iubește este născut din Dumnezeu. Aceasta nu este numai o schimbare, o îmbunătățire sau o perfecționare, nu, aceasta este tocmai purcederea „de la – *ἐκ* – Dumnezeu", este împărtășirea de Cel Sfânt. Cel ce iubește a renăscut, s-a născut a doua oară într-o viață nouă, el s-a făcut fiu al lui Dumnezeu, a căpătat o existență nouă și o nouă natură, „mort era și a înviat" pentru trecerea în noua împărăție a realității (aceasta este semnificația pildei fiului risipitor, *Lc* 15, 11). Celorlalți oameni, cu „inimile împietrite", nu are decât să li se pară în continuare același om obișnuit. Dar de fapt, în adâncurile nevăzute ale sufletului său iubitor, s-a produs o tainică *transfigurare*. Emoția și agonia scepticismului absolut erau doar chinurile nașterii din pântecele strâmt și întunecos al vieții trupești în lărgimea de necuprins a vieții infinite și pururea luminoase.

Cel ce iubește a trecut de la moarte la viață, din împărăția acestui veac în Împărăția lui Dumnezeu. El s-a făcut „părtaș al dumnezeieștii firi" (*2 Pt* 1, 4). El s-a arătat în

...ea cea nouă a Adevărului în care poate ... să se dezvolte în această lume se află sămânța lui Dumnezeu, sămânța vieții dumnezeiești (*1 In.* 3, 9), sămânța Adevărului și a cunoașterii autentice. Cunoscând Adevărul, el înțelege acum de ce s-a produs cu el această schimbare: „Noi știm – despre *ἴδαμεν* – că am trecut din moarte la viață – și astfel, din întunericul neștiinței la lumina adevărului – pentru că – *ὅτι* – iubim pe frați; cine nu iubește pe fratele său rămâne în moarte. Oricine urăște pe fratele său [...] nu are viața veșnică dăinuitoare în el" (*1 In.* 3, 14-15). Însă aceasta nu în sens tautologic, nu în sensul că „a nu avea viață veșnică" este o simplă reformulare a termenilor „a urî" și „a nu iubi", ci în înțelesul legăturii metafizice dintre cele două stări. „Cel ce nu are viața veșnică", adică cel ce nu a pătruns în viața Treimii, nici nu poate să iubească, pentru că însăși iubirea de frate este o manifestare, un fel de izvorâre a puterii divine strălucind din Dumnezeul Cel Iubitor.

Tâlcuirea obișnuită – cea moralizatoare – aplatizează și dă un aer anost cuvântului Văzătorului tainelor, slăbind lanțul metafizic care leagă cele două acte: al cunoașterii și al iubirii. Dar totodată vreau să observ că și în general, cu cât conceptele religioase sunt gândite mai amplu – într-o metafizică mai grosieră – și mai arhaic, cu atât mai adâncă este simbolistica exprimării lor, așadar cu atât ne apropiem mai mult de cunoașterea autentică a propriilor trăiri religioase.

Această închegare și tărie a conceptelor religioase caracterizează tot ritul nostru ortodox, care se deosebește de cel protestant și de cel sectar ca vinul negru vechi de o apă călduță și îndulcită. Voi aminti măcar rânduiala slujbei dinainte de *Crez* de după Liturghia credincioșilor. Diaconul spune: „Să ne iubim unii pe alții ca într-un glas

să mărturisim". „Ce anume să mărturisim?" La aceasta răspunde o persoană, adică de fapt credincioșii prin reprezentanții lor, preluând și ducând până la capăt rostirea diaconului: „Pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh, Treimea Cea de o ființă și nedespărțită...". Atunci preotul se închină de trei ori și rostește în taină: „Iubi-Te-voi, Doamne, vârtutea mea. Domnul este întărirea mea, și scăparea mea, și izbăvitorul meu"; dacă sunt mai mulți preoți, atunci ei își exprimă și dragostea unul față de altul prin sărutul frățesc și mărturisesc împreună: „Hristos în mijlocul nostru". După această împreună-adunare întru dragostea de Biserică, cu toți uniți, este inevitabilă despărțirea de tot ceea ce este exterior, de tot ce nu are părtășie cu această iubire, de lumea cea străină de Biserică. De aceea diaconul spune: „Ușile, ușile, cu înțelepciune să luăm aminte!", adică „Închideți ușile ca să nu intre vreun străin, vom lua aminte la înțelepciune"; să observăm că traducerea slavonă a expresiei „*σοφίᾳ πρόσχωμεν*" prin „cu înțelepciune să luăm aminte" nu este fidelă, ci formula trebuie tradusă prin „*la* înțelepciune să luăm aminte". Acum, când toate cele trebuincioase mărturisirii Treimii Celei de o ființă și nedespărțite sunt pregătite, vine rândul înțelepciunii însuși poporul, *ὁ λαός*, adică însuși trupul Bisericii, cântă *Crezul*. Atât din punct de vedere istoric, cât și metafizic, acesta nu este altceva decât difuzarea unei relatări, ca o amplificare explicativă, ca o descompunere a formulei de închinare: „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh". Pronunțând această formulă, gândim exact ceea ce este conținut în Simbolul Credinței. Dar ce este, de fapt, formula de închinare? Este în esență nici mai mult, nici mai puțin decât exprimarea dogmei Unicei Ființe a Sfintei Treimi (*edinosușie*). Astfel, tot ce precede Crezul devine o pregătire pentru luarea-aminte la cuvântul „Cea de o

ființă *ὁμοούσια*. Așadar, ceea ce este de o ființă este tocmai înțelepciunea.

Ideea unei astfel de rânduieli a sfintei slujbe este clară: numai dragostea reciprocă poate fi condiția *unității* de gândire – *ὁμόνοια* –, a gândului unic al celor ce se iubesc unii pe alții, în opoziție cu raporturile exterioare dintre oameni, care nu oferă decât *asemănarea* de gândire – *ὁμόνοια* – pe care se bazează viața lumească: știința, viața socială, viața statului și celelalte. *Unitatea de gândire* oferă însă terenul pe care devine posibilă mărturisirea comună – *ὁμολογήσωμεν*, cu alte cuvinte cunoașterea și recunoașterea dogmei *unității de ființă*. *Ἐν ὁμονοίᾳ*, *în* sau *prin mijlocirea* acestei unități de gândire ne atingem de Taina Dumnezeiești Treimi.

Aceeași idee despre legătura nezdruncinată dintre unitatea interioară a credincioșilor și, în consecință, cunoașterea și proslăvirea lui Dumnezeu – care este „Treimea în unitate" – este conținută și în rugăciunea preoților din timpul Liturghiei: „Și ne dă nouă cu o gură și cu o inimă să slăvim și să cântăm de mare cuviință numele Tău, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și-n vecii vecilor." Diferența constă numai în momentul suplimentar al proslăvirii *numelui* Dumnezeului Treimic, proslăvire care decurge din mărturisirea de către credincioși a acestui Nume *unic*, rostit în Trei Nume.

La fel, sensul metafizic, iar nu cel juridic-moral, își are baza în: „Cine zice că este în lumină și pe fratele său îl urăște, acela este în întuneric până acum. Cine iubește pe fratele său rămâne în lumină și sminteală nu este în el. Iar cel ce urăște pe fratele său este în întuneric și umblă în întuneric și nu știe încotro se duce, pentru că întunericul a orbit ochii lui" (*1 In.* 2, 9-11). Lumina este Adevărul, și

acest Adevăr se descoperă cu necesitate pe sine; modul de trecere a Adevărului asupra altuia este iubirea, după cum modul de trecere asupra altuia a neștiinței, care refuză să se recunoască pe sine ca atare, este ura. „Cel ce face binele din Dumnezeu este; cel ce face rău n-a văzut pe Dumnezeu" (*3 In.* 1, 11). Lumina lăuntrică a sufletului în sine și descoperirea acestei lumini în altul corespund atât de exact una alteia, încât din mișcările uneia poți trage concluzii sigure despre cealaltă. „Nu există iubire" înseamnă că nu există adevăr. „Există adevăr" înseamnă cu siguranță că există iubire. „Oricine rămâne întru El nu păcătuiește; oricine păcătuiește nu L-a văzut, nici nu L-a cunoscut" (*1 In.* 3, 6).

„Oricine este născut din Dumnezeu nu săvârșește păcat, pentru că sămânța lui Dumnezeu rămâne în Acesta, și nu poate să păcătuiască, pentru că este născut din Dumnezeu. Prin aceasta cunoaștem pe fiii lui Dumnezeu și pe fiii diavolului: oricine nu face dreptate nu este din Dumnezeu, nici cel ce nu iubește pe fratele său" (*1 In.* 3, 9-10). Iubirea urmează cunoașterii de Dumnezeu cu aceeași necesitate cu care lumina izvorăște din sursa de lumină și cu care mireasma nopții se răspândește din cupa florii care se desface: „cunoașterea se săvârșește prin dragoste". De aceea iubirea reciprocă a ucenicilor lui Hristos este semnul inițierii lor, al cunoașterii lor, al umblării lor în adevăr. Dragostea este semnul caracteristic după care se recunoaște un ucenic al lui Hristos: „Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste – *ἀγάπην* – unii față de alții" (*In.* 13, 35).

Însă nu s-ar putea face greșeala mai mare decât identificând dragostea duhovnicească a cunoscătorului de Adevăr cu emoțiile altruiste și năzuințele spre „binele umanității", bazate, în cel mai bun caz, pe compasiunea

natu[illegible] e idei abstracte. [illegible] înțelegem în cel de-al doilea sens, cel *iudaic*, totul începe și se sfârșește în *actul* empiric, valoarea faptei este dată de desfășurarea ei vizibilă. Pentru dragostea *duhovnicească* însă – în sens *creștin* – această valoare nu este decât aramă sunătoare. Chiar și faptele morale, cum ar fi cele filantropice și altele, luate în sine, nu reprezintă absolut nimic. Nu aparențele sunt vizate, nu „epiderma" activismelor ieșite din comun, ci viața harică revărsându-se în *fiecare mișcare creatoare* a persoanei. Căci „pielea" e ca pielea, aparența empirică poate fi oricând imitată. Nici o epocă nu poate nega că „apostolii mincinoși, lucrătorii vicleni, [...] iau chip de Apostoli ai lui Hristos", că „însuși satana se preface în înger al luminii" (*2 Cor* 11, 13, 14). Dar dacă *tot* ce este de suprafață poate fi falsificat, atunci chiar sacrificiul suprem, acela al propriei vieți, în sinea sa nimic este: „De aș grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare și chimval răsunător. Și de aș avea darul proorociei și tainele toate le-aș cunoaște și orice știință, și de aș avea atâta credința încât să mut și munții, iar dragoste nu am, nimic nu sunt. Și de aș împărți toată avuția mea și de aș da trupul meu ca să mi fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi folosește" (*1 Cor* 13, 1-3).

Așa numita „dragoste" în afara lui Dumnezeu nu este dragoste, ci doar un fenomen cosmic natural, la fel de puțin supus obiectivei evaluări creștine ca și funcția fiziologică a stomacului. Așadar se înțelege, este clar de la sine ca aici se folosesc cuvintele „dragoste", „a iubi" și derivatele lor în sensul lor *creștin*, ignorându-se obiceiurile de familie, de neam și naționale, egoismul, orgoliul, setea de putere, voluptățile și alte „reziduuri ale simțurilor omenești" care se ascund sub cuvântul „iubire".

Adevărata iubire este *ieșirea* din empiric și *intrarea* într-o nouă realitate. Dragostea față de altul este oglindirea asupra *lui* a cunoașterii autentice, iar cunoașterea este revelația însăși a Adevărului Tri-Ipostaziat în inimă, adică dăruirea în suflet a dragostei lui Dumnezeu față de om. „Dacă ne iubim unii pe alții, atunci Dumnezeu poposește în noi și dragostea Lui este desăvârșită în noi" (*1 In* 4, 7). Atunci am intrat nu numai într-o relație impersonală, cosmică-proniatoare cu Dumnezeu, ci și într-o relație personală, ca de la Tată la Fiu. De aceea, dacă „inima noastră nu ne acuză" – căci inima este cea care trebuie curățată măcar câtuși de cât de scoarța mizeriei, ca să poată judeca – dacă inima noastră nu ne acuză și este capabilă să judece autenticitatea iubirii, cu alte cuvinte, dacă noi conștientizăm cu conștiința purificată că iubim cu adevărat, nu „cu vorbe, numai din gură, ci cu fapta și cu adevărul" (*1 In* 3, 18), că am primit într-adevăr o esență nouă, că am intrat cu adevărat în comuniune personală cu Dumnezeu, atunci „avem îndrăzneală la Dumnezeu", căci cel trupesc judecă despre toate trupește. Căci „cel ce păzește poruncile Lui, acela rămâne în Dumnezeu și Dumnezeu în el" (*1 In* 3, 24), dacă Îl iubim, atunci „rămânem în El și El întru noi" (*1 In* 4, 13).

Spunem „*iubire*". Dar întrebarea este în ce anume se exprimă *concret* această iubire? În depășirea limitelor egoiste, în ieșirea din sine, pentru care este nevoie de comunicare duhovnicească cu celălalt. „Dacă spunem că avem împărtășire cu El, dar umblăm în întuneric, atunci mințim și nu umblăm în Adevăr; dacă umblăm în lumină, așa cum El este în lumină, atunci avem împărtășire unul de celălalt" (*1 In* 4, 13).

Adevărul absolut se face cunoscut prin dragoste. Dar cuvântul „dragoste", după cum deja am explicat, nu tre

bule înțeles în sens subiectiv-psihologic, ci în sens obiectiv metafizic. Nu înseamnă că iubirea de frate ar fi însuși conținutul Adevărului, cum susțin tolstoiștii și alți nihiliști religioși de felul acestora, nu înseamnă că această iubire de frate epuizează totul. Nu și iar nu![1] Iubirea de frate este *manifestarea* în fața altuia, este *trecerea* asupra altuia, ca un fel de absorbție în altul a acelei pătrunderi în viața dumnezeiască, conștientizată ca aflare a Adevărului de către subiectul care comunică cu Dumnezeu. Natura metafizică a iubirii constă în depășirea supra-logică a identității de sine goale Eu=Eu și în ieșirea *din sine*. Aceasta se produce prin revărsarea asupra altuia, prin turnarea întru-altul a puterii lui Dumnezeu, care rupe legăturile fruntului egoism omenesc. În virtutea acestei ieșiri, Eul se desfășoară întru-altul, în non-Eu; astfel, non-Eul se face de o ființă cu fratele, *de-o-ființă* (*ὁμοούσιος*), iar nu doar *de-o-ființă-asemenea* (*ὁμοιούσιος*), care *asemănare-de-ființă* constituie tocmai *moralismul* – deșartă încercare nebunească a iubirii omenești în afara lui Dumnezeu. Ridicându-se *deasupra* logicei și lipsitei de conținut legi a identității și identificându-se cu fratele iubit, Eul devine non-Eu în libertate sau, exprimându-ne în limba cântărilor bisericești, „se golește", „se istovește", „se răpește" pe sine, „se deșartă" pe sine (vezi *Fil* 2, 7), adică se lipsește de atributele sale obligatorii și caracteristice și de legile naturale ale activității sale lăuntrice, desfășurate după legea egoismului ontologic sau a identității, de dragul normei unei existențe străine. Eul iese din limitele sale, din norma existenței sale și se supune de bunăvoie noului mod, pentru ca astfel să-și includă propriul Eu în Eul altei ființe. Astfel, non-Eul impersonal devine persoană, *un alt* Eu, adică Tu. Dar în această „*vărsare*" sau „*istovire*" a Eului, în această „*golire*" sau „*kenoză*" – *κένωσις* se produce

restaurarea Eului în norma sa specifică de existență și, în plus, această normă nu mai este pur și simplu dată, ci este justificată, adică nu este pur și simplu prezentă la un moment dat și într-un spațiu dat, ci are o semnificație universală și veșnică. Prin deșertarea mea în *altul*, modul meu de viață își găsește „răscumpărarea" de sub tirania păcătoasei autoafirmări, se eliberează din păcatul fanțării izolate despre care vorbeau gânditorii greci[2], iar în al treilea rând, ca răscumpărat, se proslăvește, adică se afirmă în valoarea sa nepieritoare. Dimpotrivă, *fără* deșertare, Eul ar fi domnit prin norma sa numai potențial, nu și activ.

Dragostea este tocmai acel „da" pe care Eul și-l spune sieși. R. Hammerling[26] subliniază acest lucru în formula intraductibilă, dar expresivă: „*das lebhafte Sich selbst-bejahen des Seins*", „este da-ul existenței rostit sieși". Dragostea îmbină valoarea cu datul[27], introduce în datul alunecos simțul datoriei, *datoria*; iar datoria este de fapt tocmai ceea ce conferă datului *longevitate*; în lipsa datoriei, acesta *ῥεῖ* (curge), iar cu datoria, *μένει* (dăinuiește). Această iubire unește două lumi. „Măreția și taina sălășluiesc tocmai în faptul că aici *adevărul pieritor al lumii acesteia și adevărul cel veșnic stau față în față*" (F.M. Dostoievski, „Din viața părintelui ieromonah Zosima, răposat întru Domnul, întâmplări povestite de el și înfățișate în scris de Alexei Feodorovici Karamazov", *Frații Karamazov*).

Dragostea celui care iubește, transferând Eul celui care iubește în Eul celui iubit, în Tu, îi dă astfel posibilitatea iubitului Tu să cunoască în Dumnezeu „Eul iubitorului" și să-l iubească în Dumnezeu. Iubitul devine el însuși iubitor, se ridică el însuși deasupra legii identității și se identifică în Dumnezeu cu obiectul iubirii sale. El își mută Eul său în Eul primului prin intermediul celui de-al treilea și

așa mai departe. Dar aceste auto-oferiri reciproce, aceste auto-secătuiri, aceste auto-deșertări ale celor ce iubesc se prezintă rațiunii ca un șir tinzând către infinit. Ridicându-se deasupra frontierelor naturii sale, Eul iese din îngrădirea spațio-temporală, intrând în Eternitate. Acolo întregul proces al interacțiunii celor ce iubesc este un *singur act*, în care se sintetizează șirul nemărginit, seria infinită de momente separate ale iubirii. Acest act unic, etern și nesfârșit este *unitatea-de-ființă* în Dumnezeu a celor ce iubesc și totodată, Eul este *unul și același* cu celălalt Eu, fiind în același timp diferit de el. Fiecare Eu este non-Eu, adică Tu, în virtutea renunțării la sine de dragul celuilalt, și este Eu în virtutea renunțării la celălalt Eu de dragul primului. În locul Eurilor separate, disparate, îndârjite unul împotriva celuilalt, apare o *doime*, o ființă biunitară, care își are începutul unității sale în Dumnezeu: „*finis amoris, ut duo unum fiant*" („În fața dragostei, fie ca doi să fie unul" – n. tr.)[38]. Dar totodată, fiecare Eu vede în chipul dumnezeiesc al celuilalt Eu, ca într-o oglindă, *propriul* său chip dumnezeiesc.

Esența acestei doimi este *iubirea* și, ca iubire concret-materializată, este ideală pentru contemplarea obiectuală. Dar punctul de pornire al unității-de-ființă este, pentru primul Eu, Adevărul; pentru al doilea, pentru Tu, este Dragoste, iar pentru al treilea, pentru El, punctul de sprijin va fi Frumusețea. În El, Frumusețea trezește Dragostea, iar Dragostea îi oferă cunoașterea Adevărului. Desfătându-se de frumusețea Doimii, El o iubește și, prin aceasta, o cunoaște, confirmând fiecare Eu în originalitatea sa ipostatică. Prin această confirmare a sa, Eul contemplativ restaurează identitatea-de-sine a ipostasurilor contemplate: pe primul Eu, ca Eul iubitorului și al iubitului, pe cel de-al doilea, ca Eu iubit și iubitor, ca Tu. Astfel, prin oferirea sa

doimii, prin ruperea învelișului inchistării sale, al treilea Eu se împărtășește de unitatea-de-ființă a doimii în Dumnezeu și doimea devine treime. Dar El, acest al treilea Eu, ca cel ce contemplă obiectual doimea, devine el însuși începutul unei alte treimi. Toate treimile se unesc între ele prin fiecare cel de-al treilea Eu într-un întreg de-o-singură ființă, în Biserica sau în Trupul lui Hristos ca descoperire obiectuală a ipostasurilor iubirii dumnezeiești. Fiecare al treilea Eu poate fi primul într-o a doua treime și al doilea într-o a treia. Astfel, acest lanț al iubirii, pornind de la Treimea Absolută – Care, asemeni unui magnet adunând catifeaua pilituri de fier, susține totul prin puterea Sa – se propagă mai departe și tot mai departe. După Fericitul Augustin, iubirea este „o viață care îmbină ori se străduiește să îmbine"[39]. O idee asemănătoare exprimă și Ioan Scott Eriugena[40]: „Dragostea – spune el – este legătura și înlănțuirea prin intermediul căreia toate lucrurile se îmbină într-o negrăită prietenie și într-o unitate de nedlintit"[41]. Aceasta este tocmai adierea Sfântului Duh, Cel Care mângâie cu bucuria contemplației, Cel Care pretutindenea este și pe toate le umple cu binecuvântatil bogăție, dătătorul de viață și, prin sălășluirea Sa, curățitorul lumii de toată întinăciunea. Dar pentru conștiință, lucrarea Sa de viață dătătoare devine vizibilă numai în cazul unei înalte deschideri spirituale. Aceasta este schema auto-fundamentării persoanelor. Dar cum anume, concret, se dezvăluie pe sine iubirea, această forța centrifugă a existenței, care izvorăște de la cel ce cunoaște Adevărul? Fără a intra în detalii, voi aminti numai fragmentul arhicunoscut (*1 Cor.* 13, 4-7) din paulinul *Imn al iubirii*, în care este spus totul: „Dragostea este îndelung răbdătoare; dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuiește, nu se laudă, nu se trufește. Dragostea nu se poartă cu necu

vință nu caută ale sale, nu se aprinde de mânie, nu gândește răul. Nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă".

Dar fiecare din ipostasurile treimii, având în sine viață duhovnicească cunoaștere-iubire-desfătare, în diferite aspecte metafizice conform poziției sale speciale în sânul treimii, se deosebește și prin felul propriu al vieții sale spirituale, prin alcătuirea deosebită a acesteia, prin factura aparte a drumului său către Dumnezeu. Aceasta conferă cunoașterii, iubirii și bucuriei sale o trăsătură originală, o nuanță aparte: astfel, iubirea primului ipostas este înflăcărată, geloasă, a celui de-al doilea este smerită, jertfelnică, iar a celui de-al treilea ipostas este entuziastă, trepidantă.

Nici intuiția și nici discursivitatea nu sunt cele ce oferă Adevărului cunoaștere. Aceasta se naște în suflet în urma *revelației* libere a Adevărului însuși Triipostaziat, în urma vizitării harice a sufletului de către Duhul Sfânt. Începutul unei astfel de vizitări este actul volitiv al credinței, total inaccesibil orgoliului omenesc, și care se săvârșește prin „atragerea" sa de către Tatăl, Carele este în Ceruri (*In* 5, 44). Dar acela care a înfăptuit actul credinței nu știe cu a Cui putere l-a făptuit. Numai crezând în Fiul și primind în Acesta făgăduința Duhului Sfânt, credinciosul află cine este Tatăl (*Lc.* 10, 22), numai în Fiul lui Dumnezeu Îl află pe Tată ca Tată și de aceea el însuși se face fiu. Prin Fiul el primește pe Duhul Sfânt și atunci, în Mângâietorul, contemplă frumusețea de negrăit a esenței dumnezeiești, se bucură cu freamăt neînțeles văzând înlăuntrul inimii sale „lumina minții sau lumina taborică", și el însuși devine duhovnicesc și minunat. Astfel auzim despre acestea în troparul Cuviosului Serghie de Radonej: „În tine s-a sălășluit Preasfântul Duh / De lucrarea Sa ești cu lumină împodobit", adică Sfântul Duh este direct numit Izvorul și Pricinuitorul frumuseții luminoase a Cuviosului. „Lumina minții" care se unește uneori cu „căldura duhovnicească" și cu „evlavia", iată intuiția cunoscătoare pe care o căutam, intuiția care cuprinde în sine șirul argumentelor sale, *frumusețea* desăvârșită ca sinteză a datului concret absolut cu justificarea cunoscătoare absolută. Lumina minții este însăși lumina Divinității Tri-Ipostatice, este esența dumnezeiască, care nu se dă pur și simplu, ci se-dă pe sine. Este „lumina cunoștinței", care a strălucit lumii de la Nașterea Domnului Iisus Hristos, după cum se cântă și în troparul Nașterii Domnului: „Nașterea Ta, Hristoase Dumnezeul nostru,/ Răsărit-a lumii *lumina cunoștinței*..." (*Sinaxar*, glasul al IV-lea).

Este „lumina lui Hristos", care „luminează pe toată lumea". Este acea *„lumina a minții"* de dragul căreia „sufletul Îți înalță rugăciune de dimineață Ție, Dumnezeule", este, după cum spune Sfânta Biserică, lumina iubirii dumnezeiești pentru care ne rugăm: „Luminează-mă cu dragostea Ta, rogu-mă,/ Să Te văd pe Tine, Cuvânt al lui Dumnezeu", este acea lumină în a cărei vedere se află contemplația dumnezeiască și, deci, mântuirea noastră, care nu putem fi în afara lui Dumnezeu. Nu se roagă oare ortodoxul: „Mântuiește-mă pe mine cu *strălucirea* Ta"?

Și văzând lumina, nu se liniștește el oare: „Să fiu singur cu Tine, Hristoase al meu, *în lumina cea în trei străluciri* care luminează lumea"? Și oare nu aduce el la Utrenie laude „Părintelui luminilor" (*Iac.* 1, 17) sau, mai exact, „Luminătorului", „Care ne-a arătat nouă lumina"?

Și încă, pregătindu-se să dea otpustul, nu rostește oare șirul nesfârșit de înduioșătoarele rugăciuni: „Hristoase, lumina cea adevărată, luminează și sfințește pe tot omul

care se află în lume, ca să se însemneze pe noi lumina feței Tale și să zărim în ea lumina cea neapropiată"[12].

Să amintim, în sfârșit: „Lumină lină a sfintei slave a Tatălui ceresc, Celui fără de moarte, / Celui Sfânt și Fericit, Iisuse Hristoase,/ Venind la apusul *soarelui*, văzând lumina *cea de seară / lăudăm pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântului Duh Dumnezeu* / Vrednic ești în toată vremea a fi lăudat/ de glasuri cuvioase, Fiul lui Dumnezeu, *Cel ce dai viața* / Pentru aceasta lumea Te slăvește".

Aici se conturează ferm legătura dintre toate ideile dezbătute de noi. Domnul Iisus este tocmai *lina lumină a sfintei slave fără de moarte*, adică a Sfântului și, de aceea, Fericitului Părinte Ceresc. Dar El, acest soare lin al lumii, a răsărit deasupra pământului, iar apoi a apus, lăsându-ne parcă singuri, ca mai înainte. Noi am văzut lumina acestui soare în apus și am întrezărit în ea, în această lumină a luminii, lumina Pururea-Fiitoarei Treimi. De aceea lăudăm acum Treimea, pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântul Duh Dumnezeu. De aceea lumea Îl slăvește în cântări pline de har pe Fiul lui Dumnezeu, Cel ce dă viață lumii prin acea luminare în trei străluciri a făpturii.

Dar acestea sunt doar câteva fragmente referitoare la lumina taborică, culese aproape la întâmplare. Ideea luminii harice este una din puținele idei *fundamentale* ale întregului ritual al slujbei, căci acesta a fost întocmit de oameni îndumnezeiți, oameni care au experiat cunoașterea harică. Da, lumina duhovnicească...

Chiar și pentru contemplația senzorială lumina este un privilegiu minunat – intuitiv minunat. Toate celelalte, ca sunetul, mirosul, căldura și altele, pot fi minunate mai degrabă prin descompunerea lor ritmică, ele nu sunt minunate în sine, în sens intuitiv, ci în sensul unei anumite satisfacții *intelectuale*. Vom atrage atenția și asupra faptului că aproape nici nu reținem tonul în sine, în înălțimea sa absolută, iar mirosurile sau gusturile aproape că nici nu le putem reproduce în închipuire. Înălțimea relativă a tonurilor, adică un oarecare conținut rațional perceput inconștient, iată obiectul satisfacției muzicale, conform spiritualei exprimări a lui Leibniz: „sufletul care ascultă muzică se exersează, inconștient, în aritmetică", adică în acea activitate considerată întotdeauna ca model și tip al raționalității.

Lumina însă este minunată indiferent de toate descompunerile, indiferent de formă, în sine, și ea face ca tot ce este vizibil să fie minunat. „Nu există obiect atât de respingător încât lumina intensă să nu-l facă minunat – spune un scriitor aproape contemporan. Atât stimulul pe care-l dă simțurilor, cât și proprietatea ei specifică de a fi, într-un fel, infinită, asemeni spațiului și timpului, conferă oricărei materii o înfățișare «voioasă»". Frumusețea, ca manifestare sau exteriorizare a ceea ce se obiectivează, este esențial legată de lumină sau, după cum mărturisește Apostolul: „Iar tot ce este pe față se descoperă prin lumină..." (*Ef* 5, 13). Iar prin aceasta, frumusețea, împreună cu lumina, cea care o descoperă, se dizolvă una într-alta și se transformă și ea în lumină – despre aceasta iarăși ne învață Apostolul în cuvintele: „Căci tot ce este descoperit lumină este" (*Ef* 5, 14). Așadar, dacă frumusețea este tocmai capacitatea de a se descoperi, iar această capacitate este lumina, atunci, repet, frumusețea este lumină, iar lumina este frumusețe. Lumina absolută este frumusețea absolută – însăși iubirea în desăvârșirea ei – și prin ea orice persoană devine minunată duhovnicește. Duhul Sfânt, Care încununează prin Sine iubirea dintre Tată și Fiu, este în același timp și obiectul, și organul de contemplare a frumuseții. Iată de ce Sfinții Părinți numeau ascetica – ar-

tivitate al cărei scop este contemplarea, prin Duhul Sfânt a luminii negrăite – o numeau nu știința, nici măcar lucrare morală, ci *artă-meșteșug* mai mult chiar „*arta artelor*", „*meșteșug al meșteșugurilor*" Știința (*znanie*) teoretică – *φιλοσοφία* – este dragostea de înțelepciune, este înțelepciunea iubitoare, însă cunoașterea (*vedenie*) contemplativă dată de ascetică este *φιλοκαλία*, dragostea de frumusețe este frumusețea iubitoare Culegerile de lucrări ascetice numite din vechime „Filocalii" – *φιλοκαλίαι* – nu sunt de fapt „*Dragostea de bunătate*" („*Dobrotoliubie*") în înțelesul modern al cuvântului. Aici „*bunătatea*" este considerată in sensul său arhaic, general, însemnând mai degrabă frumusețe decât perfecțiune morală, și *φιλοκαλία* înseamnă *dragoste-de-frumusețe* Căci într-adevăr, ascetica nu creează omul „bun" ci omul *frumos*, și caracteristica distinctivă a sfinților nu constă deloc în „bunătatea" lor, care există și la oamenii supuși cărnii, chiar și la cei foarte păcătoși, ci în *frumusețea* duhovnicească frumusețea orbitoare a persoanei strălucind de lumină și purtătoare de lumină, total inaccesibilă omului grăsun și înrobit trupului. Căci „mai minunat decât Hristos" – singurul fără de păcat – „nimic nu este"

Dar să nu vorbim despre asceză există cărți întregi consacrate descrierii căii ascetice – singura cale – către Adevărul cel veșnic În ascetică la fel ca în matematică, nu există căi împărătești, fiindcă numai inima curățită poate să primească în sinea ei lumina negrăită a dumnezeirii și să devină astfel minunată

Când omul a încălcat legea – spune Sfântul Macarie cel Mare – diavolul i-a acoperit tot sufletul cu *o perdea întunecată*. Iată de ce sosește în sfârșit harul și smulge toată perdeaua astfel încât sufletul făcându-se *curat* și primindu-și *natura sa proprie* – conștiința curată și desăvârșită – va contempla de acum pentru totdeauna *în curățenie* și cu ochi *curați* slava Luminii celei Adevărate și Adevăratul Soare al Dreptății strălucind chiar în inimă „După cum ochiul trupesc când este *curat*, vede totdeauna soarele, la fel și mintea, *curățindu-se* cu desăvârșire, vede totdeauna slava Luminii Hristosului, și cu Domnul petrece ziua și noaptea Tot așa Trupul Domnului, unindu-se cu dumnezeirea, coexistă cu Duhul Sfânt. Dar această treaptă nu este atinsă deodată, ci prin diferite munci prin suferință, prin adâncă nevoință"

Această autopurificare sau autoîndreptare este necesară pentru adunarea întregii ființe în inimă pentru întărirea lăuntrică în jurul inimii a tuturor puterilor spiritului mintea, voința și sentimentul. „Adunarea minții în inimă este *atenția*, adunarea voinței este *viosciunea*, adunarea sentimentului este *trezvia*" Această întreită autoadunare este cea care aduce după sine „intrarea în biserica din lăuntru", în care poate fi întrezărit „templul ceresc" Lumina cunoașterii (*vedenie*) dumnezeiești este averea persoanei curățite Însă iubirea lui Dumnezeu, care îl luminează pe cel drept, izvorând de acum din el, poate – prin milostivirea negrăită a lui Dumnezeu, prin rugăciunile Maicii Domnului, pentru anumite scopuri deosebite – poate fi uneori văzută și de alții, care nu au atins îndumnezeirea singurătatea ascetului nu este decât calea către o unire mai înaltă. La ascet, granițele Eului închis întru sine sunt tocite și zdrobite, astfel încât o putere nepământeană se revarsă prin el în sufletul care se atinge de al său O imensă lumină de nedescris îi strălucește acestuia, dar vede oare în această lumină cel ce nu a atins desăvârșirea tot ceea ce poate și ar trebui să vadă în ea? Mă îndoiesc

Așa era și în Vechiul Testament „Iar când se pogora Moise din Muntele Sinai – povestește Sfânta Scriptură –

având în mâini cele două table ale legii el nu știa că *fața sa strălucea* pentru că grăise Dumnezeu cu el. Deci Aaron și toți fiii lui Israel, văzând pe Moise că are *fața strălucitoare*, s-au temut să se apropie de el [...] Iar după ce a încetat de a grăi cu ei, *Moise și-a acoperit fața cu un văl*. Când însă intra el înaintea Domnului, ca să vorbească cu El, atunci își ridica vălul până când ieșea [...]. Și *vedeau* fiii lui Israel că *fața lui Moise strălucea* și Moise *își punea iar vălul peste fața sa*, până când intra din nou să vorbească cu Domnul" (*Ieș* 34, 29-35).

Însă ceea ce fusese aproape singura excepție în Vechiul Testament, pentru „prietenul intim al lui Dumnezeu" deveni aproape lege în Noul Testament. Putem aduce nenumărate exemple despre lumina iradiată de sfinți. Iată câteva cazuri.

„Era odată un om care se numea Avva Pamvo, despre care se povestește că a petrecut trei ani rugându-se la Dumnezeu ca să-i dea slava cea cerească încă de pe pământ. Dar într-atât l-a slăvit Dumnezeu, încât *nu putea cineva să-i privească fața, de slava pe care o avea*"[30].

„Se spunea despre Avva Pamvo că, precum a luat Moise icoana slavei lui Adam, când s-a slăvit fața lui (*Ieș* 34, 39), așa și fața lui Avva Pamvo *ca fulgerul strălucea* și era ca un împărat șezând pe tron. De aceeași lucrare erau și Avva Siluan și Avva Sisoe"[31].

„Se spunea despre Avva Sisoe că, atunci când era să se săvârșească, șezând părinții lângă dânsul, *a strălucit fața lui ca soarele*. Și le-a zis lor: «Iată, Avva Antonie a venit!» Și după puțin timp a zis iarăși: «Iată, ceata proorocilor a venit!». Și fața lui a strălucit și mai mult. Apoi a spus: «Iată văd ceata Apostolilor!». Și *lumina feței sale s-a dublat* iarăși. Și se vedea că vorbește cu cineva. Atunci bătrânii s-au rugat de el, zicând: «Cu cine vorbești, părinte?». El le

răspunse: «Iată, au venit îngerii să mă ia și mă rog de ei să mă mai lase puțin pentru pocăință». Și i-au zis lui bătrânii: «Tu nu ai trebuință să te pocăiești, părinte!». Acesta le răspunse: «Sunt convins că încă nu am pus început pocăinței». Dar toți știau că este desăvârșit. Deodată, fața lui se lumină iarăși asemenea soarelui. Toți se îngrozira, dar el le spunea: «Iată, Domnul a venit...». Iar Domnul a zis: «Aduceți la mine vasul ales al Pustiei!». Și îndată *și-a dat duhul și era luminos ca fulgerul*. Și toată casa s-a umplut de bună mireasmă"[32].

„Povestea unul din părinți că s-a întâlnit odată cineva cu Avva Siluan și, văzându-i *fața și trupul luminoase ca ale unui înger*, căzu cu fața la pământ. El spunea, de asemenea, că *și alți bătrâni au avut acest dar*"[33].

„Un frate venit la schit, la chilia lui Avva Arsenie, privi pe ușă și văzu pe bătrânul *peste tot ca un foc*. Acest frate era vrednic de a vedea cu duhul. Și cum a bătut, bătrânul ieși la ușă și, văzându-l pe frate ca și spăimântat, îl întrebă: «Este multă vreme de când bați? Nu cumva ai văzut ceva?». Fratele spuse că nu. Și, după ce au vorbit, bătrânul i-a dat drumul"[34].

Din exemplele aproape contemporane voi alege un singur fragment din povestirea lui N. A. Motovilov despre vizita lui, la începutul iernii anului 1831, la cuviosul Serafim al Sarovului. Vom vedea aici cum intuiția mentală (*umnaia*) se întrupează în toate sferele realității concrete. Sfântul îi explica lui Motovilov că tot scopul nevoinței creștine constă în strângerea Sfântului Duh. Motovilov nu înțelegea cum poate descoperi ce se află în Duhul Sfânt. Continui povestirea cu cuvintele martorului.

„Atunci părintele Serafim mă luă de umeri cu destulă putere și-mi spuse: «Iată, acum suntem împreună în Duhul lui Dumnezeu!... De ce nu mă privești?». Eu îi răspunsei

«Nu pot, părinte, să vă privesc, pentru că fulgere ies din ochii dumneavoastră! Fața vi s-a făcut mai luminoasă decât soarele, și mă junghie ochii de durere!» Părintele Serafim spuse: «Nu vă temeți, frăția voastră! Ați devenit la fel de luminos ca și mine. Vă aflați și frăția voastră în plinătatea Duhului lui Dumnezeu, altfel nu ați fi putut să mă vedeți astfel!» Și înclinându-și capul către mine, el îmi șopti încetișor la ureche: «Mulțumiți Domnului Dumnezeu pentru negrăita milostivire pe care v-a arătat-o. Ați văzut că nici nu mi-am făcut cruce, ci numai în inima mea m-am rugat cu mintea la Domnul Dumnezeu, spunând în sinea mea: Doamne, învrednicește-l să vadă limpede și cu ochii trupești acea pogorâre a Duhului Tău, cu care îi învrednicești pe robii Tăi, când binevoiești să te arăți în lumina măreței Tale slave. Și iată ca Domnul a îndeplinit pe loc rugămintea sărmanului Serafim... Cum să nu-i mulțumim pentru acest dar negrăit pe care ni l-a făcut amândurora! Să știi, părinte, că nici marilor pustnici nu le arată întotdeauna Domnul Dumnezeu milostivirea Sa. Căci este harul lui Dumnezeu Cel ce a binevoit, ca o mamă iubitoare de prunci, să vă aline mâhnirea inimii prin ocrotirea Însăși a lui Dumnezeu... Așa că de ce nu mă priviți în ochi, părinte? Priviți-mă cu curaj și nu vă temeți! Domnul este cu noi!»

După aceste cuvinte, i-am aruncat o privire în față și sfântă frică m-a cuprins și mai tare. Închipuiți-vă, în mijlocul soarelui, chiar în miezul strălucirii razelor de amiază, o față de om care vă vorbește! Îi vedeți mișcarea buzelor, expresia schimbătoare a ochilor, îi auziți vocea, simțiți că cineva vă ține cu mâinile de umeri, dar nu-i vedeți trupul, ci doar o lumină orbitoare, care se întinde până departe, pe câțiva stânjeni de jur împrejur, luminând cu strălucirea sa aprinsă și întinderea zăpezii care acoperea poiana, și fulgii mărunți de nea care se cerneau peste mine și peste marele stareț. Vă puteți oare imagina situația în care mă aflam?

«Ce simțiți acum?» mă întreba părintele Serafim. «Mă simt neobișnuit de bine.» «Ce fel de bine? Ce anume simțiți?» I-am răspuns: «Simt așa o pace și o liniște în sufletul meu, că nu găsesc cuvinte ca să exprim!» «Aceasta este, frăția voastră – spuse părintele Serafim – acea lume despre care spusese Domnul ucenicilor Săi: *Pacea mea v-o dau vouă, nu pe cea pe care v-o dă lumea, ci Eu v-o dau. Dacă ați fi din lume, lumea v-ar fi iubit, dar, de vreme ce sunteți aleși din lume, de aceea lumea vă urăște. Îndrăzniți, căci Eu am biruit lumea!* Și iată că acestor oameni disprețuiți de lumea aceasta, dar aleși de Dumnezeu, le dă Dumnezeu acea lume pe care o simțiți acum în frăția voastră... Ce altceva mai simțiți?», mă întrebă părintele Serafim. «O nemaiîntâlnită dulceață!», i-am răspuns. El continuă atunci: «Este acea dulceață despre care se vorbește în Sfânta Scriptură: *Din bogăția casei Tale se vor sătura și de la izvorul dulceții Tale se vor adăpa.* Aceasta este dulceața care ne umple acum inimile și se revarsă prin toate vinele noastre într-o negrăită desfătare. Inimile noastre parcă se topesc de la această dulceață și suntem amândoi umpluți de așa o fericire, care nu poate fi exprimată în nici o limbă... Ce altceva mai simțiți?» «O bucurie nemaicunoscută în toată inima mea!» Părintele Serafim continuă: «Când Duhul lui Dumnezeu Se pogoară asupra omului și îl învăluie cu plinătatea preaumplerii Sale, atunci sufletul omului este cuprins de o negrăită bucurie, căci Duhul Sfânt umple de bucurie orice lucru de care Se atinge. Este acea dragoste despre care Domnul vorbește în Evanghelia Sa: *Când femeia trebuie să nască are dureri, iar când îi vine sorocul și naște fiu, datorită*

bucuriei uita durerea pentru ca s-a născut om în lume. În lume veți suferi dar când vă voi privi, se va bucura inima voastră și bucuria nu v-o va lua nimeni. Dar oricât de liniștitoare ar fi bucuria aceasta pe care o simțiți acum în inima frăției voastre ea este totuși nimic pe lângă aceea despre care a spus chiar Domnul prin gura Apostolului: *Acea bucurie nimeni n-a văzut, nici ureche n-a auzit nici în inima omului nu s-a suit, cea pe care a pregătit-o Domnul celor care-l iubesc pe El.* Ce altceva mai simțiți, bucuria mea?» I-am răspuns: «O nemaiîntâlnită căldură!» «De unde căldură părinte? Ca doar suntem în pădure. Este iarnă, sub picioarele noastre e zăpada, ba chiar și peste noi s-a pus mai bine de o palmă de omăt și ninge în continuare. Ce fel de căldură poate să fie?» I-am răspuns: «O căldură ca cea din baia de aburi, când se mai toarnă apă peste pietrele încinse și din ele se înalță aburul...» «Iar mirosul – mă întrebă el – este la fel ca cel din baia de aburi?» «Nu! – i-am răspuns – o mireasmă plăcută ca aceasta nu se găsește nicăieri pe pământ! Demult, când încă trăia mama mea și îmi plăcea să dansez pe la baluri și la serate, măicuța mă stropea uneori cu parfum cumpărat din cele mai scumpe magazine ale Kazanului, dar acel parfum nu răspândea o asemenea mireasmă...» Cu un zâmbet plăcut, Părintele Serafim spuse: «Cunosc și eu aceste lucruri la fel de bine ca și dumneavoastră, părinte! Dar anume vă întreb, ca să aflu dacă le simțiți tocmai în acest fel. Acesta este adevărul, frăția voastră! Nici o desfătare a vreunei miresme pământești nu poate fi comparată cu cea pe care o simțim noi acum, pentru că suntem înconjurați de mireasma Duhului Sfânt al lui Dumnezeu. Există oare ceva pământesc care să-i semene? Observați, frăția voastră, spuneați că în jurul nostru e cald ca la baia de aburi, dar priviți că zăpada nu se to-

pește nici de pe mine nici de pe frăția voastră, nici de sub picioarele noastre. Înseamnă că această căldură nu se află în aer ci în noi înșine. Ea este tocmai acea căldură, pentru care Duhul Sfânt, prin cuvintele rugăciunii, ne pune să chemăm pe Domnul: *Încălzește-mă cu căldura Duhului Tău Sfânt!* Încălziți de aceasta, pustnicii și pustnicele nu se temeau de gerul iernii, îmbrăcați fiind, ca într-o șubă călduroasă, în îmbrăcămintea harică țesută de Sfântul Duh. Așa și trebuie să fie de fapt, pentru că harul dumnezeiesc trebuie să sălășluiască înlăuntrul nostru, în inima noastră, căci Domnul a spus: *Împărăția lui Dumnezeu în voi este!* Prin Împărăția lui Dumnezeu, Domnul S-a referit la harul Sfântului Duh. Această Împărăție a lui Dumnezeu se află acum în noi, iar harul Duhului Sfânt ne luminează și ne încălzește și din afară, umplând cu bunele și nenumăratele sale miresme aerul ce ne înconjoară, ne îndulcește simțurile de desfătare cerească, adăpându-ne inimile cu o bucurie mai presus de orice cuvinte...»

Întâmplarea pe care tocmai am povestit-o, aproape contemporană nouă, fiind scrisă de un om iscusit, este încărcată de detalii plurivalente și de multe elemente de viață. Din această perspectivă ea este neprețuită și probabil, aproape unică. Însă realitatea luminii este mărturisită de șirul nesfârșit de povestiri ale vieților sfinților astfel încât trebuie să fii fără minte ca să respingi autenticitatea acestor descoperiri ale luminii harice. Ele sunt confirmate și de *cununa* prezentă în icoane – fie ea *nimb* sau *aureola* sau *slava*, în oricare din multele și diversele lor forme[1] – care reprezintă tocmai această lumină harică revărsată din purtătorul de duh: *cununa* care nu ar fi putut să apară și să se mențină în iconografie și în celelalte arte plastice dacă ar fi fost o simplă convenție – cum deseori se presupune – un atribut formal al sfințeniei

Un fenomen atât de stabil și de larg răspândit nu prea poate să apară „fără foc" fără să exprime o realitate aflată la baza sa. Dar se naște întrebarea: nu a existat oare contemplarea *acelui lucru* și la mistica necreștină, să zicem măcar la neoplatonici?[36] Fiindcă este neîndoielnic că și aceștia vedeau *o anumită* lumină, este neîndoielnic că și ei se preafericeau de minunata vedenie. Da, ei vedeau. Și se fericeau. Este posibil chiar să fi văzut lumina divinității. Spun numai „este posibil", pentru că vederea luminii lăuntrice poate fi și amăgitoare, adică un fenomen cu semnificație pur subiectivă și psiho-fiziologică, iar uneori stimulat de participarea forțelor întunericului, luând înfățișarea Îngerului Luminii. Însă chiar și așa, această lumină despre care învață misticii tuturor țărilor și popoarelor și care e tâlcuită tocmai ca lumina a lumii cerești, lumina divină – această lumină dumnezeiască era pentru ei o simplă intuiție, iar nu înțelegere, nu dovadă. Adică nu era o intuiție inteligibilă, autodoveditoare. Această lumină le oferea o nouă realitate spirituală, pe care însă o justifica tot atât de puțin ca și comuna intuiție senzorială, care furnizează orbește realitatea lumii palpabile, lăsând-o însă nedemonstrată, nejustificată. Lumina misticilor nu le rezolva *ἐποχή* și nici nu era capabilă să o rezolve. Chiar și văzând, ei nu vedeau. Mă întreb de ce. Pentru că nu aveau dogma Treimii (*Troicinosti*), ei aveau numai umbre ale învățăturii despre Treime[37], lipsindu-le tocmai sarea acesteia: biruirea supra-logică a legii identității.

Pentru a observa într-o lumină duhovnicească caracterul doveditor al acestei dogme este obligatorie cunoașterea dinainte a rezultatului analizei acestei lumini. Atunci, în fața ochilor noștri duhovnicești se va sintetiza Treimea în unitatea Sa și vom vedea *ὁμοούσιοι*, dat cu adevărat.

Dogma, care, datorită caracterului ei supralogic nu putea fi proclamată de nimeni în afară de Însuși Dumnezeu și care, într-o altă gură decât a Domnului, ar fi rămas o simplă adunătură de cuvinte, reprezintă de fapt „massa aperceptivă"[38] a lui Wundt[39]. Aceasta îți permite să-ți arunci privirea duhovnicească asupra acelui lucru care să-ți facilitează deslușirea *ἐποχή*. Nici un fel de putere omenească în sine nu ar putea să analizeze Unitatea Infinită, după cum nu este în stare nici să o sintetizeze. Căci infinitul sintetizat este totalmente nedecompozabil în unități. Și numai păstrând în conștiință dogma, adică analiza comunicată de Însuși Dumnezeu, putem desluși în lumina dumnezeiască împlinirea acestei dogme.

Iată de ce lumina văzută de Plotin și de alți mistici, oricare i-ar fi proveniența, este la fel de indiferentă pentru scepticul absolut ca și lumina senzorială. Ea nu făcea decât să îngreuneze sarcina scepticismului, indicând o specie nouă de intuiții oarbe, insuficiente sieși (care nu-și conțin în ele însele propria determinare). Și, în general, cine știe câte nu a văzut fiecare, dar nu a fost în stare să înțeleagă sensul celor văzute! Pentru a vedea, era necesară o ipoteză, dar pentru a enunța o ipoteză care să contrazică evident normele rațiunii trebuia să trăiești în adâncimile Sfintei Treimi, să fii Fiul lui Dumnezeu. Iar pentru ca această ipoteză să fie credibilă trebuia să ai o autoritate infinită, bazată pe o dragoste dezinteresată, pe o curăție fără prihană, pe o frumusețe neînchipuită și pe o înțelepciune de neînvins. În afara lui Hristos, ipoteza Treimii era imposibilă, așadar cunoașterea absolută nu era cu putință.

Cam în acest fel răspunde la întrebarea pusă despre lumina neoplatonicienilor părintele Serapion Mașkin: „Ipoteza – scrie el în altă parte – este «ochiul minții», este posibilitatea de apariție a fenomenului și totodată, «mas-

sa» care îl «aperceptează»[41] Cine are acest «ochi» acela percepe prin experiență realitatea posibilității ipotetice și primește cunoașterea care îl apropie de înțelegerea caracterului necesar al ființării, oferindu-i *autenticitate*.

Și dacă dogma este „ochiul minții", atunci purtătorul prioritar al dogmei este „ochiul omenirii", acel ochi cu care umanitatea contemplă lumina inaccesibilă a negrăitei slave dumnezeiești. De abia acum se lămurește sensul profund al definiției date de Sfântul Grigorie Teologul lui Afanasie Cel Mare. Acesta, exprimând și salvgardând dogma Treimii, a fost cu adevărat „ochiul cel mai sfânt al universului"[42] Prin el, universul a văzut Adevărul.

Calea spinoasă a lucrării minții este încununată de fericirea cerească a vederii absolute.

„Simțind nevoia să mă întorc la mine însumi, am pornit, călăuzit de Tine, în lumea mea interioară. Am putut să fac aceasta pentru că Tu ai devenit ajutorul meu – spune Fericitul Augustin. Am intrat și am văzut cu un fel de ochi al sufletului meu o *lumină neschimbătoare*, aflată mai presus de acest ochi al sufletului meu, mai presus de mintea mea. Nu era acea lumină obișnuită pe care a văzut-o aproape fiecare. Era mai puternică decât lumina soarelui, dar nu în sensul că această lumină ar străluci mult mai tare și ar ocupa totul cu volumul ei. Nu era așa, ci altfel, cu totul altfel decât toate acestea. Și ea era deasupra minții mele, dar nu așa cum săpunul plutește deasupra apei ori cum cerul se înalță deasupra pământului. Ea era mai înaltă decât mine pentru că ea m-a creat pe mine, iar eu eram mai jos decât ea, pentru că eu sunt creat de ea. *Cine cunoaște adevărul, acela cunoaște această lumină, iar cine cunoaște această lumină, acela cunoaște veșnicia. Iubirea o cunoaște*. O, Veșnicul Adevăr, Iubirea Adevărată și Iubita Veșnicie! Tu ești Dumnezeul meu, după Tine tânjesc ziua

și noaptea. Când Te-am cunoscut pentru prima dată, m-ai primit la Tine și am văzut că există ceea ce vedeam, iar eu, care văzusem, încă nu existam. Tu ai strigat de departe: «Eu sunt Cel ce sunt». Și am auzit, cum se aude în inimă, și nu a mai rămas în mine nici o îndoială, mi-ar fi fost mai ușor să mă îndoiesc de propria mea viață, decât de aceea că există un Adevăr care se poate vedea prin observarea făpturilor"[43]

Slavă Ție, Celui ce ne-ai arătat nouă lumina!

NOTE

1. Pentru catolicism cel pregătit și pomenească botezul (n. tr.)

2. Mulți au meditat pe tema faptului că viața este inaccesibilă rațiunii. Au insistat asupra acestui fapt mai ales *slavofilii*, cu precădere A. S. Homiakov și I. V. Kireevski, iar dintre slavofilii cei mai recenți D. A. Homiakov. Cititorul nu trebuie să scape din vedere înrudirea semnificativă dintre ideile teoretice ale slavofilismului și ideile prezentei lucrări. Teza caracterul supraraţional al vieții spirituale, *ζωη*, de care vorbeau slavofilii și pe care se fundamentează prezenta lucrare nu trebuie confundat cu caracterul iraţional al vieții *naturale* ca fenomen biologic, *βίος*. Despre inaccesibilitatea acestei vieți – *βίος* – pentru formulele raţiunii, adică despre faptul că *„la vie déborde d'intelligence"* a vorbit cu insistenţă în vremea sa Goethe, iar astăzi se afirmă cu deosebită putere Henry Bergson și William Stern (n. a.)

Alexei Stepanovici Homiakov (1804-1860), poet și filosof rus, unul din întemeietorii slavofilismului.

Dmitri Alexeevici Homiakov, publicist, fiul lui A. S. Homiakov.

Ivan Vasilievici Kireevski (1806-1856), filosof și publicist rus, unul din întemeietorii slavofilismului.

William Stern (1871-1938), psiholog și filosof german.

3. Referire la catolicism, respectiv la protestantism (n. a.)

4. La Florenski, Frumusețea este una dintre categoriile universale ale tabloului lumii. Pentru el, frumusețea este „rang" și ordin al existenței. Frumusețea fiinţei constă în fiinţarea fiecăruia după rangul său. Ontologia estetică a cosmosului este elaborată de Florenski în contexte elenistice; accentele ortodoxe sunt introduse în categoria Frumuseții acolo unde Florenski construiește o estetică liturgică (n. tr.)

5. Prin categoria tradiţională a „sfinţeniei" Florenski susţine ideea organizării estetice a vieții personale ca operă de artă. Vezi și: „Puţini sunt aceia care înţeleg că percepția artistică a lumii, cu criteriile sale estetice, constituie nu numai obiectul slujitorilor și al admiratorilor artei, ci și [...] al acelora care își transformă chiar viața lor proprie în operă de artă: sfinţii asceţi" (S. N. Bulgakov, *Lumina neînserată*, Moscova, 1917).

6. Alexandr Sergheevici Pușkin, *Evgheni Oneghin*, cap. VII, strofa 1, E.S.P.L.A., Cartea rusă, 1959, traducere de George Lesnea, p. 146 (n. tr.)

7. Comparativ cu Fericitul Augustin: Dumnezeul-Treime este singurul unicul, marele, adevăratul drept el este Adevărul. După Hermann Cohen (filosof german, 1842-1918, cel mai important reprezentant al școlii neokantiene de la Marburg, n. tr.), Dumnezeu este „punctul în care se concentrează toate ideile, este ideea Adevărului". Această idee despre Dumnezeu ca unic păstrător și centru de concentrare al întregului adevăr în gândirea și în înțelepciunea populară. Astfel, de exemplu, în repertoriul cântăreţilor itineranţi din Galiţia (veche cetate medievală rusă, n. tr.) figurează un cântec de luptă în care întâlnim: „Lăudăm pe unicul Dumnezeu, Iisus Hristos Cel drept, tot cerul și pământul al Său este" (n. a.)

8. Mă folosesc de terminologia și diferențierile propuse de Schelling (n. a.)

9. *DUMNEZEULUI CELUI CUNOSCUT* – aceasta este inscripția de pe frontonul intrării de vest a Catedralei Uspenski a Lavrei Sfintei Treimi de la Serghiev Posad (n. a.)

10. Idee dezvoltată și aprig susţinută în cartea lui V. F. Ern, *Lupta pentru Logos. Experienţe filosofice și critice*, Moscova, 1911 (n. a.)

11. Noţiunea de ieșire din sine a subiectului cunoscător este intens discutată în literatura rusă de N. S. Trubeţkoi în cartea sa *Metafizica în Grecia antică* (Moscova, 1890). Noţiunea de „intrare" a obiectului cunoașterii în subiectul cunoscător a fost aprofundată cu precădere de N. O. Losski în cartea sa *Fundamentarea intuiţionismului* (Sankt Petersburg, 1906). Aceeași opinie împărtășea și vestita școală kieveană de istorie a gândirii, aderentă la platonism și la realismul german [...] îl putem aminti aici și pe rectorul Academiei Teologice din Kiev, Arhim. Inochentie Borisov (n. a.)

12. Paraclit (gr.), predat de către Biserica Duhului Sfânt, mângâietorul (n. tr.)

13. Citat din lucrarea fundamentală a filosofului mistic german Jakob Böhme: „Aurora sau răsăritul care se întrezărește" (n. tr.)

14. Friedrich de Spee (1591-1635), teolog german iezuit, poet, predicator (n. tr.)

15. Se pare că în citarea sau în numerotarea sensurilor s-a strecurat o greșeală (n. tr.)

16. Christian Wolff (1679-1754), filosof, reprezentant al iluminismului german. A sistematizat și popularizat raţionalismul lui Leibniz.

17. Moses Mendelssohn (1729-1786), filosof german atașat religiei iudaice. A dezvoltat o filosofie fondată pe legea morală în relaţie cu filosofia Luminilor.

18. lucru (lat.) (n. tr.)

19. Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854), filosof idealist german, privit îndeobște ca reprezentantul principal al romantismului

20. Terminologie introdusă de Aristotel (n. a.)

21. Vezi *ousia*, una dintre *cele zece kategoriai* ale lui Aristotel: categoria substanței sau a fiului, categorie principală (Antony Flew, *Dicționar de Filosofie*, Editura Humanitas); vezi și *homoousios* (*ὁμοούσιος*) consubstanțial, formând o singură substanță – termen care exprimă negația peremptorie a doctrinei ariene, folosit la Sinodul de la Niceea, referitor la legătura lui Iisus-Fiul cu Tatăl (n. tr., după *Grande Encyclopédie Française*)

22. Este vorba, probabil, de Antoine Louis-Claude (1754-1836), filosof francez, unul din reprezentanții intrați în istorie ai conților Destutt de Tracy. A elaborat o teorie a cunoașterii (n. tr., după *Grande Encyclopédie Française*)

23. Bernard de Clervaux (1091-1153), filosof mistic catolic francez

24. Indicii citatului evanghelic sunt inexacți (n. tr.)

25. Ideea despre injustețea existenței individuale și despre moarte ca proces de întoarcere la existența primară generală a fost expusă de mulți filosofi greci. Se pare că era ideea de bază în acel întreg complex identic care reflecta și trezea experiența misteriilor. Este foarte probabil că această idee este de origine orientală, cu toate că putea fi și total autohtonă, pentru că ridicarea îngrădirii personale și beatitudinea extazului contopirii cu întreaga existență produse de misterii sunt suficiente în sine pentru a da posibilitatea nașterii ideii despre păcătoșenia existenței individuale și despre preafericirea, deci și despre sacralitatea primordială a existenței în afara sinelui (n. a.)

26. R. Hammerling, *Die Atomistik des Willens*, 1891, bd. II, p. 164 (n. a.).

27. Ideea despre totala izolare a valorilor și a datoriilor, a necesității și a existenței, a noimelor și a faptelor aproape că este cea mai caracteristică pentru întreaga mișcare filosofică neokantiană (n. a.)

28. Ioan Scot Eriugena sau Erigena (810(?) – 877), filosof și teolog medieval irlandez sau francez. Pornind mai ales de la neoplatonism, a creat primul sistem filosofic din Europa Medievală, descris în lucrarea sa principală *Despre diferențierea naturii* (n. tr., după *Grande Encyclopédie Française*)

29. În *Patericul*, Episcopia Romană Ortodoxă, Alba-Iulia, 1993, găsim, la p. 190, aceeași povestire, relatând însă cererea Avvei Pamvo exact invers: „... rugându-se la Dumnezeu și zicând: «Să nu mă slăvești pe pământ»” (Capitolul „Pentru Avva Pamvo”, pilda 3) (n. tr.)

30. *Ibid.*, p. 190, pilda 2; vezi și nota 35 (n. tr.)

31. *Ibid.*, p.209, pilda 14 (n. tr.)

32. *Ibid.*, p. 217, pilda 12 (n. tr.)

33. *Ibid.*, p. 18, pilda 27; vezi și nota 35 (n. tr.)

34. Nu este de prisos să amintim că, în afara ideii generale a nimbului, chiar și diferitele particularități în reprezentarea lui sunt profund realiste: nimburile de diverse tipuri reprezintă fenomenul mistic sau pe cel haric cu aceeași precizie cu care, în general, caracterul plastic este specific picturii. Cugetând ce anume este nimbul, este ușor să ne convingem că el poate fi reprezentat numai așa cum se reprezintă. Într-adevăr, discul auriu de lângă cap sau ovalul din jurul întregului trup este cea mai subtilă reprezentare picturală a *masei* compacte omogene sferice sau elipsoidale de lumină, și nici o altă reprezentare – prin vreo altă culoare sau prin altă formă – nu este posibilă. Nimbul care dă impresia că ușor către cap reprezintă o sferă de lumină aflată la o oarecare distanță de cap. Nimbul mehr imaginează o subțire coroană sferică. Nimbul catolic, sub forma unei elipse deasupra capului, chiar dacă e ceva mai imprecis, reprezintă o *coroană* luminoasă deasupra capului, un fel de aurore boreale. Nimbul din dungi radiale reprezintă razele de lumină care se revarsă în toate direcțiile din cap ori din întreg trupul. Unirea a două nimburi într-unul singur, deasupra chipurilor Preacuratei și al Pruncului, este exemplara reprezentare a contopirii a două sfere luminoase, goale sau pline. Încercuirile ondulatorii concentrice din jurul lui Hristos sunt undele emanate de El în spațiu, alergându-se în permanență una pe cealaltă. Într-un cuvânt, fiecare nimb este un chip, iar nu o schemă, este un simbol, iar nu o alegorie, și nu ar putea fi reprezentat în nici un alt fel. Este limpede că, proiectându-se chiar peste față, aceste fenomene luminoase sunt aproape invizibile și, de aceea, nereprezentabile, dar sunt vizibile cu mult mai clar pe margini și, așadar, ne sunt prezentate nu în perspectivă, ci în secțiune (n. a.)

35. Vezi și Mircea Eliade, cap. „Experiențe ale luminii mistice” („Cahgiri arătările”, „Palama și lumina taborică”) din *Mefistofel și Androginul*, Editura Humanitas, 1995 (n. tr.)

36. Păgânismul nu poate fi privit ca un fenomen care nu s-ar afla în nici o relație cu credința adevărată. El nu este indiferent. El nu este un fenomen extra-religios, nici extra-spiritual, ci *fals-religios* și *fals-spiritual*. El este o deformare, o degradare, o descompunere a credinței adevărate, pe care omenirea o avea de la început, și totodată este încercarea chinuitoare de a ieși din confuzia spirituală, este, ca să spunem așa, „o bâlbâială spirituală”. Păgânismul este *amăgire*, iluzie (*prelest*). Dar de vreme ce orice chip deformat este totuși o oglindire a *originalului*, [...] tot așa și păgânismul, chiar în cele mai fine linii ale

descendenți sale este oglindirea deformată a credinței adevărate. Gândirea trupească, păcătoasă și murdară, transmitea realitatea spiritului asemenea unei oglinzi strâmbe. Dar cu toate acestea, cunoscând lumina spirituală din Cuvântul lui Dumnezeu și din scrierile Sfinților Părinți, cercetătorul se poate convinge că fiecare din laturile credinței adevărate poate fi regăsită chiar dacă într-o formă aproape nerecognoscibilă în păgânism. Păstrând *aproximativ* aparențele credinței adevărate și, în cazul extrem, ajungând aproape cu totul până la această fază exterioară, prin gândirea celor mai iluștri reprezentanți ai săi, păgânismul întrucât ce în aceasta un conținut trupesc, exprimându-se, în limbajul macrologiei, credințele păgâne sunt o „pseudomorfoză" a Adevărului [...] (n. a.)

37. Vezi nota 40.

38. Wilhelm Wundt (1832-1920), psiholog, fiziolog, filosof și lingvist german. Considera că obiectul psihologiei este experiențial nemijlocit: fenomenele accesibile autoobservației sau faptele conștiinței. Însă procesele psihice superioare (limbajul, gândirea, voința) Wundt le considera inaccesibile experimentului, propunând ca acestea să fie studiate prin metoda cultural-istorică. În domeniul conștiinței Wundt considera că acționează o cauzalitate psihologică specială, iar comportamentul este determinat de *apercepție* (n. tr. după *Marea Enciclopedie Sovietică*).

39. Serapion Mașkin (Vladimir Mihailovici) (1854-1905), teolog rus care a avut o influență considerabilă asupra lui Florenski (n. tr.)

40. Termenul de „masă aperceptivă" este folosit aici în sensul său strict, fiind așadar aproape sinonim cu termenul kantian „schemă". Dogmele, Crucea, Numele lui Iisus și Semnul Crucii sunt scheme ale spiritului omenesc, în care se descoperă o *realitate superioară* și, pe măsura curățirii inimii noastre, caracterul schematic al acestor simboluri se transformă tot mai mult într-unul real. De aceea, rațiunea păcătoasă tinde către limita de jos a acestor simboluri, către fenomenalitatea pură și iluzorie, iar rațiunea îndumnezeită, spre limita de sus, către unitatea necondiționată și general-reală. Prin prisma acestor scheme, în funcție de constituția noastră interioară, vedem sau nimicul absolut sau realitatea cea mai deplină (n. a.)

41. Grigorie Teologul, *Cuvântul al douăzeci și cincilea întru lauda Filosofului Iron* 11 (n. a.)

42. Fericitul Augustin, *Confesiuni* VII, 10 (n. a.)

PLÂNSUL MAICII DOMNULUI*

Văzându-L pe Hristos pe Cruce răstignit
De bunăvoie între tâlhari, Preasfânta Maica Sa,
Lovindu-se cu pumnii, striga: „Fiul meu
Cel fără de păcat! Ești țintuit pe Cruce fără vină
ca un tâlhar, ca să redai viață
neamului omenesc după mare mila Ta!
Cum pot eu să sufăr să te văd
țintuit pe lemn, pe Tine, născut fără durere,
zămislit fără de bărbat!
Cu câtă durere acum e frântă inima mea!
S-a împlinit cuvântul lui Simeon:
O sabie îți va străpunge inima!"
Lumea se bucură primind de la Tine
izbăvirea, dar pântecele meu arde
la vederea răstignirii Tale, cum suferi
Tu singur pentru toți, o, Fiul meu!
Dar învie Tu, Mântuitorul meu,
Și mântuie-i pe toți cei ce-ți cântă Ție!
(Din stihirile Crucii
și ale Născătoarei de Dumnezeu[1])

Doresc să prefațez textul *Plânsul Maicii Domnului* cu câteva gânduri despre poezia bisericească.

* Articol introductiv la traducerea în limba rusă a *Canonului Răstignirii Domnului și al Plânsului Preasfintei Născătoare de Dumnezeu*, alcătuit de Simeon Logofătul (sau Cuviosul Simeon Metafrastul), care a

Există uneori numai cuvinte. Ele sunt îmbinate de rațiune. De acestea sunt pline tipăriturile. Din cauza acestor emanații cenușii ale minții s-a îmbâcsit, până aproape de orbire, ochiul duhovnicesc. Din pricina acestor produse lipsite de viață ale fabricilor de literatură, sufletul obosește și se umple de praf. Aceste cuvinte trec mecanic dintr-un cap într-altul ca dintr-o cutie într-alta. Iar în acest timp pare uneori că regele acestei lumi, care ține în mâna sa toate împărățiile, nu este altcineva decât Marele Secretar al Cancelariei Mondiale, care își distribuie în diferite capete ca în dosare plictisitoarele sale „probleme".

Aceste cuvinte au uneori pretenția măreției. Însă fastul lor este asemenea fastului florilor de hârtie prăfuite, decolorate și murdărite de muște. Asemenea cuvinte sunt numai falsificări.

Dar mai există și alte cuvinte, cuvinte – *λόγοι* în adevăratul și cel mai înalt înțeles, născute din inimă, care, odată cu nașterea lor, deschid o părticică de suflet; cuvinte care scot la lumină și adeveresc sacrul din suflet. Ele cresc din suflet ca niște fructe de aur și, când le vine sorocul, se umplu de sucurile sufletului. În spatele acestor cuvinte se ascund sacrele puteri sufletești, plinătatea inimii se revarsă din ele. Adesea nearătoase la vedere, cuvintele sunt centre în care se concentrează energia psihică, în același fel în care norul își poartă în el provizia de electricitate. Și, la întâlnirea altui suflet, aceste cuvinte-forță se aprind ca fulgerele, tunetele bubuie în ele și sufletul întâlnit în cale se pătrunde de noile sentimente, gânduri și dorințe, par-

trăit în secolul al X-lea la Constantinopol. A compus cântări bisericești, a prelucrat stilistic *Sinaxarele*, alcătuind antologii ale *Vieților Sfinților*, publicat pentru prima dată în revista *Hristianin* (*Creștinul*) nr. 5, 1907 (n. ed.)

ca încărcându-se de noile porniri, atingându-și parcă nuditatea sa de nuditatea altui suflet.

Oare poate fi altfel? Asemenea cuvinte nu se scriu cu cerneală, ci cu sânge stors din piept în picături lente, iar acest sânge (în care se află viața) nu se răcește și nu se îngroașă niciodată. Cu puteri mereu înnoite, viața răspândită de misteriosul sânge naște iarăși viața. În oceanul vieții lăuntrice a omenirii este aruncat un cuvânt, iar puterea sufletului avansează mereu, de la locul căderii, în cercuri tot mai largi.

Cu litere de foc ard nestinse cuvintele proorocilor. După cum o candelă se aprinde de la flacăra altei candele, la fel și sufletul se aprinde de la cuvântul înroșit în foc al altui suflet.

Dar greutatea lăuntrică a cuvintelor molipsitoare depinde de natura plăsmuitorului de cuvinte, de calitatea tezaurului său interior. „Omul bun, din vistieria cea bună a inimii sale, scoate cele bune, pe când omul rău, din vistieria cea rea a inimii lui, scoate cele rele. Căci din prisosul inimii grăiește gura lui" (*Lc* 6, 45). Cuvântul creator este dezvăluirea exactă a acestei vistierii.

Există cuvinte-descântec, chemătoare ale puterilor întunericului. Dar nu despre acestea ne propunem să vorbim acum.

Există cuvinte-chemare, în care răsună „cântecul tainic al eternității", cuvinte care atrag protecția harică asupra celui ce le pronunță. Presbiterul Rufin povestește în cartea sa *Viețile Părinților Pustiei* următoarele: „Trăia în locurile acelea un bărbat sfânt, plin de harul lui Dumnezeu, pe nume Ioan. El avea un asemenea dar al liniștirii, încât, de orice supărare sau durere ar fi fost cuprins un suflet, acesta se umplea îndată de sănătate și de veselie în urma că-

torva vorbe spuse de acel om..." Probabil vorbele acestui Avva erau tocmai din rândul celor purtătoare de har.

Fiecare persoană își are puterea ei organizatoare, un anume fel de a fi e sinceră, cuvântul său interior și, rezultat de aici, cuvântul său pentru lumea de afară. De aici valoarea cuvântului. După cum se spune în *Povețele* atribuite lui Antonie Cel Mare: „Oamenii nu au nimic mai de preț decât cuvântul. El are atâta putere, încât prin cuvânt și prin mulțumire noi Îi slujim lui Dumnezeu, iar prin cuvântul nefolositor și lipsit de cinste ne trimitem sufletul la judecată".

Și, după cum există uneori persoane superioare, înduhovnicite și pătrunse de lumină lăuntrică, la fel și cuvintele se pătrund uneori de Duh. Are loc taina *transfigurării cuvântului*. Păstrând aparența cuvintelor obișnuite, din adâncurile persoanei înduhovnicite se nasc cuvinte de altă natură, cuvinte peste care s-a odihnit într-adevăr harul dumnezeiesc. De la ele adie răcoarea veșniciei, tihna și împăcarea sufletului obosit și bolnav. Ele se varsă în inimă ca un balsam vindecător, lecuind rănile dureroase. Adesea ele nu au un aspect atrăgător, nu sunt armonioase, ba poate că sunt aproape greoaie. Însă în smerita imagine merg Hristos și Maica Sa, presărând sufletul cu flori bine mirositoare, și sufletul se încălzește de bucurie fără sfârșit.

Cine a înțeles această idee a *transfigurării cuvântului* acela se poate convinge singur experimental că este posibilă o astfel de pătrundere a obișnuitelor cuvinte omenești cu puterile dumnezeiești, o asemenea preaumplere a tuturor celor cunoscute cu energiile harice ale persoanei înduhovnicite: nu este oare pâcla cețoasă a orizontului cea care se lasă străpunsă de flacăra arzătoare a apusului?

Și invers, în anumite situații vorbele pot fi pătrunse de energie diabolică. Dar voi vorbi despre primele.

Cele mai multe astfel de cuvinte *transfigurate* (las aici la o parte cuvintele Scripturilor Dumnezeiești) se află printre cântările slujbelor noastre bisericești, deseori neîndemânatice și stângace. Dar prin stângăcie nu înțeleg aici lipsa de simț artistic. Nu, cântările bisericești sunt adesea rânduite în formele întortocheate ale stilului bizantin, pline de acrostihuri și de alte iscusite rafinamente ale retoricii. Însă formele, stranii pentru noi, comune tuturor contemporanilor epocii, tăinuiesc o forță ascunsă, specifică numai înduhovniciților lor făuritori. Ei nu puteau scrie altfel decât în maniera vremii aceleia, în maniera contemporanilor lor. Însă aceste cuvinte și forme se transfigurau pe buzele lor vestitoare de Dumnezeu, se înduhovniceau, se pătrundeau de o anumită respirație binemirositoare. Această aromă rămâne inaccesibilă criticului literar, dar este simțită de inima credincioasă, după cum sfintele moaște (cel puțin așa se zice) nu binemiros atât de puternic dacă se atinge de ele un om necredincios sau cu păcate pe suflet. Forma cântării este inseparabilă de puterea spirituală pe care o conține. Renunțați la formă și veți pierde tot ceea ce-i este nesfârșit de drag credinciosului, veți pierde tot ce-i topește inima cu o nespus de dulce durere, care se sfârșește de dorul Casei și al Tatălui. Este raza soarelui în asfințit strecurată printre coroanele aurite ale pădurii de mesteceni.

Astăzi se vorbește atât de mult despre reforma cultului bisericesc, expunându-se, cu această ocazie, o mulțime de idei interesante. Desigur, viața spirituală a Bisericii se poate întrupa neîntrerupt în permanenta creație liturgică. Dar *această* creație este pe măsura bărbaților și a femeilor înduhovnicite care au dobândit cu adevărat Duhul. „Duhul suflă unde voiește" (*In* 3, 8). Însă Duhul nu poate fi supus administrării unei comisii sau a colegiilor științifice. El nu poate fi controlat nici de specialiști, nici de oameni

cu ranguri și potențiți nici de congrese, chiar dacă vocile participanților sunt „hotărâtoare" sau numai „consultative". Însă, în fața tentativei de a pune mecanic stăpânire pe Duh, creația liturgică se va transforma inevitabil într-o pastișă.

Toate acestea sunt chestiuni elementare și nu merită să se vorbească despre ele amănunțit. Dar, din păcate, acest lucru a fost uitat cu ocazia invitațiilor recente la creație liturgică. Dacă va exista Duhul, va exista și creație liturgică, fără nici un fel de invitații, dacă nu va fi Duhul, nu va apărea nici creație, indiferent câte chemări s-ar face. Aceste apeluri nu fac decât să ne oblige să nesocotim ceea ce este viu cu certitudine, și nu sunt în stare, desigur, să ofere nimic în schimb. Dar este oare nevoie să dea ceva *în schimb*? Poate că multe din cele existente nu sunt încă nici de departe trăite și asimilate în toată profunzimea lor. Nu e oare mai just să mergem pe calea pozitivă, umplând de Duh și transfigurând noi și noi cuvinte, pentru ca „nimic necurat să nu rămână"?

Printre nenumăratele cântări bisericești uimitoare prin puterea lor lăuntrică, *Cântarea Sfintei Patruzecimi* și a *Sfintei Cincizecimi* sunt tainic adumbrite de o intenționată frumusețe duhovnicească. Ca și cum, la aceste slujbe, adâncul fără sfârșit al Patimilor Domnului și al Învierii strălucește singur cu o lumină ascunsă.

Iar printre celelalte cântări, nu cea din urmă este puțin cunoscuta creație a lui Simeon Logofătul, circulând sub denumirea *Canonul Răstignirii Domnului și al Plânsului Preasfintei Născătoare de Dumnezeu*. Trebuie să presupunem că nu prea a atras atenția asupra sa, pentru că, după rânduiala bisericească, se cântă în chilii la Vecernia dinaintea Vinerii Mari. Când mi s-a întâmplat să-l citesc pentru prima dată, parcă mi s-a înfipt brusc în inimă, cu puteri, și cred că atunci mi-au pătruns în conștiință cuvintele rugăciunii: „Cu dragostea Ta străpunge inima noastră!"

În fața noastră se desfășoară pe câteva pagini o mare tragedie: răstignirea Celui Drept, îngroparea lui Dumnezeu, durerea de nedescris a Maicii Sale, deznădejdea ucenicilor. Însă limita durerii și a groazei omenești se îmblânzește la vederea smereniei dumnezeiri și a bucuriei prevestitoare de Înviere și de mântuire a întregii făpturi.

Se va găsi oare un piept care să nu fi fost săgetat de *Plânsul Maicii Domnului*? Nu-mi pot închipui un suflet atât de învârtoșat. Însă o inimă de bărbat, care nu a cunoscut nici chinurile, nici bucuriile maternității, care nu vede în propriul copil o parte a trupului său, nu va simți alături de Preacurata Fecioară nici o mie din suferința pentru Hristos de care se vor strânge inimile maicilor la citirea *Plânsului*. Vouă, multîndurătoarelor, ar fi trebuit să vă fie închinată această creație a lui Simeon Logofătul, pentru că numai voi o veți trăi cu adevărat, o veți îndura în piepturile voastre și veți găsi în ea izvorul unor noi bucurii. Și într-o bună zi, veți apărea în societatea noastră decadentă ca să-i amintiți de chinurile și de Învierea Domnului nostru.

•

NOTE:

1 Stihirile Crucii și ale Născătoarei de Dumnezeu [illegible] la *Acum* la *Doamne am strigat*, la *Stihoavnă* și la *Laude* [illegible] și [illegible] (n. tr.)

2 *Dobrotoliubie* (Filocalia tradusă în limba rusă), vol. 1, Editura Lavrei Troițe Serghiev, 1992 (n. tr.)

3 Referire la dezbaterile asupra reformei bisericești începute în 1905 la inițiativa Sfântului Sinod. Comisia creată pe lângă Sfântul Sinod a trimis tuturor eparhiilor un chestionar cu privire la posibilele modificări ale diferitelor laturi ale vieții bisericești. Problemele reformei cultului au stârnit discuții aprinse în periodicele bisericești (n. tr.)

UN PORTRET AL ARHIMANDRITULUI SERAPION MAȘKIN*

τῆς ἀρετῆς ἁψάμενος καὶ
τῆς ἄκρας φιλοσοφίας γευσάμενος
(Isidor Pelusiotul, *Ep.* CXVI, I. 1)[1]

atingând virtutea și gustând
înălțimile filosofiei

I

„Nici datoria, nici fericirea, ci iubirea de Dumnezeu" este regula fundamentală a existenței. A fi îndrăgostit de Dumnezeu, a te îmbăta de Dumnezeu, *amor Dei intellectualis*[2], iată în ce constă adevărata făurire a personalității. Monoideismul este obligatoriu în viața unei personalități autentice. El este condiție a personalității numai în cazul unui obiect[3] infinit, în cazul unor obiecte finite, monoi

* Florenski îl cunoscuse pe arhim. Serapion Mașkin numai prin corespondență. Mașkin, ca și Florenski, fusese studentul profesorului A.I. [illegible]olenski. De la acesta, Florenski află despre neobișnuitul călugăr [illegible] retras în Pustia Optinei. Florenski sosi la Optina, la [illegible] de an după sfârșitul fulgerător al părintelui Serapion, care avusese loc în noaptea de 19 spre 20 februarie 1905. Făcând cunoștință cu [illegible] rele răposatului gânditor, Florenski fu cutremurat de convergen[illegible] cu ideile lui fundamentale.

Textul a fost publicat pentru prima dată în culegerea *Voprosî reli[illegible]* ed. I, Moskva, 1906, pp. 144-173 [n. ed.]

deismul provoacă confuzie delir datorită unilateralității noțiunii"

Astfel gândise și trăise răposatul arhimandrit Serapion Mașkin. Astfel gândise și trăise și cel atât de asemănător lui, Vladimir Soloviov. Astfel gândiseră și trăiseră mii de alți filosofi care, poate, nu au lăsat nici un rând scris despre meditațiile lor. Toți aceștia, adâncindu-se în sine, se izbeau de teocentrismul existenței. Pentru toți, haosul vieții apărea ca un întreg sistematic: planetele și cometele lumii acesteia nu desenau curbe capricioase și meandre alambicate, ci înaintau după orbitele firești ale Soarelui unic.

Se părea că ideea Infinitului îi cuprinsese, îi fermecase, îi ridicase în zborul ei cutezător spre înaltul contemplației, „că le-a arătat Puterea unificatoare în diversitatea ei, uniforma plenitudini, că i-a lăsat să întrezărească în Unitate axul imobil în fuga evenimentelor", că i-a orbit cu frumusețea ei, coborându-i apoi în lume pentru a o molipsi cu dragostea de Dumnezeu, pentru a dezvălui oamenilor *arătătorul dumnezeiesc*, amprenta lumii ideale. Și fiecare dintre cei care vizitaseră înălțimile pare a fi într-adevăr un Origen, un înțărcat al Cerurilor, ca și Origen, ilustrul lor predecesor; fiecare pare un vlăstar al înălțimilor, o ciocârlie care trăiește în lume, dar nu aparține lumii acesteia, care se înalță și dispare din raza vizuală a omenescului. Fiecare își cântă trilul în puritatea înălțimilor.

Amândoi, părintele Serapion Mașkin și Vladimir Soloviov, se opreau să asculte cu luare-aminte sunetul bunei vestiri cerești și, cu un zâmbet smerit, întrebau trecătorul: *„Dragul meu, tu nu vezi oare,/ cum că tot ce stă sub soare / numai umbra, doar părerea/ nevăzutelor splendori?// Dragul meu, nu simți tu oare/ cum că tot vacarmul este/ zvonul deformat al Firii/ armoniilor celeste?»*

Și amândoi, închinând ușor capul, ca două albe păsări acvatice ascultând tremurul stufărișului, se părea că sunt gata-gata să iasă din lumea aceasta, zburând pentru totdeauna către *cealaltă*.

Și amândoi își luară zborul.»

II

Noi nu am avut până acum nici un filosof important în sensul occidental, un filosof cercetator, un gânditor de felul lui Descartes, Hume, Kant, Hegel ș.a. Filosofia ca activitate de cabinet, ca activitate a „minții", nu a prins rădăcini la noi, după cum a lipsit și în perioada antichității. Filosofii noștri își propun nu atât să fie *inteligenți*, cât să fie *înțelepți*, nu atât să fie *gânditori*, cât să fie *îmbunătățiți*.

Nu voi formula acum problema dacă aici și-au spus cuvântul caracterul rus sau condițiile istorice. Dar este neîndoielnic că filosofia „cerebrală" nu a avut succes la noi. Înțeleptul proverb „mintea, dacă este numai minte, nu-i decât deșertăciune" se pare că își găsește ecoul în orice rus și, închinându-ne în fața rezultatelor omului de știință și ale filosofului occidental, folosindu-ne de sucul dulce al roadelor muncii lui, privim, nu fără o anumită desconsiderație ascunsă, la inevitabila coajă [a fructului] muncii de cabinet și suntem întotdeauna dispuși să ne amuzăm pe seama „neamțului" – n-are decât să fie el Hegel sau Kant, care și-a consumat în cabinet întreaga viață. Aspirațiile morale, conștiința religioasă, activitatea în care să nu fie implicată doar mintea, ci și toate celelalte componente ale spiritului, într-un cuvânt, numai viața trăită în afara cabinetului ni se prezintă ca viață cu adevărat serioasă, demnă până la capăt. Totodată, fiecare disciplină științi-

că năzuiește neostoită către concretul vieții, către implicarea în situații reale nemijlocite, se grăbește să-și exprime poziția față de religie, față de morală, politică, societate. Nici matematica sau gnoseologia nu rămân mai prejos în această cursă către „vitalitate". Iar în final, toate sferele se întâlnesc într-un singur nod: religia, pentru că la noi până și ateismul este religios în felul său, până și pozitivismul este metafizic. Imediat ce apare o personalitate cu oarecare greutate, ea își exprimă interesul, fie acesta pozitiv sau negativ, față de problemele religiei și, ceea ce-i mai important, față de practica religioasă.

Skovorodinii, homiakovii, tolstoii, dostoievskii, solovioviі, trubeţkii, serapionii, merejkovskii, rozanovii[4] și alții par excepții numai la prima vedere. Însă o privire atentă va lămuri imediat înrudirea lor cu mediul și chiar cu social democrații *noștri* și cu pozitiviștii *noștri*. Toți au o aceeași năzuință, o aceeași sclipire de foc *religios* (zeii însă le sunt diferiți), au același ideal al filosofului înțelept care își împlinește aspirațiile prin propria sa viață, aceeași exigență a bogăției conținutului și a extinderii generalizării, a amplitudinii conceptelor teoretice, a ametitoarelor *aperçus a vol d'oiseau*, și a punerii grabnice în practică fără compromisuri, a orânduirii sociale zămislite de gândirea lor. Năzuința spre absolut este indisolubil legată de spiritul rus. Dacă aceasta nu și găsește expresia în religie, atunci se transformă într-o forță distrugătoare în alte sfere de activitate, iar formele finite cedează sub presiunea palamu infinite. Științificul, convenționalul, utilul nu satisfac spiritul rus, și sub aceste valori practice se strecoară negreșit metafizicul, necondiționatul, teoreticul desăvârșit. Fiecare situație, asemenea unui gaz, tinde să se extindă fără limită, să ocupe volumul maxim. Simpla generalizare se transformă într-un adevăr universal valabil și de neîn-

frânt, o orânduire convenabilă a vieții sociale se transformă în cerință absolută, gata să distrugă totul în calea sa pentru a obține ceea ce și-a propus.

Nu, filosofia de cabinet nu prinde rădăcini în Rusia.

III

Idealul antic al *înțeleptului*, atât de viu exprimat în *Viața lui Demonakt* a lui Lucian, și-a găsit împlinirea cea mai înaltă în imaginea patristică a *monahului* ca filosof creștin. *Gnosticul* Sfântului Clement Alexandrinul este un filosof contemplativ și un ascet, care cercetează Adevărul și pune în practică Adevărul descoperit, pregătindu-și pentru aceasta, încă din timpul vieții, întreaga sa ființă[5]. La fel este înțeles filosoful și de către alți Sfinți Părinți.

După ce se copsese și se desprinsese de copacul natal, sămânța acestui ideal, purtată de vântul migrației, și-a găsit terenul cel mai bun în argilele nisipoase și în cernoziomurile Rusiei. Aici idealul filosofului-călugăr, al ascetului meditativ, al gnosticului s-a aclimatizat și a dat lăstari viguroși. Skovorozii, soloviovii și serapionii ne sunt cunoscuți pentru că au lăsat opere scrise. Dar oare câți asemenea gnostici au rămas necunoscuți? Cine poate să știe? Privirea atentă descoperă noi și noi înțelepți contemplativi care au împânzit Rusia. Este idealul popular al „sufletului viu", caracterizat printr-o combinație a misticii cu logica severă, neobișnuită în Apus, [o combinație] a dăruirii-de-sine lui Dumnezeu cu dragostea lucrătoare, a tradiției religioase cu ideile politice progresiste, pe scurt, o îmbinare armonioasă între spiritul rațional-teoretic și activitatea practică. De aceea misticii ruși sunt poporul cel mai nelolal din punctul de vedere al ocârmuirii, căci nici un fel de gu-

vernare în afara celei divine nu le poate satisface setea de adevăr necondiționat: ei sunt în mod organic anarhici cu toată ființa lor *față de orice ocârmuire omenească*, pentru că la fel de organic se consideră membri ai Împărăției lui Dumnezeu.

Dar dintre toți acești filosofi mistici, cel ce-și exprimă cel mai convingător idealul mi se pare părintele Serapion Mașkin care este cel mai curat cu inima datorită sincerității lui, cel mai apropiat de absolut prin caracterul lui metafizic, cel mai radical în opiniile sale sociale, cel mai curajos în îndoielile sale, cel mai neglijent față de tot ce este exterior, cel mai consecvent în viața sa și, dacă-i este permis unui om să judece acest lucru, cel mai credincios rob al Domnului său.

IV

Cinstea ieșită din comun a gândirii și libertatea interioară a părintelui Serapion, cunoscute tuturor celor care-l întâlniseră personal, îl determinau să fie sincer până la capăt, în tot ceea ce vorbea și scria. De aceea, fiecare cuvânt din scrierile lui este pătruns de cea mai autentică trăire a subiectului tratat, iar fraza greoaie și lipsită de eleganță ascunde, asemeni unui portofel din piele neprelucrată, orbitoare monede de aur. Asemenea penei de păun, în ale cărei minuscule părticele se combină culori aprinse cu luciri metalice, operele părintelui Serapion se dezvăluie a fi, în cele mai mărunte părți ale lor, produsele unei creații trăite, experiate, gândite pe cont propriu și de aceea, chiar dacă le am nega valoarea metafizică, ele vor continua să fie de un neîndoielnic interes psihologic – un vestigiu al felului de a fi al răposatului înțelept, al dorin-

ților celor mai intime ale nobilului său suflet, cristalizate în răcoarea adâncii singurătăți – ca însăși viața excepționalului om.

Această sinceritate a gândului se va clarifica, va deveni chiar predictibilă *a priori* dacă vom observa că reflecția filosofică nu era o profesie pentru părintele Serapion, nici scrisul nu era un exercițiu literar. Nu, acestea erau împlinirea unei profunde cerințe lăuntrice în ciuda condițiilor exterioare, care nu o încurajau, era lucrarea lui Dumnezeu, slujirea lui Dumnezeu și a oamenilor, era nevoința moral-religioasă, însoțită de rugăciune neîncetată și de chemarea numelui Sfintei Treimi. Sinceritatea părintelui Serapion este, ca să spunem așa, „pecetluită" și „confirmată" de semnul crucii așezat în diferite locuri pe manuscrisele lui. Acest semn alături de o rugăciune, întrerupând adesea sau încheind vreun studiu matematic sau metafizic, creează o atmosferă de seriozitate cu totul originală, în spațiul căreia se dezvoltă abstracția gândului.

Desigur că exclamările din rugăciune, considerate în sine, nu dovedesc prea multe. Dar când vezi, de exemplu, că rezultatul multor ani de activitate deosebit de încordată a minții, care l-au adus pe autor într-o stare de puternic surmenaj nervos, este încheiat cu cuvintele „*Slava lui Dumnezeu, slava lui Dumnezeu/ slava Dumnezeului Celui adevărat/ Domnului nostru Iisus Hristos*", o asemenea rugăciune nu o poate fi privită fără evlavie. Și mai interesantă devine rugăciunea părintelui Serapion când afli că el vedea în ea o „metodă de meditație filosofică". Nu are importanță cum anume și de ce. Ne interesează doar faptul psihologic, și aici orice părere sinceră, inteligentă ori stupidă, este la fel de importantă și de interesantă.

Filosofia creștină, spune părintele Serapion, „este filosofia spiritului critic omenesc umbrit de lumina men-

rală a lui Hristos". Reflecția filosofică devine posibilă după o prealabilă asceză a minții. Un creștin autentic – iată autenticul filosof. Dar pentru *exprimarea* acestui conținut filosofic este nevoie de tehnică. Scepticismul absolut, necruțător aplicat oricărei realități, inclusiv realității legităților logice, trebuie să anticipeze filosofia. Dar el este permis numai în contemplarea mistică a Preasfintei Treimi". „În extazul cel mai înalt, nediferențiabil de meditația religioasă în rugăciune sau de analiza logică, în prezența celor contemplate mental, creștinul se înalță până la clipa cea veșnică". Dar pentru asta trebuie să te pregătești să împlinești „nevoința de viață a fiecăruia, care este din Adevăr". „Această nevoință este meșteșugul meșteșugurilor, este arta viețuirii în Dumnezeu, este autentica artă filosofică, este starea ascetică".

Recunoașterea necesității unei pregătiri prealabile pentru reflecția filosofică nu era, pentru părintele Serapion, o vorbă goală. Dobândindu-și formația ascetică la Athos sub îndrumarea stareților de acolo (îndeosebi îmi aduc aminte de Macarie), părintele Serapion a purtat întreaga viață nevoința iubirii lucrătoare a rugăciunii și a autoeducației. În aceste condiții este uimitoare asocierea deplinei libertăți interioare cu canonicitatea. Cu o precizie de cronometru, ziua și noaptea, în camera sa ori în chilie, el slujea Ceasurile din trei în trei ore și se pare că nici un fel de obstacole nu-i stăvileau râvna. Dacă, potrivit canonului, trebuia să tămâieze, atunci părintele Serapion sărea din camera lui (din Academia Teologică moscovită) și, fără a spune nici un cuvânt, în epitrahil și cu cădelnița, cu o seriozitate imperturbabilă, intra ca în zbor în apartamentul rectorului sau la bucătărie, oriunde se nimerea, numai ca menirea să fie și, după ce termina de tămâiat, dispărea în aceeași tăcere.

Având în vedere temperamentul foarte viu al părintelui Serapion, această pasiune pentru rugăciune îl punea uneori în situații ciudate. Se întâmpla ca, ieșind din altar ca să cădelnițeze prin biserica Academiei, să înceapă să învăluie cu nouri de tămâie aproape fiecare bătrână separat, prelungind astfel cu mult mersul slujbei. Dacă cineva îi făcea vreo observație, el răspundea binevoitor și invariabil: „Eu, ei trebuie să cădelnițez. Căci este chipul și asemănarea lui Dumnezeu... aceeași icoană". Se mai întâmpla ca, însuflețindu-se cu tămâierea icoanelor, să iasă din biserică, amintindu-și că mai există icoane și prin alte locuri. Atunci trebuia să fie trimis cineva să-l caute pe ierodiaconul prea entuziasmat și să-l aducă înapoi. Mai apoi, părintele Serapion era urmat de un însoțitor special, care îl păzea să nu depășească măsura.

Părintele se ruga deosebit de mult în ultimii ani ai vieții. În săptămânile dinaintea morții sale fulgerătoare părintele s-a învrednicit de o deosebită efervescență religioasă. Vom reda un extras din scrisoarea părintelui canonarh M., care povestește despre unele amănunte ale morții părintelui:

„Astăzi, la ora 1[a] noaptea, cinstitul părinte arhim. Serapion, cel pe care-l respectam atât și pe care-l cunoașteți și dumneavoastră, își dădu sufletul în mâinile Domnului. Cu vreo trei zile în urmă îl întâlnisem la negustor, și l-am întrebat: «Cum o mai duceți, părinte?». El îmi răspunse: «Slavă Domnului, părinte M.!». «Sunteți sănătos?». «Da, da, slavă Domnului. Ieri am stat până la capăt la priveghere, care s-a terminat la 11 și jumătate noaptea». Iar la 1 noaptea părintele nu mai era... Azi dimineață, la ora 7[00], aflând de sfârșitul lui, am simțit nevoia să mă duc să-i văd rămășițele pământești, care fuseseră deja transportate în boInă. Era la fel ca atunci când se sfârșise: fața îi era liniștită,

luminoasă împăcată şi fusese acoperit până la piept cu o pătură. A murit sau doarme? Era greu de răspuns. Era cunoscut faptul că părintele se împărtăşea în fiecare sâmbătă cu Sfintele Taine, însă nu se ştie de ce, el omisese tocmai sâmbăta dinaintea morţii, cu toate că se spovedise chiar vineri.

Deseori căzând cu faţa la pământ în rugăciune el rămânea aşa răstignit. Şi acum, ca în toată viaţa sa, părintele Serapion privea cu insistenţă chipul Mântuitorului străduindu-se să-i prindă câte o trăsătură şi să şi-o însuşească. Purta întotdeauna în buzunar Evanghelia şi în orice clipă liberă sau cu ocazia vreunei discuţii, răsfoind cu repeziciune paginile şi repetând în şoaptă „stânga, dreapta, stânga, dreapta" găsea şi recitea pasajul pe care şi-l amintise din vreun motiv sau altul. Această cercetare a chipului Mântuitorului şi rugăciunea insistentă, neîntreruptă nu erau pentru răposatul filosof o împlinire formală a datoriei şi, în general, părintele Serapion nu recunoştea nici un fel de îndatoriri formale. Dimpotrivă, şi contemplarea chipului Mântuitorului, şi rugăciunea erau o stihie a sufletului, un mijloc de a şi hrăni întreaga viaţă a duhului său. Ca şi Vladimir Soloviov, el fusese un timp urmărit îndeaproape de necuratul, după cum singur mărturiseşte, poate că prea îndeaproape pentru ca echilibrul său interior să nu fi fost tulburat! În manuscrisele părintelui pot fi întâlnite descrieri profunde şi amănunţite ale caracteristicilor Răului şi ale atingerilor acestuia de suflet. Sunt cele mai adevărate lucruri de soiul acesta pe care mi s-a întâmplat să le citesc. Părintele găsea doar în Hristos izbăvirea de forţele care îl asediau. Se poate spune că părintele Serapion alerga spre Hristos apucându-L de picioare. Ca rezultat, răul fu depăşit. Apoi i se arătară Hristos, sfinţii şi echilibrul spiritual (din punctul de vedere general uman, iar nu psihiatric) fu restaurat.

Desigur că nu ne propunem să cercetăm gradul de obiectivitate a tuturor acestor urmări şi viziuni. Pentru noi ele sunt semnificative din punct de vedere strict subiectiv-psihologic: este important să cunoaştem starea părintelui Serapion şi să arătăm, plecând de aici, importanţa rugăciunii în viaţa lui. Desigur că psihiatrul va putea interpreta acest război interior ca pe un dezechilibru sufletesc înăbuşit în faşă. Iată cum vorbea părintele Serapion despre aceste năvăliri ale răului: „Unii sfinţi chiar Îl implorau pe Dumnezeu să trimită dracii asupra lor pentru omorârea păcatelor. În lupta cu aceştia, învingătorul este încununat de Dumnezeu şi învaţă să urască păcatul. Satana este respingător la modul absolut: nu există puteri pentru a exprima gradul lui de mârşăvie; el este atât de josnic, încât poate să te aducă la nebunie, iar prin asta omul învaţă să cunoască puterea Crucii Domnului şi dragostea Mântuitorului. Nevoitorul se învaţă să-şi vadă păcatul, egoismul, nedesăvârşirea binelui, mica a răului din el, nebunia răului şi marea înţelepciune dumnezeiască".

„Domnul, spunea părintele Serapion, continuă să înveţe lumea până în zilele noastre. Numai că învăţăturii Lui poartă acum alte trăsături. El vine în taină, nu trupeşte, ci în duh, ca de la Duh către duh, la ucenicii lui filosofii creştini, însufleţindu-i, adică dându-le intuiţia Sa lăuntrică care conţine în mod implicit şi discursivitatea. Folosindu-se de această intuiţie a Domnului, ucenicul său scrie ceea ce este scris aici. Acest ucenic sunt eu, robul cel mai umil şi slujitor al Domnului, arhimandritul Serapion Maşkin. Sunt robul Său, dar în ce sens? Domnul nu este un stăpân de sclavi. La El toţi sunt liberi. Unde suflă Duhul lui Dumnezeu, acolo este libertatea. Eu sunt robul

Sau în următorul sens: cunoscându-L într-o oarecare măsură și tot atât îndrăgindu-L, rămân, în același timp, și robul patimilor mele trupești. Văzând că nu mă pot dezlega singur de ele, îl rog pe Domnul cu zăbală și cu frâu să-mi strângă fălcile (*Ps* 31, 10), adică să mă pună în frâu ca pe asinul pe care a binevoit să Se așeze în drumul Său spre Ierusalim. Cu alte cuvinte, să-mi îndrepte pașii cu de-a sila (dacă eu nu pot altfel) pe calea Sa. Și Domnul îmi împlinește cererea pe căi diferite, dându-mi și boală, și sănătate, și fulgerătoare străluminări ale minții, și îngăduind năvălirea dracilor: așa mă conduce Domnul pentru curățirea mea de păcate. Altfel aș fi fost eu în stare să scriu singur ceea ce am scris până acum? Căci am scris o nouă geometrie, o nouă mecanică, și am rezolvat[14]. Nu vreau să mă laud, dar nu pot să nu scriu asta. O scriu din dragoste de adevăr, pe care nu pot și nu vreau să-l ascund. Domnul mă conduce, pentru că eu Îi mulțumesc pentru toate și primesc tot ce El îmi trimite. Mă rog cu rugăciunea Lui: Tatăl nostru, vie împărăția Ta, facă-se voia Ta, precum în Cer, așa și pe pământ. Îl laud și Îi mulțumesc. Slava Lui. Amin."

V

Astfel, într-o deplină încredere, trecea viața în Dumnezeu a părintelui Serapion, care ar fi trezit îndoieli dacă ei nu i-ar fi corespuns o viață asemenea între oameni. Dar potrivirea era deplină. Având la vremea sa o situație materială foarte bună (oamenii spuneau că până la două sute de mii de ruble, dar nu sunt sigur de această informație), el împlini literal porunca evanghelică și își petrecu călugăria într-o sărăcie aproape lucie, împărțindu-și întregul

avut până la ultimul bănuț și păstrându-și numai biblioteca cu cărți filosofico-religioase și de matematică. Încă pe când era student la Academia Teologică din Moscova, în ziua în care trebuia să-și primească banii (cred că de la mama) – dată despre care, nu se știe cum, aflaseră toți amatorii de milogeală – în jurul său se aduna o grămadă de „amici", iar banii abia primiți se topeau repede în mâinile părintelui Serapion, risipindu-se prin buzunarele altora. Când nu avea bani, el își dădea hainele celor căror i le cereau, cizmele, și tot ce se nimerea la îndemână. Se povestește că, într-o vreme, părintele încetă să se mai arate prin Academie. Îl căutară și-l găsiră în chilie, numai în lenjerie. Întrebându-l ce se întâmplase, s-a aflat că un cerșetor îi pătrunsese în casă, reușind prin milogeală să-l facă pe părinte să-i dea cizmele și toată îmbrăcămintea, așa că, după această vizită, gazda nu mai avea nici o haină cu care să iasă pe stradă.

Dar când auzeau și străinii despre asemenea binefaceri, părintele Serapion se întrista și repeta, jenat, că în Evanghelie e scris clar că „celui care cere de la tine, dă-i", ceea ce n-ai cum altfel să tâlcuiești decât literal.

În ultima perioadă a vieții sale, când fu surghiunit „la odihnă" în Pustia Optinei (din gubernia Kaluga, la vreo două verste de Kozelsk), rămăsese lipsit de modestul său avut, fără nici un venit, fără nici un sprijin, ducându-și zilele aproape ca un cerșetor într-o asemenea sărăcie (despre care povestea aproape cu lacrimi ucenicul său de chilie, părintele F.) încât adesea nu-i ajungeau banii de un timbru poștal sau pentru ceai. După cum spunea chiar părintele Serapion, el nu vroia să ceară pentru sine. Conform cuvintelor ucenicului amintit, în toată această perioadă, adică într-un an și jumătate, părintele Serapion primi de acasă nu mai mult de 25 de ruble, și acestea fu tot ve

mai ... Dar într-o mănăstire cu viață de obște ca Pustia Optinei cu greu poți trăi fără bani proprii. Având în vedere că și această sumă sărăcăcioasă de care dispunea filosoful era împărțită imediat nevoiașilor și cerșetorilor și cunoscând cât de necesare îi erau părintelui cărțile, ne putem crea o oarecare impresie despre cât de greu o ducea. Chiar și călugărilor nu foarte simpatici li se făcea milă de el. În lipsa banilor, părintele Serapion începu să-și împartă ultimele lucruri, iar când și acestea i se terminară, își dădea mâncarea, rămânând flămând. Odată se întoarse de la plimbare fără haine, numai în lenjerie, și întrebat fiind, fu nevoit să recunoască faptul că le-a dat nu se știe cui.

Această totală jertfire de sine s-a văzut clar și în testamentul său: nici un cuvânt despre opera sa, despre problemele lui personale, în schimb, o grijă mișcătoare față de ceilalți: nu-l uita nici pe ucenicul său de chilie.

Toți cei care-l cunoscuseră pe părintele Serapion, pe care am avut ocazia să-i întâlnesc, vorbeau în primul rând de bunătatea și de dărnicia lui. Dar omenească ingratitudine, care nu știuse să aibă grijă de stărețul înțelept în timpul vieții acestuia, nu simți vreo străpungere a inimii nici la moartea lui. Pe locul înmormântării sale nu vedem decât o moviliță surpată, acoperită de iarbă. Mormântul nu are nici cruce de lemn, nici gard, nu se slujesc pentru sufletul său nici obișnuitele parastase. În Pustie, mulți nu și-l amintesc decât ca pe un bătrân blând și ciudat, întrebându-se temători dacă „nu fusese cumva nebun". Rugămintea mea de a-mi fi arătat mormântul său din micuțul cimitir al Pustiei Optinei fu întâmpinată cu oarecare nedumerire, pentru că frații nu știau unde se află. Numai paznicul cimitirului, un călugăr șchiop, mă conduse, în sfârșit, cu mersul său șontâc, la movilița înverzită, abia observabilă, presupunând că eram vreo rudă de-a răpo-

...Cristos ar trebui neapărat să ... un înțelept pentru a veni să sărute firele de iarbă de pe modestul său mormânt și să plângă peste pământul care, oricum este îmbibat de lacrimile tomnatice ale cerului sumbru, lacrimi de amărăciune pentru învârtoșarea inimilor omenești. Însoțitorul mă privi compătimitor și se târșâi undeva într-o parte, lăsându-mă în voia gândurilor.

Nu îmi vine deloc Pustia, nici *almam matrem* Academia Teologică din Moscova pentru că nu i-a înțeles sufletul atât de viu. Dar este ciudată această lipsă a recunoștinței elementare, deoarece din moștenirea lăsată de părintele Serapion s-ar fi putut aranja cel puțin douăzeci de morminte.

„L-au îngropat ca pe un câine" – observă cu amărăciune unul dintre frații care-i fuseseră apropiați. Parcă îmi luase de pe buze vorba pe care nu îndrăzneam s-o pronunț, ca să nu întinez cumva memoria adormitului.

„Dar a existat măcar vreo inimă care să vibreze în întâmpinarea ta? A existat măcar un om care să-ți vadă frumusețea sufletească, care să înțeleagă cum ai trăit și ai suferit, de ce nu dormeai nopțile, la ce te gândeai în timpul plimbărilor? Nu zac oare acum, pierdute într-un vraf informe de hârtii, cuvintele tale pline de negrăită sinceritate, bogate în conținut, asemeni spicului în pârg? Unde să găsesc un editor pentru cele două mii două sute cincizeci de pagini? De unde să-ți găsesc cititori? M-ai chemat de atâtea ori, te-ai învoit să ne întâlnim în acest august, să stăm de vorbă, la o ceașcă de ceai, despre Eternitate. Iată am venit la tine, mi-am ținut de cuvânt. De ce ai plecat prietene cunoscut doar prin corespondență, lăsându-mi numai binecuvântarea de a lucra pentru interesele noastre ..., dar nu și puterile de a o face?"

VI

Undeva prin manuscrisele sale părintele Serapion pomenește de mândria sa, căreia n-a putut să-i vină de hac decât cu ajutorul Mântuitorului. Ar fi fost chiar nerealist să presupunem că, având conștiința propriei valori și puteri spirituale, o ființă atât de dăruită nu ar fi fost împinsă spre mândrie. Poate că tocmai severa autoobservare a acestei trăsături sufletești i-a oferit filosofului material pentru unul dintre cele mai de preț mărgăritare ale sistemului său: concepția metafizică asupra răului, bazată pe mândria metafizică. Pătrunsă de privirea părintelui Serapion până în cele mai ascunse cute ale esenței sale, mândria, de la nivelul psihologic, a fost adâncită până la rădăcinile metafizice ale conștiinței, devenind, în noua sa înfățișare, element esențial al realului.

Însă înțelegând esența mândriei, părintele Serapion o acuză radical, ducând cu ea un război aprig, „chinuind pe chinuitorul" său (*Cuvintele* Sfântului Efrem Sirul). De fapt, puține lucruri îmi sunt cunoscute din perioada eroică a acestui război, pentru că el avusese loc în acele timpuri „preistorice", până la care nu ajung nici documentele pe care le țin în mână, nici relatările orale ale celor ce-l cunoscuseră pe filosof. Timpul „istoric", cel post-athonit, ni-l prezintă pe părintele Serapion plin deja de o adâncă smerenie, care creștea de la an la an și care și-a atins apogeul în ultima perioadă a vieții sale. Cel puțin, despre această perioadă am la dispoziție relatările directe ale bătrânilor Optinei. Chiar și cei care se împotriveau neînduplecat părintelui Serapion din cauza radicalismului său politic, a tendințelor ușor „gnostice", nature filosofice (asemeni lui Origen sau lui Vl. Soloviov) în filosofie și în religie, ca și datorită setei sale de cunoaștere absolută, nici aceia nu puteau să nu-i recunoască înălțimea morală. Părintele E..., care îl considera pe starețul Serapion „ispitit" (*în prelesti*), afirmă în același timp că ceea ce-l ținea la înălțime era desăvârșirea a două virtuți monahale fundamentale: „smerenia și totala neagonisire". Nu voi purcede acum, firește, să pun cap la cap cele două jumătăți ale aceleiași afirmații, pe de o parte, „ispitirea", iar de cealaltă, „smerenia și totala neagonisire". Dar faptul că o persoană cu convingeri opuse lui nu a putut să nu-i recunoască „smerenia și totala neagonisire" spune deja foarte multe despre rezistele părintelui Serapion în lupta cu sine.

Voi pomeni de asemeni un episod de la Academie, care are mai mult un caracter anecdotic. Cel care intrase în monahism odată cu Serapion depusese cerere să fie făcut ieromonah. Dreptatea cerea ca același rang să-i fie acordat și lui Serapion. Dar când acest subiect fu discutat cu el, Serapion începu să-l implore pe părintele rector să-l lase ierodiacon, motivându-și cererea cu nemernicia sa. Rectorul insista. Atunci Serapion îi căzu la picioare și se întinse pe podea, înștiințându-l că nu se va ridica până ce rugămintea nu-i va fi împlinită. Rectorul nu găsi altă soluție de răspuns la acest ultimatum, decât să se întindă și el pe jos. Astfel, întinși amândoi pe podea, rectorul și studentul își continuară convorbirea.

Ar fi o mare greșeală să înțelegem acest episod în sensul obișnuitelor metanii ale călugărilor, făcute ca să ceară iertare sau vreo favoare și însoțite de un întreg ceremonial complicat, care ascundea uneori un orgoliu imens, malițiozitate și alte „reziduuri ale sentimentelor omenești". Dimpotrivă, smerit și docil în străfundul sufletului său, părintele Serapion încălca adesea eticheta tradițională. Cine nu știe, de exemplu, că frica de a spune adevărul, dorința

... indispensabil și umblând pe lângă cei puternici și-au găsit o „justificare" stereotipă în „smerenia" pseudo-creștină și în lipsa judecății proprii, mai ales când este vorba de probleme ale colectivității? Cui nu-i este oare cunoscut că reacția cea mai veninoasă se sprijină adesea pe conștiința unei slăbiciuni proprii a minții, pe neputința formării unei păreri juste despre viață și pe vechea teorie „a ascultării" denaturată în mod grosolan? Iată în ce situații înceta Serapion să mai fie smerit, iată când renunța la orice cuviință.

Pentru părintele Serapion, după cum recunoștea chiar el, nu exista nimic mai respingător decât lipsa spiritului civic. Din acest motiv, el, altfel plin de dragoste și de iertare, își încetă brusc relațiile cu o persoană pe care-o cunoștea de mult, situată într-un rang mai înalt decât el, atât ierarhic cât și administrativ. Tot din acest motiv, el considera chiar că Biserica Rusă este aproape de erezia cezaro-papistă. Sinceritatea sentimentului, felul său direct de a fi, vioiciunea temperamentului și conștiința nedreptății sociale îl aduceau în asemenea situații la ieșiri dure, care i-au creat dușmani și faima unui om straniu, chiar pe jumătate nebun. Îmi aduc aminte de o întâmplare pe care am auzit-o la călugării optinîi. Odată, în catedrala Vvedensk (cu hramul Intrării Maicii Domnului în Biserică), în timpul unei slujbe împărătești, cred că era o liturghie, din amvon se citea un ucaz guvernamental ori sinodal, poate chiar un manifest. Viul interes al părintelui Serapion față de tot ce-l înconjura își spuse și acum cuvântul. Ca atare, concentrat asupra a ceea ce se citea, el se apropie încet-încet, fără să-și dea seama, astfel încât la sfârșitul lecturii aproape că se sui în amvon. Judecând cele ascultate, își dădu seama că era ceva putred la mijloc. Atunci scuipă energic, se răsuci pe călcâie și ieși din bi-

serică. Motive similare îl obligară să refuze pastorația. De fapt, a ajuns până la mine zvonul că fusese pus sub interdicție, dar nu am avut ocazia să mă încredințez personal.

Frații optinîi îmi povestiră încă o întâmplare caracteristică. După uciderea marelui cneaz Serghie, părintele Serapion se întâlni cu unul din frați și cei doi începură să vorbească despre caz. „Vai, ce nenorocire, ce nenorocire!", începu interlocutorul. „Da, ce nenorocire", spuse și părintele Serapion. „Ce întâmplare îngrozitoare, cum de n-au reușit să-l protejeze?", continuă primul. „Da, și cum de nu l-au ajutat să fugă, cum de nu l-au ascuns?", replică părintele Serapion. Însă reieși că interlocutorul îl plângea pe cneaz, iar părintele Serapion, pe neîngășul Kaleaev care nu reușise să scape din arest.

Desigur că părintele Serapion, care în viața lui nu omorâse o muscă, teoretiza, vorbind despre crime. Dar nu ne interesează acum convingerile lui teoretice. Trebuie totuși să dăm dreptate și fraților Optinei. Acest mic univers aparte, numărând reprezentanți ai tuturor concepțiilor despre lume, care erau veniți din prin toate colțurile Rusiei, era tolerant față de părerile altora (în comparație cu alte cercuri ale societății ruse), așa că nu puteai să-l uimești cu nimic. De aceea și părintele Serapion, cu tot radicalismul părerilor lui, se acomodase cu frații, iar aceștia, cu unele excepții, îl iubeau, mai ales călugării simpli, ajunși în liniștea Pustiei direct din coliba lor țărănească.

Îmbinarea radicalismului manifestat în viața socială cu asceza mistică din plan personal, ca și coroborarea rezultatelor cercetărilor științifice cu faptele biblice, toate acestea sunt caracteristice pentru defunctul filosof. Era un adept al marii revoluții franceze și avusese (?) în tinerețe legături cu masonii, lucru despre care umblau apoi zvonuri confuze. În același timp, el considera că republica lumeas-

ca este necesară mântuirii necreștinilor. Creștinii însă trebuiau să întemeieze o împărăție teocratică, a cărei apropiată întemeiere el o vedea în republica monahală a Athosului.

VII

Cele câteva schițe privitoare la relațiile părintelui Serapion cu Dumnezeu și cu oamenii trebuie să le completăm cu unele observații referitoare la felul în care simțea el natura.

„Dezvoltarea naturii de la simplu la complex, de la omogenitate la diversitate este înscrisă pe coloanele celor două Biblii dumnezeiești: cea a lui Moise și marea carte a naturii. Ambele sunt scrise de Dumnezeu."

Pentru părintele Serapion, astfel de fraze nu erau sentințe întâmplătoare ori consecințele logice ale vreunor alte aserțiuni, ci expresia unor trăiri personale și a adâncilor lui cerințe sufletești. Toată lumea știa cât de mult iubea natura, care era pentru el a doua dragoste după Dumnezeu. Nu e vorba aici de admirația estetică a frumuseții exterioare a formelor, culorilor, sunetelor, mirosurilor, ci de dragoste religioasă, și cred că această admirație era mult mai străină de estetism decât la Soloviov, de exemplu[16]. Desigur că nu vreau să-i reproșez nimic celui din urmă. Vreau numai să subliniez că și în această privință, ca în multe altele, părintele Serapion se afla în aceeași relație cu Soloviov, ca, de exemplu, Nesterov față de Vasnețov, adică respira o mistică mai rafinată decât Soloviov, făcând de aceea incursiuni în fenomenalitatea fenomenalului. Reprezentându-și natura ca „purificatoare a păcatului", părintele Serapion era mai apropiat de literatura patristică decât Soloviov, în timp ce ultimul este mai apropiat de hilozoism[*].

Intuiția sa personală, natura și interesul religios față de aceasta și-au pus amprenta asupra sistemului metafizic al părintelui Serapion, în cadrul căruia cosmologia ocupă un loc important. Acest interes, alături de convingerea că filosoful trebuie să fie la curent cu progresele științei, îl făcuseră odinioară să-și consume patru ani la facultatea de științe a Universității din Sankt-Petersburg, unde, citind foarte mult și urmărind, pe cât îi stătea în putință, dezvoltarea științei, părintele se simțea destul de dezinvolt în domenii ca fizica și alte științe reale, mai ales matematica.

Asta încă n-ar fi nimic deosebit, căci există și alți oameni din sfera religiei care au făcut cunoștință cu științele exacte. Însă scopurile lor și exigențele polemicii îi fac de obicei să abordeze problemele cunoașterii științifice „zbârlindu-se" și criticându-le cu aceleași mijloace cu care critică anumite concepții metafizice sau religioase. Ipotezele auxiliare, teoriile lucrative, schemele metodologice se transformă atunci în ochii acestor don quijoți într-o fiară apocaliptică pe care, înfierând-o cu blesteme, cavalerii din La Mancha o lovesc fără milă cu paloșele lor de oțel. Iar spiritul științei le rămâne necunoscut și, de aceea, deneatins.

Dar părintele Serapion se ocupa cu științele reale nu de dragul polemicii, ci pentru că dorea să-și clarifice *adevărul* științei. Această atitudine i-a dat posibilitatea de a aborda liber acest adevăr și de a-l înțelege (deși a fost nevoit ca multe lucruri să și le reprezinte în cu totul alt mod decât oamenii de știință). De exemplu, el devenii un adept convins al darwinismului, considerându-l singura teorie posibilă, el recunoștea mecanismul particulelor din

fizica solidului și mecanismul proceselor psihice din psihologie. Iosif, regândindu-le, le-a reconstruit pe amândouă. Însă această libertate în îmbrățișarea faptelor științifice nu era deloc determinată de o instabilitate religioasă. În sistemul său, cele două părți se armonizau.

Nivelul cunoștințelor sale matematice și științifice în general era atât de ridicat, încât pentru un neinițiat în aceste domenii scrierile sale deveneau pe alocuri aproape inaccesibile. Deseori, filosoful cedă locul omului de știință și acesta, cu un curaj amețitor, nota idei total necunoscute, care ar fi trebuit, după părerea creatorului lor, să modifice până în temelii un șir întreg de discipline: ca matematica, mecanica, fizica ș.a. Desigur că nu voi expune sau cântări aici aceste idei originale. Voi face doar observația că și în cazul în care importanța pe care le-o acordă inventatorul lor ar fi fost contestată dintr-un motiv sau altul, ele și-ar fi păstrat totuși utilitatea în spații mai restrânse ale matematicii, în fizica moleculară ș.a. Existența unui nucleu valoros în aceste idei ale părintelui Serapion este neîndoielnică, se poate pune numai problema dimensiunii acestui nucleu.

Însă meritul cel mai mare al părintelui Serapion nu constă nici în aceste chestiuni separate, nici în virtuțile sale sau în interesul său pentru societate. În centrul căutărilor lui stătea crearea unei concepții universale asupra lumii, care să cuprindă *toate* domeniile de interes omenesc. „Unitatea cunoașterii" era mereu în miezul preocupărilor lui, ca și pentru Soloviov și Origen. Iar problema pe care și-o propusese era crearea unui sistem închegat, atotcuprinzător.

Iată, spre exemplu, un fragment dintr-o scrisoare a părintelui (din 11 decembrie 1904), referitoare la conceptul actual de „infinit". (Am ales o scrisoare, iar nu un text mai

important din punct de vedere al conținutului, pentru că aceasta se apropie mai mult de scopul acestui articol: o introducere în corespondența părintelui Serapion. Sublinierile îmi aparțin) „[...] terenurile pe care stăm noi doi sunt diferite. Pot să vă urez un singur lucru: să dea Dumnezeu să vă hotărâți să veniți aici la vară, în tihnita noastră Pustie. Ea este liniștită și minunată prin alcătuirea ei spirituală, prin «muțenia» ei înduhovnicită, atât de prețioasă sufletelor neliniștite. Dar și în afară de asta, vara, lăcașul nostru este minunat și prin împrejurimile sale: natura de aici este un miracol. Nu degeaba marele cneaz Konstantin Nikolaevici a petrecut aici două veri împreună cu familia (locuind la un moșier din apropiere, la o jumătate de verstă distanță). Pădurea, pajiștea, râul [...] ne-am plimba împreună, ne-am scălda, apoi, la o ceașcă de ceai, am pune la punct un *sistem filosofic general*. Sper că nu ne veți desconsidera și poate că veți veni. Veniți, P.A.! N-o să vă pară rău! Dumneavoastră aveți matematica, eu filosofia. Împreună suntem o forță. Iar acum trăim tocmai acele vremuri în care este nevoie de un *nou* sistem. Cele vechi și-au trăit veacul, altele noi n-au apărut, iar cerințele societății contemporane sunt mari. Vă aștept. De fapt, cum va vrea Dumnezeu. Facă-se Sfânta Sa Voie. Dar să dea Domnul ca asta să ne fie numai spre folos [...]"

VIII

Acest interes față de sistem, care și-ar avea începutul în scepticismul absolut[1] și, îmbrățișând toate problemele fundamentale ale omenirii, s-ar finaliza într-un program de acțiune socială, l-a preocupat până la moarte pe părintele Serapion. În urma unei munci intelectuale curioase și

... în spirit în mare măsură original pe care răposatul filosof se apucase de mai multe ori să-l aștearnă pe hârtie. Undeva în manuscrisele sale el își amintește cum, încă din copilărie, îl pasionau întrebările fundamentale legate de originea lumii, de Dumnezeu și de altele, și că încă de pe atunci încercase să-și pună pe hârtie propriile rezolvări.

Prima tentativă serioasă (pe care nu o cunosc personal) poate fi considerată lucrarea de licență a părintelui. Asta se întâmpla prin anii 1890-1892, când părintele Serapion avea în jur de 39-41 de ani. A doua tentativă de anvergură fu lucrarea sa de candidat la titlul de magistru, datată cu anul 1900, timp în care părintele era arhimandrit al mânăstirii Znamensk. Această redactare poartă, la diferite pagini, titluri diferite. Pe coperta este scris: *Arhimandritul Serapion (Mașkin). Experiența sistemului Filosofiei Creștine.* Acest titlu este șters, dar deasupra lui este scris: *Experiența sistemului Învățăturii și a Lucrării lui Iisus Hristos (Filosofia Creștină).* Titlul inițial se repetă și pe prima pagină, cu epigraful: „Și a măsurat cetatea cu trestia [...] după măsura omenească, care este și a îngerului" (*Apoc.* 21, 16, 17). După cum am spus, lucrarea fu predată în această formulă pentru titlul de magistru la Academia Teologică din Moscova. Profesorul Alekseí I. Vvedenski, după ce o studie, i-o returnă cu propunerea de a face unele modificări atât de formă, cât și de conținut. Părintele Serapion se apucă serios de refacerea lucrării, dar ajunse la o formă mult mai greoaie. Nu se știe de ce, el nu o mai predă, ci se apucă să-și expună sistemul din nou, de la început, după un alt plan și sub un alt titlu: *Arhimandritul Serapion Mașkin. Sistem Filosofic. Experiența unei sinteze științifice. În două părți. 1903-1904.* Această ultimă redactare se distinge printr-o mare concizie și, din loc în

chiar printr-o estetică a exprimării, acea estetică aparte a sobrietății cu care sunt scrise *Etica* lui Spinoza sau cele trei *Critici* ale lui Kant. Expunerea *more geometrico* este mult mai abstractă decât în redactarea precedentă. Această ultimă variantă cere cititorului o permanentă concentrare a minții, inclusiv datorită frecventelor formule de tipul celor matematice care concentrează în ele întregi teorii metafizice, constituind baza pentru dezvoltări teoretice ulterioare. Din păcate, această redactare este neterminată, din partea a doua sunt numai fragmente, iar posibilitatea restaurării acestei părți este pusă sub semnul întrebării.

Toate scrierile părintelui Serapion reveniră Optinei. Este vorba despre ultimele două expuneri ale sistemului său, ca și de ciorne ale scrierilor și despre unele notații separate. O parte dintre aceste scrieri și note sunt cele pe care le-am prezentat aici, considerându-le edificatoare pentru părintele Serapion și pentru cel puțin o latură a realității noastre spirituale[25]. Cel mai prețios material, a cărui prelucrare a fost încredințată de Pustia Optinei autorului prezentei schițe, va fi publicat (fragmentar) în momentul când se va găsi un editor. De fapt, sper ca până atunci să scot la lumină o expunere sistematică și detaliată a concepțiilor părintelui Serapion și o biografie a sa. O astfel de expunere este necesară, pentru că o lectură directă a operei părintelui ar fi cu greu accesibilă chiar și acelora care ar fi cu adevărat interesați de opiniile lui.

NOTE

1 [illegible] Ioan Gură de Aur [illegible] 1899 (n. tr.)

2 [illegible] (n. tr.)

3 [illegible] al acestui cu vîntul în jurul căruia se [illegible] obiectul credinței (al monoideismului) trebuie să fie infinit, altminteri, acesta devine idol [illegible] (n. tr.)

4 *Milîi drug, ili ti ne vidiș' [illegible], tolko otblesk, tolko teni ot nezrimogo očami?/ Milîi drug, ili ti ne sliși' [illegible] tolko otkliki iskajonnîi/ torjestvennîh sozvucii?*

Citînd din poezia lui Vl. Soloviov *Dragul meu, nu vezi tu oare?* (1892), Florenski a înlocuit primul vers al strofei a doua („Dragul meu, n-auzi tu oare...") cu primul vers al strofei a treia (n. tr.)

5 Fără a ne propune să prezint aici biografia pustnicului Serapion, voi da numai o schiță cronologică a vieții acestuia. Vladimir Mihailovici Maškin s-a născut în anul 1855 într-o familie de mari moșieri din gubernia Kursk. Frecventează școala de marină. În 1876, după eliberarea din serviciul de marină (unde ajunsese rangul de [illegible]), se înscrie ca student la Facultatea de Științe a Universității din Sankt Petersburg. În 1884 intră ca novice la mănăstirea athonită Sfântul Pantelimon, unde rămîne timp de șase ani sub îndrumarea stareților Ieronim și Macarie. Apoi îndrumătorul său duhovnicesc îl îndreaptă către Rusia, unde îi prorocește o anumită misiune. Cu acceptul Sfântului Sinod, Vladimir Mihailovici devine audient extern al Academiei Teologice din Moscova. Pe 10 octombrie 1892, împreună cu un alt fost [illegible], este tuns călugăr de către rectorul Academiei, arhim. Antonie (Hrapovițki), în prezent arhiepiscop de Volînsk. Vladimir Mihailovici primește cu această ocazie numele Serapion. Peste opt zile, Serapion este hirotonit ierodiacon, iar pe 17 mai 1893 ieromonah. Pe 19 iulie 1896 își obține licența în Teologie. În același an este numit ajutor de inspector al seminarului teologic din Petrovsk și primește brîul. Peste un an este transferat, ca inspector, la Seminarul teologic din Zaicono-spassk. În decembrie 1897 este eliberat din învățămînt și numit arhimandrit al mănăstirii Znamensk, pe care o păstorește pînă în iulie 1900, cînd, printr-un ucaz sinodal, este eliberat din funcție. Intră ca simplu monah în comunitatea mănăstirii Sfîntului Iosif din Volokol, m. În urma [illegible] Consistoriului teologic din Kaluga, este nevoit să se retragă în Pustia Optinei. Moare la Optina, pe 20 [illegible] martie 1905, în urma unui atac de inimă (n. tr.)

Numele [illegible] V. N. [illegible] [illegible] P. A. Florenski [illegible] slavofilă, vezi nota 13 [illegible] și *Dogmatism* [illegible] capitolul *Stâlpul și Temelia* [illegible] S. N. Trubețkoi, vezi [illegible] capitolul *Viața [illegible]* [illegible] D. S. Merejkovski [illegible] V. V. Rozanov, vezi nota 20 la capitolul *Dogmatism și Dogmatică* (n. tr.)

7 Din multitudinea [illegible] de psalmi (Fr.) (n. tr.)

8 Lucian, *Viața lui Demonakt*, din volumul Lucian, *Opere alese*, Moscova, 1967, pp. 324–335 (n. tr.)

9 Clement Alexandrinul, *Stromate*, [illegible] (n. tr.)

10 Este vorba, desigur, nu de o anarhie de tip social, ci de una existențială, în sensul recunoașterii unui singur stăpîn. „Nu poți sluji și lui Dumnezeu și lui Mamona" [illegible] îndemnul „Să dăm Cezarului ce-i al Cezarului și lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu" (n. tr.)

11 Scepticism în sensul amplu. Sfînt. Totuși, după cum se vede mai departe în text, scepticismul [illegible] proces de suspendare a judecății în actul contemplativ [illegible] de liniștire a stării de netulburare. Este ceea ce într-un alt limbaj care [illegible] *viața spirituală* [illegible] Faptul că Serapion Maškin preferă o terminologie precreștină este explicat printre altele și de înclinațiile sale gnostice (n. tr.)

12 Vezi, de exemplu, S. M. Soloviov, *Viața și evoluția creației lui Vl. Soloviov*, Bruxelles, 1977, pp. 358–365 (n. tr.)

13 După cum se vede mai jos, autorul se simte și comentează caracterul posibil [illegible] al acestor viziuni (n. tr.)

14 [illegible] în filosofia scepticilor abținere de la judecata definitivă sau de la categorisire (n. tr.)

15 Idem, 12.

16 [illegible] (n. tr.)

17 Vezi *Filosofia naturii* (concepție filosofică asupra naturii, [illegible] observația cu speculația abstractă, datînd din antichitate [illegible] Democrit ș.a.) reluată apoi la sfîrșitul Evului Mediu și în Renaștere (Giordano Bruno, Paracelsus) și de filosofia clasică germană (*naturphilosophie*) (n. tr., după *Dicționar de filosofie*, Editura Politică, București, 1978).

18 Atitudinea estetică a lui Vl. Soloviov față de natură este formulată de el în lucrarea *Krasota v prirode* (*Frumusețea în natură*) [illegible] *Opere*, vol. II, Moscova, 1988, pp. 351–390 (n. tr.)

[illegible] (1862 [illegible]). În tinerețe al [illegible] [illegible] cu [illegible] și o atmos- [illegible]

[illegible] (1848 1926). Continuator al tradiției [illegible] de gen pe care le în- [illegible] pe baza [illegible] de basme populare [illegible] clor. Învățătura psihologică și [illegible] observații sufletești [illegible] tablourile lui M. Nesterov, în care se fac simțite designul și influențele epocii, cu *Mir Iskusstva* și simbolismul picturii nu pot fi regăsite în [illegible] crările lui V. Vasnețov, în care legendarul are trăsături ușor [illegible] grandilocvente. [n. tr. după *Bolșaia Sovetskaia Ențiklopedia* (Marea *Enciclopedie Sovietică*) și după Constantin Prut, *Dicționar de Artă Modernă*, Editura Albatros, București, 1982]

20. Hilozoism: termen apărut în secolul al XVII-lea, desemnînd o teorie filosofică care consideră că viața, sensibilitatea și gîndirea sunt proprii tuturor lucrurilor din natură. (n. tr. după *Dicționar de filosofie*, Editura Politică, București, 1978)

21. Vezi lucrarea lui Vl. Soloviov, *Filosofskie načala țelʹnogo znania* (*Începuturile filosofice ale cunoașterii integrale*) (n. tr.)

22. Vezi referința la [illegible] nota 11 (n. tr.)

23. După metodele specifice geometriei (lat.) (n. tr.)

24. Pentru a evita orice neînțelegeri declar *en toutes lettres* (fără ocolișuri, pe șleau – n. tr.) că sunt departe de a fi de acord în întregime cu conținutul acestor scrisori. (n. a.)

SAREA PĂMÂNTULUI

adică

ISTORIA VIEȚII IEROMONAHULUI AVVA ISIDOR DE LA SCHITUL GHETSEMANI,*

culeasă și relatată cronologic de nevrednicul său fiu duhovnicesc, Pavel Florenski

PRECUVÂNTARE

către blagocestivul frate cititor

Părintele Isidor nu mai este printre noi: a plecat. Era parfumat asemenea unei flori, și iată este acum, când floarea s-a veștejit. Ne lumina ca un soare senin, și iată că soarele s-a stins. Fusese o piatră a credinței. Unde e sprijinul nostru acum?

* Textul lucrării a fost publicat pentru prima dată în revista *Hristianskoe Cteniie* în 1908 nr. 10-11 și în 1909 nr. 1-5.

Florenski îl cunoscuse pe starețul Schitului Ghetsemani al Lavrei Troițe Serghieva, ieromonahul Isidor, în anul 1904. Primele însemnări despre părintele Isidor le întâlnim în scrisorile lui Florenski către mama sa: „Am fost să-i fac o vizită starețului meu, Isidor. Mă dăsesem cu nelămuriri dar plecasem bucuros cu inima ușoară cu forțe noi. Este un om foarte simplu (fost iobag al contelui Tolstoi [illegible]) înțelege multe lucruri cu mult mai bine decât teologii [illegible] așa că m-am bucurat să aud de la el gândurile mele cele mai dragi pe care multă lume nu le înțelege." Părintele Isidor este albit [illegible] este blând și plin de [illegible] parcă luminează. Mă [illegible] deosebi copilăriile lui. De exemplu i-a scris Țarului Alexandru al III-lea cu cerneală o lungă epistolă despre [illegible] Bisericilor.

Toate [illegible] atre la el: iubirea, smere[illegible] [illegible] jertfelnică și independența, lipsa oricar[illegible] pentru viață, sărăcia, limpezimea minții, înțelep[illegible] duhovnicească și, în sfârșit, rugăciunea. Dar și mai uimi[illegible] decât acestea era modul său de a se situa deasupra celor lumești. Trăia în lume, dar era în afara ei; era cu oamenii, dar nu ca un om. Nu se scârbea de nimic și de nimeni, dar era deasupra tuturor, iar toate cele lumești se ofileau și afânau jalnic în fața zâmbetului său liniștit. Cu privirea sa el nimicea toate convențiile omenești, căci era deasupra lumii; era liber, avea cea mai înaltă libertate, aceea a spiritului. Părea că nu pășește pe pământ, că este suspendat cu fire nevăzute de o altă patrie; de aceea era în întregime pătruns de o ușurință interioară, și tot ce era greoi, pământesc, își pierdea de la sine greutatea apăsătoare când se apropia de el. Cu un zâmbet abia schițat, jucându-se parcă, era în stare să răstoarne toate formalismele omenești ale traiului în comun, pentru a le transforma cu inocență în bucurii. El își putea permite ceea ce este deasupra obișnuințelor acceptate și făcea aceasta cu o asemenea evidență, încât vedeai că e vorba de un gest

Pe toată perioada studenției lui Florenski la Academia Teologică din Moscova, părintele Isidor fu îndrumătorul lui apropiat. Importanța lui în viața lui Florenski este atât de mare, încât cercetătorii cei mai recenți observau: „Îmbinarea îndrumării lor celor doi [illegible] [illegible] egumenul Andronic – a unui [illegible] teolog învățat (episcopul Antonie) și a ieromonahului simplu (Avva Isidor) – a conferit creștinismului lui [illegible] Florenski acea specifică aromă duhovnicească după care îi se pot recunoaște scrierile cu ușurință. Pe calea vieții sale, acești doi duhovnici au fost pentru el acel [illegible] [illegible] în lipsa căruia, cu toată [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], să nu reziste. Odată cu sfântul părintele Isidor etapa [illegible] duhovnicească a lui P.A. Florenski s-a [illegible] încheiat pentru totdeauna."

După manuscrisul: Egumenul Andronic (Trubacev), *Pavel Fl[illegible] [illegible] student al Academiei Teologice din Moscova*.

semnificativ. Tot ce părea simplu și comun pentru el nu era doar atât: nu, din lucrurile obișnuite și firești se prelungeau lungi rădăcini înspre alte lumi, înspre „pământul cel nou" (*Apoc.* 21, 1).

Acum, aplecându-ne tot mai mult cu mintea și cu inima spre ceea ce „ochii noștri au văzut și mâinile noastre au pipăit", ne adâncim fără voie tot mai mult în viața părintelui Isidor. Apare tot mai evident caracterul *semnificativ* al acestei vieți, și scrisul devine tot mai anevoios. Acea subtilă mireasmă a înduhovnicirii care îl urmărea mereu pe părintele Isidor nu poate fi exprimată în nici un fel în cuvinte, mai ales că, vorbind strict literal, din exterior, despre părintele Isidor nu am avea multe de spus. Privită din afară, viața lui era simplă: nu vei găsi în ea nici întâmplări interesante, nici cuvinte atrăgătoare.

Iartă-mi așadar, multmilostive cititorule, neîndemânatica mea încercare, și dacă părintele Isidor nu-ți se va părea un înger căzut din cer, ci mai degrabă un om al pământului, să nu dai vina pe cuviosul stareț, ci [să o pui] pe seama nepriceperii întocmirii a povestirii de față. Scriind simți parcă ceva, ți se pare că prinzi aievea cuvântul cel mai potrivit despre părintele Isidor. Dar rezultatul este de fiecare dată cu totul altul decât adevăratul părinte Isidor.

CAPITOLUL I

în care blagocestivul cititor face cunoștința cu chilia părintelui Isidor

Cititorule însetat de cunoștințe, ca să știi cum trăiește părintele Isidor, hai să mergem la el împreună. Ieșim din Mănăstirea Cuviosului Serghie de Radonej, depășim Serghiev-Posadul și câmpia de lângă iazurile Schitului. Apoi

traversând podețul, între dumbravă și pădurea, ajungem între schiturile Ghetsemani și Cernigovo. Dar înainte de a ne îndrepta către stareț, să nu uităm să facem o rugăciune în biserica subterană a Maicii Domnului de la Cernigovo, făcătoarea de minuni a acestor locuri. Starețul o iubește atât de mult, încât cu siguranță ne va întreba dacă am fost la ea, cum la fel îi întreabă pe toți vizitatorii săi, fără excepție.

Iar acum să mergem fără teamă la Schitul Ghetsemani. Urcăm o scară de lemn, traversăm un cimitir: iată, se vede căsuța părintelui.

Căsuța în care a locuit în două rânduri[5] părintele Isidor, în care a și murit, se află în colțul drept al Schitului (privind dinspre intrarea principală), chiar la marginea zidului. Înainte, căsuța aparținuse starețului athonit Samuil, devenit Ieromonahul Ioanichie, iar după Ioanichie, părintelui Avraamie, care până atunci locuise mulți ani sub pământ, în așa zisele „peșteri" învecinate cu biserica subterană a Maicii Domnului din Cernigovo. Căsuța părintelui Isidor, o colibă micuță din bușteni, era alcătuită dintr-o chilioară în care cu greu își puteau găsi locul, înghesuiți, patru-cinci oameni, și aceia așezați pe niște băncuțe, „holișorul" (așa-l numea părintele Isidor), în care anevoie se puteau așeza doi oameni, și tinda. În afară de acestea, lângă „holișor" se afla cămara (în ea punea părintele samovarul). Nici tinda, nici cămara nu erau mari: samovarul ocupa toată cămara, iar în tindă de abia își puteau face loc doi oameni, dacă nu erau grași. În ultimii doi ani de viață ai părintelui s-au mai construit pentru casa lui o tindă de vară, dar și aceea atât de mică, încât doi oameni încăpeau anevoie în ea.

Dar în această casă de jucărie sunt multe cotloane și unghere. Când intri în ea, începi parcă să-ți aduci aminte, dar fără să ți-l poți aminti în întregime, un vis pe jumătate uitat, dulce și foarte drag inimii. Totul este cât se poate de simplu și de sărăcăcios, și totul este deosebit, cald, primitor și liniștit. Lucrurile își au ochii lor, iar lucrurile din casa părintelui Isidor te întâmpină cu priviri atât de bucuroase și te conduc cu ochi așa de binevoitori![6] Cum intri, ești privit de sfintele icoane. Fiecare își are povestea ei, fiecare este legată de vreun nume important, dar important nu aici, pe pământ, ci în Împărăția Cerească. Sub icoane se află o poliçioară cu o cruce de sidef de la Ierusalim, o veche Evanghelie cam răvășită, învelită într-o piele roșă și lucioasă, și o candelă cu picior de sticlă albastră. Toți pereții chiliei sunt plini de fotografii ale persoanelor legate duhovnicește de părintele, de tablouri, de poezii, de învelitori de la acadele. Toate acestea sunt mărunțișuri, dar la părintele Isidor nimic nu rămâne neroditor. Toate sunt un simbol al cerescului, o evocare a celor de sus. Așa zice și minunatul egumen al muntelui Sinai, Sfântul Avva Ioan Lestvicinic, că iubitorii de Dumnezeu au obiceiul să se bucure până la lacrimi atât de cântecele lumii, cât și de cele duhovnicești, pe când iubitorii de plăceri dimpotrivă[7]. Chiar mă gândesc că, dacă pe pereții colibei părintelui nu ar fi atârnat niște tablouașe ordinare, ci picturi autentice, chilioara și-ar fi pierdut din aerul său primitor. Dumnezeu iubește smerenia și în sărăcie își împlinește puterea Sa.

Iată că intri în chilie. În dreapta icoanelor e o fereastră, iar sub fereastră, o măsuță cu cărți, scrisori și hârtii împrăștiate. În stânga icoanelor afli o băncuță, apoi o masă pe care e așezat un epitrahil uzat, niște mânecuțe cu marginile roșe și diferite obiecte de trebuință, apoi un raft. Deasupra mesei – două ferestruici. Între geamuri stau „florile", cum le zicea părintele: borcane cu mușchi, cutii de la conserve cu vreo buruiană smulsă de grădinar, gâtul unei sticle pline cu apă și înfundată cu un dop, pe post de vază pentru vreo „floare", o sticlă cu o creangă de săl-

se rupta aici nu-ți poți aminti toate câte se află pe pervazul părintelui Isidor.

În „holișor", se află un dulap mititel cu vesela și o măsuța pe care, uneori, se pune ceaiul. Tot aici este cuierul de lemn făcut din bețe noduroase, ca niște coarne de cerb, și pe acestea i le arată obligatoriu vizitatorului părintele Isidor.

Dacă străbați tinda în întregime, ieși într-o grădină micuță, de lățime nu mai mare de doi arșini[¹], așezată între zidul Schitului și colibă, pe care o înconjura, fiind împrejmuita din celelalte laturi de un gard înalt de lemn, cu portiță. Este așa numita „Pustie Dinăuntru" a părintelui Isidor, unde are obiceiul să se însingureze pentru rugăciune și pentru meditații duhovnicești. Deasupra „Pustiei Dinăuntru" cresc sălcii, care albesc din când în când „Pustia" cu puful lor zburator. Iar Avva, privind împrejur, spune cu bucurie copilărească: „La mine ninge!" În „Pustie" mai cresc ierburi smulse de grădinar, urzică, ceapă – unele în cutii de conserve, culese de prin gunoi de părintele, altele direct din pământ. Tot aici, lângă stareț, și-au mai găsit adăpostul broaște mari și felurite alte vietăți. Un ciot de copac tăiat servește drept masă, un altul e pentru așezat, se mai află acolo și un fel de scaun făcut din bolovani târâți de stareța de stapânul „Pustiei". Dar tot ce se arată aici ochiului tău are o semnificație simbolică: salcia este stejarul din Mamvri, sub care protopărintele Avraam a găzduit Preasfânta Treime (*Fac.* 18, 2), „scaunul" din bolovani este stânca Tebaidei, crengile rămuroase, cu o cruce de lemn între ele, ținute de copacul din colț al „Pustiei" (chiar *vis-a-vis* de coliba) și care amintesc niște coarne de cerb sunt după spusele părintelui Isidor vedenia lui Eustație Plachidul[²]. Nu există în „Pustie" nici un colțișor fără o semnificație proprie. Chiar și aerul este pătruns de amintiri din viețile sfinților și ale protopărinților, căci pentru părintele Isidor evenimentele Istoriei Sfinte și ale celei bisericești sunt cu mult mai apropiate și mai vii decât toate învălmășelile lumii.

Dacă deschidem portița, putem ieși din „Pustia Dinăuntru" în „Pustia Dinafară": din fața colibei este un loc neîngrădit, abia-abia apărat de copaci și de tufe. Aici, la umbra copacilor, este fixată în pământ o masă rotundă, iar în jurul ei este „mobila", cum obișnuia să spună părintele, adică „divanul", „fotoliul", „scaunul" și altele, făcute din crengi răsucite și scânduri. Părintele Isidor le-a meșterit singur pe toate. Este greu să-ți imaginezi ceva mai stângaci.

Uneori, vara, Avva ne servea ceaiul în această „Pustie Dinafară". Își aducea musafirul să-i vadă „mobila" și declara zâmbitor: „Am și un divan aici. Este foarte comod să te întinzi pe el și să te relaxezi. Eu mă odihnesc deseori aici. E așa bine!". „Vă rog, părinte, întindeți-vă!" se adresa el uneori arhiereului. Dar cât de bine poate fi să stai întins pe cioturi, dintre care unele ți se înfig drept în coaste! De jur împrejurul „mobilei" se întind câteva răzoare: două cu legume și unul cu căpșuni. Tot aici mai crește în voie și o tufă de coacăze.

CAPITOLUL II

în care se povestește cum l-ar fi întâmpinat starețul pe binecuvântul cititor, dacă acesta din urmă i-ar fi făcut o vizită cu ocazia închinării la Schitul Ghetsemani

Asta-i toată avuția părintelui Isidor. Hai acum, răbdătorule cititor, să mergem la el în vizită! Căci îi primește cu blândețe pe toți, orice oră din zi sau din noapte este potrivită. Chiar și pe necunoscuți îi întâmpina ca pe nea

mari sau ca pe prieteni, ca și cum i-ar cunoaște de o viață. Mi se pare că nu mă crezi, cititorule, dar într-adevăr toți sunt pentru el rude și apropiați: toți îi sunt tată, și mamă, și frate, și soră, și chiar mai mult decât atât.

Ne apropiem de ușă. Dacă din ea iese o cheie, înseamnă că părintele e acasă. De fapt, rareori nu este acasă, și chiar când lipsește se întoarce degrabă. Pentru că el pleacă numai la slujbă, la biserică și, foarte rar, la Serghiev Posad, la Academie, la Arhiereu, sau la alți fii de-ai săi duhovnicești. Dar, din fericire pentru noi, cheia iese afară din gaură. Înseamnă că stăpânul este acasă. Ciocănim, șovăielnici, cu degetul. Nu deschide. Desigur că nu aude – el aude cam prost. Sau poate că are deja pe cineva care se spovedește, sau vrea să stea de vorbă între patru ochi cu cineva. Batem mai tare. Așa era, nu auzise ciocănitul, poate că era cufundat în rugăciune. Iată, se aude cum se apropie de ușă cu pași bătrânești, deschide. Nu întreabă niciodată cine este la ușă. Îi primește pe toți, și chiar dacă a avut deja neplăceri din cauza asta, Avva tot nu-și abandonează obiceiul. Iese îmbrăcat într-o robă albă de in și cu o scufie tot albă pe cap. Adesea și întâmpină musafirii în niște pantaloni albi de in largi și o cămașă lăsată pe dinafară, pe deasupra cămeșii, un paraman, este desculț sau în opinci, rareori poartă ciubote. Ne întâmpină, ne roagă să poftim înăuntru.

Intrăm. Ne dezbrăcăm. Gazda ne arată ingeniosul său cuier. Ne închinăm împreună cu el în fața icoanelor și cerem binecuvântare. Ne binecuvântează și ne sărută pe fiecare, iar apoi ne invită să luăm loc. Deja am simțit, nu se știe cum, că această binecuvântare nu este la fel cu celelalte, că este deosebită. Dar nimeni nu poate spune în ce constă această *deosebire*. Mai întâi ne gândim că se datorează sincerității și convingerii interioare cu care o face

Avva, și așa este: el e profund convins că binecuvântarea are putere și nu este un simplu obicei. Apoi suntem tentați să vedem motivul acestui caracter deosebit în dragostea ascunsă, nedescoperită în cuvinte fără rost, dar evidentă tuturor, pe care o poartă părintele pentru toți cei pe care-i binecuvintează. Dar și aceasta se dovedește a nu fi încă pe deplin totul. Este acolo ceva, dar ce anume, rațiunea nu poate să spună. În sfârșit, renunți să judeci și spui cu sinceritate: „Este harul lui Dumnezeu. Din sfinți radiază întotdeauna o astfel de putere". Odată cu acest refuz al judecății raționale te liniștești, și mai departe toate ți se par de la sine înțelese.

Părintele Isidor va spune întotdeauna ceva care să te întărească. Dacă am venit la el două persoane, își va aminti de călătorii din Emaus (*Lc.* 24, 13), iar dacă suntem trei este deosebit de bine: lui Avraam, Dumnezeu i S-a arătat în chipul a trei călători (*Fac.* 18, 2). Adesea, părintele Isidor observă primitor că noi suntem cei pe care-i aștepta, că tocmai astăzi, parcă special, i-a adus cineva o îmbucătură gustoasă de ceva, ori că Însuși Dumnezeu i-a trimis oaspeții pentru că are nevoie de ei ca să îndeplinească o anumită poruncă, adesea mai mult inventată pe moment, pentru ca musafirii să se înviorezе. Da. Dacă n-am uitat să-i aducem un cadou, să nu ne sfiim să i-l dăm. Avva primește cu aceeași simplitate cu care oferă, ne va mulțumi și se va bucura. Căci îi vin mereu vizitatori și aproape că nu are cu ce să-i servească, iar cadoul adus va fi numai bun pentru aceasta (căci părintele nu lasă pe nimeni să plece cu mâna goală).

Iată, începe să ne arate chilia. Celui venit pentru prima dată îi va istorisi neapărat povestea diferiților oameni din fotografiile atârnate pe pereți. Va recita și niște poezii cu conținut religios. Îi va atrage atenția asupra „florilor" sale

[illegible] ... îmnurea în versuri a psalmilor făcută de un oarecare preot orb sau ne va propune să cântăm împreună din Canonul Prohodului Maicii Domnului care se săvârșește de fiecare dată în Schitul Ghetsemani. Chiar îl va ruga să și la cartea acesta să și-și transcrie din ea, ca să poată cânta și altă dată. Va rosti ceva din Gheorghe Zăvorâtul. Va pomeni de Nicolai Vasilievici Gogol (fratele părintelui Isidor fusese valet la conța Tolstoi și asistase la moartea lui Gogol) pe care părintele îl cinstește în mod deosebit, mai ales pare-se pentru versurile pe care părintele i le atribuie făcându-le cunoscute tuturor: *„Spre tine Maica Preacurată,/ Cutez să îmi înalț cuvântul"*.

Apoi își lasă oaspeții singuri iar el se duce să pună samovarul și să pregătească tratația, pe care o oferă din toată inima. Facem rugăciunea, ne așezăm la ceai – care pe patul părintelui, care în fotoliu, care, pe băncuță. După gustare părintele Isidor ne face un cadou, ne învață rugăciunea sa *A Celor Cinci Răni ale Mântuitorului*, ne destăinuie cele mai tainice gânduri ale sale (despre acestea, în cele ce urmează), ne împarte tuturor foițe scrise de mână cu rugăciuni și poezii, ne binecuvântează și își ia rămas bun.

CAPITOLUL III

în care este descrisă tratația părintelui Isidor

Când sosește cineva la părintele, cărunțul Avva aleargă ca un servitor tinerel, străduindu-se să-și sature oaspetele cu mâncare și băutură, oricine ar fi acesta. Căci asta i-e firea Avvei: ca nu cumva musafirul să plece neospătat. Se pune samovarul, se scoate pe masă tot ce există. Iar

când vizitatorii fără experiență, intimidați de grijile prea multe ale părintelui, îl opresc rugându-l și chiar implorându-l să alerge mai puțin, Avva face apel totdeauna la exemplul lui Avraam, care datorită ospitalității sale, s-a învrednicit să primească Preasfânta Treime, și își continuă alergătura. Nu-l poți convinge cu nimic, iar cel care l-a vizitat de mai multe ori nici nu mai încearcă să-l oprească din alergătură. Dacă-l oprești din nou, Avva va zice, ca întotdeauna, că nu numai pe Avraam, ci și pe noi ne poate vizita Dumnezeu în chipul unui oaspete, și își continuă trebăluiala.

Să te ferească Domnul, cititorule, să te sfiești și să refuzi ceva din cele ce ți se oferă! Crede-mă că refuzul tău l-ar îndurera pe stareț. Îți va răspunde atunci că nu ai voie să respingi iubirea. Căci într-adevăr ceea ce vezi nu este un ospăț pe o masă, ci dragoste materializată. Tot ce are, în sărăcia lui, este pus în fața musafirilor: dacă-și mai amintește de ceva, se luminează tot de bucurie și se repede să aducă lucrul uitat. O feliuță de pepene, adusă de vizitatorul dinainte, un măr, un pesmete, o turtă dulce, câteva acadele, toate sunt împărțite de părintele în mod egal între oaspeți. Sieși nu-și oprește nimic, spunând că a mâncat deja. Dar dacă-l rogi să meargă cu tine la trapeză, se va teme să nu-și supere oaspeții și va lua o bucățică numai pentru ca musafirii să fie liniștiți.

Părintelui Isidor îi place să amestece cele ce se consideră că nu se potrivesc împreună. Astfel, avea o dulceață celebră – resturile unei dulceți de vișine obișnuite, peste care s-au adăugat smochine, rachițele, stafide, cvas și, pare-se, ridichi. Părintele povestește uneori cum a pregătit această dulceață și adaugă zâmbitor: „Altora nu le place, dar mie da, merge". Cu această dulceață îi servește numai pe „aleși", pe cei „perfecți", cum le zice el în glumă, pe cei în care are încredere. Celorlalți le dă dulceață obișnuită. În-

în adevăr exista un motiv ce ne ... să se controleze abia pot înghiți o linguriță de dulceață ascetică. Iar părintele mânânca vreo câteva linguri ba o mai și lăuda.

Chiar și în aceste mărunțișuri precum „mobilierul" sau „dulceața" sa, se întrezăresc o ironie subțire dar foarte povățuitoare la adresa luxului omenesc, independența starețului față de lume, starea sa supramundană. „Credeți că mă veți urni pe mine, care port Duhul dumnezeiesc, cu mobila voastră, cu dulceața, cu confortul vostru lumesc, dar știe că eu nici nu va iau în seamă cu toate comoditățile voastre, pentru că atunci când există Duhul, și mobila mea e bună, și dulceața mea e gustoasă, iar când acesta lipsește, atunci nici ale voastre nu-s bune de nimic" Iată ce voia probabil să spună, fără cuvinte, starețul, cu „mobilierul" și cu „dulceața" lui. Această mută rostire era, ca să spunem așa, chiar floarea și sucul nebuniei întru Hristos. Privită însă din afară, grație subtilității sale, ea nu părea deloc ceea ce este. Dar dacă această atât de fină ironizare a lumii poate fi considerată nebunie întru Hristos, atunci părintele Isidor poate fi numit nebun întru Hristos. Se pare că această nebunie sfântă îi era înnăscută și de aceea nici un aspect al ei, oricât de mic, nu era născocit, premeditat sau „făurit".

După tipicul dulceții, părintele gătea uneori și mâncare, în care adăuga salată, măsline și tot ce găsea. Amestecul ieșea în așa fel încât, când părintele încerca să-și servească musafirii, toată lumea refuza, iar Avva, cu un surâs blând, zicea: „Ei, măcar gustă."

Asemeni acestei situații erau multe altele în care nu se putea delimita clar hotarul care să separe simplitatea și dragostea părintelui de independența sa față de toate cele lumești. El răsturna totul astfel încât era imposibil să vezi în asta vreo umbră de orgoliu sau de teatralitate. Sim-

plitatea lui era o ironie, ironia sa era însăși simplitatea. El putea răsturna toate convențiile existente. Te putea privi pe toate cu ochiul veșniciei și – lucru uimitor – făcea toate acestea fără să jignească pe nimeni. El nimicea totul la interlocutorul său, el îl alunga pe fiecare de pe înălțimea omenești sale automulțumiri, așezându-l la nivelul solului, el călca în picioare orice părere de sine. Și – lucru uluitor! – această demascare nu te putea revolta: părintele Isidor te privește cu simplitate copilărească, fără a bănui, parcă, ce a făcut. Ți-a sfărâmat toate pozițiile și, cu toate acestea, nici o rază de automulțumire, de orgoliu sau de mândrie nu va străluci în ochii săi limpezi, deschiși! De parcă n-ar fi el cel care a făcut-o! A risipit părerea de sine, dar nu e clar cum a făcut-o, cu ce. Putem compara cel mai bine acest lucru cu situația unui om încărcat cu electricitate: când se atinge cu mâna de cineva, acesta se simte scuturat, dar nu-i vine a-și crede ochilor. Căci cel care-l atinsese părea un om obișnuit la înfățișare, și la fel a rămas. Tot așa și părintele nostru lansează o scânteie, rămânând însă ca înainte – în aceeași robă albă sau în cămașă, aceiași pantaloni, zâmbind cu blândețe. Așa că îți spui din nou: „Nu este decât un bătrân cumsecade și nimic mai mult!"

Dar să revenim la povestea noastră despre tratația părintelui Isidor. Sosiră odată la părintele niște oaspeți de vază și îl găsiră lângă samovar. Avva fierbea cartofi în samovar. Apoi le propuse oaspeților ceai, dar aceștia, ca să fie siguri că scapă de asemenea tratație, refuzară cu hotărâre. Atunci părintele Isidor răsturnă samovarul, vărsă apa și rupți cartofii pe jos. „Nu vă temeți de apă, e caldă și se va usca imediat. Iar cartofii îi voi termina de fiert mai târziu" le spuse el oaspeților, după care puse din nou samovarul, înțelegând motivul refuzului.

Odată sosi la el Arhiereul iar părintele numai în lenjerie săpa la răsaduri. Arhiereul râse: „Vai, câtă eleganță! Un adevărat filfizon!" „Bine, bine, așază-te, părinte!" îi răspunse cu același râs degajat starețul. Apoi se așezară la ceai.

Nu mi amintesc dacă tot atunci ori altă dată era părintele Isidor cu Preasfințitul Episcop E. în „Pustia Dinafară". În fața lor, pe măsuța cea șchioapă, pahare cu ceai și într-o cutie ruginită de la sardele câțiva pesmeți și vreo două bucăți de turtă dulce învechită. Tot stând ei de vorbă, iată că începu să plouă, așa că și musafirul și gazda se adăpostiră sub „stejarul din Mamvri", continuându-și discuția. Când ploaia conteni, părintele Isidor strânse vesela de la ceai și găsi pesmeții plutind în apa de ploaie strânsă în cutia de la conserve. Peste câteva zile, același episcop își servea ceaiul din nou cu părintele. Și din nou părintele scoase cutia cu aceiași pesmeți, propunând să se mănânce ceea ce rămăsese de data trecută. „Dar mi-aduc aminte că se muiaseră de tot" – replică episcopul nedumerit. „Da, dar eu am vărsat apa și am uscat pesmeții. Acum sunt iarăși buni" – explică starețul.

Iată încă o întâmplare ce mi s-a păstrat în memorie. Odată, Preasfințitul Episcop se plimba prin pădure. Se pomeni în fața sa cu doi seminariști. „Ce faceți aici?" întrebă episcopul. „Ne plimbăm". „Decât să numărați copacii, mai bine ați merge într-o vizită". „La cine?"

„Ați auzit de părintele Isidor?" Se înfiripă o discuție, și Preasfințitul îi conduse la stareț. Acesta îi primi după obiceiul său cu dragoste și bună dispoziție, scoase câte un pesmete uscat și le dădu cvas, iar apoi se așezară la vorbă. Seminariștii plecară încântați, râzând de bucurie.

Da, cititorule! Probabil nu ai să crezi că și acum, când scriu aceste rânduri, lacrimi de duioșie și de recunoștință

mi umplu ochii numai amintindu-mi de frățiorii părintelui Isidor. Căci feliile de pepene, pesmeții ori bucățelele de măr nu erau doar mâncare, nu, ele erau întotdeauna felii și bucăţele de dragoste și gingășie.

CAPITOLUL IV

care îi face cunoștință cititorului cu darurile pe care le făcea părintele Isidor fiecăruia dintre cei cu care se întâlnea

Dacă putem numi patimă preocuparea asiduă cu binefacerile, atunci putem spune că părintele Isidor avea această patimă – singura, de altfel – de a face daruri. Nimeni nu pleca fără un cadou din chilia sa. Pe nimeni nu-l vizita părintele fără a-i dărui ceva, nu apărea nicăieri cu mâinile goale. Aducea întotdeauna ceva: ba o prescură, ba ulei de la Maslu, ba vreo foaie de hârtie cu o rugăciune, ba vreo icoană. Nici când mergea într-o casă străină nu-l părăsea grija de a face daruri. Se întâmpla să meargă, de exemplu, la Preasfințitul Episcop ori la altcineva și să scoată din poala hainei o coadă de ridiche, un măr decojit, un borcan cu dulceață, o turtă dulce sau altceva.

Făcând daruri, el nu se gândea la utilitatea lor, ci astfel își manifesta dragostea, și de aceea nu se sfia de lipsa de însemnătate a cadoului. Vara se întâmpla să aducă un castravete din răsadurile lucrate de el, ori o rămurică cu vreo zece-cincisprezece boabe din zmeura proprie, pe care le oferea cu bucurie.

Chiar dacă nu apuca să vadă persoana, ținea să-i transmită un semn de iubire prin intermediul unui cadou. Se întâmpla să fii la el și, după ce primeai cadoul, părintele

își dădea indicația. Iată și o bucată de turtă dulce, dă-i-o lui Serghie. Poftim și o prescură pentru cutare.

Odată veni cineva la el după ce petrecuse o vară departe de Posad. Starețul se bucură imediat: „Bine că ai venit! Pentru tine păstrez de atâta vreme două boabe pe tufa asta". Și într-adevăr, în zmeuriș, în ciuda vremii de toamnă, atârnau încă două boabe de zmeură. Starețul le rupse, le puse pe o frunză și i le oferi cu dragoste. Dar tot atunci își aminti că trebuie să-i trimită și Preasfințitului Episcop E. ridichea promisă. Plecă să scoată ridichea din pământ. Cel care asista se oferi să-l ajute, pentru că bătrânul Avva de abia se mișca și mai mult chinuia ridichea trăgând-o de frunze. Dar Avva refuză: „Dacă-i cadou, trebuie s-o scot singur". Tot chinui frunzele ridichii până le rupse de tot. Acum sta, nedumerit, deasupra ridichii. Era plin tot de sudoare. Se repezi după cuțit și cană, umplu cana cu apă de ploaie din putină, începu să ude ridichea de jur împrejur ca să se moaie pământul, apoi săpă cu cuțitul în jurul ridichii, o scoase afară și, jubilând, se duse să o spele în putină. O spălă, o înveli într-o hârtie curată și o înmână pentru episcop: „S-o mănânce. Este foarte bună". Iar episcopul, primind-o, o sărută și o adăposti într-un loc de cinste.

Dar cu deosebire îi plăcea părintelui să le facă daruri celor care-l vizitau. Suferea cu adevărat până găsea ce cadou să-i facă oaspetelui. Își trecea în revistă toată avuția și până nu afla ceva potrivit, nu se liniștea. Făcea așa nu numai cu mirenii ori cu clericii din afară, ci și cu frații din Schit.

„Îi aduceam cina – povestește un frate – și, de fiecare dată, îmi dădea trei bomboane: ‹Asta-i pentru mulțumirea ta. Mi-ai adus mâncarea, ești obosit›. Dar bomboanele trebuia să le cumpere. Îmi era jenă să primesc cadoul".

Astfel de întâmplări sunt foarte multe. Pe cine nu-l împăca părintele Isidor iar după ce-i împăca, cui nu-i făcea daruri! În cel mai rău caz, dacă nu avea chiar nimic, era gata să-și dea și lucrurile cele mai trebuincioase, numai să-ți facă un cadou!

Nu cu mult timp înaintea morții sale își împărți tot avutul. Dar despre aceasta mai jos.

CAPITOLUL V

care-i arată cititorului prea-plinul de dragoste pe care-l risipea părintele Isidor asupra tuturor oamenilor

Pentru părintele, manifestarea iubirii față de oameni – bogați și săraci, simpli și importanți, cu ranguri și fără, curați (dacă există oameni curați) și păcătoși, ortodocși și neortodocși, chiar necreștini, chiar păgâni – era o necesitate chiar mai mare decât aceea de a respira. El împărțea binele în stânga și-n dreapta, nefăcându-și probleme și fără să stea pe gânduri, simplu și firesc, fără a-și închipui că face ceva ieșit din comun, ceva deosebit, ceva unic. Nu se întâmpla niciodată să lase omul să plece fără a-i spune un cuvânt ziditor, de liniștire și de îmbărbătare. Când trece pe lângă tine, neapărat îți spune o vorbă bună, când vede o față îndurerată, îi ia neapărat întreaga tristețe. Când avea cineva nevoie de ajutor, părintele Isidor lăsa orice avea atunci în mână. Dacă nu era de ajuns, atunci îi ruga – cu atenție și smerenie, chiar cu timiditate – și pe alții. Dacă nici asta nu era destul, era gata să dea tot ce i se nimerea la îndemână. Și având în vedere că cei ce aveau nevoie de ajutor se înghesuiau mereu la părintele Isidor, lui nu-i mai rămânea niciodată nimic. Imediat ce primea de la cineva niște bani, probabil că a

[illegible] nimic din ei. Cunoscându-și neputința de a refuza un ajutor, când primea o bancnotă de vreo trei ruble, părintele se grăbea să o schimbe în mărunt ca să-i ajungă pentru mai mulți amărâți, căci altfel ar fi dat toți banii primului venit. Deseori trimitea bani în diferite colțuri ale Rusiei, vreunui oropsit din închisoare ori unui soldat prigonit departe de patrie. Adesea îi oferea drumețului modestul său prânz, iar el rămânea nemâncat. „Vine câte un sărac – se justifica părintele Isidor – zice că n-a mâncat de trei zile și, ca să-mi dovedească, îmi sărută poalele murdare ale rasei. Cum aș putea să nu-i dau?" Aceasta era însă *justificarea* părintelui. Adesea însă el își oferea toată mâncarea fără să aștepte să fie rugat. Și deseori oamenii îl înșelau.

Odată conducerea Schitului îl numi *rucolnic*, adică administrator al depozitului de îmbrăcăminte și lenjerie, iar el împărți totul oamenilor.

„Întreaga viață a părintelui Isidor era bazată pe dragoste și dedicată săracilor – spune un frate din Schit. Orice sărman, orice năpăstuit – pe drept sau pe nedrept – toți se îndreaptă imediat numai spre părintele Isidor. Nimeni nu pleacă de la el neîmpăcat. El împărțea totul ca văduva din Evanghelie. Odată îi ceru cineva ciubotele ca să meargă până undeva, iar apoi dispăru cu tot cu ele. Iar părintele Isidor petrecu întreaga iarnă în ghetuțe și șosete. «Cine ți-a luat ciubotele?» «Dar ce crezi că spune?»"

Știind că părintele își va împărți hainele oricum, conducerea Schitului încetă să-i mai dea haine noi. Iată ce povestește despre părinte un frate din Schit: „Simplitatea copilărească și dragostea nețărmurită de oameni părintele le avea de demult. Avea și sărăcia... Nimeni nu poate nega aceasta. De câți ani trăiesc aici, niciodată nu l-am văzut cu un anteriu nou! Nimeni nu știe să-l fi văzut vreodată pe părintele purtând ciubote noi, ceea ce i se dădea,

ceea ce purta. Iar din cele bune nu i se dădeau, fiecare știa că le va da la alții." Într-adevăr, părintele nu avea nici măcar o rasă cum se cuvine și, când trebuia să părăsească Schitul, de exemplu pentru a merge la episcop la Academie, Avva împrumuta o rasă de la părintele Avraamie. Iar această rasă își avea trecutul ei, căci o purtase la început părintele Galaction de la Lavră, apoi părintele Avraamie a cumpărat-o de la acesta cu zece ruble. Cu părintele Avraamie, părintele Isidor era destul de apropiat.

După cuvintele Avvei Avraamie, „părintele Isidor aparținea mai mult mirenilor... La el veneau tot soiul de oameni". Tot soiul de oameni: călugări și preoți, actori și profesori, studenți și seminariști, soldați, burghezi, țărani, muncitori, cine nu-l vizita! Veneau la el pentru ajutor financiar, pentru împăcare, cu felurite probleme nerezolvate, obosiți de viață, cei ce se temeau de pedeapsă, cei cu păcate grele ori cu prea mari bucurii, cei ce vroiau să împartă ceva săracilor, să se împace cu dușmanii, să-și rezolve problemele de familie, să se vindece de o neputință, să alunge un demon, pentru câte probleme nu veneau la el oamenii! Pe toți îi primea cu dragoste, pe toți se străduia să-i mulțumească. Dar cu deosebire îi iubea pe năpăstuiți, chiar dacă erau vinovați. Când toți își întorceau fața de la cineva, acela era momentul când părintele Isidor începea să-și arate cel mai mult dragostea. Să luăm cazul unei familii. Circulau diverse zvonuri despre faptele necurate pe care le săvârșea aceasta, ca pe mulți i-ar fi înșelat, că este urmărită de poliție. Părintele însă se purta cu ei cu un fel de grijă deosebită, le trimitea cadouri, le dădea tot ce primea, se îngrijea de ei cum putea și le poruncea și altora să facă la fel.

Probabil din același motiv părintele se purta cu o delicatețe aparte față de evrei. De câte ori veneai la el, îți povestea noutăți despre vreunul dintre „evreașii" – cum îi

[illegible]

[illegible] Botez [illegible] [illegible] pentru întreaga viață. În chiliri să [illegible] [illegible] a unul astfel de ceteu cu familia sa îmi aduc aminte că era înzestrat și părintele povestea totdeauna noilor veniți ce om bun era acesta, temându-se ca nu cumva aceștia să-l supere „evreiașul", spunând ceva rău la adresa lui. Unul din „evreiașii" „colecției" sale, datorită simplității lui sufletești (cel puțin asta era explicația părintelui) nu se prezentă unde trebuia ci fugi, motiv pentru care fu trimis la închisoare. De acolo îi trimitea părintelui scrisori disperate și, îngrozit de moarte, se plângea de situația lui mizerabilă, implorând rugăciune și bani, declarând că nu mai amintirea părintelui Isidor și iconița dăruită de acesta îl oprește să-și curme zilele. Părintele Isidor se îngrijea de el ca de propriul său fiu: îi trimetea ultimele lucruri din casă, rugându-i și oaspeții să-i trimită și ei câte ceva, îi scria scrisori cu hieroglifele sale bătrânești aproape indescifrabile. Acesta e unul din multele cazuri, nu pot fi toate amintite, dar și cele pe care ți le aduci aminte sunt greu de pus pe hârtie: prea era plină de fapte bune viața părintelui Isidor.[1]

Tot așa, cu vreo doi ani înaintea morții, se îngrijea de un tânăr coreean, cu toate că putea fi astfel învinuit că primește în casă un spion japonez.

Adesea se întâmpla să hrănească pe careva un timp mai îndelungat cu propriul său prânz. A hrănit așa pe cineva o iarnă întreagă. Acela însă îi furi Avvei ceasul deșteptător. Fiind surprins de Avva chiar când făcea aceasta, Părintele Isidor se plânse unui frate: „Toate ar fi bune, Mișa, dar iată ca m-a luat și ciocanul și nu pot bate un cui". Ciocanul fu găsit în scurtă vreme. Apoi, când starețul era întrebat: „Avva, v-au furat deșteptătorul?", acesta, zâmbind vinovat, răspundea: „Nu mi-au furat nimic, ci mi-au luat numai", și schimba vorba.

Tot așa, timp de vreo trei ani înainte de moartea sa, se îngrijise părintele Isidor de un muncitor căruia un utilaj îi smulsese o mână. Părintele îl numea simplu „ciungul". Acestui „ciungul" îi dădea să mănânce cu lingura, îl îmbrăca și-l dezbrăca, îi făcea rost de bani și nu o dată îl salvase de la tentativele sale de sinucidere. Cum primea vreo pomană, imediat se grăbea să o dea ciungului. Pe câți nu i-a rugat părintele pentru acest olog![1] Deseori, când se discuta despre altele, Avva aducea vorba despre ciung, și începea să stăruie pentru el. Multe griji a avut părintele cu el. Dar, alegând puține din cele multe, îți voi mai face cunoscut, cititorule, un singur caz.

Veni odată la părintele Isidor un student și asistă la următorul spectacol: muncitorul, surescitat, îl convingea pe stareț că trebuie să se împuște sau să se strangulreze, căci la aceasta, chipurile, fusese condamnat de revoluționari. Atunci Avva se adresă studentului care tocmai intrase pe ușă, plângându-i-se de comportamentul muncitorului. Dar dacă ologul nu primea în inima sa nici cuvintele starețului, doar nu era să-l asculte pe student?! Așa că, după cum era de așteptat, nu îi luă în seamă îndemnurile. Văzând că nu reușesc să-l convingă să renunțe, starețul și studentul îngenuncheară și se rugară pentru luminarea ologului. Apoi părintele Isidor se grăbi să-l aducă și pe părintele Varnava, pentru ajutor. Dar acesta, bănuind probabil despre ce era vorba, refuză să participe la discuție. Atunci bătrânul cărunt de zile, împreună cu cel fără o mână, se târâră iarăși dincolo de gardul Schitului, în camera studentului, pe care acesta și-o închiriase în casa de oaspeți a mânăstirii. Aici, din nou îl servesc cu ceai pe muncitor, și-l îndeamnă, îl roagă, îl imploră să renunțe la ceea ce

și-a pus în cap. Avva născocește noi și noi metode: îi aduce o prescură. I-o dă muncitorului bucățică cu bucățică, își scoate de la gât propria cruce de sidef – odorul său cel mai sfânt – adusă din vechiul Ierusalim de un pelerin, și o agață la gâtul muncitorului. Apoi aduce bani – nu se știe de unde, căci bani proprii nu avea niciodată – și-i dă muncitorului și-i spune că „Însuși Domnul ți i-a trimis, ca să te împace". Însă inima împietrită nu se lasă înduplecată de dragoste. Atunci octogenarul stareț face o plecăciune până la pământ în fața muncitorului, implorându-l să își vină în fire. La fel fac studentul împreună cu tânăra lui soție, care asistase la toate acestea. Muncitorul însă, la rândul său, îi face o plecăciune starețului. Nimeni nu știe, în afară de Dumnezeu, cum s-ar fi terminat toate acestea. Deodată, bate la ușa omul de serviciu de pe coridor și-l roagă pe student să elibereze camera, căci se aflase că ologul era suspectat de ostilitate politică. Studentul fu nevoit să-și strângă lucrurile și să părăsească cât mai repede casa de oaspeți. Iar Avva stătea lângă porțile Schitului și, luându-și rămas bun de la student și de la soția sa care plecau, spunea, cu cuvintele Mântuitorului: „Fericiți cei prigoniți pentru dreptate!" (*Mt* 5, 10)

CAPITOLUL VI

în care pravoslavnicului cititor i se povestește despre milostivirea Avvei Isidor față de orice făptură a lui Dumnezeu, față de animalele necuvântătoare, ierburile pământului și toate în care respiră viața

Bătrânul Avva Isidor era plin de milă față de toate și chiar față de creaturile lipsite de rațiune. El avea grijă nu

numai de cei ce poartă chipul lui Dumnezeu, dar și față de animalele necuvântătoare: avea grijă și milă de vietățile care respiră același aer cu omul. Adăpostea și hrănea păsări și animale, avea chiar și reptile: broaște, șoareci și șobolani. Când bătrânul Avva se îmbolnăvea, nici atunci nu-și uita frații mai mici: îi ruga pe alții să-i hrănească „familia". Chiar și în preajma morții se interesa de sănătatea pisicii sale: „Ei, s-a făcut bine pisica?" întreba el. „S-a făcut". „Slavă Domnului, slavă Domnului!"

Se întâmpla ca pisica să înhațe vreo pasăre și s-o lase rănită pe drum. Părintele se apleca cu greutate și numaidecât ridica victima. Câte o astfel de vrăbiuță cu aripa ruptă își găsea adăpost în chilia Avvei până se vindeca.

Odată fu întrebat: „Părinte, nu vă deranjează șoarecii?" Starețul zâmbi: „Nu, nu, nu, nimic. Le dau să mănânce de seară și de prânz, și atunci stau liniștiți. Înainte zgrepțănau tot timpul prin chilie. Iar acum le pun de mâncare – lângă gaură – și nu se mai agită. Nu-i bai, nu mă deranjează".

„Am acum un musafir, nu trăiesc singur", îi zice odată Avva episcopului. Episcopul se uită de jur împrejur întrebând din ochi. „Iată, o broască a venit în Pustie", îi explică părintele Isidor zâmbind bucuros. „Dar ele nu stau niciodată într-un singur loc", zise episcopul. „Așa e, a fugit, dar s-a întors. Eu îi cânt, vorbesc cu ea, și iată că nu fuge".

Și într-adevăr, pe una din pietrele „Tebaidei" (pe care cititorul atent deja o cunoaște) ședea o broască mare. Avva, înclinându-se foarte jos deasupra necuvântătoarei barba sa albă și privind-o drept în ochi cu ochii săi limpezi, îi cânta cu voce bătrânească *Psalmii* smeritului rege David.

Alt mare stareț, Sfântul Macarie Cel Mare, spunea nu o dată că, după cum soarele care luminează cu lumina sa și necurățenia, și murdăria, nu se murdărește, ci rămâne cu-

[illegible] și [illegible] în ficc[illegible] nand nepatat. Iată ce si de la Avva Isidor Ghetsemanul se revărsa o putere harică peste tot ce se apropia de el, de la om la animal și cu toate acestea Avva rămânea deasupra lumii, cu ajutorul Maicii Domnului „cea creată mai presus de contopirea omenească".

O dragoste deosebită avea starețul față de plante, ierburi și flori, față de orice creatură răsărită din pământ. În tâlnea uneori vreo buruiană smulsă la plivit, o aduna de pe jos și o lua cu el s-o sădească în „Pustia Dinăuntru" sau chiar în cameră, în vreo cutie de la sardele culeasă și ea de pe drum. Făcea aceasta pentru că i era milă de necuvântători și tăcuții copii ai pământului. Din același motiv umpluse „Pustia" de urzici. Tot de aceea strângea rămurile rupte și le punea în apă.

Starețul nu i lăsa nici pe alții să ucidă de pomană făptura lui Dumnezeu. „După terminarea Pravilei, ne am adunat odată împreună – povestește un frate din Schit. În fața ferestrei, starețului creștea o iarbă, un lichean de tundră. Noi, fără să l întrebăm, am tăiat-o. Părintele ieși și întrebă: «Cine a făcut asta?». Cel ce mă însoțea răspunse: «Mihail a făcut-o, iar eu l am adus». «Ei, atunci roagă te Bisericii Celei Vii!». Acela îngenunche și se rugă. Apoi, părintele Isidor îl chemă și i dădu trei bomboane drept consolare că fusese aspru cu el. Căci părintele avea grijă de acest lichean de tundră, îl uda".

Multe aș mai putea să-ți povestesc, cititorule, despre milostenia starețului față de toate creaturile. Dar și cele istorisite până acum sunt îndeajuns ca să dea mărturie că Avva era un adevărat ocrotitor al întregii lumi și era Avvă (ceea ce înseamnă *părinte*) nu numai pentru oameni, ci și pentru toate câte trăiesc și respiră pe pământ.

CAPITOLUL VII

[illegible] arată cât de smerit, de blând și iubitor de pace era Avva Isidor, și care relatează de asemenea cum iertă părintele orice supărare ce i-ar fi fost pricinuită

Părintele Isidor era liber și nu depindea de nimeni și de nimic. În același timp era însă plin de smerenie și de bunătate, era iertător și nu acuza pe nimeni. Nu dădea niciodată vina pe nimeni, nu se mânia pe nimeni, pe toate le îndura. Iertarea sa nu avea margini. Dacă observa că enervează sau supără pe cineva, imediat își cerea iertare chiar dacă nu avea nici o vină. Dacă îi adresa cineva un cuvânt jignitor și, cu toate stăruințele părintelui, inima aceluia rămânea neînduplecată, atunci Avva se dădea, tăcut, la o parte, așteptând un moment favorabil.

Îi îndemna și pe alții să facă la fel, dându le necontenit exemplul său. Dacă de față cu părintele se pronunțau vorbe acuzatoare, el le curma smerit, dar ferm și autoritar, astfel încât nu mai puteai adăuga nici un cuvânt. Dacă vedea că cineva era certat cu altcineva ori pur și simplu că dragostea lor se răcise, părintele îi îndemna întotdeauna să meargă să se împace și să și ceară iertare chiar dacă dreptatea era de partea celuilalt. Părintele Isidor te ruga să faci asta, te implora, în fine, ți-o cerea, ți-o cerea smerit și blând, dar ferm și insistent, astfel încât nimeni n-ar fi îndrăznit să nu-l asculte pe acest stareț.

Ce anume se întâmpla între acest părinte duhovnicesc și fiii săi după duh, aceasta o cunosc numai ei și Tatăl lor Ceresc. Părintele nu sufla nimănui nici o vorbă. Destăinuirile se înecau pentru totdeauna în adâncul duh al starețului, ca o pietricică în adâncul unui lac. După ce problema era rezolvată, el o elimina cu totul nu numai din sufletul

[illegible] vieții din existența sa. Adică problema nu [illegible] mai are rost să vorbim despre ea. Dar mai [illegible] povestesc cititorule câteva întâmplări.

Odată stareţul adăpostise pentru mai multă vreme, un seminarist pe care-l hrănea și-l întreținea. Dar seminaristul se arăta nemulțumitor și în sufletul lui se cuibări de la dușmanul străvechi al neamului omenesc, diavolul, un gând necurat. Își puse în gând să-l înjunghie pe stareț și să-i jefuiască sărăcăcioasa gospodărie. În lipsa stăpânului, seminaristul începu să cotrobăie peste tot, căutând bani. Tocmai atunci sosi părintele Isidor. Seminaristul înșfăcând cuțitul și cât pe ce să-l lovească, cerea: „Banii!" Bani însă părintele nu avea. Căci dădea totul primului om care i-ar fi cerut. În timp ce seminaristul, cu cuțitul în mână, cerea banii inexistenți, sosiră frații care-și apărară stareţul. Părintele egumen îi spuse cu repros: „De ce primești străini în casă?" Stareţul se dezvinovăți: „Părinte, nu puteți cere de la mine, bătrânul, cine știe ce! Căci este singura mea alinare".

Nereușind părintele egumen s-o scoată la capăt cu el, Avva Isidor continua să primească fel de fel de oameni, care nu se purtau întotdeauna cum se cuvine cu el. Avva însă tăinuia cu strășnicie aceste cazuri. Se afla despre ele cu totul întâmplător.

Ce se întâmpla mai departe? Seminaristul fu trimis la judecată, dar părintele Isidor își scăpă răufăcătorul de pedeapsă. La judecată, când începură să-și facă declarațiile părintelui, îl întrebară: „A vrut acest om să vă taie?" Părintele răspunse: „Nu, nici nu se gândise la așa ceva". Contrarietate fu, desigur, contrariata: „Dar cum așa, sări atunci cu cuțitul strigând că vă taie?" „Striga, într-adevăr. Mulți strigă oamenii, dar asta nu înseamnă numaidecât că vor să te taie".

Așa li se declarară seminaristului la judecată, că este eliberat datorită mărturiei părintelui Isidor.

Iată ce întâmplare se petrecu altă dată. Într-o zi părintele Isidor fu jignit la bucătărie. El venise să ceară ceva, iar ajutorul părintelui chelar îl refuză cu grosolănie. Închipuie-ți, cititorule, ar fi putut un om ca părintele Isidor să ceară ceva de prisos? Și chiar să fi fost așa, cine să îndrăznească să-l judece? În schimb fu refuzat cu atâta obrăznicie! Din pricina acestui păcat sau din vreo altă cauză, se întâmplă ca ajutorul părintelui chelar se îmbolnăvi grav la scurtă vreme după cele petrecute. Nu se mai putea scula din pat, era deja pe moarte. Părintele Isidor, îndată ce află de aceasta, se grăbi să meargă la cel care-l jignise, ca să-i ceară iertare acestuia: „Poate că te-am supărat, ți-am cerut ceva ce nu trebuia". După asta, ajutorul părintelui chelar se făcu bine.

Părintele Isidor nu numai că le ierta altora greșelile față de el, dar acoperea cu dragostea sa păcatul fratelui, încerca să-l ascundă de alții. Avea, de pildă, într-o vreme, un vizitator fervent, un oarecare frate sau mirean îmbrăcat în haine călugărești. Avva îl ospăta întotdeauna cu ceai, îi dădea ajutor, se îngrijea de el. Dar acest „frate" nu se purta corect cu părintele: se ducea la cei ce-l cinsteau pe părintele Isidor și, în numele acestuia, le cerea câte ceva. Nu se știe dacă părintele își dădea seama, dar într-o zi lucrul fu descoperit. Așa-zisul „frate" veni la un fiu duhovnicesc al părintelui și, în numele acestuia, îi ceru plicuri, hârtie de scris și timbre. Acela-i spuse: „Bine. Trec astăzi pe la părintele și i le duc chiar eu". Acesta veni la părintele Isidor și-i înmână sulul de hârtie, spunându-i: „Iată, părinte, cele ce ați cerut". Avva spuse: „Nu, n-am cerut nimic". „Așa mi-a spus fratele cutare..." Avva rămase o clipă pe gânduri, își dădu seama că numele său fusese

[illegible] nu-l [illegible] de neaşteptat [illegible] pentru [illegible] pentru fratele Avv[illegible] insiste asupra [illegible]: „Bine că ai adus hârtie, îmi va fi de folos", zise el, luă sulul şi schimbă vorba. Astfel, nu îl trăda pe cel ce-i greşise, nu-l judeca.

Şi nu numai că părintele le ierta tuturor greşelile, dar şi pe alţii îi îndemna să facă la fel. Să-i împace pe alţii era pentru el o necesitate. Iată un astfel de caz, din care cititorul va afla şi de relaţia părintelui cu viitorul său fiu duhovnicesc, cunoscutul Avva Varnava.

Un oarecare diacon, student la Academia Teologică, povesteşte că a făcut o vizită părintelui cu puţină vreme înainte de moartea acestuia. În acest timp, stareţul citea *Viaţa părintelui Varnava*, aşa că deschise discuţia despre această carte, o lăudă, dar îi atrase atenţia asupra inexactităţii povestirii de la pagina 17. Iată cum relatează întâmplarea părintele Isidor:

Odată, la părintele Varnava, pe atunci încă fratele Vasile, veni un soldat pe care acesta îl cunoştea. Părintele îl primi cu multă bucurie şi îi făcu cadou, ca amintire, o Sfântă Evanghelie dăruită de stareţul său Daniel. Acesta din urmă, aflând de întâmplare, îşi chemă ucenicul şi-i ceru Sfânta Evanghelie. Când părintele Varnava îi spuse tot adevărul, Avva Daniel se mânie şi-i porunci ucenicului să nu se mai arate înaintea ochilor săi. În acest moment interveni ajutorul părintelui Isidor. Cu multă mâhnire sosi părintele Varnava la prietenul şi învăţătorul său (Avva Isidor îl învăţa să citească scrierea cu accent), şi îi aduse la cunoştinţă necazul, nevăzând nici o posibilitate de îndreptare a celor petrecute. Dar părintele Isidor găsi soluţia: „Nu deznădăjdui, am eu o Evanghelie la fel. Ia-o şi du-i-o sta-

reţului, care ţi-a [illegible] să [illegible] în loc [illegible] pe [illegible] Apoi mergem împreună la stareţ să-i cerem iertare".

Aşa şi făcură. În genunchi, părintele Isidor îi cerea iertare părintelui Daniel pentru prietenul său, în timp ce vinovatul plângea. În urma unor rugăminţi atât de induioşătoare, stareţul se îndupleca şi se împăcă cu părintele Varnava.

CAPITOLUL VIII

din care cititorul curat cu inima va observa că adânca smerenie întru Duhul Sfânt se îmbină cu o puternică independenţă

Trebuie să-ţi aduc la cunoştinţă, cititorule, că în inima părintelui nostru, stareţul Isidor, sălăşluiau o mare modestie şi o adâncă smerenie. Rareori vorbea de lucrările sale pentru Domnul, dar şi atunci numai în scop povăţuitor, altminteri le trecea sub tăcere. Niciodată nu ieşea în evidenţă, niciodată nu vorbea despre sine astfel încât să pară mai sus decât interlocutorul său. Faptele sale bune le ascundea nu numai faţă de alţii, ci şi faţă de sine însuşi, parcă uita numaidecât fapta bună făcută, urmând cu adevărat cuvântul Domnului Iisus Hristos, Mântuitorul nostru: să nu ştie stânga ce face dreapta. De aceea nu avea niciodată părere de sine, ci se considera un nimic şi era sincer convins că nu se află om mai rău decât el. Uneori, inima tovarăşului său de discuţie tresărea de bucurie contemplând această frumuseţe cerească întrupată, se întâmpla ca de pe buze să i se smulgă exclamaţia: „Avva, ce bun sunteţi!" Dar Avva nega, cu o figură nedumerită: „Da' de unde bun, sunt rău, sunt ultimul om!"

În Avva nu exista mândrie. Putea [illegible] chiar să îngenuncheze în fața oricui, putea să-i sărute mâna fiecăruia, dacă tămăduirea duhovnicească o cerea. El se smerea pe sine fără constrângere, fără sforțare, simplu, ca și cum smerenia de sine ar fi un lucru obișnuit. Dar la părintele Isidor adânca smerenie a duhului se împletea cu o mare libertate. Pentru acest stareț nu exista vreun om în fața căruia să se mândrească, oricât ar fi fost acest om de nimic, de păcătos și de disprețuit de alții. Dar tot așa, nu se afla pentru stareț un asemenea om de dragul căruia să-și trădeze principiile, oricât de mare ar fi fost rangul acestuia și oricât de influent. Avva spunea în fața tuturor ceea ce credea, dar cu deosebire în fața oamenilor de vază. Și încă trebuie să mai știi, cititorule, că Avva nu se temea de nimeni, nu era prefăcut în fața nimănui, nu-și uita de dragul nimănui demnitatea sa de om, se simțea întotdeauna stăpân pe sine și liber, supunându-se numai lui Dumnezeu.

Astfel, încă din tinerețea sa, pe când era ucenicul imberb al arhimandritului Lavrei, Antonie[6], se amestecă odată în discuția acestuia cu Mitropolitul Filaret al Moscovei[7]. Înaltul ierarh și înțeleptul arhimandrit beau ceai și chibzuiau împreună despre necesitatea unui Sinod universal și a unirii cu catolicii. Dar se ivea întrebarea: cine va conduce Sinodul? Se putea prevedea că nici ortodocșii, nici catolicii nu vor dori să cedeze, și astfel Sinodul n-ar mai avea loc. Tocmai atunci intra părintele Isidor purtând tava cu ceștile de ceai: „Maica Domnului, ea va avea întâietate! Să lăsăm neocupat scaunul conducătorului: el va fi pentru Maica Domnului!”

Întreaga sa viață, părintele Isidor a păstrat mereu viu acel gând al necesității unirii Bisericilor. Ruptura Bisericilor era pentru el o durere și o tristețe personală. „Suntem

toți fiii unei singure Maici, nu putem [illegible] suferințele Maicii noastre” — spunea el frecvent, repetând adesea aceste cuvinte, semn că gândul schismei Bisericilor îl tulbura foarte mult. Uneori adăuga: „Și când te gândești că totul este o problemă de cancelarie, totul este iscat de o singură literă: noi suntem *catholici* (sobornici, universali — n. tr.), iar ei, *catolici*. Trebuie să ne rugăm Maicii Domnului. Prin ea se va face această unire, căci cu puteri omenești nu se poate înfăptui.” Părintele considera că unirea Bisericilor de Răsărit și de Apus este legată de destinul final al omenirii și, uneori, arătând mișcările anticreștine din Rusia și de aiurea, își dezvăluia gândul său cel mai sfânt și mai tainic: „Vremea lui Antihrist este aproape. Curând va fi așa o prigoană împotriva creștinilor, încât vor trebui să se ascundă.”

Ascultând aceste cuvinte ale părintelui, nu puteai să nu le dai crezare. Chipul senin i se înnegura, zâmbetul limpede îi dispărea pentru o clipă, ochii îi priveau serios, scrutând viitorul. Ți se făcea frică. Dar clipa trecea, iar seriozitatea vizionară, proorocească, se ascundea la loc, se topea, dispărea. Dar această clipă îți era îndeajuns pentru multă vreme.

Unitatea Bisericilor, asociată acestor presimțiri înfricoșătoare, era una dintre cele mai arzătoare idei ale starețului. Odată, chiar le scrisese despre această problemă Țarului Alexandru al III-lea, lui Gladstone[8] și lui Bismark[9]. Scrisorile erau în creion, de-abia dacă erau corecte gramatical, și erau scrise, desigur, în rusește. Lui Gladstone și lui Bismark Avva le trimise, în afara epistolei, și câteva cărți liturgice de-ale noastre și rugăciunea către Maica Domnului compusă de N.V. Gogol. Nimeni nu știe dacă pachetele și epistolele trimise către țări străine au ajuns la destinație, cert este că scrisoarea adresată Țarului a ajuns

[illegible] de unde în expediat la Schit o scrisoare [illegible] intre adresată părintelui. Avva povestea nu o dată despre aceste isprăvi ale sale, râzând oarecum în râs neașteptata întorsătură a lucrurilor. El își continua să rămână neputinicios și independent. Avva povestea și alte întâmplări din viața sa, care îl puneau puternic în lumină neatârnarea față de toate cele lumești.

În perioada păstoririi lui Leonid (fusese odată un vătaf de arhimandrit la Lavra Troițe-Serghieva), călugării erau cuprinși de frica. Leonid fusese înainte vreme militar și adusese cu sine în mănăstire moravuri cazone. A rămas celebru, de exemplu, episodul în care acesta i-a scos de sub pământ cu forța pe ultimii sihaștri, care de mulți ani se mântuiau în peșterile lor (acolo unde acum se află icoana Maicii Domnului de la Cernigovo), obligându-i să mănânce la aceeași masă cu ceilalți. „Ce înseamnă posturile astea?!" spunea părintele Arhimandrit.

Toți tremurau în fața acestui păstor, care nici în călugărie nu voia s-o rupă cu milităria. Iar este clar, cititorule, că părintele Isidor – lipsit de teamă, ca întotdeauna – fu curând pe lista neagră a părintelui arhimandrit. Avva fu chemat la Stareție. El intră în odăile administrative. Părintele Leonid se aștepta ca Avva să vină imediat să-i sărute mâna, dar părintele Isidor începu mai întâi să se roage pe la icoane. Părintele Leonid se aprinse de mânie cu totul și găsi și pretextul ca să-și descarce furia. Avva Isidor avusese în copilărie niște probleme la mâna dreaptă, astfel încât nu putea duce palma până la umărul stâng. Ca atare, părintele Leonid zbiera: „Tâmpitule! Nu știi să-ți faci cruce!" Părintele Isidor netulburat, liniștit, îl privește pe părintele arhimandrit drept în ochi și-i spune simplu, fără nici o provocare: „Mie nu mi-e frică de dumneavoastră!" Se pare că părintele arhimandrit aproape că i-a im[illegible]

[illegible] Această întâmplare a avut efectul de [illegible] pe arhimandrit, [illegible] de atunci deveni mai controlat. Această ciocnire cu părintele Arhimandrit o povestea chiar Avva, zâmbind și interpretând pe roluri întreg dialogul.

Altă întâmplare de acest fel se referă la perioada vieții părintelui la Schitul Paraclit. Părintele își pusese în gând să-și ridice o îngrădire ca să-și facă acolo o cămară pentru lucrurile de prisos. Însă conducerea Lavrei începu să intre la bănuieli: „De ce?" și „Pentru ce?". Adevăratul motiv al întrebărilor era ca să răsune și să stârnească bârfe la adresa părintelui. Atunci Avva, deja bătrân, le declară franc: „Ca să țin aici femei!" Pentru acest răspuns fu dat afară din Paraclit.

Cunoscând franchețea, curajul și independența părintelui Isidor, conducerea Lavrei făcea totul ca să-l ferească să dea ochii cu vreunul dintre multele obrazuri rare ce poposeau pe la Schit. Într-o vreme, locuia la Schit Mitropolitul Moscovei, Serghie[11], călcând astfel pe urmele întemeietorului Schitului, Filaret. Mitropolitul se plimba uneori, cu toiagul în mână, prin pădure. În acest timp, era lent în toate felurile de întâlniri cu părintele Isidor, ca acesta să nu se încurce în vreo conversație cu Mitropolitul. Îl păzea cât îl păzea, dar odată tot îl scăpară. Îl întâlni părintele nostru pe Mitropolit și-i spuse așa: „Iată, părinte, ce o să-ți zic eu: ziarele scriu că în India este foamete, indienii mor de foame, iar noi aici avem de toate. Îi trimite le niște bani (de la Lavră)!"

Temându-se să nu se repete vreo discuție asemănătoare, ucenicul Mitropolitului porunci din nou: „Dacă apare părintele Isidor, să nu fie primit!"

Cu puțin înainte de moartea sa, starețul se puse parcă împotriva tuturor. Iată cum s-au petrecut lucrurile între

[illegible] Iviretoa de la Vaksa. Întemeierea de stareţul Varnava a Schit (unde acesta trăise) se iscă următorul conflict: cui trebuie să aparţină moaştele întemeietorului? Varnava rugase să i fie înmormântat trupul în locaşul construit de el, dar Schitul voia să-şi păstreze moaştele pentru sine. Atunci călugăriţele de la mănăstirea Ivireană merseră la Palat şi de acolo întrebară: care dintre fraţi este pentru restituirea moaştelor şi care împotrivă? Numai doi stareţi fură pentru remiterea trupului, dintre care unul era părintele Isidor.

Şi în preajma morţii, părintele îşi rămase credincios sieşi. Trecând cu vederea că era bolnav, Avva merse la unul dintre fraţii superiori, de care depindea bunul trai al mănăstirii şi care era cunoscut pentru inima sa neînduplecată. Părintele îi făcu cadou o icoană a Maicii Domnului numită „Înduplecarea inimilor crude". Cadoul concentra totul în sine: şi dragostea faţă de frate, şi dorinţa de a îndupleca prin blândeţe inima împietrită, şi chemarea în ajutor a rugăciunilor Maicii Domnului, şi o aluzie discretă, dar fermă către fratele care greşise.

Ca de obicei, părintele Isidor nu se temea a da pe cineva în vileag. Dar făcea acest lucru cu atâta dragoste, încât demascatul cu greu s-ar fi putut gândi să se mânie pe el.

CAPITOLUL IX

în care povestitorul încearcă
să-i aducă cititorului la cunoştinţă nevoinţa stareţului Isidor

Dacă vrei, cititorule atât de îngăduitor cu această scriere, să afli câte ceva despre nevoinţa marelui stareţ, atunci pe măsura puterilor mele, îţi voi aduce la cunoştinţă ceea

ce ştiu. Află deci, cititorule, că părintele Isidor îşi ţinea nevoinţa într-o adâncă tăcere, ca în „Pustia Dinăuntru" a omului său interior.

În vremurile de demult, un oarecare frate, venind la Schit la Avva Arsenie Egipteanul, trăgând cu ochiul pe uşă, îl văzu pe Avva cuprins ca de foc şi se îngrozi de vedenia lui. La fel şi noi putem cunoaşte nevoinţa părintelui Isidor numai trăgând cu ochiul pe portiţa „Pustiei Dinăuntru" a sufletului său, ceea ce mă voi pricepe eu să povestesc sunt observaţii întâmplătoare şi disparate.

Părintele Isidor nu-şi întrerupea niciodată postul: ţinea în permanenţă plăcutul post al abţinerii de la vorba cea multă. De la mâncăruri şi băuturi de soi se abţinea oricum tot timpul, de vreme ce nu avea de nici unele dintre acestea. Căci el nu avea nimic, iar când i se aducea câte ceva împărţea totul, adăugând deseori la aceasta şi propria porţie de la trapeză. De fapt, şi puţinul pe care-l mânca nu era pentru a se desfăta de dulceaţa firească şi legitimă a hranei; dimpotrivă, el îi schimba înadins gustul cel bun după cum şi spunea: „Nu se poate să fie chiar toate perfecte". Ai făcut deja cunoştinţă cu dulceaţa pe care şi-o fierbea singur şi cu salata părintelui. Ascultă, în acest capitol, povestea dulceţii de zmeură istorisită de părintele Efrem, ieromonah al Mănăstirii Savinski (adică având hramul Sfântului Sava) din Zvenigorod".

„Nu mă mir deloc – scrie acest fiu duhovnicesc şi prieten al răposatului stareţ – că, oricine s-ar interesa la părinţii din Schit despre viaţa stareţului Isidor, nu se găseşte nimeni să-i dea un răspuns clar care să arate pe adevăratul stareţ-ascet. Cu greu poţi găsi ceva «de ascet» într-o întâmplare ca aceea care urmează.

Îmi aduc aminte că, în timpul şederii mele la Serghieva Lavra, în vremea Postului Adormirii Maicii Domnului, sosi

la Lavră părintele Isidor, venind din Pustia Paraclit. Avva îmi făcu atunci o vizită. Pregătesc ceaiul și încep să-l servesc. Aduc o dulceață de zmeură excelent preparată. Avva bea ceai cu dulceață și observă: «Bună ți-i dulceața! Se zice că ajută și la răceală». Spun: «Da, zmeura este considerată un bun mijloc de încălzire și febrifug totodată». Și îi propun să-și ia în Pustie întreg borcanul. Starețul privește cu oarecare curiozitate la mine și la borcan și spune: «Cam mare borcanul (avea cinci-șase funți de dulceață), dar dacă nu-ți e cu supărare, îl iau, poate-l păstrez pentru la iarnă». Învelesc bine borcanul cu un ziar, îl leg cu un șervet, părintele îl pune în boccea împreună cu celelalte provizii și-l duce acasă.

A doua zi după vizita starețului, era o vreme minunată de vară și hotărâse împreună cu ieromonahul Feodor de la Lavră – un alt devotat al părintelui Isidor – să facem o plimbare până la Pustia Paraclit să-l vizităm pe stareț. Ajungem. Facem, după obicei, o rugăciune și batem la ușa chiliei. Ușa se deschide și Avva ne primește cu zâmbetul său luminos, îngeresc și prietenos, ne dă binețe: «Dragii mei! Bine ați venit! Ce repede vi s-a făcut dor de mine! Ei, haideți să mergem la buturugi! (Lângă chilia părintelui, în grădină, este o masă rotundă și, în jurul ei, scaune făcute de părinte din lemne și buturugi.) Aduc acolo samovarul, bem acolo ceaiul!».

Deodată, întâmplător, pe raftul din tindă, dau cu ochii de borcanul dat ieri, în care rămăsese mai puțin de jumătate din dulceață, restul fiind umplut cu felii de castraveți proaspeți. Nu sunt în stare să rabd și strig: «Părinte! Cum nu vă este cu păcat și rușine să stricați bunătate de dulceața și să turnați în ea castraveți!?...». Starețul îmi răspunde foarte binevoitor: «Ce tare te-ai înfierbântat! Nu se poate nici așa, ca toate să fie bune și frumoase... te în-

dulcești prea tare! Dar așa, una caldă, una rece, mai merge...». Îl întreb: «Dar ce-ați făcut cu dulceața? Ați împărțit-o în alte borcane?». «Da, am împărțit-o. Aseară, cum am venit de la voi, am pus într-o cană de ceai și i-am dus unul bătrân de pe-aici, călugărului orb părintele Antonie, i-am dat ceva și lui Ignașa canonarhul și, puțină, lui Vaniușa clopotarul – toți sunt prietenii tăi, mi se pare?». Îi răspund că nici nu auzisem de ei. «Dar eu le-am spus că le dau dulceața de la Serenu (numele meu din lume era Serghie), poate-l veți pomeni în rugăciunile voastre...». Zic: «Părinte, dar parcă vroiați s-o păstrați pentru la iarnă...». «Ei, na! Iar începi cu ale tale... Haideți la buturugi să bem ceaiul! Și n-am cu ce să vă mai servesc: nimeni nu vă aștepta să veniți astăzi!»"

Iată cu ce fel de post postea starețul. Dar cel mai mult prețuia el rugăciunea: cu ea trăia, prin ea respira, cu ea se hrănea. Spunea neîncetat în minte rugăciunea lui Iisus, iar despre acest lucru dă mărturie starețul Avraamie. Deseori se ruga îngenuncheat pe o piatră mare într-un colț al „Pustiei lui Dinăuntru", asemeni lui Serafim Făcătorul de Minuni al Sarovului. Petrecea fiecare Miezonoptică și fiecare Liturghie îngenuncheat pe podeaua rece a catului de jos al Bisericii Sfântului Filaret Milostivul. Avea neîncetată aducere-aminte de Domnul Iisus Hristos și deseori, cu adâncă umilință sufletească, repeta *Rugăciunea Celor Cinci Răni ale Domnului Iisus Hristos*, pe care cititorul o va cunoaște mai jos, dacă Dumnezeu va binevoi ca cel care scrie aceste rânduri să-și termine scrierea sa.

De fapt, nici nu știi ce să zici despre lucrarea cea mai importantă a părintelui Isidor (adică despre nevoința sa în rugăciune). Omul nu poate trăi fără să respire, dar dacă ai fi rugat, cititorule, să povestești cum respiră tatăl tău trupește, ai fi oare în stare să spui multe lucruri? Nu prea

multe, pentru că respirația îi este atât de firească omului. Tot așa rugăciunea era firească pentru părintele Isidor. Noi nu observam la el această inspirare a harului lui Dumnezeu, la fel cum tu nu observi inspirarea aerului de către tatăl tău după trup. Altceva ar fi fost dacă tatăl tău după trup respira aer, iar tatăl nostru după duh respira har doar din când în când, o dată sau de două ori pe zi sau pe săptămână. Dar nu așa era viața de rugăciune a starețului. Fiecine simțea că părintele Isidor nu întrerupea rugăciunea nici când vorbea, nici când trebăluia prin gospodărie; însă nimeni nu cuteza să-l întrebe de asta. Însă, la drept vorbind, asemenea întrebări nici nu-și aveau rostul.

CAPITOLUL X

care arată cititorului libertatea spirituală a harismaticului Avva Isidor și care de asemenea povestește cum s-a spurcat acesta

Adânca smerenie a Avvei Isidor nu excludea independența sa hotărâtă în fața părerilor omenești. Tot astfel, nevoința sa nu era contrazisă de deplinătatea libertății lui spirituale. Părintele înțelegea într-adevăr „că Domn este și al sâmbetei Fiul Omului" (*Mt.* 12, 8) și că „sâmbăta a fost făcută pentru om, iar nu omul pentru sâmbătă" (*Mc.* 2, 27). El nu era supus legii, ci era liber. El trăia potrivit regulii, dar în fiecare împrejurare a vieții sale știa care este spiritul legii Bisericii și care este litera. Și dacă era nevoie, încălca liber și hotărât litera pentru păstrarea spiritului. Iată de ce puteai să auzi despre el: „N-am văzut nimic deosebit în viața lui. N-a avut un trai prea aspru, se folosea de toate. Nu se sfia să meargă nici la baia de aburi, dar cu măsură. Se folosea și de vin uneori".

Dar se întâmplau și încălcări directe ale legii. Astfel sosi odată părintele Avraamie într-o casă, la o familie. Era o zi de post. Gazdele îi propuseră: „Nu vrei o omletă?" „Nu, mi-e frică", refuză părintele Avraamie. „Dar tocmai l-am ospătat cu omletă pe părintele Isidor!" Pentru a nu supăra gazdele atât de primitoare, părintele Isidor se spurcă într-o zi de post.

Nu o dată repeta starețul: „Mai bine să nu ții postul, decât să superi pe cineva refuzându-l".

Altădată, ambii părinți erau în vizită la aceeași familie. Iar era zi de post. Gazdele le propuseră unt. Părintele Isidor își unse pâinea și mâncă, iar celălalt Avvă refuză. „De ce nu mănânci?", întrebă Avva Isidor. „Azi e vineri!" „Îți poruncesc să mănânci!" „Eu nu ți sunt fiu duhovnicesc!", replică starețul Avraamie.

Odată, în prima săptămână a Postului Mare, Avva îl anunță chiar el pe episcop: „Părinte, dezlegați-mi păcatul, că m-am spurcat în prima săptămână a Marelui Post!" „Cum s-a întâmplat?", întreba episcopul. „Mi-a mai rămas ceva lapte, mi-a fost milă să-l arunc, așa că l-am băut".

Astfel se spurcă de două ori părintele Isidor în prima săptămână a Postului Mare, și aceasta numai cu câțiva ani înainte de moartea sa, când era foarte bătrân. Dar cine poate să înțeleagă? Poate se deprindea cu cea mai adâncă treaptă a smereniei? Sau – și asta este posibil – îl învăța smerenia pe interlocutorul său?

Părintele nu refuza nici vin. Spunea: „Este mult mai rău să-i jignești pe om refuzându-l". La trapeză, când i se propunea, bea câte un păhărel și, uneori, încă o jumătate; la bătrânețe bea uneori și trei, dar la mai multe nu se învoia pentru nimic.

Se pare că părintele nu ținea nici pravila obișnuită. Episcopul îl întreba uneori: „Ce pravilă țineți, părinte?" „Nu am nici un fel de pravilă", răspundea starețul. „Cum

așa‹! Doar ați slujit împreună cu eclesiarhul!› „Uite-așa! N-am!“ Când l-am întrebat despre pravilă pe starețul de la Athos (părintele Isidor trăise o vreme la Vechiul Athos[?]), acesta îmi răspunse: ‹Ce fel de pravilă îți trebuie? Nici eu n-am o pravilă. Iată pravila: repetă într-una: *Doamne miluiește!* O rugăciune lungă ai s-o uiți, dar pe asta ai s-o ții minte, sunt numai două cuvinte›. Iată ce pravilă simplă – termină, zâmbind, Avva Isidor, iar eu nici pe asta nu o pot ține“.

De altfel trebuie să înțelegem sensul acestor cuvinte. Părintele nu respingea deloc pravila și repeta nu numai „Doamne, miluiește!“, ci și multe alte rugăciuni. Dar prin acest răspuns el își arăta în același timp adânca smerenie cât și marea libertate a duhului, ceea ce era o pildă și pentru alții.

Uneori, pleca de la Schit fără a cere voie. Unul dintre stareți povestea: „Trăia odată la noi un zăvorât, părintele Alexandru. Părintele Isidor era apropiat de acesta, își mărturiseau unul altuia păcatele. Părintele Isidor era îngăduitor cu păcatele. Se întâmpla să-l întâlnești în afara Schitului și-l întrebai: ‹Părinte, v-ați cerut voie?› ‹Ia ține-ți gura!›

Odată, am vrut să mergem la episcopul E. să-l cerem voie, dar egumenul nu ne lăsă, zicând: ‹O să și râdă de voi, las' că-i spun eu›. Părintele Isidor spuse mai târziu: ‹Nu vedeți că egumenul își are politica lui?› – și continuă să meargă la episcop“.

Cât era de liber cu duhul părintele Isidor poți vedea călătorule, și din aceea că uneori, în timpul spovedaniei, cu epitrahilul pe piept și cu o singură mânecuță pe o mână, Avva pleca să vadă de samovar, iar celui ce i se mărturisea îi poruncea să-și spună singur păcatele mai departe, urmându-le pe o listă lipită pe un carton.

Plutind deasupra lumii, Avva putea pătrunde în ea nepedepsit. El nu disprețuia lumea, nu se scârbea, nici nu se

temea de ea. Purta parcă simplu tot timpul în el o putere care-l ajuta să învingă lumea, ca apoi să o aducă, curățată, în conștiința sa. Lumea nu era o ispită pentru el, iar amăgirea lumii nu atingea curata sa inimă.

Odată – povestește despre sine părintele Efrem, pomenit mai sus – când intră în chilia sa, văzu pe masă un roman al lui Paul de Kock[?]. Părintele Efrem se gândi că unul dintre călugări i-a strecurat în batjocură cartea. Dar atunci intră părintele Isidor și se dovedi, spre marea surprindere a părintelui Efrem, că acesta pusese cartea. „Dar știi măcar ce fel de carte este asta? De unde ați luat-o?“, îl întrebă pe stareț miratul stăpân al chiliei. Părintele Isidor îi explică atunci că romanul i-a fost adus, probabil în batjocură, de unul dintre frați. „Tu ești învățat – îi spuse starețul părintelui Efrem – iată, ți-o dau ție“. „Dar e o carte necuviincioasă“. „Nu-i nimic, nu-i nimic, citește! Ce-i rău, aruncă, iar ce-i bun, păstrează în inima ta“, îi replică starețul.

Iată câtă libertate a duhului avea Avva Isidor. Tot ce făcea, făcea cu ușurință, fără încordare, jucându-se parcă. Și în fiecare mișcare firească a sufletului său se simțea o putere mai mare decât încordarea și sforțările celorlalți oameni. Așa se purta cu toată lumea. Dar ce făcea când rămânea „între patru ochi cu Dumnezeu“ cine poate să știe și cine poate să cunoască, decât Însuși Cel cu Care stătea de vorbă!

CAPITOLUL XI

care îl informează pe cititor despre ceea ce se întâmpla la Avva Isidor în timpul spovedaniei

În orice zi și la orice oră veneai la părintele Isidor, niciodată nu refuza să te spovedească. Și nu numai atât

când e rugat, cu toate că e împovărat de ani și de boală, nu refuză să meargă să spovedească nici acum la Posad, cu toate că de la Schit până la Posad sunt vreo trei verste

„În jurul părintelui Isidor – povestește un stareț – se învârteau mereu oameni cu fel de fel de păcate. Chiar dintre cei ce trăiau în afara legii. Tot felul de oameni veneau la el, chiar și oameni înarmați. În timpul mișcării revoluționare, părintele se expunea frecvent pericolului. Vin unii la el și-i spun: «Iată, am tăiat pe atâția... dar nu depindea de noi, ci de ocârmuire...» Însă părintelui nu-i lipsea duhul, dădea curaj oricui. Vedeam uneori că ies de la el oameni cu săbii – chiar și cu aceștia stătea de vorbă. «Spuneați odată, părinte, despre cineva care a tăiat oameni?» «Da, a fost un soldat, odată»

Chiar cu câteva zile înaintea morții sale, abia având puterea să se ridice pe pat în capul oaselor, starețul încă spovedea. Ochiul duhovnicesc al părintelui era îndreptat la dorința de curățire a celui ce se pocăia. În schimb canoane dădea puține. Simplitatea duhului său înmuia chiar și rănile sufletești cele mai învechite. Povestea chiar el: „Vin unii oameni la mine... Câte douăzeci de ani își poartă păcatul în suflet, dar mie mi-l spun"

Chiar la simpla întâlnire cu părintele Isidor, privirea sa încălzea, nu se știe de ce, sufletul îndurerat, îl liniștea, pătrunzându-l parcă până în rărunchi cu o blândă rază de soare. Când cineva avea sufletul necurat, iar părintele îl întâlnea pe fratele care păcătuise și-l privea în ochi, aceluia îi era cu neputință să suporte privirea luminoasă a starețului

Astfel odată, cineva cu conștiința încărcată căzu în genunchi înaintea Avvei, implorându-l să se roage pentru el, iar acela îl vedea atunci pe Avva pentru prima dată.[1]

Unul dintre schimnici povestea despre întâlnirea sa cu părintele, în grădină: „Mă lua de mână și așa mă privi în ochi... Mi se părea că mă vede până în măduva oaselor. Lăsam capul în jos și iar îl ridicam, iar Avva zise: «Bine, bine. Pace ție, Mișa!»"

De obicei, părintele Isidor îi dădea celui ce se mărturisea o listă a păcatelor și-l punea să o citească cu voce tare, însemnându-și în minte pe acelea pe care le făptuise. Se întâmpla uneori ca în timpul acestei lecturi Avva să părăsească chilia, în epitrahilul său ponosit și cu o singură mânecuță, ca să-i pregătească o gustare mărturisitorului său

Niciodată nu se supăra. Dacă păcătuiai, suferea împreună cu tine, dar nu se mânia. Privea toate lucrurile cu calm, simplu și egal, și numai spunea, cu dragoste: „Trebuie să ne rugăm mai mult". Mai ales ne sfătuia să chemăm ajutorul Maicii Domnului. Dar întotdeauna îi arăta fiecăruia eficiența *Rugăciunii Celor Cinci Răni ale Mântuitorului* și-l învăța cum să se roage cu ea.

Spovedania părintelui, simplă în aparență, era cu totul deosebită, datorită unei inexprimabile adieri a veșniciei. De obicei, la spovedanie vezi în fața ta un om. Aici era tocmai pe dos: mărturisitorul se vedea pe sine nu în fața unui om, nici în fața martorului Domnului, ci în fața Veșniciei înseși. Ceva neschimbător se uita la tine, te vede și-n același timp nu se uită și nu te vede. Ca și cum te-ai spovedi în fața Universului!" Nu vei vedea nici supărare, nici mustrări, nici cea mai mică mișcare pe fața starețului. Nici întrebări deosebite. Într-un cuvânt, oricine se spovedea la el știa cu siguranță că a ajuns în împărăția libertății

Așa se întâmpla cu mirenii și, în general, cu toți cei din afara Schitului. În Schit, părintele Isidor nu fu numit

duhovnic general, cu toate că mai demult, pe parcursul a opt ani, îl spovedise pe ieromonahi. Însă adesea duhovnicul numit la Schit, din dorința de a îndrepta pe vreun frate, se purta aspru cu el sau chiar îl gonea: „Să nu mai vii pe la mine!" Păcătosul ajungea clipă de ce să cadă în deznădejde sau să-și împietrească inima, și iată că alerga cu mâhnire în suflet la ajutorul părintelui Isidor. Avva primea pe oricine, iar de la simpla sa privire sufletul deznădăjduit și împietrit începea să se dezghețe. Dar părintele duhovnic se mânia pe Avva, care lucra împotriva hotărârilor sale, ba chiar se plângea părintelui egumen, spunând că nu se pot îndrepta frații în acest fel. Dar părintele Isidor, trecând peste interdicții, tot nu putea să nu-i primească pe cei ce veneau să se pocăiască și, văzându-le disperarea, lucra cu dragoste, și nu cu asprime. El nu punea canoane, ci, dimpotrivă, încerca să liniștească, să întărească, să îmbărbăteze și să aducă pace în suflet.

Astfel, unul dintre frați mai trăgea la măsea. Părintele îl primea și-i alunga deznădejdea.

Dar se întâmpla și altminteri. Se întâmpla ca unii să vină la Avva nu pentru că erau izgoniți de părintele duhovnic, ci pur și simplu ca să se descotorosească de canonul pe care l-ar fi primit. Și pe aceștia îi primea starețul, dar le dădea canon: „Asta – zicea el – pentru păcatul îndoit: pentru fuga de la duhovnic și pentru păcatul din cauza căruia ai venit să te pocăiești".

I se întâmpla câte unuia să mănânce cârnați: i se oferiseră la Lavră și nu voise să refuze. Fratele se temuse să meargă la duhovnic și veni la părintele Isidor. Îi povesti ce se întâmplase. „Ei, măcar te-ai săturat?" întreba Avva Isidor. „Da, de unde, de abia am mâncat trei felii". „Ei, bine: trei sute de metanii". „De ce, părinte, că erau doar trei feluțe!" „Nu, altfel nu te iert. Atunci du-te la duhovnic. Trei sute de metanii". „Am mâncat puțin..." ni au oferit..." „Pentru îndoitul păcat: pentru cârnați și pentru că ai vrut să sari peste duhovnic".

Dar și în această asprime era multă blândețe: părintele Isidor știa că duhovnicul ar fi dat mai mult de trei sute de metanii. Pocăitul era nevoit să se mulțumească cu canonul primit.

CAPITOLUL XII

care cuprinde Discuția despre piatră,
adică istorisirea unui profesor despre cum l-a vizitat el
pe părintele Isidor și despre ceea ce a ieșit de aici

Odată, un oarecare profesor îl chema la el pe cel ce scrie aceste rânduri – aflate acum, iubite cititorule, sub ochii tăi – și începu să povestească despre cum l-a vizitat pe părintele Isidor și cum l-a spovedit starețul. Amintirea acestei spovedanii tulbură puternic sufletul profesorului; multă vreme el nu fu în stare să-și găsească cuvintele potrivite, revenind în repetate rânduri la începutul povestirii sale. După un anumit timp, reuși să-și oprească lacrimile care-l podideau necontenit la amintirea părintelui Isidor și își adună cât de cât gândurile. Atunci – încă nesatisfăcut de cuvintele sale – își ruga interlocutorul să însemneze mai jos povestirea relatată de el și numită *Discuția despre piatră*.

„Mă tem de intelectualisme – începu el – mă tem ca, din cuvintele mele, să nu reiasă pur și simplu că părintele Isidor îi fu, chipurile, pe plac unui intelectual. Tocmai că nu este asta... Esența problemei este că eu (un oarecare profesor, un oarecare intelectual, un oarecare bolnav, scrieți cum știți) m-am izbit cu capul chiar de acest stareț, și nu

se afla nimic între mine și el, între mine și Hristos. Veneam la stareț intrat de problemele Bisericii, demonizat de politică, îndrăcit de episcopi, îndrăcit de Merejkovski, îndrăcit de Academia Teologică și de profesorii ei. Dar oricât naționalism și intrare purtam în mine, toate acestea se topiră în chilia părintelui Isidor. Apoi, totul începu de la capăt: eram iarăși bolnav. Însă până în cele mai mici amănunte – amintirea exactă a îmbrăcăminții părintelui, a ochilor lui și celelalte – mi-a rămas și mi va rămâne impresia că m-am lovit de ceva tare. Chilia, florile – nu miroseau a nimic. Aerul – curat, respira libertate. Nu mă pricep să descriu chilia – nu am obiceiul să rețin amănunte. Dar era acolo ceva incredibil de luminos, de curat, de ușor, ceva cu totul uimitor.

Acum mi-am mai adunat gândurile și voi povesti, de la cap la coadă, vizita pe care i-am făcut-o. Am intrat în chilie știind ce este aceea o chilie. Am cincizeci de ani. Am văzut și călugări, și preoți. Venisem cu sentimentul unei smerenii formale, trimis de episcop la duhovnicul său. Și problema nu este aceea că m-am simțit liniștit, ca și cum m-ar fi liniștit primul popă întâlnit în cale, pe care-l recunosc ca părinte și judecător al meu în problema spovedaniei și a relațiilor mele cu lumea. Nu. Iată despre ce este vorba. Am intrat, împreună cu tovarășul meu de drum, în chilia mică din colțul mânăstirii. M-a uimit claritatea, curățenia și simplitatea celor ce mă înconjurau, și mi se păru că totul urma să fie ca întotdeauna, ca blândul, cuviosul monah mă va primi cu blândețe și bunăcuviință, că mă voi spovedi cuviincios și ca totul va fi așa cum trebuie. Dar iată ce fu altfel: dintr-o dată, mi se păru că în această chilie, în simplitatea ei, exista o putere infinită. Nici eu nu știam în ce consta aceasta și, în îndoiala mea, îmi spuneam: «Nu faci decât declamații, ești nervos, îți imaginezi tablouri...»

Atunci bătrânul, evident înțelegând și cine sunt, și ce sunt – acum mi-am dat seama de asta – mă întâmpina ca un călugăr prost, neînvățat și, într-o discuție de câteva minute, în care eu țineam să-i dovedesc și să-i explic un anumit lucru, am văzut clar că nu pot să-i dovedesc și să-i explic nimic. Am văzut ca, dacă, intrând în chilie, aș fi început să-i explic, el mi-ar fi răspuns pur și simplu că sunt mai deștept decât el în teologie, în filosofie, în toate, că le cunosc pe toate mai bine ca el, începând cu filosofia și terminând cu catehismul, și ca de ce-am mai venit la el, starețul, să caut și să întreb cine știe ce. Atunci am simțit că și eu am venit să-l caut *pe celălalt* și, pur și simplu, am început să plâng. Starețul răspunse plânsului meu cu o rugăciune și cu «cei ce plâng se vor mângâia». Și iarăși am înțeles că răspunsul – rugăciunea și cuvântul despre cel ce plâng – îmi spun: «Iată ce-ți răspund și ce ți-ai răspunde tu singur, de vreme ce ai venit la mine pentru un răspuns catehetic sau omiletic».

Din nou mi se făcu rușine. Atunci am simțit simplu și foarte clar că mă aflu, prin mila lui Dumnezeu, acolo unde trebuie, și l-am rugat pe stareț să ne spovedească pe mine și pe prietenul meu. Este momentul în care am simțit ceea ce eu numesc *impresia Bisericii*.

Starețul se ridică în picioare și, așa cum era îmbrăcat – într-o cămașă purtată pe deasupra pantalonilor și în sandale, spuse liniștit: «Bine». Îmbrăcă epitrahilul peste cămașa. Își încheie ponosita mânecuța aurie, binecuvântând pe Dumnezeu. Apoi ne puse să spunem *Psalmul 50*, *Simbolul Credinței* și rugăciunile începătoare. Cu toate ca le știam în trei limbi, de abia puteam spune psalmul și rugăciunile, mă împleticeam în cuvinte și simțeam, atunci când eram corectat, ca acea putere mă susține și mă conduce.

Când am terminat de spus rugăciunile, mi-a dat cartea după care urma să citesc spovedania canonică. În acest

timp ne privea pe mine și pe prietenul meu care stătea alături, și îmi spunea cu privirea că el, prin puterea sa, nu are nevoie de vorbăria mea și de amănunte, că trebuie să citesc împreună cu fratele care stă lângă mine ceea ce era scris aici, căindu-mă și mărturisind ceea ce am făcut și grăit. Îmi era rușine că subliniam pronunțând cuvintele separate ale rugăciunii de spovedanie. Mi se părea că starețul îmi spune: «La ce mi trebuie mie asta? Ce nevoie am eu, deșteptule, de logica ta și de înțelegerea ta?»

După ce starețul citi rugăciunea de dezlegare, am fost în stare să-i spun un singur lucru: «Am acum pe suflet, nici eu nu înțeleg de ce, *Hristos a înviat din morți*». El adăuga cântând: «Cu moartea pre moarte călcând, și celor din morminte viața dăruindu-le».

Atunci am început iarăși să plâng, și starețul iarăși îmi spuse că mă voi mângâia și, pe când plecam, îmi sărută mâna.

Acum știu un singur lucru: că *am văzut Piatra și pe Piatră, Biserica* (Mt 16, 18) și că mai târziu, toate încurcăturile vieții le raportam la această clipă. Și nimic altceva, în afara acestui lucru extraordinar, nu pot să spun. El mi s-a rămas pentru totdeauna ca o puternică lovitură. Biserica s-a deschis pentru o clipă și apoi s-a închis la loc. – Biserica de pe Piatră. Niciodată mi s-a mai întâmplat ceva asemănător. Căci părintele Isidor nu era unul dintre duhovnicii «importanți», dintre cei cu popularitate. Văzusem și cunoscusem stareți și duhovnici atât dintre «mujici» – cum se zice – cât și din cei, cum se zice, «deștepți». Dar chiar aici e problema: că eu, aristocratul, nu am văzut în el nici «țăranul», nici «deșteptul». Aici este esențialul: că toate definițiile mele nu-mi fuseseră de nici o trebuință. Și iarăși repet: el nu este nici una, nici cealaltă, este mai mult decât acestea. El nu este Varnava (nu l-am cunos-

cut, dar am auzit că tratează problemele cam «țărănește»), nu este nici un duhovnic din cei rafinați, din care am văzut atâția la Moscova. El este ceva de mijloc, adică mă rog, care nu poate fi redus la definițiile mele.

Eu îl cunosc numai pe episcop. Și el are har. Dar lui trebuie să-i ceri harul, să-l faci să ți-l dea. Acolo însă, cu părintele Isidor, în toate purtările lui vedeai o neobișnuită ușurătate. Ca să fie clar, îmi voi mai explica o dată cuvintele. Așa-ziși «preoți țărani» sunt neobișnuit de ușor abordabili. Știu foarte bine cât de simplu este să te spovedești la preoții de țară, la prisume ori la «sotnile negre»[*]. Dar, de câte ori pleci de la ei, îți rămâne pe suflet ceva în plus, ceva ce simți că ei nu pot înțelege, ceva a cărui înțelegere nu îndrăznești să le-o ceri.

Aici era altfel. Aici, ușurința era directă și nemijlocită. Este extrem de rară această absență a perdelelor duble.

Iată la ce se rezumă toate impresiile mele: eu, un om educat, învățat, cu studii înalte, știu toate condițiile în care te poți apropia de alt suflet, cel care spovedește. Dar toate aceste convenențe mi-au fost spulberate: nimic din toate acestea nu se găsea în celălalt suflet – acela al părintelui Isidor".

Astfel își termină povestitorul relatarea sa.

CAPITOLUL XIII

Din care cititorul află ce învăța starețul prin discuțiile sale

Părintelui Isidor nu-i plăcea să dea sfaturi, nici să judece ca unul învățat. Și nu numai că se ferea pe sine de acest lucru, dar și pe alții îi oprea: „Despre asta să nu iscodești mult. Pentru călugări curiozitatea este periculoasă".

lui dogmatica Mitropolitului Macarie al Moscovei, o respingea încruntat, spunând despre ea: „Și eu m-am înecat din această cauză", adică din dorința de a strânge credința vie în menghina rațiunii. Atât de precaut era părintele față de judecarea credinței.

Un oarecare stareț spunea că: „eram puțintel stânjenit de părerile lor preconcepute" (adică ale Părinților Isidor și Varnava). „Care păreri preconcepute?" „Cele din popor. Ei nu știu nimic: nici părintele Isidor, nici părintele Varnava. Ei nu acceptă catehetica lui Macarie. Aud uneori de la părintele Varnava reproșuri la adresa Mitropolitului Macarie. Ei nu știu cum să separe dogma de morală. Una este teologia dogmatică, și alta teologia morală, și mai există teologia misionară."

Cel ce spunea acestea are dreptatea sa. Într-adevăr, părintele nu se ocupa cu teologhisiri, pentru că el avea viața duhovnicească în Dumnezeu și vederea duhovnicească a lui Dumnezeu, și în această trăire a lui Dumnezeu nu puteau fi trasate linii de despărțire care să separe diferitele discipline universitare. În sufletul părintelui era anulată orice ordine dictată de împărțirea pe cărți, capitole, paragrafe și subparagrafe, pentru că în el domnea o altă ordine: o ordine dată nu de învățători și profesori, ci de Duhul Sfânt. Și adesea îți venea să întrebi despre Avva: „Cum de cunoaște Scriptura fără să fi învățat?"

Îți repet, iubite cititorule, că puterea Avvei Isidor nu era în vorbele înțelepte, ci în forța duhovnicească ce-i însoțea cuvintele, chiar și pe cele mai banale. Dar dacă ești în continuare curios să afli despre ce vorbea părintele, iată, îți voi da câteva exemple. Însă, când le citești, trebuie să-ți fie clar că vorbele părintelui Isidor rostite de altcineva aproape că nu păstrează nimic „isidoric" și se veștejesc, ca florile albăstrii de in rupte de pe tulpină.

Îmi amintesc – povestește deja pomenitul părinte ieromonah Efrem – că, pe când ieșirea de sub tipar scrisorile Mitropolitului Filaret către Arhimandritul Antonie al Lavrei, într-una din ele am citit o însemnare a Vlădicăi: „Isidor răspundea bine". Atunci, cu prima ocazie, mi-am făcut apariția la părintele Isidor și l-am întrebat ce anume-i răspunsese Vlădicăi Mitropolitului. Starețul îmi povesti următoarele: „Trei dintre noi ne duseseram la Vlădică pentru punerea mâinilor (hirotonie): pe mine, ca ieromonah, și pe doi călugări, ca ierodiaconi. Vlădica începu să întrebe de la cei mai mici și, adresându-se celui mai tânăr, îl întrebă: *Prin ce nădăjduiești să te mântuiești?* Acesta răspunse: *Prin smerenie.* Iar Vlădica îl întrebă: *Oare ai așa multă?* Apoi îl întrebă pe un altul: *Iar tu, cu ce nădăjduiești să te mântuiești?* Acela răspunse: *Cu sfintele dumneavoastră rugăciuni.* Vlădica se înfurie: *Unde ai învățat atâta prefăcătorie?* Apoi mă întrebă pe mine: *Iar tu, prin ce nădăjduiești să te mântuiești?* Eu răspunsei: *Prin suferințele Crucii și moartea Mântuitorului nostru Domnul Iisus Hristos.* Vlădica își făcu cruce și zise: *Țineți minte acest răspuns și nu-l uitați niciodată.*"

Aceeași persoană scrie despre părintele Isidor: „Era profund pătruns de cunoașterea adevărurilor dogmatice ale sfintei credințe ortodoxe și dădea întotdeauna răspunsuri pe deplin corecte, bazate pe texte din Sfânta Scriptură și din Sfinții Părinți."

Cel mai adesea, părintele vorbea despre Maica Domnului, de Biserică, de suferințele Crucii și de moartea Mântuitorului. Toate acestea pentru el nu erau, de fapt, probleme separate, ci se îmbinau cumva într-un întreg. Uneori el punea față în față nașterea protomaicii Eva din coasta lui Adam cu nașterea Maicii Bisericii din coasta lui Hristos. Avva asemuia somnul miraculos al lui Adam cu tainicului

somn al morții Domnului scoaterea coastei lui Adam – străpungerii Domnului în coastă cu sulița miraculoasa scurgere de sânge și apă din rana lui Hristos el o plăcea ca însăși nașterea Bisericii Și astfel nașterea Bisericii se asocia în mintea lui cu rana inimii străpunse a Maicii Domnului Suferințele Maicii Domnului erau asociate cumva, pentru părintele Isidor cu harul Bisericii „Hristos a născut Biserica și am devenit cu toții una" – spunea el uneori

Cea mai înaltă culme a teologhisirii părintelui Isidor era a sa *Rugăciune a lui Iisus* în care au intrat indirect și aceste gânduri Cititorul o va afla în capitolul următor

Starețul îl iubea și-i cinstea pe cuvioșii Domnului, iar relațiile lui cu aceștia erau profunde vii, minunate Starețul trăia cu inima întotdeauna printre cuvioși pentru el erau apropiați ca rudele și chiar mai mult. O deosebită admirație avea părintele față de Sfântul Serafim Făcătorul de Minuni al Sarovului față de monahul Gheorghe Zăvorâtul, de Cuviosul Tihon din Zadonsk și de alții Când vorbea el se referea de obicei la acești purtători ai vieții harice Avvei nu-i plăcea să vorbească în numele său

Deseori cu adâncă dulceață repeta după Cuviosul Serafim al Sarovului „Bucuria mea! Bucuria mea! Adună în tine duhul liniștirii și mii de suflete se vor mântui în jurul tău"[44]

Când era vorba de cuvintele deșarte și mai ales de cele de mânie el arăta puterea cuvântului amintindu și adesea, cu această ocazie de versurile lui Gheorghe Zăvorâtul „*Cuvântul e a minții făclie/ Aleargă suflete spre veșnicie!*"[45] Și mai frecvent părintele spunea la despărțire „*Cu suflet pe suflet convins / de mânie și de vorbele deșarte de te vei feri,/ ca un teolog adevărat vei viețui*"[46]

Părintelui Isidor îi plăcea de asemeni să recite cu multă însuflețire tălmăcirea în versuri a unui Psalm, pe care o

găsise într-o revistă și-i plăcuse foarte mult În astfel de momente se înflăcăra cu totul recita expresiv și cu putere Uneori îi înmâna oaspetelui o cărțulie groasă – transpunerea în versuri a Psalmilor făcută de un preot orb și atrăgându-i oaspetelui atenția asupra acestui ultim aspect („era orb!") îl ruga să citească cu voce tare versurile erau destul de greoaie

Cu alte ocazii, amintea oda *Dumnezeu* a lui Derjavin[*] Dar cel mai adesea vorbea cu multă căldură de N V Gogol, recitând pe de rost rugăciunea în versuri compusă de acesta către Preasfânta Născătoare Dar mai înainte de fiecare dată rostea repede epigraful „Nimeni din cei ce aleargă la tine nu pleacă rușinat, Preacurată Născătoare de Dumnezeu Fecioară ci își cere har și primește darul pentru cererea cea de folos" Apoi începea să citească rugăciunea propriu zisă. „*Spre tine Maica Preacinstită,/ Cutez să îmi ridic privirea* ..."[47] (vezi *Adăugirea* p 337)

Nu știu de ce el iubea foarte mult această rugăciune Își amintea de asemeni de rugăciunea în versuri către Crucea Domnului „*Slăvită e puterea Crucii/ Și strălucește peste tot* ..."[48]

Una din rugăciunile lui cele mai dragi era următorul pasaj din *Scrierile* Luminătorului Dimitri al Rostovului[*]

I Iisuse al meu preaiubit, dulceața inimii
E Ești singura mea alinare a durerii bucuria mea
R Rostește sufletului meu „Salvarea ta sunt Eu
O Omule spălarea păcatelor și intrarea ta în Rai"
M Mi-e bine să mă alipesc de Tine Dumnezeule!
O O Doamne de la Tine aștept milostivire!
N Nu știu cine îmi va ajuta în necazuri afară păcătosului
A Au nu Tu Preabunule Iisuse Dumnezeule?
H Hristoase dorința mea este să fiu numai cu Tine

D Dă-mi mie să Te am mereu în inimă!
I În mine să Îți faci sălașul, fii bun cu mine
M Mult păcătoși să nu-i disprețuiești!
I Îmi pierd în brulă viața fără Tine, Doamne
T Tu ești tăria, și slava, și puterea
R Râd și mă bucur, mă veselesc de Tine,
I În toți vecii mă voi lăuda cu Tine, Dumnezeul meu!
I

Dar cel mai adesea Avva Isidor își punea vizitatorii să cânte împreună cu el *Binecuvântați sunt* pe glasul al III-lea din Canonul Prohodului Maicii Domnului, care se săvârșește la Schitul Ghetsemani pe 17 august, de Adormirea Maicii Domnului și de Înălțarea Preasfintei Născătoare: Binecuvântată Stăpână, luminează-mă cu lumina Fiului tău.

Soborul îngeresc se minună văzându-te pe tine cu morții laolaltă, dându-ți sufletul în mâinile Domnului, și cu Dumnezeu înălțându-te, Preacurată, cu slavă dumnezeiască la ceruri.

Așa îi cânta Maicii Domnului căruntul stareț Isidor. Și, la terminarea stihurilor, își ruga oaspeții să și le transcrie și să le cânte cât mai des pe la casele lor. Părintele Isidor repeta adesea că pacea, curăția și smerenia sunt de la Maica Domnului, și că va veni chiar ea, Multsuferitoarea, în ajutorul celui care o cheamă.

Pe musafiri să îi întreba întotdeauna dacă fuseseră la Maica Domnului (adică la icoana de la Cernigovo din biserica subterană) și, dacă răspundeau că nu, Avva le spunea să meargă la ea să se roage.

Când veneau la părintele Isidor doi prieteni, el își arăta totdeauna bucuria și încuviințarea față de prietenia lor, repetând de fiecare dată, cu această ocazie, că este obli-

gatoriu să trăim în pace: *Frate întărim pe frate / Ca o tare cetate*.

Când cineva i se plângea de vreo boală sau de vreo nenorocire, starețul îi spunea aproape cu invidie – dacă este permis să facem uz de acest cuvânt nepotrivit: „Vezi cum te iubește Dumnezeu? Nu te uită!"

Era odată un frate bolnav. Se întâmpla să-l întâlnească pe starețul Isidor, care-l întrebă: „Ei, Misa, cum o mai duci?" „Bolesc, părinte!" „Oare nu știi că, dacă Dumnezeu te caută cu vreo boală sau cu vreo nenorocire, înseamnă că te iubește? Acum Domnul ne caută cu boli, și asta ni se va pune la socoteală."

CAPITOLUL XIV

cel mai povățuitor, care îl învață pe cititor Rugăciunea lui Iisus, cea dătătoare de har, a Avvei Isidor, aducătoare de multă liniște sufletească celui ce o va rosti cu înțelepciune

Pe oricine venea la el, părintele Isidor îl învăța să se roage cu *Rugăciunea lui Iisus* compusă de el sau, cine știe, descoperită poate de sus. Părintele se ruga întotdeauna cu ea. (Cititorul însetat de cunoștințe o va citi mai jos.) El conferea acestei rugăciuni multă importanță în lucrarea luptei cu gândurile deșarte, considerând-o plină de putere harică.

Liniștirea sufletului, îmblânzirea nervozității, a răutății și a mâniei, alungarea gândurilor rătăcitoare și a dorințelor pătimașe – iată căror nevoi le ajuta cel mai bine această *Rugăciune a Celor Cinci Răni ale Mântuitorului și a Săgeții din Sufletul Preacuratei Maicii Sale*. Așa zicea și mețul

... aducea uneori exemplul unei întâmplări în care această rugăciune scosese afară dracii dintr-o femeie posedată.

Avva spunea această rugăciune stând cu fața la icoane. Prima parte o rostea lent, cu un fel de așteptare parcă, și în acest timp privea Sfânta Răstignire. Când rostea a doua parte, privea icoana Preacuratei Fecioare. Această parte o rostea mai repede, cu însuflețire și cu nădejde plină de bucurie. După ce termina de spus rugăciunea, care nu era prea lungă, chipul starețului se transfigura. Un fel de lumină i se revărsa din ochi și radia în întregime de acea bucurie sărbătorească, despre care aflăm numai din *Cântarea Cântărilor* sau din *Căsătoria Mielului* din *Apocalipsa* Sfântului Ioan Teologul.

Efectul haric al rugăciunii se vedea în primul rând pe fața lui. El știa acest lucru. De aceea îi ruga atât de des și pe alții să se lecuiască cu această doctorie.

„Fă-ți cruce cu mintea (*razumno*) – uite-așa – și ispita va trece”, obișnuia să-i spună vizitatorului său când acesta i se plângea de ispite, de tristețe ori de supărare, și în acest timp starețul își făcea cruce, rostind *Rugăciunea lui Iisus*. „Dacă vei avea vreo ispită în mădulare, spune asta (urma rugăciunea), roagă-te Maicii Domnului, ea e curată, iubește curăția, te va ajuta și pe tine.”

Cu astfel de cuvinte și cu multe altele îl convingea starețul ca să se roage cu *Rugăciunea Celor Cinci Răni ale Domnului Iisus Hristos și a Săgeții din Sufletul Preacuratei Maicii Sale, Fecioara Maria*. Dar, pe când starețul era în viață, nu se știe de ce, oamenii nu primeau bine această rugăciune, nici frații schiteni, nici mirenii. E uimitor că aproape nimeni nu era în stare s-o rețină, cu toate că nu era nici lungă, nici grea, după cum se va vedea. Unii considerau chiar o necuviință ca starețul să învețe

pe toată lumea, inclusiv pe intelectuali, o rugăciune atât de simplă și din popor – cum îi ziceau – și mai ales neluată din cărți.

„Singur a compus rugăciunea – povestește un frate. Vine în vizită la cutare și-l plictisește cu rugăciunea lui și cu foițele de hârtie (despre care am pomenit mai sus). Mă mir cum are atâta cutezanță.”

Așa era pe când harismaticul stareț era încă în viață. Însă cum părăsi părintele lumea aceasta, mulți își dădură brusc seama că nu cunosc *Rugăciunea Celor Cinci Răni* și și-o copiară ca să se roage cu ea, unii o învățară chiar pe de rost. Și mulți dau mărturie despre marea putere harică a rugăciunii starețului Isidor, mai ales în lupta împotriva gândurilor rele și a dorințelor păguboase.

„*Rugăciunea Celor Cinci Răni Ale Mântuitorului* este așa de puternică – spune, din propria experiență, un frate schitean – încât demonii nu-i pot rezista.”

Iată, binecredinciosule cititor, acest ultim dar pământesc al părintelui nostru, al cerescului stareț Isidor. Rostește-o pentru sănătatea sufletului și a trupului tău, și învață-i și pe cei apropiați să o spună în memoria starețului, cu ale cărui rugăciuni Domnul să te miluiască.

RUGĂCIUNEA CELOR CINCI RĂNI ALE MÂNTUITORULUI,

cu care starețul Isidor își învăța fiii duhovnicești să se roage

„Spune-mi, unde Te doare? (*punându-și mâna pe frunte, spune așa:*) **Doamne**, încununat cu cununa de spini capul Tău, până la sânge și până la creier, pentru păcatele mele. (*coborându-și mâna la piciorul drept, spune:*) **Iisuse**

în picioru… … străpuns de pironul de fier pentru păcatele mele. *(Punând mâna pe piciorul stâng, spune așa:)* **Hristoase**, în piciorul Tău cel stâng străpuns de pironul de fier pentru păcatele mele. *(Ridicând mâna pe umărul drept, spune așa:)* **Fiule**, în mâna cea dreaptă străpunsă de cuiul de fier pentru păcatele mele. *(Trecând mâna pe umărul stâng, spune așa:)* **Dumnezeiescule**, și în mâna cea stângă străpunsă pentru păcatele mele, și în coasta împunsă de suliță, izvorâtoare de sânge și apă pentru răscumpărarea și mântuirea sufletelor noastre. Cu Născătoarea de Dumnezeu înțelepțește-mă. *(Întorcându-te cu fața la icoana Maicii Domnului, spune așa:)* Și Ție o armă îți va străpunge sufletul, pentru ca multe inimi să își deschidă izvorul lacrimilor sufletești de pocăință și de mulțumire ale întregii omeniri."

CAPITOLUL XV

scris pentru ca cititorul înțelept și smerit să știe că starețul Isidor nu era străin de darul vederii cu duhul și al facerii de minuni

Oare este nevoie să îți amintesc, cititorule cugetător la cele dumnezeiești, că nici darul vederii cu duhul, nici cel al facerii de minuni, nici vreun altul, luate separat, nu aduc în om Duhul lui Dumnezeu? Ca un bun creștin ce te afli, desigur că îți e necontenit prezent în minte că Împărăția lui Dumnezeu este dreptate, pace și bucurie în Duhul Sfânt, iar nu minuni, clarviziuni și vindecări miraculoase – despre acestea au scris mulți luminați de Dumnezeu în scrierile Sfinților Părinți. Dar totodată nu ți-e străin că iubitorul de Dumnezeu, cel ce caută Împărăția lui Dumne-

zeu, primește împreună cu Duhul și darurile Acestuia. Căci Mântuitorul a spus: „Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și toate celelalte vi se vor adăuga vouă."

Cu adevărat așa era starețul Isidor. Nu alerga niciodată după acelea de care se minunează omenirea, ci, asemenea neguțătorului preaînțelept, căuta mai întâi mărgăritarul de preț al sufletului său. Dumnezeu i se sălășlui în suflet și odată cu El, bucuria duhovnicească și plinătatea vieții făgăduită de Mântuitor ucenicilor Săi. Dar această apă vie revărsându-se cu dărnicie din inima devenită transparentă a lui Isidor, ca din preaplinul unui potir de cristal, săvârșea minuni și semne, dându-i starețului puteri nebănuite.

Vizitatorii săi nu aveau nici o îndoială că starețul vede și știe tainele oamenilor. Însă nimeni nu-l întreba despre aceste semne evidente: căci cine se va uita la podoabele palatului împărătesc când împăratul este de față? Nici Avva nu vorbea cu plăcere despre darurile sale duhovnicești, considerându-le o urmare firească a trăirii în Dumnezeu. Astfel, când i se vorbea despre puterea sa clarvăzătoare, el răspundea liniștit: „Dumnezeu este cu noi, este aproape de noi, El vede cu ochii noștri."

Nu o singură dată, nici de două sau de trei ori, ci de multe ori, și nu un singur ucenic al Avvei, ci mulți s-au convins că, atunci când soseau la el, Avva începea primul să vorbească despre problema pentru care veniseră la el. Sosești și el te întâmpină cu sfatul pe care îl căutai. Asemenea cazuri păreau atât de obișnuite pentru ucenicii părintelui, încât nimeni nu s-a îngrijit să le pună pe hârtie, și acum s-au uitat. Dar iată, drept pildă, câteva astfel de istorii păstrate special pentru cititorii aceia care n-au avut ocazia să-l cunoască.

Cineva, plecând cu trenul departe de Serghiev Posad, pe drumul de întoarcere avu o întâlnire neașteptată, care l

[illegible] cunoscut [illegible] deznădejdea în care îl văzuse soțul. Ar fi trebuit să coboare din tren la prima stație și să-l viziteze pe acesta, dar nu se știe de ce, gândul nu-i veni în minte sau, cum se zice, dracul i-l acoperi cu coada sa. Sosind la Serghiev Posad chiar la Liturghie, omul înțelese deodată, în timpul slujbei, că trebuie să ia trenul înapoi pentru a-și repara scăparea. Și, având în vedere că trenul către acel oraș pleca noaptea târziu, omul avu timp să meargă până la starețul Isidor pentru binecuvântare. Începuse să fulguiască pe când el se apropia de căsuța părintelui. Avva îl întâmpină în fața ușii încă de departe. Înainte ca acesta să ajungă, și neapucând să-i dea binecuvântare, îi arătă fulgii de zăpadă care se roteau în aer: „Privește, privește! Așa zboară și faptele bune, ca fluturii! Trebuie să pleci cât mai repede, altfel trenurile se pot suspenda." Avva îi confirmă apoi că trebuie să plece neapărat în acea noapte, îl binecuvântă și-i scrise chiar cu buchile sale încovoiate și stângace o scrisoare celui care avea nevoie de ajutor.

Iată încă un caz. Odată sosi la părintele Isidor un fiu de-al său duhovnicesc (părintele G.), se spovedi și-i dădu apoi două ruble. Părintele luă banii. Atunci celuilalt îi sosi fulgerat gândul: „De ce i-a, doar știe că sunt sărac?" Părintele nu răspunse nici un cuvânt la acest gând. Dar în timpul discuției care urmă, veni un om sărac căruia, mai devreme, părintele îi spusese să treacă după bani seara, cu toate că la ora respectivă nu avea nici un ban. Părintele Isidor îi înmână acestuia cele două ruble, adăugând: „Iată, a venit acest om bun care-ți dă banii!" Apoi, conducându-l pe părintele G., Avva îi spuse între patru ochi: „Nu te tulbura că ți-am luat cele două ruble, rugăciunile vor ajunge mai repede la Dumnezeu prin mireni decât prin

[illegible] prin mine". Părintele G. este convins că în această întâmplare e vorba de clarviziune.

Dacă venea cineva la părintele Isidor cu un păcat pe suflet, dacă cineva se certa cu aproapele său ori i se răcea dragostea, întotdeauna părintele începea primul să vorbească despre acel lucru sau, din două-trei întrebări, îl făcea pe om să recunoască și să se căiască. Fenomenul devenise atât de obișnuit pentru toți, încât, atunci când cineva se încăpățâna să rămână în păcat, avea grijă mai să nu se mai arate în ochii părintelui.

Viața în cealaltă lume era viața obișnuită a părintelui. Deseori vedea în somn pe Maica Domnului, pe Sfântul Serafim și pe alți cuvioși, și starețul dădea ascultare sfaturilor lor îndurătoare.

Iată, de exemplu, cum începu relația starețului cu episcopul E.

„Până în 1904, nu reușisem să-l văd pe părintele Isidor – povestește episcopul E. – cu toate că auzisem multe despre el pe când eram încă student la Academie. Prima noastră întâlnire fu în mai 1904. Era o zi minunată, ieșisem în grădina Academiei. Un bătrân încovoiat, cu toiag și scufie, se apropie de mine, târșâindu-și picioarele. Ajungând lângă mine, mă întrebă: »Părintele, sunteți Preasfințitul?« »Dar ce vă trebuie?« îi răspund. »Eu sunt părintele Isidor.« »Foarte bucuros de cunoștință.« »Am venit cu o treabă: azi-noapte mi se arătă Maica Domnului și mi spuse: *De ce n-ai luat binecuvântare de la noul Preasfințit?* Așa că am venit.«"

De la înălțimea duhului său, Avva înțelegea și semnele naturii necuvântătoare. Povestea, de pildă, cum în biserica din ținutul său natal apăruse odată o minge de foc care arsese iconostasul, și părintele văzu aici o minune a lui Dumnezeu. După aceasta plecă în lume. Și abia zâm-

bind stareţul adăuga invariabil: „Vor zice poate că asta a fost așa de la sine. Dar eu credeam altfel."

Așa și este de fapt. Unii liber-cugetători (să nu se smintească de acestea evlaviosul cititor) vor zice, cu aer savant, că fusese un fulger globular. Și ce-i cu asta?! Parcă Dumnezeu nu ne poate vorbi prin fulgere globulare?! În mâinile Lui e întreaga făptură, și prin ea ne vorbește Dumnezeu. Însă nouă ni s-a învârtoșat inima și nu mai înţelegem cuvintele lui Dumnezeu. Dar Avva Isidor asculta Creaţia cu inima curată, pentru el în Creaţie răsuna cuvântul lui Dumnezeu, și de aceea pentru el întreaga lume era plină de semne minunate și de sugestii tainice. Pentru stareţul înduhovnicit și fulgerul globular era o minune. Un suflet de lut însă nici în Sfârșitul Lumii nu va vedea un semn al lui Dumnezeu. Omul nelegiuit, care și-a dorit să trăiască fără Dumnezeu, chiar astfel este pedepsit: i se sting ochii sufletului, el nu mai vede și nu mai cunoaște pe Dumnezeu, și nu înţelege semnele mâinii Lui, și de aceea nimic nu-l împinge să privească în jurul său și să se căiască; el trăiește parcă în somn, fără a înţelege acest lucru, și își consideră visurile realitate.

Cu totul altfel trăia Avva. El veghea întotdeauna și era viguros cu duhul. El lua seamă la glasul Creaţiei, și Creaţia lui Dumnezeu lua seama la el. Nu numai lumea era un semn pentru părintele Isidor, ci și părintele era un semn pentru lume. Într-adevăr, în preajma stareţului se întâmplau lucruri care nu se întâmplă în preajma altor oameni.

Chiar el povestea, de exemplu, un astfel de caz. Odată, în ziua Adormirii Maicii Domnului – când în Schit nu este interzis accesul femeilor – veni la el o femeie care se plângea de o permanentă durere de cap. „Fă-ţi semnul crucii cu mintea", îi spuse stareţul și o învăţă *Rugăciunea sa despre Cele Cinci Răni Ale Mântuitorului*. Femeia începu să-și

facă semnul crucii cum o învăţase stareţul, dar de abia și duse mâna la frunte, că se scutură toată și căzu la pământ în spasme, iar din gura îi ieși o spumă neagră. Atunci părintele spuse să fie scoasă din Schit și dusă la Maica Domnului de la Cernigovo, în biserica subterană. Acolo femeia fu vindecată de boala sa.

CAPITOLUL XVI

care vorbește despre crucea părintelui Isidor
și despre cât de puţin îl înţelegeau cei din jur

Viaţa părintelui Isidor nu fusese o cruce ușoară. Dar stareţul o purta răbdător. Mai ales din felul cum își purta crucea te puteai convinge că părintele avea o lume a sa deosebită, supraabundentă, din care își culegea puterile și energia. Nouă, viaţa în Dumnezeu ni se pare posibilă numai în urma îndeplinirii mai multor condiţii. Noi ne păstrăm echilibrul interior numai când suntem susţinuţi de respectul public, când ne bucurăm de abundenţă materială și de alte asemenea bunătăţi trecătoare, asemenea cu putregaiul, de cel în ce Sfinţii părinţii noștri Avva Isaac Sirul.

Dar pentru Avva Isidor credinţa era o putere lucrătoare în sine, care nu-l părăsea niciodată. La el toate erau invers decât la noi.

Fost servitor al unei case boierești, el nu rostise niciodată vreo vorbă de ocară sau măcar de nemulţumire la adresa foștilor săi stăpâni. Dar nu numai atât: cât timp cneaghina fusese în viaţă, el se înfăţișa la ea în fiecare an cu o prescură și o legătură de covrigi înșiraţi pe o coajă topită de tei.

Povestea despre cum îl izgoneau atât de liniștit și cu un surâs atât de vesel, de parcă n-ar fi fost vorba despre

ei îl goneau mereu de peste tot. Din Vechiul Athos fu nevoit să plece din lipsă de bani. În Pustia Paraclit el aduna în jurul său copii din prin satele învecinate, le dădea ceai, îi învăța rugăciuni și le împărțea câteva copeici fiecăruia din sărmăcioasele sale resurse. Tocmai acest lucru displăcu conducerii, care lansă zvonul că cica părintele Isidor ar trage la măsea, c-ar aduce femei; în sfârșit, îi puseră în spinare atâtea brașoave, încât îl izgoniră din Pustie și-l mutară în Schitul Ghetsemani.

Fusese prigonit toată viața. Dar pentru ce? Pentru că îi spovedea pe frații care erau cât pe ce să cadă în deznădejde din cauza asprimii duhovnicului, pentru că primea pe toți ciudații, pentru că da pâine sărarilor, pentru că pleca fără să-și ceară voie pentru a alina pe careva de la Posad, pentru aceea că era direct cu ocârmuirea.

Pe cât îl iubeau frații mai mici, pe atât îl desconsiderau, cu câteva excepții, superiorii. Felul său de a fi direct și independent nu le era pe plac, părându-li se insuportabil cu toată adânca smerenie a starețului. Absența unei nevoințe demonstrative îi aducea disprețul fraților ca și cum ar fi fost un mâncău și un băutor. Dar răul cel mai mare în ochii fraților – care se considerau învățați – era simplitatea și „lipsa de educație" a starețului. Unii chiar îl considerau straniu, oarecum prostănac sau într-o doagă, și îl numeau „ciudatul" – iar asta atunci când vorbeau despre el cu îngăduință.

Timp de șaizeci de ani fu monah părintele Isidor, și în tot acest timp nu primi nici măcar brâul. Octogenarul părinte trăia însingurat în căsuța lui și era nevoit să facă totul cu mâinile proprii, căci nu avea nici măcar ucenic în chilia sa. Era atât de părăsit, că în timpul bolii fața i se acoperise cu un strat de murdărie, iar din părul albit, epis-

copul F[illegible] mai vizita [illegible] ce stare zile în urma morții starețului [illegible]

Sărăcia, boala, disprețul, ignoranța, prigoana – iată încercările care încolțiseră pe cărarea vieții starețului. Dar și în aceste încercări el își păstra atâta liniște, atâta bucurie, atâta plinătate a vieții, câtă nu vom fi noi în stare să adunăm nici din cele mai favorabile împrejurări.

Ce era cel mai remarcabil la părintele? Desigur, aceea că, în orice condiții, el rămânea creștin. Creștinismul era stihia sa imuabilă, nelegată de lume și de condițiile ei naturale ori sociale. Creștinismul nu era pentru el un capriciu al vieții, ci însăși substanța ei, nu era o înfloritură sau o decorațiune a vieții, ci chiar țesătura ei. Neînțeles în timpul vieții, starețul rămâne neînțeles, se pare, și după moarte. Nici până acum nu și-au dat seama cei din jurul său de ce comoară s-au lipsit. Dar cu atât mai tare strălucește lumina părintelui în noaptea ignoranței.

CAPITOLUL XVII

în care sunt amintite modeste mărturii
despre viața starețului Isidor, despre locul nașterii sale,
despre traiul pe care l-a dus și despre influențele duhovnicești
care și-au spus cuvântul asupra sa

Acum, iubite cititorule, știi cum era Avva Isidor, așa că vrei desigur să știi mai multe: cum de a devenit el avvă. Pentru a te mulțumi, te voi pune la curent cu puținul pe care-l cunosc din viața starețului.

Avva Isidor s-a născut în satul Liskovo din județul Makarievsk al guberniei Nijegorodski, primind la sfântul botez numele Ioan. Părinții săi erau niște țărani voinici ai

[illegible] Valentin [illegible] Kozin. Așa că Ioan își spunea după [illegible] familie în două feluri, ba Gruzinski, ba Kozin, dar de [illegible] Gruzinski. Anul nașterii sale nu este cunoscut cu exactitate. După spusele starețului Avraamie de la Schit, Ioan s-a născut exact în anul când a trecut la cele veșnice Cuviosul Serafim, Făcătorul de Minuni al Sarovului. Dar Ioan, deja cu puțin timp înaintea morții sale, povestea în repetate rânduri despre o discuție care i se întipărise bine în minte, aceea pe care o avusese cu mama sa în ziua trecerii la cele de dincolo a Cuviosului Serafim.

„Se răspândise o aromă minunată – povestea el. Am întrebat-o pe mama de unde vine, iar mama îmi spuse: s-a stins starețul Serafim. Vestea morții sale sosi abia peste două trei zile". Dacă e să ne bazăm pe prima variantă, anul nașterii lui Ioan ar trebui să fie 1833. Dar dacă e s-o credem pe cea de-a doua, trebuie să ținem cont că în 1833 Ioan trebuia să fie destul de mare ca să țină minte evenimentele acelui an, atunci, așa cum considera și Ioan, anul nașterii sale ar fi trebuit să fie 1814.

Oricum ar fi fost, în viața lui Ioan pătrunsese o rază din strălucirea Cuviosului Serafim. Încă purtându-l în pântece, mama lui Ioan se dusese la Sarov la starețul Serafim. Sfântul o alese dintr-o mulțime mare de popor și o chemă în față, închinându-i-se până la pământ în fața tuturor, și îi prezise că din ea se va naște un mare nevoitor și că numele său va fi Isidor. Mai târziu, la Schit, Avva Isidor era în relații foarte apropiate cu unul dintre ucenicii starețului Serafim.

Despre copilăria, adolescența și tinerețea lui Ioan se știe foarte puțin – ceea ce povestea el însuși. Este vorba în primul rând despre participarea lui la teatrul de la curtea cneajilor Gruzinski. Jucase în *Filka* și încă în câteva

scenete comice. Se pare că dragostea sa pentru poezie și artă se născuse tocmai în această perioadă. Dar cu tot gustul său pentru astfel de distracții lumești, tânărul nu-și uita sufletul. Încă de pe atunci începu să-și dorească asceza monahală.

„În timpul nopții tata cu mama începeau să se ocupe uneori cu treburi de-ale lor – povestea el cu puțin timp înaintea morții sale – iar eu mă întorceam cu fața la perete să privesc la tabloul cu Cuvioșii Zosima și Savatie[1] și vedeam parcă pășuni verzi și lăcașuri".

Dintr-un simplu semn, aceste gânduri de tinerețe se transformară într-o hotărâre puternică. Odată, tânărul Ioan se ruga în Biserica Acoperământului Maicii Domnului din ținutul său natal. Un fulger ca o lună plină – așa îl descria apoi starețul – trecu, luminând palid, de-a lungul iconostasului, și se descărcă cu tunet. Oamenii nu pățiră nimic, dar iconostasul se înnegri. Acest semn (pe care bătrânii locului îl țin minte) avu influență asupra lui Ioan. După cum se exprimă un frate schitean: „fulgerul trăsni, dar pe el îl încălzi". „Gândul îmi zbura înspre Athos" – povestea starețul. Însă nereușind atunci să-și realizeze acest gând, Ioan intră în Schitul Ghetsemani, întemeiat de Mitropolitul Filaret. Aici se întâlni iarăși cu consăteanul său, arhimandritul Antonie, care era originar tot din Liskovo și era fiul nelegitim al cneazului Gruzinski. Este cazul să amintim că, judecând după anumite aspecte – și anume după numele de familie „Gruzinski" pe care-l purta și îl declara Ioan, după constituția firavă a trupului său și, în sfârșit, după chipul și nasul său cu un ușor aspect oriental – putem presupune originea nobilă a lui Ioan. Nu este exclus să fi avut sânge de cneaz.

Arhimandritul Antonie îl luă pe Ioan ca [illegible] lui sa. Pe atunci, Ioan era un tânăr cărula [illegible]

mustață. El îl slujea pe părintele arhimandrit, scria pomelnice cu litere slavone, citea în biserică și cânta, cu un bas ușurel, la strană. Aici făcu cunoștință cu părintele Avraamie, care deveni mai apoi, în locul său, ucenic în chilia părintelui Antonie. La părintele arhimandrit îl văzuse nu o singură dată pe Mitropolitul Filaret al Moscovei și pe mulți oameni de seamă ai acelor vremuri.

La început, arhimandritul Antonie era foarte prietenos cu fratele Ioan, poate ca și legătura de sânge avu un cuvânt de spus în această prietenie. Dar mai târziu relația lor se răci. Arhimandritul se apropie de Mitropolitul Filaret, lăsându-și mintea pradă gândurilor mândrii de sine, iar fratele Ioan îi spunea părintelui arhimandrit prea mult adevăr și, ceea ce era mai important, îi amintea de trecutul său, de vremurile în care Antonie era un fecior iobag al cneazului Gruzinski. Consăteanul începu să-l stânjenească pe arhimandrit, care zicea: „El este prea greu pentru mine".

Perioada pe care părintele Isidor o considera ca fiind începutul nevoinței sale fusese cu totul deosebită în istoria Schitului. Încă erau vii în memorie întâlnirile cu Făcătorul de Minuni al Sarovului. O întreagă pleiadă de pustnici autentici luminau lumea din străfundurile codrilor în care acum se afla Schitul. Mulți oameni de seamă dintre mireni veneau să-și încălzească sufletele la lumina lor, să se umple de putere și energie. Pe atunci nu exista gardul de cărămidă; trăiau risipiți care încotro și fiecare ducea o nevoință deosebită. O parte din pustnici se scufundara în măruntaiele pământului și săpară acolo un întreg lăcaș, cu biserică și chiar cu fântână. Aici, la auzul clopotului subpământean, pustnicii de sub pământ ieșeau cu lumânări aprinse din strâmtele lor chilii ca mormintele, în care abia-abia te puteai întinde și, trecând prin coridoarele umede și strâmte ale adâncului, se adunau la rugăciunea

Miezonopticii. Cântau Psalmi și *Aliluia*, iar apoi se răspândeau pe la chiliile lor. În biserica subterană aerul era cam închis, și de aceea traseră afară din ea niște coșuri de lemn. Uneori, noaptea, părintele Antonie asculta prin aceste coșuri cântecele călugărilor. Din când în când, viețuia la Schit și Mitropolitul Filaret.

În 1860, fratele Ioan fu tuns în mantia călugărească odată cu părintele Gherman, astăzi egumenul Pustiei Zosima, aflată dincolo de Paraclit. Amândoi, adică Ioan (în călugărie Isidor) și Gherman fură primiți, în numele Sfintei Evanghelii, de starețul Schitului, ieroschimonahul Alexandr, al cărui fiu duhovnicesc deveni și Varnava peste câțiva ani.

Este o coincidență care merită toată atenția ca această triadă de sfinți părinți – Isidor, Gherman și Varnava – este unită prin legătura de frăție duhovnicească. Iar părintele Isidor, ca născut duhovnicește de la starețul Alexandr înaintea celorlalți, era cinstit de aceștia ca mai mare. De aceea, după moartea părintelui Alexandr, el îi luă locul, devenind părinte duhovnicesc pentru frații mai mici, rămași orfani.

În acea vreme, Pustia Paraclit încă nu exista. Când o ridicară pentru iubitorii celei mai aspre singurătăți, se mută aici și părintele Isidor, unde îl numiră imediat ieromonah. Mai sus nu se ridică niciodată. Schima, care i-a fost oferită la bătrânețe, o refuză din smerenie.

Era un timp când părintele se pregătea să plece în America, să propovăduiască împreună cu episcopul Ioan. Arhimandritul îi făcu chiar o șubă nouă pentru călătoria apropiată. Dar nu se știe de ce, călătoria nu mai avu loc, iar șuba plecă în America fără stăpânul său.

Cam peste cinci ani de la intrarea sa în Paraclit, părintele își împlini vechea dorință: să se mute la Vechiul

Athos. În această grădină de baștină a monahismului Avva vieţui un an. În acel an, stareţii athoniţi se hotărară să ridice o cruce pe cel mai înalt vârf al Slăvitului Munte. La această înălţare a Crucii Domnului participă activ şi părintele Isidor. Dar, neavând resurse să-şi obţină o chilie, părintele fu nevoit în scurtă vreme să părăsească Statul monahal şi să se întoarcă în patrie. Aici se aşeză din nou în Paraclit, dar în scurtă vreme deveni ţinta gurilor rele şi fu izgonit. Atunci se mută la Schit, unde locui, fără să-l părăsească, până la fericitul său sfârşit.

Din evenimentele acestei vremi putem aminti numai numirea părintelui Isidor ca duhovnic al tuturor monahilor după moartea părintelui Varnava, care avu loc în 1906.

CAPITOLUL XVIII

care relatează fericitul sfârşit al Avvei Isidor

Astfel trecu liniştita viaţă a părintelui Isidor. Şi sfârşitul lui fu neînchipuit de liniştit. Puteam crede chiar că nu murea, ci că adormea treptat, respiraţia îi devenea tot mai slabă şi în final dispăru cu totul, se stinse şi, împreună cu respiraţia, viaţa îşi luă zborul.

Până în ultima clipă a vieţii sale, Avva nu şi-a pierdut limpezimea cunoştinţei şi obişnuita sa veselie, rămânând lucid chiar şi pe patul de moarte. Nu îi slăbi nici măcar memoria chipurilor, a numelor, a fragmentelor de poezii religioase, a diferitelor probleme din viaţa fiecăruia. Boala lui era chinuitoare, avea un hemoroid, diaree şi hemoragie, dar nu se plângea niciodată nimănui. Când era întrebat de sănătate, răspundea întotdeauna cu zâmbetul său neschimbător: „Binişor, slava Domnului, sunt bine!" Trupul i se uscase de tot, mâinile i se topiră şi se făcură ca

nişte nuiele, asupriră copacele. Boala producea mari ravagii în trupul său. Faţa, de obicei destul de plină, slăbi şi se uscă tare, obrajii i se surpară, nasul i se ascuţi. La capătul zilelor ajunsese să nu mai aibă putere nici măcar să zâmbească. Numai ochii – ochii cei limpezi ai părintelui – îi radiau ca nişte stele luminoase, strălucind cu o neobişnuită lumină. În vremea când trupul fără vlagă al părintelui aparţinea încă lumii acesteia, ochii săi păreau să lumineze deja de dincolo. Cine s-a învrednicit să îi vadă, acela ştie ce este acela un sfârşit fericit.

Boala stareţului începuse de mult, dar din Săptămâna Luminată a anului 1907 ea se accentuă, iar din ziua Adormirii Maicii Domnului a aceluiaşi an, hemoragiile se înteţiră într-atât încât îl obligară să nu mai participe la Sfintele slujbe decât pentru primirea Sfintelor Taine.

De la Postul lui Filip[*] el căzu definitiv la pat, şi deja se putea prevedea că boala îi va aduce sfârşitul. Avva nu mânca aproape nimic, şi de aceea slăbea şi mai mult. În ultima săptămână de viaţă nu mai primea decât puţină apă rece, dată cu linguriţa.

În zilele care îi mai rămăseseră înaintea morţii, el îi învăţa cu şi mai multă râvnă şi insistenţă pe cei care veneau la el, repetând gândurile care i erau cele mai dragi. Cel mai adesea repeta rugăciunea pe care cititorul deja o cunoaşte, a *Celor Cinci Răni ale Mântuitorului*. Amintind mereu de cei săraci, el spunea: „Dreptul îl va pedepsi pe păcătos miluindu-l" şi „Cel ce miluieşte dă cu împrumut lui Dumnezeu, iar Dumnezeu îi va plăti totul". Pe cei ce conduceau pe alţii îi ruga să fie compătimitori faţă de săraci şi bolnavi, fie aceia clerici ori mireni. Spunea că „Milostenia este lăudată la judecată".

Continuă să se intereseze de problemele Bisericii, insista asupra unirii cu catolicii, spunea să nu ne mândrim pentru întâietate şi iarăşi o indica pe Maica Domnului ca

intai stat afosare a [illegible] de la fiii sai duhovnicesti Împărțea porunci la fiecare să aibă grijă de unul sau de altul dintre nevoiașii de care se ocupase părintele. Îi ruga să nu-i uite pe săraci. Își împărți modestul său avut binecuvântând pe toți. Unuia îi porunci să schimbe o rublă în mărunți și să o împartă săracilor.

Se vedea că acest rămas bun pe care și-l lua de la lume îl obosea foarte mult, căci cu trupul era pe jumătate mort, iar el tot nu vroia să-și înceteze această ultimă activitate. Când, cu trei zile înainte de moarte, îl vizită episcopul E... fiul său duhovnicesc, și-l întrebă dacă nu se temea de moarte, părintele îi răspunse zâmbind: „Nu mă tem, de ce m-aș teme? Slava Domnului, nu-i nimic, slavă Domnului!" și continuă să dea dispoziții amănunțite, îngrijindu-se parcă să nu treacă cu vederea nici cel mai mic lucrușor din sărăcia sa. Episcopului îi dădu să-și aleagă dintre toiagul și mantia sa.

Cu toate că nu se mai putea mișca, Avva îi propuse totuși: „Haideți să vă spovedesc!" Și, în pofida încercărilor episcopului de a-l face să se răzgândească, îl spovedi. Si rostind: „Plec!" îi înmână cartea sa pentru spovedanie, ferfeniță și unsuroasă în urma îndelungatei folosiri. Chiar pe patul de moarte, starețul arăta că se cuvine să acorzi ultim ajutor fiului duhovnicesc.

Apoi amintindu-și, îi spuse ucenicului din chilie: „Am aici șase cartofi. Împarte-i săracilor!" Aceleași dispoziții dădu referitor la dulceața rămasă și chiar se îngriji cui să i fie dat restul de pâine.

Părintelui Israel, starețul, îi spuse: „Aș fi vrut să fiu înmormântat în epitrahilul meu, dar îmi pare rău de el, prea e bătos! Roagă economul să mi se dea alt epitrahil, mai folosit, iar pe acesta să-l duci Preasfințitului" (adică episcopului Evdochim).

Dar epitrahilul de care-i păruse rău părintelui Isidor era atât de vechi, de uzat și de lustruit de cât fusese purtat! Toată viața, părintele spovedise îmbrăcat cu el, toată viața nu se despărțise de el, dar la moarte se despărți și de acesta. Este cea mai înaltă jertfă a dragostei, pentru că nici nu ne putem închipui ce însemna epitrahilul pentru stareț.

Cu două zile înainte de moarte, pe 2 februarie, pe la 4[oo] dimineața, părintele Isidor voi să se împărtășească. După obednița mică, pe la orele 6[oo], veniră la el cu Sfintele Daruri și îl împărtășiră. Ucenicul îi spuse: „Vai, părintele, dar văd că muriți!" „Gata, gata – răspunse el cu blândețe – te-ai gândit oare ce spui? Dumnezeu nu are morți, toți sunt vii! «Cel ce crede în Mine nu moare». Eu nu mor. Dumnezeu nu este al morților, ci al viilor!"

A doua zi, pe la 2[oo], veniră la el doi studenți de la Academia Teologică și-i aduseră zece ruble. Părintele Isidor îi spuse ucenicului de chilie, fratele Ivan, să-i dea cutiuța, puse în ea banii și porunci să fie împărțiți săracilor. După ce mai zăcu puțin timp, Avva își rugă ucenicul: „Du-te, frate, după duhovnic!" Duhovnicul sosi la 7[oo] seara. Îl privi pe bolnav și spuse: „Rău arăți, dragă părințele!" Dar Avva răspunse: „Mi-e foarte greu, dar vreau să mă împărtășesc. Dacă rezist peste noapte, vino la ziua mea onomastică!" (pe 4 februarie era ziua numelui său, și el nu uitase de asta).

Duhovnicul plecă pe la 8[oo]. Fratele Ivan, care stătea la căpătâiul părintelui, începu să citească din Viețile Sfinților și din Evanghelie. Aruncând o privire părintelui, observă că acesta își număra degetele și zise: „Hai să-ți tai [illegible] le!" Dar părintele răspunse: „Mâine!"

Atunci ucenicul continuă să citească din Sfânta Evanghelie, dar părintele îi spuse: „Frate Ivan, d[illegible]" Când ucenicul îi dădu crucea, părinte[illegible]

...l binecuvânta pe cel ce i-o dăduse, după care i-o înapoie. Fratele Ivan reluă pentru un timp lectura Sfintei Evanghelii, dar văzu că părintele Isidor arăta foarte rău. Atunci ucenicul își ceru iertare de la stareț și îi ceru să se roage pentru el. Apoi continuă să citească Sfânta Evanghelie. Dar părintele îl întrerupse: „Frate Ivan, stinge focul!" Dar ucenicul nu-i îndeplini rugămintea, ci-l întrebă: „De ce, părinte?" Părintele Isidor începu să respire des și spuse iarăși: „Stinge focul!" Atunci fratele Ivan stinse o candelă și ieși pe coridor, pentru că mai înainte părintele îi spusese: „Să nu te uiți la sfârșitul meu! Marele Antonie, când se sfârșea, și-a trimis ucenicul după apă și se sfârși singur. Când se sfârșea, Cuviosul Serafim și-a încuiat chilia, ca să se stingă singur. Așa făceau toți Cuvioșii, nimeni nu le-a văzut sfârșitul. Așa că du-te și tu, citește din carte sau culcă-te."

Încă pe când era sănătos, părintele Isidor le repeta ucenicilor săi că este chiar un păcat să privești cum moare un om, amintind cu această ocazie de Preacuviosul Pavel Tebeul[35] și de mulți alți sfinți. Porunca stărețului de a stinge focul nu fusese un moft. Nu, avea convingerea solidă, întărită de experiența veacurilor, că, atunci când mori, trebuie să te concentrezi pe deplin, să te eliberezi cu totul de ceea ce este lumesc, să te aduni în tine însuți și să rămâi singur cu Dumnezeu.

Ce anume făcea muribundul în aceste ultime clipe, ce simțea și ce gândea el în liniștea și în pacea sa lăuntrică – care nu trebuia tulburată nici măcar de vederea obișnuită a chiliei sărăcăcioase, nici de umila rază a candelei – aceasta nu numai că nu putem afla, dar chiar dacă am fi aflat, nu am fi fost în stare să înțelegem cu mintea. Sufletul Avvei avea puteri de neînțeles pentru mintea noastră. Dar de remarcat, frate cititorule, este că, în clipa morții –

față către față cu Dumnezeu – a fost adâncul lui smerenie. Părintele Isidor se compara cu nevoitorii înduhovniciți și folosea asemenea expresii, de parcă această comparație ar fi fost un lucru obișnuit. Pentru altcineva ar fi fost un gest de mândrie și de infatuare insuportabilă. Dar în gura părintelui Isidor această îndrăzneală era atât de firească, încât trecea ca și neobservată. Această mărturie dinaintea morții, dată de Avva despre sine, este de mare preț pentru noi, căci cine altcineva ar fi putut aprecia și înțelege cel mai bine pe cel înduhovnicit, dacă nu el însuși!

Așa că fratele Ivan stinse focul și ieși pe hol. Părintele respira des. Fratele Ivan se culcă pe jos îmbrăcat și, ascultând respirația muribundului, adormi. Erau orele 9 și jumătate. Trezindu-se din somnul ce-l cuprinsese brusc, fratele sări în picioare și începu să asculte. În chilie era liniște. Fratele se apropie de părinte. Gura părintelui era deschisă. Fratele îi pipăi trupul, era cald încă. Înțelese că starețul își dăduse sufletul Domnului. Era 11[°] noaptea. Fratele Ivan fugi să-l trezească pe ieromonahul părintele Israel. Acesta sosi și sluji Parastasul.

Astfel, la orele 11[00] ale nopții de 3 februarie 1908, în ajunul zilei numelui său, se sfârși marele stareț al Schitului Ghetsemani. Avea probabil în jur de 84 de ani.

CAPITOLUL XIX

care îi face cunoscute cititorului, cinstita îngropare a starețului Isidor, înfățișarea chipului său după fericita împăcare cu viața aceasta, ca și aspectul mormântului său

Vestea sfârșitului Avvei se răspândi a doua zi în Serghiev Posad, ajungând în scurtă vreme până la Moscova

[illegible] la 8 [illegible] rămășițele pământești ale starețului se aduseră pentru ultimul rămas bun în biserica Schitului, cu hramul Sfântului Filaret Milostivul. Sosi și episcopul E., și câțiva ierarhi moscoviți, frații din mănăstire, câțiva studenți ai Academiei Teologice și mulți mireni. Nu știu prin ce mijloace, intrară chiar și câteva femei în biserică, deși femeile nu au acces la Schit. Ceremonia fu frumoasă, dar și tristă, pentru că toți resimțeau cu durere că plecase dintre noi un asemenea ajutor cu care nu aveam să ne mai întâlnim vreodată în viață. Unii plângeau cu lacrimi amare. Slujba fu ținută de episcop.

Când slujba se termină, episcopul chemă spre mormânt pe cei ce fuseseră mai apropiați de răposat. Mormântul starețului fu înconjurat de un inel strâns de oameni. Și atunci episcopul ridică ușor voalul negru de pe fața părintelui. Starețul era ca viu, cu fața trasă și micșorată, dar fără cea mai mică urmă de putrefacție. Mâna morții parcă nici nu se atinsese de el. Un ușor zâmbet lumina buzele ferecate; pieptul parcă mai respira. O adâncă pace și liniște adia parcă de la acest mormânt, nici urmă din acel frig mortuar, ci te întâmpina parcă răcoarea binemirositoare a unei seri de vară. Ca un soare în asfințit deasupra ogoarelor albite de păpuși, așa era starețul în mormântul său. Nu vedeai aici nici trecerea grandilocventă a defunctului, nici înstrăinarea festivă a răposatului, ci fericirea tihnei în Dumnezeu: părintele Isidor *era aici*, dormind, deloc înfricoșător, deloc sinistru – atât de liniștit, atât de smerit. În timpul vieții privirea sa aducea întotdeauna împăcare și liniște. Însă niciodată părintele Isidor nu fusese astfel. Cu un potcap tras pe frunte, cu capul ușor aplecat spre stânga, senin și luminos (dar fără acea paloare cadaverică, de ceară), el arăta nespus de bine – încât îți venea să-i ceri binecuvântare – și lacrimile curgeau de

la sine, dar nu de jale sau de tristețe, ci din pură duioșie și înfrângere în fața frumuseții care învinsese moartea. Era primul mormânt pe care-l vedeam fără să-mi lase impresia de sinistru. În el zăcea întinsă „frumusețea duhovnicească întrupată" – dacă cititorul va binevoi să-și aducă aminte de Sfântul Grigorie al Nyssei – „frumusețea sărbătorind sabatul".

După ce slujba se termină și toată lumea își luă rămas bun de la stareț, în fața sicriului din lemn de pin nevopsit al acestei comori pe care o agonisea Schitul Ghetsemani, episcopul E. citi necrologul. El povesti pe scurt ceea ce cititorul știe deja despre Avva, și apoi începu să argumenteze importanța starețului pentru istoria monahismului. Episcopul arătă că starețul Isidor fusese ultima floare a vechii Tebaide, ultimul reprezentant al monahismului. „La noi – spunea cu aproximație episcopul – astăzi *nu* există monahism. Încă trebuie să-l creăm. Părintele Isidor fusese vestitorul acestui monahism ce va să vină, și care a început deja cândva, în îndepărtata Tebaidă. Amin."

Se turnă mir. Sicriul fu repede bătut în cuie. Se auziră plânsetele câtorva bătrâni, prieteni ai răposatului. Și părintele fu dus spre ultima sa locuință, trecând prin dreptul căsuței sale de lemn. Acolo fu slujit parastasul. Era frig, ningea. Cerul se însenină pentru scurtă vreme, apoi viscolul porni din nou. Dar, în pofida vântului rece, nimeni nu voia să plece de pe movilița galbenă, ridicată lângă capela cimitirului mânăstiresc.

Trecu iarna. Trecu și primăvara – o primăvară fără părintele Isidor. Către vară mormântul îi fu aranjat, se puse iarbă, se sădiră flori, fu înălțată o cruce albă de lemn, inscrisă cu litere negre, și cu o candelă rubinie aprinsă tot timpul. Iată cum era crucea de pe nepreţuitul mormânt:

Pe partea din față a crucii: „Sub această cruce este înmormântat trupul robului lui Dumnezeu ieromonahul părinte Isidor. Sosit la Schit în 1852, decedat în 1908, pe 4 februarie. A trăit ...” (numărul fusese șters, pentru că era scris greșit).

Tot aici sunt atârnate câteva icoane ieftine: a cuviosului Serafim, a Sfântului Feodor, a Maicii Domnului din Czestochowa[31], un crucifix de aramă și altele, toate aduse de bunăvoie de cinstitori necunoscuți ai îndumnezeitului stareț.

Pe cealaltă parte a crucii este scris: „Doamne, primește în pace sufletul meu”. De cruce este agățat un felinar de fier vopsit în verde. În el arde candela, nestinsă, ca flacăra nestinsă a părintelui Isidor în fața Domnului Iisus Hristos.

CAPITOLUL XX

ultimul, pe care cititorul grăbit poate să nu îl parcurgă deoarece nu va mai afla nimic nou despre starețul Isidor

Odată, un frate îl întrebă pe Sfântul Nifon al Țarigradului: „Iată cum s-au înmulțit astăzi sfinții în lumea întreagă. Oare va fi așa și la sfârșitul veacului acestuia?”

Fericitul îi răspunse așa: „Fiule, până la sfârșitul veacului acestuia nu se vor împuțina proorocii Domnului Dumnezeu, ca de altfel nici slujitorii satanei. De fapt, în vremurile de pe urmă, cei care vor lucra într-adevăr pentru Dumnezeu se vor ascunde de oameni în chip fericit și nu vor săvârși în fața lor minuni și semne, ca în vremurile de acum, ci vor merge pe calea lucrării smerite, iar în Împărăția Cerurilor vor fi mai mari decât Părinții care fuseseră slăviți prin semne. Pentru că în vremurile acelea nimeni nu va face minuni în fața oamenilor, care să-i înflăcăreze și să le dea avânt pe calea nevoinței. Ocupanții prestolurilor arhierești din lumea întreagă vor fi cu totul nepricepuți și nu vor cunoaște arta faptelor bune. La fel vor fi și egumenii monahali, căci cu toții vor fi supuși desfătărilor trupului și mândriei de sine, și vor fi pentru oameni mai degrabă o ispită decât modele de urmat. De aceea fapta bună va fi și mai disprețuită, iubirea de arginți va împărăți atunci și vai de călugării care se vor îmbogăți cu aur, căci aceștia vor fi o insultă pentru Domnul Dumnezeu și nu vor vedea fața Dumnezeului Celui Viu ... De aceea, fiule, după cum am spus mai înainte, mulți vor cădea în prăpastie, fiind robiți de ignoranță, rătăcindu-se în lărgimea căii celei largi”.

Astfel prooroci luminătorul de la Țarigrad. Și acum, amintindu-ne de părintele Isidor, repetăm fără voie vechea proorocire: „În vremurile de pe urmă *în chip fericit sfinții se vor ascunde de oameni*”. Cu și mai multă putere îți urcă în suflet această proorocire, când cugeți asupra cuvintelor Avvei Isidor, că vin vremurile cele din urmă, sunt aproape, și că în curând va fi așa o prigoană asupra creștinilor, că vor trebui iarăși să se ascundă în măruntaiele pământului.

Căci părintele Isidor, în simplitatea sa dumnezeiască, s-a priceput să se ascundă nu numai de lume, ci și de frații săi cei mai apropiați, de ucenicii cu care viețuia laolaltă. Fiindcă părintele nu avea nimic ieșit din comun, dar tocmai asta era cel mai ieșit din comun!

El fusese cu adevărat purtător al Duhului lui Dumnezeu. Iată motivul pentru care ceea ce era ieșit din comun la el era și continuă să rămână imposibil de prins în cuvintele noastre, cu neputință de sesizat pentru rațiunea noastră. Unitar și dintr-o bucată în sinea sa, Avva devine contra-

...u până în ... raselor când ... l expri-
... în cuvinte și să spunem: iată, era as... pe dincolo.

Da, era postitor, dar era și încălcător al postului.

Da, era smerit, dar era și independent.

Da, era rupt de lume, dar iubea toată făptura ca nimeni altul.

Da, trăia în Dumnezeu, dar tot el citea ziare și se ocupa cu poezioare.

Da, era blând, dar tot el era și sever.

Într-un cuvânt, pentru rațiune Avva era plin de contradicții. Însă pentru mintea purificată, el era unitar ca nimeni altul. Căci unitatea spirituală se arată întotdeauna contradictorie rațional. El era în lume, dar nu era al lumii. Nu disprețuia nimic și totdeauna rămânea la înălțime. Era un om al duhului, un înduhovnicit, și prin el puteai înțelege ce înseamnă spiritualitatea creștină, ce vrea să spună creștinescul „a nu fi din lumea aceasta". Nu degeaba încercatul și respectatul egumen al Schitului Ghetsemani, starețul Varnava, îl avusese ca părinte duhovnicesc, numindu-l chiar „al doilea Serafim", iar starețul Avraamie, care se legase de „peșteri" – și iată, sunt deja 55 de ani de când viețuiește în Schit – spunea despre părintele Isidor că „arăta întotdeauna o smerenie de porumbel". Mulți frați recunoșteau că „în vremurile noastre nu am întâlnit pe nimeni asemeni acestui stareț".

Multe s-ar mai putea spune despre Avva Isidor Gruzinski, dar lunga poveste probabil că ți-a tocit de multă vreme răbdarea, îngăduitorule și blândule cititor! Iartă-mă pe mine, nevrednicul culegător al acestei ziceri, că datorită netrebnicei mele nepriceperi, chipul înmiresmat al starețului nu a reușit să se imprime în rândurile acestea. Lăudând pe Domnul Dumnezeu pentru minunatul semn dat nouă prin starețul Isidor, îți înmânez ție pana, cu frățească recunoștință ... unui ... tovarăș de drum prin livada duhovnicească. Fie ca în sufletul tău, cititorule, să se pogoare tihnita pace, asemeni aceleia în care sălășluiește sufletul starețului Isidor. Fie ca lumina bucuriei nepieritoare să strălucească în tine. Amin.

Sfârșitul ziceri despre părintele Isidor

Adăugire
– textul foilor de hârtie pe care le împărțea părintele Isidor –

RUGĂCIUNEA

compusă de N. V. Gogol către Preasfânta Născătoare (fragment)

Părintelui Isidor îi plăcea să o citească. Nu este menționată în *Operele complete* ale lui N. V. Gogol, dar potrivit cuvintelor părintelui fusese tipărită în 1899 în „Arhiva Rusă", cartea a 8-a, de către A.A. Tretiakov, și în 1909 în nr. 65 al revistei *Moskovskie Vedomosți* (*Știri Moscovite*). Părintele Isidor o știa de la fratele său, valet în casa conților A.P. și A.G. Tolstoi din Moscova, unde își petrecuse ultimii săi ani și N. V. Gogol.

Nimeni din cei ce aleargă la Tine
nu pleacă rușinat,
Preacurată Născătoare de Dumnezeu Fecioară,
ci îi cere har și primește darul
pentru cererea cea de folos.

Spre tine, Maica Preacurată,
Cutez să îmi înalț cuvântul.
Cu lacrimi fața mi-e brăzdată,
Ascultă-mă, când trist mi-e gândul!

Primește mi rugăciunea ta
De toate relele mă scapă
Să-mi torni în suflet duioșie
Spre mântuire mă îndreaptă !

Iar voia mea smerită-mi fie
Și gata pentru Dumnezeu
Acoperă mă în pustie
Nu mă lăsa să mor în greu

A oprimaților scăpare
Ajută-ne ca-n alte dăți
Neîncetată rugătoare,
La ceasul asprei Judecăți !

Când veșnicia timpul curmă
Și morții s-or trezi la viață
În a conștiinței carte scurmă
Păcate ce s-or da pe față

Tu ești un zid pentru credință
Cu dragoste mă rog la tine
Salvează mă cu biruință !
Miluiește-te de mine ![10]

NOTE

1 An [illegible] de hai [illegible]

2 Adic [illegible] în Paradis despre [illegible] mai departe (n. a.)

Este vorba de Pustia călugărilor cu viața de obște a Sfântului Paraclit, fondată lângă Troițe-Serghieva și situată la opt verste de aceasta (n. tr.)

3 Aici și în alte locuri se vede înălțimea spirituală a părintelui Isidor cu totul originală și aparent paradoxală în spațiul asceticii creștine, apropiindu-se oarecum de nebunia întru Hristos (n. tr.)

4 Un arșin = 0,7112 m (n. tr.)

5 Stânca Tebaidei, o stâncă neagră imensă aflată lângă țărmul Mării Roșii în Pustia Tebaidei, leagănul monahismului (n. tr.)

6 Vezi *Viețile Sfinților* redactate sub supravegherea lui Dimitri Rostovski 1905 Cartea I^a Septembrie pp. 363-364 (n. tr.)

7 Paternitatea versurilor nu a putut fi stabilită (n. tr.); a se vedea și *Addigiros* de la sfârșitul capitolului

8 Cuvinte din a șaptea rugăciune către Preasfânta Născătoare din *Rugăciunile Dimineții* (n. tr.)

9 Antonie (în lume Andrei Gavrilovici Medvedev) (1792-1877) arhimandrit al Lavrei Troițe-Serghiev între 1831-1872 (n. tr.)

10 Filaret (în lume Vasili Mihailovici Drozdov) (1783-1867) mitropolit al Moscovei.

11 William Ewart Gladstone (1809-1898) om politic britanic, lider al Partidului Liberal, de mai multe ori prim-ministru (n. tr.)

12 Otto Bismarck (1815-1898) om politic german prim-ministru al Prusiei, cancelar al Imperiului German (n. tr.)

13 Serghie (în lume Nicolai Iakovlevici Liapidevski) (1820-1898) Mitropolit al Moscovei din 1893 (n. tr.)

14 Viksa, oraș în Rusia Centrală, la aproximativ 160 km S-V de Nijni Novgorod (n. tr.)

15 Zvenigorod, oraș din împrejurimile Moscovei (n. tr.)

16 Un funt = 0,4 kg (n. tr.)

17 Athosul grecesc. În Rusia există mănăstiri supranumite „Noul Athos”, Mănăstirea Valaam de pe Lacul Ladoga) (n. tr.)

18 Paul Charles de Kock (1793-1871) scriitor francez, autor de romane, melodrame, comedii, vodeviluri, poezii. A fost deosebit de popular în secolul XIX, datorită numeroaselor *qui-pro-quo*-uri, a intrigilor

[illegible] ale întemeietorilor sentimentalismului, din romanele sale [illegible] reprezentanţi ai literaturii [illegible] (n. tr.)

19. Este vorba despre descrierea unor trăiri subiective [illegible] personale ale Tainei spovedaniei, în aparenţă fără legătură sau chiar [illegible] sensului obiectiv al acesteia (n. tr.)

20. Vezi nota 11 la capitolul „Viaţa părintelui Pavel Florenski".

21. Vezi nota 26 la capitolul „Viaţa părintelui Pavel Florenski".

22. Macarie (Bulgakov) (1816-1882), Mitropolit al Moscovei şi al Kolomenskului, teolog remarcabil şi istoric al Bisericii Ruse, autorul *Teologiei Dogmatice Ortodoxe*, în cinci volume, Moscova, 1849-1853 (n. tr.)

23. Sunt celebrele cuvinte ale Sfântului Serafim de Sarov, intrate în toate relatările vieţii sale. Învăţătura Sfântului Serafim de Sarov despre strângerea Duhului Sfânt este cuprinsă în *Dialogul* său cu N.A. Motovilov *despre ţelul vieţii creştine* (n. tr.)

24. În original: *Slovo [illegible] esti duşi / Ti, duh moi, k vecinosti [illegible]*

25. În original: *„Dusoiu duşu ubejdaiu / bratski ot grexa [illegible] / [illegible] sloi – / i [illegible] bratstvuiuşti bogoslov*

26. Gavril Romanovici Derjavin (1743-1816), poet rus, a scris ode clasice cu accente satirice şi filosofice, şi tragedii clasice (n. tr. după „Scriitori străini" – Mic Dicţionar, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981)

27. În original: *„K Tebe [illegible], Materi Presvetaia / derzaiu vozmesti svoi glas [illegible]"*

28. În original: *„Kreste gospodnia [illegible] sila / blistatelina [illegible] vezde*

29. Vezi „Alfavita sufletească" din *Scrierile Luminătorului Dimitrie al Rostovului* (p. 1, ediţia a III-a, Moscova, 1857) (n. tr.)

30. În original: *[illegible] ot brata [illegible] iako grad tverd*

31. Cuviosul Savatie, fondator în 1429, împreună cu Cuviosul Gherman, al primului lăcaş de cult de pe insulele Solovejk, 1435.

Cuviosul Zosima a renovat, împreună cu Cuviosul Gherman, lăcaşul de pe insulele Solovejk, întemeind împreună celebra mânăstire. A păstorit-o vreme de 26 de ani (n. tr. după *Slovari istoriceskii o russkih sveatih* (*Dicţionar istoric al sfinţilor ruşi*), Moskva, Izdatelstvo Kniga, 1991).

32. Postul Crăciunului (n. tr.)

33. Pavel Tebeul (227-341), cel dintâi pustnic cunoscut al creştinătăţii, originar din Egipt, din Tebaida de Sus (n. tr. după *Proloagele* – Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991).

34. [illegible]

35. [illegible] ca simplu călugăr [illegible]

36. *„K Tebe, [illegible] Materi Presvetaia / Derzaiu [illegible] svoi glas / [illegible] umilenia / [illegible] sei [illegible] cias / Primi teplotiiu molenia / [illegible] duh ot bed i zol izbavi / Prolei mne i serdţu umilenie / Na puti spasenia ustavi / Da budu kajdi svoei ne [illegible] / gotov alkat Boga vseo terpeti / [illegible] pokrovom v [illegible] dole / Ne dai v peciali umereti / Ti [illegible] pribejisce nerciastnih / Za [illegible] moliteniţa nas! / O, zascita kogda [illegible] / Uslîşim sudnîi Bojii glas / Kogda zakroet vecinosti [illegible] / [illegible] razbreşit / I knigu sovesti vseo bremia / grehov mnih izoblicit / Stene Ti vernîm i ugrodiei / K Tebe molitvu [illegible] duşoi / Spasi menia [illegible] / [illegible] moiu!"*

CUPRINS

PREFAȚĂ	7
VIAȚA PĂRINTELUI PAVEL FLORENSKI	13
Note	48
EMPIREEA ȘI EMPIRIA	51
Anexă la EMPIREEA ȘI EMPIRIA	94
Note	115
DOGMATISM ȘI DOGMATICĂ	119
Stenograma dezbaterilor pe marginea referatului DOGMATISM ȘI DOGMATICĂ	147
Note	162
STÂLPUL ȘI TEMELIA ADEVĂRULUI	165
Scrisoarea I – Către cititor	165
Scrisoarea a IV-a – Lumina Adevărului	171
Note	214
PLÂNSUL MAICII DOMNULUI	219
Note	226
UN PORTRET AL ARHIMANDRITULUI SERAPION MAȘKIN	227
Note	252
SAREA PĂMÂNTULUI adică ISTORIA VIEȚII IEROMONAHULUI AVVA ISIDOR DE LA SCHITUL GHETSEMANI	255
Adaugire	337
Note	339

BIBLIOTECA M M B
PROVENIENȚA PREȚ
acu
R.K.E. 406 lei 25400

BMMB
2003-2004

Redactor: *Marik... ...*
Tehnoredactor: *Cristian Lupeanu*

Tiparul executat la R.A. „Monitorul Oficial"

Seria DOGMATICA

Înălțimea și valoarea filosofiei nu este în ea însăși, ci în ajutorul îndreptat către Hristos și călăuzirea spre Hristos! (...)

Scopul principal pe care trebuie să mi-l propun conform cu formația mea este catharsis-ul, adică purificarea minții de falsele premise și dogme ale contemporaneității, de falsa știință și de falsa filosofie, pentru ca acela care studiază să învețe a privi cu ochiul curat al minții de mediul spiritual luminat de har. Pot să mă ocup și cu altele, însă (...) cred că este cel mai folositor să mă ocup exact cu cele de mai sus. (...) consider că nu este atât de necesar să explici sistemul unui filosof sau al altuia, cât să clarifici însesi noțiunile și să usurezi calea Celui ce va să vină în suflete: Hristos.

Pavel FLORENSKI

EDITURA ANASTASIA